

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guida per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

25

SENSEY

UNIVERSITY of MICHIGAN
GENERAL LIBRARY
OCTAVIA WILLIAMS BATES
BEQUEST

DR
70
.N3
V589

SEBETHI
VINDICIAE

S I V E

ANTONII VETRANI
DISSERTATIO

D E

SEBETHI ANTIQVITATE, NOMINE,
FAMA, CVLTV, ORIGINE, PRISCA
MAGNITVDINE, DECREMENTO,
ATQVE ALVEIS

A D V E R S V S

JACOBVM MARTORELLIVM.

ΕΠΙ ΣΜΙΚΡΟΙΣ ΝΟΟΣ ΔΙΑΦΑΕΝΕΤΑΕ
ΑΝΔΡΟΣ.

NEAPOLI MDCCCLXVII.
EX TYPOGRAPHIA PACIANA.

VTRIVSQVE FACVLTATIS NVTV.

*Magni Auctores . . . . & labuntur aliquan-
do, & oneri caedunt, & indulgent ingeniorum
suorum voluptati, nec semper intendunt animum,
& nonnumquam fatigantur . . . . summi enim
sunt, homines tamen.*

Quintilian. lib. I. cap. 10. Institut.

*Veritatem in pace catholica pacifico studio re-
quiramus, parati corrigi, si fraterne, ac recte
reprehendimur; parati etiam, si ab inimicis,
VERA TAMEN DICENTIBUS, mordeamur.*

Augustin. lib. II. de Trinit. cap. 9.

*Non esse vitii hominem unum laudare in
aliis, in aliis accusare.*

Hieronym. contra Ruf.

Bates
R. C. Crisco
5-5-25
9194

EXCELLENTISSIMO · AC · EMINENTISSIMO · PRINCIPI

DOMINICO · VRSINO

S. R. E. CARDINALI · MERITISSIMO

F E R D I N A N D I · I V ·

VTRIVSQUE · SICILIAE · REGIS

APUD · CLEM · XIII · ORATORI

INCLITO · FELICI · MAGNANIMO

MVSARVM · PATRONO · PIORVM · SOLATIO

NOMINI, ATQVE AMPLITVDINI EJVS
DEVOTISSIMVS

ANTONIUS VETRANI.

EBETHVS a nostris Poë-
tis, agmen ducente Vir-
gilio, tot, tantisque car-
minibus ita celebratus, ut
maximos etiam fluvios fa-
ma sui nominis aequet,
nunc a quo minime spe-
randum erat illiberaliter
impetitus, sed justis Vindiciis cohonestatus; cum
* 2 jam-

jamdiu in litterariam lucem prodire velle videretur, interrogatus quo tenderet, & cujus in Patroni tutelam se recipere cogitaret? Ille enim vero, se potissimum ei viro Principi commendandum optare, cui non solum summa generis nobilitas, amplissimus familiae splendor, effusa liberalitas, fortunarum copia, atque omnium virtutum decora, quae magnos Principes decent, quasi haereditario jure a natura insunt; sed etiam qui Urbem Neapolim magnanimis Heroibus foecundat, Neapolitanumque nomen ubique terrarum sua eminenti virtute, ac dignitate tuetur. Huic Sebethi justissimo desiderio ut facerem satis, vix dici potest, quamdiu consilii incertus fuerim, donec animum cunctantem erexit, nescio quae insueta Vox, aut Inspiratio, quaeque nunc etiam mihi in corde sonat, jugique mentem motione percellit; ea enim me animo dejectum nescio quo felici omine ita alloqui coepit: hem, quid agit Sebethus ille tuus, cujus Antiquitatem, Nomen, Cultum, Famam, veteremque Magnitudinem nova luce illustrasti? Cur in publicum prodire metuit? praesertim hocce fortunatissimo tempore, cum latior undis Danubius in faustissimis Nostri amabilissimi Regis FERDINANDI IV. nuptiis mox suis humeris cum Nympharum, Charitumque choro lectissimam Austriacae domus Regiam, optatissimamque Puellam, Orbis terrarum Ocellum; inter faustas notissimorum annium acclamations

tiones ad Sebethi clarissimos fontes subvectet
secum gratulaturus, quod tandem aliquando

*Jam redit & Virgo, redeunt Saturnia Regna,
Jam nova progenies caelo demittitur alto.*

Cui egomet: quia Sebethus, qui ab injuriis vindicatus est, Patronum postulat ejusmodi virtutibus praeditum, ut e caelo vix exoptari possit. At illa confestim: quin tu bono animo es, quiesce, exporrige frontem. Nunc i propere, atque Sebethum tuum tecum adducito, ut eum Excellentissimo, ac Eminentissimo Principi DOMINICO VRSINO fistas, atque commendes. Quem autem Patronum omnibus numeris absolutum Sebethus voto fingere, aut ambire optavit, re ipsa experietur. Interim scito, VRSINAM Gentem, cujus antiquitas in Patriae primordiis latet, Trojanum equum jure ac merito dicendam, unde quot viri, Heroës totidem prodierunt, quibus id propositum, & perfectum, non ut Trojam, immixtis noctu facibus inflammarent, sed ut Italiam, Europam, omnemque Orbem, effusis undique maximarum virtutum luminibus illustrarent. Pleni illustrium gestorum Annales. Plenae ad satietatem Historiae. Itaque si longo ordine pro temporum ratione VRSINAE domus Heroës, Heroidesque (Fortitudinis, Religionis, Fidelitatis, & blandissimae Fortunae gravissima simulacra) celebrarentur,
pro-

profecto magnum opus, ingensque lapis mō-
veretur. Quis enim adeo imperitus rerum,
qui VRSINORVM tot, tantosque titulos,
Principatus, innumera bello, & pace colle-
cta ornamenta, & trophaea, ac florentissima
cum Regum sanguine connubia ignoret? quis
majorum suorum egregias dotes, ac virtutes,
pene divinas, quibus prae ceteris emicuerunt,
admiratus saepius non est? Postremo quis ne-
scit tot praeclarissimos viros ex hac Familia
(quae ad dignitatem Romani Imperii, & tu-
tamen Religionis divina Providentia nata est)
non dicam Infula, vel Purpura, sed suprema
in Ecclesiastica Hierarchia dignitate fulgentis-
simos? quid quod si nulla veterum extarent
monimenta uni loquerentur illi Sanctorum,
Sanctarumque ex Gente VRSINA Fasti non-
ne id singularissimi instar triumphi esset? quod
si in ipsum Excellentissimum, ac Eminentis-
simum Principem oculos conjicias, si ejus a-
nimi magnitudinem, elegans ingenium, re-
ctum in re omni iudicium perpendas, si de-
nique summam ejus humanitatem, ac bene-
volentiam spectes; quid optabilius Tuo Se-
betho accidere possit, equidem non vides, cum
eum nanciscetur Maecenatem, quem omnes
uno ore delictum Musarum, Munificum, Glo-
riosum nuncupant? His igitur replicatis inti-
mioris animi cohortationibus, veluti admotis
facibus impulsus eo audaciae progressus sum,
ut ego tantillus homo, ac postremi ordinis
ad

ad tuae Purpurae praetextam, Excellentissime, ac Eminentissime Princeps, accederem, atque hoc levidense litterarium munusculum inclito Tuo Nomini consecrarem. Patere itaque, ut mei ingenioli primitiae Tuo numine, ac praesidio munitae in publicum prodeant, dum me interea, Purpuratae Amplitudini tuae devinctissimum profiteor; Teque ut nunc Romanae Ecclesiae dignissimum Cardinalem, decori, & eruditorum hominum felicitati DEVS OPT. MAX. diu sospitem servet, Nestoresque annos concedat, enixe precor; sic postea fati addicentibus, cum isthaec tua praeclarissima virtutum insignia ad supremum dignitatis inter homines Deo proximae Solium evexerint Te summum Ecclesiae Catholicae Hierarcham adorabo.

Dabam Neapoli IV. Cal. Octobr.
CICICCLXVII

CUM intra brevissimos duodecim dierum limites Editio isthaec de-
 properata fuerit, mihi fugienti oculo typographicos errores ex-
 purganti plurima exciderunt, ad justam praefertim vocularum graeca-
 rum compositionem, accentuunculas (Typographorum tormenta) &
 animulas spectantia: ea vero licet ab noviciis deprehendantur, tamen
 & ipsis cultioris notae legentibus veluti detergeanda obijciuntur. Quae
 autem per saturam colligere potui nitido saltem isthuc ordine apponam.

G R A E C A.

ERRATA

93. 27. ἀδίται
 93. 38. μεῖε
 91. 39. σταφοῖς
 91. 40. ἐπο
 92. 14. ἀμφινίσσης
 91. 15. ποτε
 90. 4. Οἰρωτιῆ
 91. 5. Ἐνθα
 67. 26. θυγατήρ
 19. 14. Χρυσάωρ

CORRIGE

ἀδίται
 μεῖε
 σταφοί
 ἐπιω
 ἀμφιπέλισσης
 ποτε
 Οἰρωτιῆ
 Ἐνθα
 θυγατήρ
 Χρυσάωρ

ERRATA

13. 33. ραρ
 133. 26. ἀρμαε
 133. 40. νοῶ
 135. 19. φῆλος
 135. 24. ψεῖον
 135. 25. κεδνᾶ
 137. 36. ἀμεσος
 142. 5. ἴτεσον
 151. 32. τερεσκετο
 135. 19. θῆσι

CORRIGE

ζαρ
 ἀρμαε
 νοῶ
 φίλος
 ψεῖον
 κεδνῆ
 ἀμεσος
 ἴτερον
 τῆ ῥ' ἔχοντο
 θεοῖσι

L A T I N A.

ERRATA

13. 5. consolor
 93. 3. sufficiens
 82. 13. accomodari
 12. 10. nomen
 85. 37. fluent
 86. 5. nostras
 31. 9. Trojani
 85. 4. tamque
 803. 32. offentionis
 245. 34. Virginibus
 2. 20. vindicari
 159. 17. appellare
 202. 28. factam
 197. 40. generat

CORRIGE

consolor
 sufficiens
 accommodari
 numen
 fluens
 nostros
 Trajani
 tamquam
 offensionis
 Virginio
 vindicare
 appellere
 factas
 generant

ERRATA

203. 8. tuum
 43. 34. defendeat
 122. 34. coronidis
 135. 8. axarist
 23. 4. Hexodi
 225. 8. fideles
 126. 8. terre
 129. 33. hud
 136. 14. difficillillimo
 189. 21. fabulosam
 148. 38. Bajane
 127. 30. Atnae
 44. 6. post inter
 44. 21. magis

CORRIGE

tuam
 defendat
 coronidis
 exarist
 Exodi
 fideles
 terrae
 haud
 difficillimo
 fabulosum
 Bajanae
 Aetnae
 add. se
 maris

I T A L I C A.

ERRATA

68. 7. Graecia
 74. 15. molto
 19. 26. tuffoffi
 2. 12. E' la

CORRIGE

Grecia
 molte
 tuffoffi
 E la

ERRATA

168. Cabari
 172. dal
 154. nome
 144. calor

CORRIGE

Cabiri
 del
 nume
 color

G A L L I C A.

ERRATA

118. 13. an jour
 118. 12. du fleuve
 118. 15. juequ'
 118. 2. Israe lites

CORRIGE

au jour
 du fleure
 jusq'
 Israëlites

ERRATA

118. 12. le fleuve
 ibid. de meuren
 118. 21. lor squ'

CORRIGE

le fluve
 demeuren
 lor squ'

IIP0.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

*In quæis, præter ἀπολογητικὰ plurima, totius
Dissertationis argumentum, & ordo
præmittuntur.*

IRABERIS cum primis me ex
Levitarum ordine Juvenem, A-
nimarum bono, ac sacris præ-
fertim exercitationibus addi-
ctum, hic nescio quo futili pru-
ritu incalescentem nil nisi pro-
fana intonare, ac veluti mei
muneris oblitissimum in musta-
ceo gloriolam inquirere, inani
honoris aura excantari, in le-
vissimi momenti lucubratiuncu-

lis concinnandis operam ludere, ineptire, atque hora-
rum tempus frustra conterere. Verum si bene sapis, &
pectus honesto & τῷ πρέποντι incoctum habes, ea, quo-
rum pleraque falsa sunt, mira plane tibi videri non
debent. Quippe dari & Christianorum delicias, volu-
ptates, innoxia gaudia, seu recreationes ecquis unquam
denegavit? Atqui si SS. Patrum monitu, atque exem-
plo, cum animum recreare volumus, possumus hortos
petere, fluentes rivos conspiciere, ingentes lacus consi-
derare, amoena cernere loca, ac totius mundi pulcritu-
dine

A

dine

dine gaudere : quidni & animum graviorum Disciplina-
rum studio languentem sobria profanorum scriptorum
lectione relevare, aut aliquid huic simile subscivis ho-
ris elaborare, atque in lucis auras oblectationis potius,
quam altercandi gratia emittere? Quocirca me haec rap-
tū scribentem, tot curis distentum, interque horrida
Scholasticorum senticeta irretitum aequo ferant animo
universi, qui hanc elucubrationem lecturi sunt, Prae-
terea nemo non novit, isthaec omnia, quae ad unicam
saecularium virorum provinciam amandati, cum sacra-
rioribus scientiis adeo copulari, ut pari semper incedant
gradu, mutuo sibi manus dent, atque nullo inter se
divortio distrahantur.

Hinc veniam peto ab Cl. viro Jacobo Martorellio,
de quo omnes mecum magnifice loquantur & sentiant,
si in ejus libros veluti profanas manus ea, quae semper
licuit, libertate immiscui. Placuit Neapolitani Sebethi,
qui illustriorem reddit Campaniam, quam suus Helicon
Graeciam, aut Hispaniam Iberus, pessumdatum hono-
rem vindicari. Verum si ceteris Martorellii opinamen-
tis, ut ratio & ordo postularunt, obviam ivi; nemo
me tamquam audacissimum, atque elati animi Adoles-
centulum traducat: etenim id mitiori, qua fieri potuit,
refutatione, atque juxta severiores honestae Criticae
canones factitavi. Stupidissimus audiri malo, quam
observandae caritatis violator. Si vero inter innumera
aeque ac flagrantia tot argutationum diffidia aliquid in-
scio mihi ore exciderit, quod Cl. Martorellii famam
violare videatur, id ut longe gentium amandetur, at-
que ut prorsus aboleatur volo. Ancipitem Martorellii
ventilare doctrinam, non ipsum Martorellium vellicare
mihi in animo fuit. Non sum nescius meam orationem
sin illepidissimam amarulentiam, saltem quid huic simi-
le praesferre in summa specie: verum si mea jam vi-
rescens aetas, mearum soliditas assertionum, mei Ad-
versarii ingens ardor, ac justissima summorum virorum,
quam ago, apologia spectentur, certe mea legentes ab
omni me tumoris labe expurgent oportebit. Universos
rogatos volo, ut mearum potius rationum momentis,
quam meo, ut ut sit, refutandi modo respiciant. Meas
opinationes propono, & confirmo: vestes autem queis
eas

eas circumcingo , & fervidam , qua easdem tueor , elocutionem nihili vel parvi pendeo .

Ceterum , ego me meo pede metiri scio . Cauffam coram omnibus ago . Singularis est Cl. Constantini locus egregius , quo me confulor , eaque me deinceps apologia tutabor . Is in libro Venetiis edito an. 1749. (*Difesa della sentenza, che i fulmini discendono dalle nuvole*) haec illevit : *non può mai essere offesa ad un letterato , che altri à mostri fallace una sua opinione ; come non è , che chi è versato in altre materie erudite , non abbia intero lume delle speculative . Non uni dat cuncta Deus . E' la scienza , e l' Erudizione sono Paesi così vasti , Mari cotanto profondi , che non può mai un' uomo dotto averli a male , se qualche cosa le viene dimostrato , ch' ei pria non vide . Il maggiore che abbiano fatto gl' insigni Studiosi , è stato il conoscere le limitate viste dell' umanità , ed il guardarsi dalle seduzioni dell' amor proprio . Et temeritatis nota effem sanè inurendus , si Cl. Martorellium hujusmodi dotibus , quae in eo maxime refulgent , carere addubitarem .*

In toto Dissertationis hujus decursu opus , *I Fenici primi abitatori di Napoli* , a Duce Michaële Vargas Macciucca nobilissimo , atque ingentis spei Juvene editum , sub Martorellii nomine citatum invenies . Id vero duplici ratione factum est . Et quia in id opus plurimum adlaboravit eruditiss. Martorellius , ut norunt universi , & ut in praefat. pag. VIII. singulari modestia atque ingenuitate Dux ipse fassus est : *Non soffro arrogarmi quello ch' è altrui , ingenuamente paleso , che così creda chiunque amerà leggere questa mia opera , che quanto ci troverà di buono , tutto è di lui , e mio soltanto quello , che ci ravviserà di mal concio , e di cattivo .* Et quia quae in eo opere castiganda censui proprie Martorelliana sunt , atque vivacem Martorellii indolem praefecerunt , ut vel oculis capti videbunt , imo plurima totidem verbis prostant in altero Martorellii opere *De Reg. Thec. Calam.* Sed purgationis & querelarum fatis .

Quoad ordinem : symmetram rerum compositionem hac in Diatriba offendes , adeo respondent extrema primis , nisi me mei decipit amor , media utrisque , omnia omnibus . Et licet plurima tibi met aliena videantur ,

importuna, & αὐθαγὰ ; tamen ea si pensitaveris intimius, aut rem confirmant propositam, aut dictorum collaria sunt, aut in dicendorum gratiam, veluti in antecoenium praejaciuntur, neutiquam vero inter se pugnant, minimeque discordant, sed inter se mutuo conciliantur ordine, & amice conspirant. Ceterum Antiquarii vulgo, quod agitant, argumenti immemores aliena libarunt, aut tractarunt: atque summorum virorum auctoritate fixum ac sancitum est Antiquarios, uti Pöetas hanc sibi veniam facilem petere, ac vicissim dare. Ita factitatum quidem est ab Cl. Martorellio, qui ingenti, & quantivis pretii operi, *De Reg. Theca Calam.* bina & longiora capita adnexuit, quaeque ipsemet novit sanequam extranea, & ab suscepto passim argumento se deduci sivit, oblatisque alienis discursibus adhaesit. Sed de his fatis. Jam enim tempus est, ut rei argumentum, quod deinceps explicandum superest, persequamur.

Quis fuerit Lycophron, quae scriptitaverit, aut quam mortem obierit, tradiderunt jam Tzetzes, Canterus, Meurfius, & Potterus, penes quem ultimum universa, quae de Lycophrone supersunt, testimonia in unum collecta reperiuntur. Unum hic notandum duxi, Lycophronem nempe ante Platonis aevum minime vixisse, ut incauti eruere quirent ex latiali Diogenis Laërtii ἐκδόσει in vita Mened. Revivas Martorellium *De Reg. Thec. Calam. tom. 2. pag. 675.*: Tragicus is vates in Cassandra flebile trium Sirenum fatum commemorans de Parthenope occinit vers. 712.

Τὴν μὲν Φαλήρη Τύρρις ἐκβεβρασμένην
Γλάνις τε ρείθροις δέξεται τέγγων χόρα,
*Unam Phaleri Turris ejectam foras,
Clanisque capiet flumine irrorans humum.*

Duplicem hunc tenebricosum jambum sic κατὰ λέξιν interpretatur Scaliger, licet pöetam hunc utpote σκοτεινοτάτον, id dedit operam ut verbis priscis obscurisque exprimeret. Adi sis Mazzochium *De sub Ascia pag. 784.* Liqueet ex utroque jambo Lycophronem cecinisse Clanium fl. prope Neapolim urbem perfluxisse, quem potius diuturna exundatione circum Acerras fluctuasse

te-

testatur Maro Georgic. 2. vers. 225. *Et vacuis Clanius non aequus Acerris*, cui succinit Silius Punic. 8. vers. 546. *Et Clanio contemptae semper Acerrae*. Hinc Peregrinus Campanus pag. 190. Lycophronem incusat, qui ad Neapolim Clanium pertinuisse occentavit. At Lycophonis patrocinium fuscipit Martorellius ibid. pag. 680. ubi asserit nullum annum praeter Clanium excucurrisse Neapoli viciniorum : adeoque Lycophronem recte cecinisse ejectam Parthenopen ab Clanio fore excepturam. Sed cum quispiam potuisset reponere Sebethum esse Neapoli propiorum Clanio : continuo occurrit Sebethi osor aeternus Martorellius, & inclamat Lycophronem merito commemorasse Clanium & posthabuisse Sebethum, *utpote aquarum indigentissimum rivulum, Et veteribus vix notum*. Pro re nata connotat ex antiquis scriptoribus, qui Sebethum commemorarunt, nil posse colligi, nisi Sebethum fuisse aquarum pauperrimum rivulum, vel fontem, vel aquulam prae exiguitate rori comparandam & negligendam. Hinc ἀρχαιολόγος, qui pro tuenda ignobilissimi Sebethi fama & dignitate ad Aldinam epigraphen apud Gruterum 94. 9. provocant, vel ad bina verba ΝΑΜΑ ΣΕΒΕΣΙΟ, quae in tauri collo in sacrificio Mitbrae lectitantur, oscitantia arcessit, ac veluti indoctissimos subfannat, & commiserandum Sebethum, ceu indebitae λατρείας usurpatorem ex ἀδανάτῃ Deorum choro expungit, avellit, deturbat : edicitque hunc amniculum exteris vix notum, neque aediculam, neque aras promeruisse. Inde more suo recentissimum Sebethi etymon excudit, ex quo ejus μικρότητα, ignobilitatem, ac miseriam deducit & confirmat. Irridet Pontanum & Sarnazarium, qui Sebethum antiquo aevo ne nomine quidem notum, plenis carminibus concelebrarunt, & cuius fluvio antetulerunt, veluti si esset Sperchius, & Scamander. Demum in Indice verborum lectores invitans ad Neapolitani Sebethi miseram conditionem detegendam, haec enotavit : *Sebethus parvus fl. juxta Neapolim veteribus vix notus : etiam etymon praesefert fuisse ποταμίσκον nullius famae*. Tantumne est Sebethi infortunium, ut ipsosmet συμπολίτες scriptores sibi insensissimos pati debeat ? Heu ! nunc illum merito cum Actii Barcinio alloqui possumus Ecl. 12.

*Dunque, miser, perchè non rompi e scapoli
Tutte l'onde in un punto, ed inabissiti,
Poichè Napoli tua non è più Napoli?*

Martorellius ibid. pag. 668. irarum plenissimus Casaubonum, Gorium, universumque Grammatistarum gregem flagellavit, quod Eunostum, quem coluerunt Neapolit. *Φητορες Εὐνοσε δαι* ab selectissimo Deorum choro expulsam inter subrusticos pistrinorum molarumque Deos amandaverint; omnibusque, ut ajunt, unguibus & nervis continentissimum hunc adolescentulum ab vilissima pistrinensium officinarum, & molarum tutela vindicavit. Ecce & ego eadem pietate impulsus simillimam pro nostro Sebetho causam non suscipiam, quem Martorellius nimis ingratum se praebens non solum ex Deorum canone dejecit, sed illum nullius veluti existimationis, ac nominis fluviolum omni dedecore oppressit? Sane quae de hoc nostro, atque omnibus dilectissimo fluvio illevit Martorellius, & inficeta sunt, & injuria, & quae inulta abire nequeunt. Rerum ubertate dicendarum pene obruor, ac tanto oneri ne succumbam, in certa veluti capita argumentum partior, ut ordo saltem in dicendo servatus multiplicem disputationis materiem facilem reddat fluentem expeditissimamque. Ac primo statim controversia illa veniat in medium, quae est fundamentum ceterarum. Num Sebethus antiquissimus sit? E vestigio sequetur altera circa veram Sebethi nominis indolem. Succedet suo ordine tertia. An Sebethus antiquo aevo magna sui nominis gloria fluitaverit? Quarto loco quaeretur, utrum veteres Neapolitani aliquo religionis cultu Sebethum honestarint? Hinc quinto de ejus origine loquemur. Sexto investigabimus an Sebethus olim uberrima aquarum copia tumidus effluerit; ac septimo de ejus diminutionis causis. Postremo de ejus alveis dicemus.

VINDICIAE SEBETHI NEAPOLITANI

CAPUT PRIMUM.

DE ANTIQVITATE SEBETHI.

I.

HOENICES (primitus dicti
apud Homerum Odyss. Σιδό-
νιοι ; imo & Il. Ψ Σιδόνες :
quippe ab illo Sidone propa-
gati, quem Mosés X. 15. Cha-
naanis primogenitum facit)
longe lateque vagatos, pluri-
mas per Europam stabiliisse
colonias, maxime in Italia,
Hispania, Graecia, aliisque
pluribus maritimis locis ita de-

monstrarunt Bochartus, Huetius, Clericus, Galeus, Mazzochius aliique, ut poene taedeat pigeatque eandem iterum atque iterum telam retexere, novoque opere redordiri. Praeter autem Phoenices extitisse & aliorum Chananaeorum a Josua pulforum per orbem vestigia scitum vulgatumque est. Verum Martorellius hujusmodi Orientales Colonias Neapolim potissimum adventasse

evincere conatus est in singulari libro (*I Fenicj primi abitatori della città di Napoli*) cujus summa huc redit: *sembra anzi certo, che i Fenicj si furono la prima gente, che occupò la nostra campagna, testimonj i vocaboli di quasi tutt' i luoghi de' nostri lidi, e specialmente quei, che nomina Omero per ragion del viaggio del suo Eroe. Indi nella seconda parte dell'opera s'uniscono tanti nomi orientali di nostra città, il Nume, il Conduttore, l'età, nella quale ci si portarono i Falegici, ed i Fenicj, e questa età si conferma con una istoria, che ci ha trasmessa Omero, e colle due famose epistole de' Tirj, e de' Sidoni di Pozzuoli. Quare Auctor postquam evicerit pro modulo suo nomina Parthenope, Phalerum, Aminei, Hermus, Patulcus, Echia phoeniciam redolere originem, ad limpidissimum tandem nostrae principis urbis flumen (ita illud vel ab initio appellitare mihi benignissime concedatur) devenit, quodque Sebethum orientali ῥῆσι a Phoenicibus esse nuncupatum asserit. Nullus adhuc affurrexit, quod meminerim, qui hac una in re meo Martorellio refragantem se praebuerit, aut minime assentiri ausus sit, cum contra passim audias, etiam ex doctiorum collegio, qui cetera Martorelliana etyma in minimis habeant, vellicent, derideant, & quidem non sine gravi ratione. Ecquis enim vel rationis mica pollens unquam sibi suaserit, *Cajeta, Formiae, Lami urbs, Minturnae, Vescia, Vulturum, Liternum, Cumae, Inarime, Epomeus, Typhoeus, Prochyta, Misenus, Bauli, Lucrinus, Puteoli, Avernus, Gaurus, Laboria, Campus Phlegraeus, Hamae, Acherusia palus, Herculaneum, Pompeji, Stabiae, Vesuvius, Summa, Sarnus, Surrentum, Capreae, Cicones, Ismarus, Ὠκεανός, Δαωφάροι, Ἐλλάχεια, Κίκλωπες, Aeolus, Lofstrygones, Μῶλυ, Αἶαν, Elpenor, Κίρκη, Pontia, Aethyops, Gorgones, Medusa, Pegasus, Ἄτρογυος, Χρυσσαώρ, Ἐρυθεία, Ἄτλας, Κίων, Προμηθεός, Νάρθηξ Πυγμαίοι, Cimmerii, Περσεφόνηα, Αἴδης, Κέρβερος, Στύξ, Κώκυτος, Πυριφλεγέθων, Ἀχέρων, Ἐρεβός, Μίνω, Ραδάμανθους, Ἡλίσοι, Ἀσφοδέλ, Μαλάχη, Ἀνδρομέσσα, λιπαρά, πλακυταί, πλωτή, σκύλλη, Χάρυβδις, Θρινάκιν, Ortygia, Κελυφώ, Ogygia, Σχερριν, Φαίηκες, Ἰθάκη, Penelope, & sexcenta alia hujusmodi phoenicia esse nomina, cum eorum plurima graeca sint**

fint & latina? Ut autem id generis etymōn, quæ Martorellii libri, quos non inficete *Etymologica* dixeris, a vertice ad talum referti sunt, falsitas simul, & inutilitas deprehendatur, unum & alterum hic expendere fat erit. Ac primo quamobrem, Martorellium alloquor; Sidonii parvæ illi insulæ, quæ *Nefis* latine, *Nisita* vulgo audit, orientale nomen minime imposuerunt? Respondet pag. 15. *Nefi è voce interamente Greca, e farebbe follia trarla dal parlar Fenicio*. Hanc subdit rationem: *Ognuno può pensare, che non tanto per la picciolezza, quanto per l'aria e l'alito maligno, che la circonda non rendendosi abitabile, i Fenicj non curavonla, e non le diedero nome*. Verum hæc lusitantis ingenii nugæ sunt, ideo enucleandæ penitus, ne quemquam fucatis verborum lenociniis delinuit circumveniant. Vera, genuina, ac propria ratio, cur *Nefis* non est vox phoenicia apud Martorellium, certe fuit, quia nempe ex phoenicia radícula extrahi nullo modo potuit, cum vel pupuli noscitant *Nefin* a Graecis vocitatam, quia parvula est. Si autem hujus voculæ sonus, vel syllaba ex hebraeo fluere vel umbratili quadam analogia potuisset, dispeream, nisi Martorellius sidoniam esse dicitasset. Ceterum pestilentissimus hujus insulæ aër ratio sufficiens non est cur ei nomen indere Phoenices recusarunt: imo peculiaris hæc ejus loci qualitas cum peculiarem in Phaenicum animis sensum excitaret, ut sibi nomen facerent postulabat, non secus ac Vesuvius ex eo, juxta Martorellium, dictus, quod *inibi flamma* concipitur, ita & isthæc insula ex eo dici debuerat, quod corrupto aëris tractu colonos respuebat. Iterum percontor, quamobrem *Limon* phoenicia vox non est? Reponit Martorellius pag. 51. *quia graeca est, significatque pratum*. En fucum. Graeca est quia ea voce bene utitur Martorellius ad firmandum Harpyias (quæ ἐν λιμῶνι pascebantur) extitisse in regione Bajana. Contra si Martorellius hæc foedissima monstra Puteolanis oris visitasse inculcare noluisse, firma mihi persuasio est, quod quidem jactasset *Limon* graecam non esse vocem, quemadmodum fidenter nimis adversus omnes asseruit *Limon* insulam non esse: *ma una grande, e bella prateria*. Quocirca advertat in posterum Cl. Martorellius, quem &

ego

ego summa veneratione prosequor, ne, quod clamabat. Huetius Dem. Evang. cap. 13. *ne quod in duobus, si forte, tribusve successerit nominibus, ad reliqua aequae prorogare se posse speret: caveatque ne aliqua syllabarum, ac sonorum concentione deceptus sibi ipsi fucum faciat.* Huc quoque spectant quae de Bocharto jam dixerat Ezechiel Spanhemius in *Observ. in Callimac.* pag. 169. *Adeo ut hic non debuerit vir magnus, sicut nec saepe alibi continuo in Orientem confugere, ubi erant in medio posita, quae rem de qua agebatur liquidam redderent.* Canonem hunc nuperrime variis exemplorum acervis elucidavit Antonius Genuensis, cujus lucubrationes mihi delictum sunt, & magis magisque firmavit ad calcem Logicae, quam italicè edidit an. 1766. Quae vero praescius illevis Martorellius praef. XXIII. nil evincunt, nisi aliquando Artem Etymologicam utilissimam esse, quod quidem evidens est: exinde vero minime elicitur, quod qui suspectissima hac utilitate delusi, ut eruditionem suam manifestent, nova indefinenter, ac futilissima etyma nobis obtrudunt, tamquam nugacissimi circulatores rejiciendi non sint. Saepius objectant, ideo Etymologiarum studium apertè contemni, quia orientales linguae ignorantur, vel quia tantum metaphysicae res adlubescunt. Quid facias istis? Igitur, quod innuebam, Sidonii, primi Campaniae coloni, non omnibus urbibus, fluviis, lacubus, insulis, collibus cet. nomina dederunt. Hinc nostri Mazzochii summam prudentiam nusquam commirari desinam agentis in tota nostra Campania terna tantum adesse nomina orientalis originis h. e. *Capua, Acerra, & Thianum.* Revisas Diatribam V. *De' luoghi della Campagna, che dalle lingue orientali traggono l'origine, Acerra, Tiano, e Capua* in tom. 3. Acad. Cort. pag. 38.

II. Quibus & Sebethum adnectere mihi placuit, non quia futilem cum phoenicio *Sabat* praesefert analogiam, sed ob rationem longe nobiliorem. Amabant sane Phoenices loca haec nostra homonyma iis, unde profecti, facere, ut in *Thuscis Origin.* Romae editis evicit jam Mazzochius. Unum & alterum ex millibus exemplum in medium producam. Audiatur Laurentius Cajetanus Fabbri Florentinus in *Dissert. Lucae 1753. Dell' Origine*

ne

ne di Firenze . E' certo il fiume Arnon un fiume era, che bagnava una parte di quei fertilissimi luoghi della Palestina . Ora lo nome del fiume Arno , che il medesimo si è di quella della Palestina . . . . serve a me di argomento probabilissimo per indurmi a credere , che quella gente della Palestina , che quel lor fiume veduto avevamo , e praticato , a questo nostro per la naturale affezione , e per la indelebile ricordanza delle cose di quel Paese abbandonato il nome stesso imponessero . Idem confirmat M. Maffeus in Dissert. Degl' Itali primitivi pag. 218. ac Arni nomine utitur ad comprobandum gentes ex Chananea , vicinisque regionibus in Etruriam fluxisse . Eodem ferme modo Eridanum Padum vocitarunt eo quod per camporum immensam planitiem excurreret : *Padan* enim , auctoribus Aben Efra , & R. Salomone , planum campestre atque sativum notat . Quinque autem campestres planicies cum addito *Aram* in scripturis nuncupari docuit Mazzochius Spicileg. 102. n. 2. *De quintuplici Padan* . Eodemmet modo sollemne & Phoenicibus fuit cognomines per orbem Colonias disseminare . *Hinc*, inquit Bochartus Phal. 11. 27. *in mari Persico alii Sardonii , altera insula Tyrus , & Aradus altera : & in Hispania nova Carthago : & in Boëtia alterae Thebae : & in mari Cretico altera Byblus : & Tharsis in utroque mari . Omnia enim haec nomina imposuere Phoenices .*

III. Haec cum ita sint , certe in Palestina extitit jam flumen quoddam *Sabatus* , *Sabbaticus* , vel *Sambathius* nomine , de quo inferne plurima dicturi sumus : nil igitur nos vetat dicere Phoenices nostrum hunc fluvium *Sebethi* nomine vocitasse , eo quod orientali illi fluvio simillimus efflueret . Haec magis firma & luculentiora fient , cum nostrum *Sebethum* cum Palestino *Sabato* conferamus . Cornelius a Lapide in Cantic. , Adricomius , Augustinus Lubinius , Regis Christianissimi Geographus , aliique propugnant *Sabbaticum* eundem esse ac *Fontem Hortorum* , de quo in Cantic. legitur IV. 15. *Fons Hortorum : puteus aquarum viventium , quae fluunt impetu de Libano* . Universi vero s. terrae Topographi , qui *Fontem Hortorum* , seu *Sabbaticum* describunt , nostrum *Sebethum* (qui potiori ratione *Fons Hortorum* dici deberet) describere videntur . Audi sis Jac.

Vitriacum Histor. Jerofolymit. 1. 23. *ad pedes autem Libani montis in partibus illis oritur fons amoenissimus, aquas habens limpidissimas, quae per quosdam subterraneos meatus fluunt. . omnes Hortos regionis copiose irrigantes. Et cap. 43. habet aquas limpidissimas, intrinsecus scaturientes, quod omnia pomaria, & hortos olerum, & universam irrigat regionem. Brocardum: Ad cujus (Libani) pedem oritur... habens quidem scatebram humilem, sed illico tumens fit fluvius magnus, irrigans, & secundans Hortos, & totam regionem. Eadem recitant posteriores s. Topographi: sed ante omnes Willermus Tyrius lib. 7. Bell. sac. cap. 22. Quid moror ipsum Adricomium, qui hunc Fontem ex Saligniaco, Bredembachio aliisque ita graphice depinxit in Descript. ter. s. pag. 107. ex monte Libano procul a Tripoli sex millibus passuum cum impetu scaturit, ac brevi spatio auctus in vehementem cursuque velocem fluvium excrescit, suisque aquis, quae limpidissimae, frigidae, & dulces sunt, omnes Hortos (unde & fons Hortorum vocatur) totamque regionem irrigat & secundat. Quorsum haec? Nonne Sebethus, praeter magnam aquarum copiam, quam cur sensim sine sensu amiserit, infra investigabimus, Fons Hortorum est? nonne totam regionem, quae inter Vesuvium, & Neapolim est, irrigat, ac secundat? Nonne ejus aquae viventes, argenteae, illimes, salutareque sunt? Cum igitur tam paria, inter se haec duo flumina fuerint, recte asserimus Phoenices unum idemque nomen ambobus fecisse, praesertim, cum ut dixi, loca haec nostra homonyma iis, unde profecti sunt, facere studuerint.*

IV. Ex haecenus dictis colligere licet, Sebethum vetustissimum esse, cum Sidonii illum uberrima aquarum vena jam fluitantem inviserint, non secus ac eorum *Sabbaticum*. Hi vero, ut conjectatur Martorellius, ante Trojana tempora, seu paullo post mortem Josue, qui obiit an. 1439. ante Christum, Italiam venerunt: imo Theodorus Richius autumat primam coloniam (filiorum Javanis) latium appulisse post Babelicam dispersionem. Mazzochius vero in *Lamin. Heracl.* pag. 73. in Richii pedibus ire sententiam videtur: in Spileg. tamen tom. 11. pag. 206, Martorellii sententiam minime

nime rejicit, & tandem pag. 208. utramque amplectitur. Ego autem Bocharti, & Theophili Galei consilium sequor nil hac de re tenebrosissima disceptantium. Verumtamen, ut ut sit, probatum jam remanet, Sebetum antiquissimum esse.

V. Hinc constat Marchionem Trivici, & Bartholomaeum Maranta, ceterosque, si qui sunt, infeliciter in errore versari, *i quali* (ait Summontius lib. 1. pag. 237.) *credono, che il fiume Sebetto non sia questo, ma l'acque, che venivano da Serino pigliando il nome dal fiume Sabato, che così finora da' paesani è nominato, e che poi per l'alterazione del vocabolo sia detto Sebetto, e che tutti gli Autori antichi, che fan menzion del Sebetto in Napoli intendessero dell'acqua del fiume Sabato, che scorreva da Serino.* Futilissimum commentum ita exultat Capacius lib. 2. 435. *Qui Sebethum cum Sabato ita conjungunt, ut eundem esse arbitrantur, nefas mihi facere videntur. Hanc subdit rationem. Sed easdem aquas . . . deperditas emergere, tam absurdum est cogitare, quam nullo pacto fieri potest, ut e Sirino 3000. milibus passuum itinere absconditae aquae laberentur, cum praecipue duriora saxa occurrant, quae nisi ferro perforentur aditum exitumque dare nullo modo possunt.* Sed his non indigemus: nam quisque experitur, ut argutatur idem Summontius, *non esser verisimile, che tanti Poeti ed autori antichi abbiano voluto celebrare un fiume, ed acqua, che non si vedeva, e che andava per coverti aquedotti, come quel di Serino: Dippiù Vibio Sequestre, autore antichissimo, dice il fiume Sebetto essere in Napoli, il che non si potria verificare di quel di Serino, il quale non è altrimenti in Napoli, nè anco l'acqua, che veniva da Serino in Napoli per aquedotto era altrimenti fiume; del che non avrebbe fatto menzione, essendo il suo intento discorrere non di aquedotti, ma di fiumi. Gli Scrittori, che fiorirono prima dell'imperat. Claudio, autore dell'aquedotto di Serino fanno menzione del Sebetto in Napoli, come Virgilio, che fiorì e morì a tempo di Giulio Cesare, tal che non parlò dell'acqua di Serino, che a quel tempo non veniva: dippiù Colomella, che fiorì a tempo di Claudio, chiama Napoli roscida, cioè irrigata, ovvero irriguata dall'acque di Sebetto,*

beto, il che per forza del vocabolo, più conviene al fiume, che all'Aquedotto. Sabatus autem, qui a Benevento delatus Vulturno miscetur, ut ait Cellarius, ex veteri monumento an probari possit, aut mentio ejus inveniri, dubito: nisi quod Livius in hoc tractu Sabatinos populum memorat lib. 24. cap. 33. ut videri possit, sicut visum est Cluerio, oppidum flumini fuisse appositum, forsan Sabatie nomine, unde denominati sunt Sabatini, sed ubi illud fuerit, si fuit, ignoratur. Non me fugit Leandrum, Ortellium, ipsumque Summontium ratos esse Sabatum Beneventanum Samnii nomine signatum fuisse ab Floro: verum hoc falsissimum est: en Flori verba: de Bell. Samn. Hos tamen 500. annis per Fabios, & Papirios patres, eorumque liberos ita subegit ac domuit, ita ruinas ipsas urbium diruit, ut hodie Samnium in ipso Samnio requiratur. Quenam hic vel minima fluminis mentio? Diffidium quidem inter Criticos non leve fervet, an vox Samnium regionis tantum nomen sit, ut tenuit Cluerius, an cujusdam urbis, ut maluerunt Paullus Diac., Jo: Bononius in Not. ad Cluer. lib. 4. aliique: utrum vero cujusdam fluvii nomen fuerit, nescio cur id dubium Leandro primum obvenit, inde Ortellio, quos secutus est tandem Summontius. Nonnulli rursus Sabatum Samniticum tuentur saltem ab Antonino in Itiner. fuisse commemoratum: verum is Ocinarum innuere voluit, qui & Sabatus dicitur, quemque Bati nomine salutavit quoque Plinius, ut videre est in opere Cluerii Italia Antiqua pag. 1288. Antequam autem hinc abeo, animadverto. Livius 23. 25. dum ad Beneventum parte altera Annonis ex Brutiis, altera Tib. Gracchi ex Luceria accessum memorat, de Calore quidem amne mentionem facit, ad cujus ripas Annonem castra posuisse notat: de Sabato autem, quem Gracchus (qui primo oppidum intravit) aut tranavit, aut secus ejus oram exercitum traduxit, aut saltem invisere debuit, altum silentium. Et inferius ejusdem Gracchi infelix fatum descripturus ait, sunt qui in agro Beneventano prope Calorem fl. ostendunt, a castris cum lictoribus, a tribus servis lavandi progressum: cum forte inter salicta juncta ripis laterent hostes, nudum atque inermem, saxisque
quae

quae voluit annis propugnantem interfectum. Hinc subdit aliorum opinationem agentium Gracchum prope Beneventum, fortasse fecus Sabatum, circumventum, nil vero de Sabato adnectit. Ibidem: *Fulvius profectus nocte Beneventum, moenia est ingressus* cet. & alia plurima juxta Sabatum gesta refert, nil autem habet de Sabato, quem nunquam memoravit, cum etiam memorandi opportunitas erat. Quae omnia fatis ostendunt Sabatum plurimum seculorum curriculo ἀγώνιον effluxisse. Neque in Actis S. Hippolyti Antiochenfis, qui enn. 303. prope Tripaldam martyrii palmam adeptus est, ulla sit mentio Sabati: hinc adhuc quaeritur, an S. Martyr in Sabato vitam finierit, an potius in vicino Tripaldo fl., qui per Salsulae fines cursitans Tripaldae muros alluit ex parte orientali, ac tandem in Sabatum se infundit, ad cujus ripam silva est peringens latronum domicilio infamis, quae ab amne vicino *Tripaldina* audit. Vero tamen similis est S. Hippolytum in mediis Sabati Serinensis gurgitibus innocentissimam animam efflasse, cum in ejus Actis legatur: *sanguis ejus, qui oram fluminis tinxit aquam eo in loco salutiferam, & pisces mansuetos reddidit*. Videtis Bollandianos. Id vero phoenomenon in Sabati vadis non uni piscatores experiuntur. Hinc Rugerius in vita S. Hipp. inquit: *Franciscus Pascha civis meus retulit mihi, piscatores aliquos id fuisse testatos nim. in aliis ejusdem fluvii (Sabati) partibus, aliquando pisces, vulgo trotas nuncupatos non potuisse capere: in ea tamen fluvii parte cepisse. At certe non magni momenti res ista mihi videtur: consideratione tamen dignum censeo, quod salutem circa Martyrii tempora anniversaria nocte festivitatis ejusdem sancti lumina quaedam, veluti faces accensae intus aquam praedicti fluvii cernebantur*. Aliquid huic simile tradit Ferdinandus del Castillo 1. part. hist. 5. Dominic. lib. 1. cap. 63. Nec quidem Prudentius in hymn. *περὶ Σεβαστῶν* XI. 115. Sabatum fl. innuit

*Per silvas, per saxa ruunt: non ripa retardat
Fluminis, aut torrens oppositus cohibet.*

Quippe piissimus vates non alium Hippolytum illaudat hoc in hymno, praeter Portuenssem martyrem cele-

leberrimum, cui haec omnia optime competunt. Neque amplius audienda est plurium opinio blaterantium vatem nostrum hoc in hymno ex tribus Ss. Hippolytis, uno quem laudavi, Episcopo Portuensi, altero Antiocheno Presbytero, & tertio milite Romano, unicum conflasse. Prudentii autem verba, quae Hippolyto Antiocheno in Rom. Martyrologio recentiori aptantur in nullo ms. aut excuso habentur ante Baronii recensionem. Legesit Ruinart. Act. prim. martyr. pag. 168.

VI. Quamobrem ludit luditurque (pace sua dixerim) rerum Abellinensium Scriptor F. Scipio de Bona, qui pag. 5. fidentissime pronuntiavit fl. Sabatum ab urbe *Sabatia* ab Sabatha Chusi filio condita sibi nomen fecisse. Haec autem gerrae sunt nugaeque levissimae in quibus discutiendis opus non est, ut anxie laboremus. Hinc Cluerii & Cellarii praesertim nobis se se offert miranda prudentia nil certi hac de re statuentium. Ergo unde, mihi nonnemo obmurmuret, *Sabatini* populus sibi nomen corrivavit? Ajo id nomen totius regionis esse, minime vero cujusdam oppidi, cur autem ita dictum sit inferne discutiam in cap. seq. Id unum nobis exploratum est, vulgo non oppida fluminibus, verum haec potius illis nomina fecisse. Eccur autem Beneventani Urbi vicinissimum fluvium *Sabatium* dixerint in sequiori aetate divinare difficile prorsus est ac arduum. Conqueror de Cl. Canonic. Joanne de Vita, selectissimi Antiquitatum Beneventanarum Thesauri, Romae editi 1754. Auctore, quod hanc rem ad suam patriam maxime spectantem minime attigerit: ex hoc doctissimo viro haud parum luminis expectabam, sed tandem omnime spe defraudatum reliquit. Si quis tamen in re obscurissima conjecturis est locus, existimaverim Beneventanos proximum amnem *Sabatium* dictitasse, eo quod Neapolitano Sebetho simillimus excurreret. Revera Beneventani propriam urbem altae Neapoli in omnibus per similem facere studuerunt; quod eo advertit vel Carolus Cresconius in quadam panegyrica oratione.

CAPUT SECUNDUM.

DE NOMINE SEBETHI.

I **D**E non unis ac inter se adversantissimis Sebethi, vel Sabati etymis locuturus, haud multus ero. Affectissimum quod de Sebetho etymon excogitavit Martorellius, ne crambe repetita lectorem occidam *ὄν Όεφ* infra cap. VI. excutiemus: siquidem conjunctam habet ingentemque Sebethicarum aquarum paupertatem. Quid est ergo de nostri Sebethi nomine dicendum? Quirem hic aliqua sonorum, ac syllabarum concentione adjutus aliud ejus nominis, & inauditum thema inducere, idque uberrima congruentiarum segete, nitidisque Philologiae flosculis mirum in modum confirmare: verum ne veritatem nebulis obducam, vel imperitis fucum faciam, ingenuus me retineo. Sat erit audire Cluerium pag. 525. hac de re ita fantem: *Haec derivativa vocabula Sabatinus, & Sabatius, quae lacui tribuuntur (& cuidam agro apud Columellam lib. 8. c. 16. sicuti & tribui illi, cujus meminit Livius lib. 6. quaeque an. CCCLXVI. cum Stelatina, & Trementina fuit reliquis addita) haud dubie indicant fuisse quondam hic aliud quiddam nomine Sabate, sive Sabata, unde id cognominis lacui quaesitum: & Cellarium: ex veteri monumento an probari possit. (Sabatus) aut mentio ejus inveniri, dubito: nisi quod Livius in hoc tractu Sabatinos, populum memorat lib. 24. 33. ut videri possit oppidum flumini fuisse appositum, forsan Sebatie nomine, unde denominati sint Sabatini. Eccur vero Cellarii oppidum isthoc dictum sit Sebatie, & unde illud quiddam Cluerii (sive urbs, sive pagus, sive ager cet.) dictum sit Sebate conjector quivis arioletur, & erit mihi verus Apollo. Quam reconditi sint hujusmodi verbulorum natales ostendit jam tot doctissimorum hominum experimentum, qui in ipsa Sabbati, quo nomine VII. diem designant Judaei, origine rimanda misere caecutierunt. Lactantius lib. 7. *divin. Inst.* cap. 14. Sabatum a numero septimo dierum, dici credidit. Quid*

B

pue-

puerilius? Appion Alexandrinus apud Joseph lib. 1. Aegyptium putavit vocabulum, quia Aegyptii exacto sex dierum itinere, inguinum ulceribus affecti sunt, & hac de caussa septima die quieverunt incolumes in ea regione constituti, quae nunc Judaea dicitur. Nam inguinis morbum Aegyptii vocant *Sabbatosni*. Quid impudentius dici potuit? Idem tamen effutire videntur plerique inanes nostrae aetatis erudituli, qui profanorum Scriptorum, Herodoti praesertim auctoritate citi, & Marshamii Angli ratiunculis suffulti hebdomaticum dierum orbem ex Astrologica Disciplina, atque ex intima Aegyptiacae antiquitatis penu depromptum fuisse deblaterant. Verum nebulones hi, qui tenebrosam Aegypti noctem prima luce antiquiorem censent, ignorant, antequam Aegyptus esset in Mundo, septimum diem cultui sacro fuisse destinatum. Adi Huetium Dem. Evang. pag. 168. Agedum, ad alia regrediamur. Plutarchus lib. 4. symp. probl. 2. *Sabbatum* dictum putavit a Baccho, quem vulgus *Σαββίς*, vel *Σαββύς* appellat, quasi eo die Bacchum colerent Judaei, vel ex eo quod *Sabbatarii* se sabbatis solerent cibo, vinoque replere. Tabernaculorum quoque festum, quod post collectas fruges & vindemiam agebatur, Bacchicam quandam celebratam, & *θυσιοποιαν* esse censet, Sabbatumque meram fuisse *Βακχίαν* infrunite calumniatur. Hinc *Sabis* Arabum non est alius, ac *Sabus*, quod Bacchi cognomen esse nemo est qui ambigat: Arabes enim, sub quorum nomine saepe veniunt Palaestini, ut post Relandum, Seldenum, & Bochartum jam vulgatum est, Bacchum praecipue colebant, eumque *Dusares*, vel *Dysares* vocitabant, vel quia erat *Dominus libertatis*, seu *expressionis utrarum*, & *convivii*, ut contendit Bochartus G. S. pag. 111. vel quia erat *Dus-chera*, *Dio del Bosco*, ut mavult Canonic. Jo: Checozzius in Dissert. quae lectitatur in tom. 2. par. 2. pag. 115. Ac Cort. Huc spectant altaria Puteolis eruta quae inscriptum visitur *DYSARI SACRUM*. Non levis hic esset quaestio ventilanda; nimirum an Bacchus Arabum, & apud Homerum, seu in heroica tempestate vini Dominus audierit, Silenis undique, vitibus, satyris, thyasisve circumdatus, an vero tamquam dignius, princeps, ac omnipotens numen, habitus

tus fit. Id posterius propugnat Martorellius pag. 347. nè siamo costretti col Bochart a ricorrere all'urve, nè col Cbeccozzi a' boschi: non avendo questi pensato a distinguere il Bacco de' Greci posteriori dal Bacco degli Arabi, a quali era un nume grande, anzi neppure da quello di Omero, nè di cui poemi non si legge mai co' Sileni, o con viti, ma si descrive tra' primi Dei, e figlio di Giove. Primum vero defensant quot sunt, fueruntque Scriptores, quorum & ego sententiae adstipulor: Homerus enim, ut hymnos ei vulgo adpictos posthabeam, Bacchi orgia descripsit, thyrsos, furorem, fagam cet. Iliid.Z.

Ὅς ποτε μαινεμένοιο Διωνύσοιο τιδήνας
 Ζεὺς κατ' ἠγάθειον νυσσηῖον αἰ δ' ἄμα πᾶσας
 Θύσθλα χαμαὶ κατέχευαν ὑπ' ἀνδροφόνοιο Δυκέρργα
 Θετόμενα βυπλήγι Διωνύσος δε φοβηθεῖς
 Δύσει δ' ἄλός κατα κῦμα δέτις δ' ὑπεδέξατο κόλπῳ
 Δαιδίοτα κρατερὸς γὰρ ἔχε τρέμος αἰνδρὸς ὀμοκλή

Quae ita reddidit Itolorum omnium ελληνικοτατος Antonius M. Salvini.

*Che già del furioso Dioniso
 Le nutrici cacciaua pel divino
 Nissèjo; ed elle insieme tutte
 Per le terre versavano gli arnesi
 De' mistèrj, dal micidial Licurgo
 Percosse coll' accetta ammazzaorvi.
 Dioniso tuffoffi impaurito
 Del mare sotto l'onde; e Teti in seno
 Paventante il raccolse; che gagliardo
 Trèmito avea dell' uom per la minaccia.*

Cujus versioe in rebus, quae ab vocabulis minime pendent uti nil erubesco, quicquid contra obmurmuraverit Xaverius Mattheus (*Libri Poetici della S. Scritt. tom. 1.*) Vehementer angor quod Salvinianarum versio-num patrociniū hic fuscipere nequeo: longa enim & fortassis importuna esset digressio. Saltem, ut adeatur rogo Jo. Lamii Nov. 46. col. 721. ubi Salvinianae versio-nis dignitas contra Torellium defenditur.

Infuper Homerus Bacchum mortalium *χάρμα, γαυ-
dium* appellat Iliad. Ζ, & Odyff. Ω Bacchum *χρύσειον
ἀμφοροῖα, auream amphoram*, Thetidi dono dedisse ad-
nectit, quae omnia hunc Deum visitatorem fuisse satis
aperte ostendunt. Leges Homeri Hymnos. Haecenus
dicta magnopere firmat Cl. P. Erasmus Fröelich (*Qua-
tuor Conamina pag. 128*) qui in hunc numum

fic

.) (MARC. IVL. PHILIPPOS. CESAR caput Philippi
COL. METROPOLIS BOSTRA senioris cum
tum in corona corona radiata.

AKTIA. ΔΟΤCAPIA

Exposuit: *Actia certamina, in honorem Apollinis Actii
ab Augusto instaurata fuisse, e Strabone l. 7. notum est,
sed ΔΟΤCAPIA quid sibi velint, quaeve certamina,
aut ludi sint, nemo, quod sciam, haecenus exposuit. Du-
saria ergo audenter Bacchanalia interpretator cet. Sed e
diverticulo ad viam. Ab Arabum Sabo minime Phry-
gum, & Thracum Sabacius distinguitur, quem Bacchum
quoque fuisse jam constat; nec alius ac Sabinus: Sa-
binorum enim campos vini feracissimos extitisse tradi-
dit Strabo lib. V. ac ii propterea Baccho erant dicati.
Hinc Hesychius σαβάζεν interpretatur *μάζεν, βακχεύεν,
& σάβος βακχεία*; & apud Harpocracionem, & scholia-
sten Aristophanis Vesp. *σαβοί*, Sabazii Sacerdotes: &
vociferationes Orgiorum Sabazii *ἰῶδι, σαβαῖ*. Hac vo-
cula bene utitur Demosthenes contra Aeschynem. Hinc
Sabazia, sacra in honorem Bacchi, Oppianus Cilix
lib. 1. Cynegetico.*

Οὐκ ἐδέλω τριετῇ σε τὰ νῦν ὀρίβακχον αἰείδεν,
Οὐ χορὸν Ἄνοιε παρὰ βένδεσιν Ἄσωποιο
Λείσομαι, ὡς κίλειαι, τὰ σαβάζια νυκτερὰ δύσδλα.
*Nolo trietericum te nunc montanum Bacchum canere
Nolo choreas Boeotici ad fluenta Asopi
Missa faciam, ut jubes, Sabazia nocturna sacra.*

Haec mysteria in quibusdam inscriptionibus quoque
denotari puto, ubi Hecate Deo Brontonti conjungitur,
quem Bacchum esse ob turbas, quas fulminum instar
ebrie-

ebrietas commovet, extra dubitationis aleam est. Verba Inscriptionis sunt

JOVI. SANCTO. BRONTONTI. ECATAEQ.
AVRELIUS. POPLIVS.

Rectissime inquit Blond. Flavius Romae triumphantis lib. 1. *Bacchus & Liber Pater & Brontinus quandoque dictus*. Extat & alia Epigraphe, quaeque id idem paullo clarius exprimit

DEO. SOLI. INVICTO. MITHRAE
FL. SEPTIMIUS. ZOZIMVS. V. P.
SACERDOS. DEI. BRONTONTIS. ET.
HECATÆ.
HOC. SPELEVM. CONSTITVIT.

Hinc Juppiter, quia Bacchi Genitor, *Sabazius* a Cretensibus dictus est. Revisas Valerium Max. lib. 1. cap. 6. Julium Firmic. *De err. prof. Relig. & Gruterianas* inscriptiones pag. 22. n. 5. & 6. quas inter & hae numerandae sunt

I.

JOVI SEBASIO. Q. NVNNIVS. ALEXANDER.
V. S. L. M.

II.

Q. NVNNIVS ALEXANDER. DONVM.
DEDIT. JOVI. SABAZIO.

Alibi legitur SABADIVS & SEBADIVS. De hocce Jovis cognomento agit Thomas Dempsterus ad Romini antiquit. pag. 108. Edit. Schouten, sed, ut est ejus perpetuus mos, uberem Scriptorum messem late congerit, cur autem Juppiter ita, & unde dictus sit, & quomodo inter se pugnantem Auctores conciliari debeant, ne verbum quidem. Hic obiter, ne septa transiliam, castigandum est Natalis comitis in hymn. in Sabaz. Orphaei interpretamentum.

ΚΛΩΔΙ ΠΑΤΕΡ, ΚΡΑΝΕ ΥΙΩ ΣΑΒΑΖΙΩ, ΚΩΔΙΜΟΣ ΔΑΙΜΩΝ.
Ος Βάκχον Διόνυσον ἱεραριωτίω

B 3

Μηρῶ

Μηρῷ ἰγκατέραιας, ὅπως πεπελισμῶν ἔλθῃ
 Τμῶλον ἐς ἠγάθειον . . . .

Silicet frustra hic innui credidit Bacchum, vel Bacchi filium, vel alium Daemonem, cum aperte Orpheus *Sabazium* vocet, Κρόνου υἱόν, *Jovem Saturno satum*. Cur autem Saturnus ipse *Sabazius* saepe vocetur, praesertim a Beroso, fateor, ignoro. Sed his Gentilium commentis quid insulsius, & incertius? Originem denique *Sabbati* aliunde trahit Tacitus, atque alii alia comminiscuntur, nugas oggerunt, fabulantur. Adi ad Urfinum *Analect. sacr. vol. 1. lib. 6.* Verum, quod ad rem attinet, ex allatis nullum etymon, nisi inficete prorsus & ridicule nostris posse fluminibus accomodari, quisque vel rationis mica pollens sibi persuadet: apposite satis admonet ipsemet Cl. Martorellius pag. 224. *tanto più, che non può (Sebethus) uscire dalle due lingue Greca, e Romana, ed indarno s'ingegnerà taluno trarlo da queste, riuscendogli il tutto a disagio.*

II. Sunt qui *Sebethum* pronò alveo deducunt a *Sibboleth*, quod sonat *fluentum*, ut Psalm. LXVIII. vers. 3. & 16. Isaiae XXVII. 12. Neque dicas Judic. XII. 6. haberi: *Dic ergo Scibboleth, quod interpretatur spica:* nam hae tres postremae dictiones non extant in Hebraeo, ut adnotant Estius, Malvenda, Menochius, Emmanuel Sa, aliique, sed additae sunt a LXX. senioribus. Ceterum haec vox modo *fluentum*, modo *spicam* significat, ut Job XXIV. vers. 24. *Et sicuti caput spicae, seu culmi, circumcidentur.* Ad haec sic connotat magnus Mazzochius *Spicileg. tom. 11. pag. 173. Proprie vertendum fuisset, summitates calamorum seu culmorum; quia Shibboleth, proprie culmum, seu calamum inanem qui in spicam definit, notat; etsi tam Hebraice quam in cetero Oriente utrumque notare solet, i. e. calamum cum spica, aut συνεκδοχικῶ: spicam.* Ceterum in linguis cognatis ex *vocabuli origine designat Ductum, Viam, Meatum* cet. Ex his, uti vides, elicitur in hac ultima significatione vox *Sibboleth* nostro quoque fluvio mirabiliter accomodari posse: etenim *Ductus, Meatus, Alveus* Fluminibus optime consonant.

Interim Cornelius a Lapide *Sibboleth* in cit. Judic. loco

loco posse quoque verti *Fluentum*, *Fluminis Alveus*, vel *inundatio*, uti verterunt Pagn. Vatabl. & alii, optime notat, idque apposite ad locum esse addit: *Fiebat enim hoc examen ephrateorum ad vada, fluxumque Jordanis, quasi inde e re presenti hoc nomen prae aliis, veluti nationis, & gentis indicium, tesseramque acceperint.* Haestenus dictis favent Orientales Interpretes Jonathan, Syrus, & Arabs, ut ait Mazzochius spicileg. tom. II. pag. 730. & vetus fabella in ore Accolarum Vulturii fluminis favet, quam, utpote de trivio petitam ad imam paginae oram apponit Italorum gloria Mazzochius. En illam: *Cum Capuae in porta vestigal nescio quod a viatoribus exteris portorii nomine exigereetur; erant qui se falso pro Capuensibus gererent, ne nummulos illos solverent. At ubi exactoribus de fraude subolebat, viatores per pronuntiationis specimina tentabantur, ac proferre vocem Sciummo (sic Capuae rustici Flumen enuntiant) cogebantur. Tum utpote Scibboleth Hebraicum exprimere ignari, ad illud Ephraimiticum ac rusticum Shibolet se convertebant; ac pro vernaculo Capuensium Sciummo, proferebant Sijummo, monticularum ac sylvicolarum abnorme vocabulum: quo mihi sane hi nostri videntur Ephraimitas in efferendo Shibolet vi cogente imitati, sicuti & significatu sequebatur, quia Shibolet Ephraetum idem ac fluentum erat, ut supra dixi.*

Nec mirandum (qui id etymon tuentur prosequuntur) Orientales populos Sebethum, aliosque ejusdem notionis fluvios *γῆνικῶν* vocabulo designasse: siquidem sollemnne Orientalibus hoc fuit, ut in designando aliquo vicino & perquam familiari fluvio *γῆνικῶν* vocabulo uterentur: hinc Euphrates prope Chanaanitidem *κατ' ἔξοχην Fluvius* dicebatur, & quia hunc amnem trajecit Abraham, Hebraeus i. e. *transfluvialis*, *transamnicus*, seu *transseuphratensis* dictus est, ut jampridem a viris doctis demonstratum fuit.

Neque audiendus est Stephanus Morinus in *De lingua primaeva*, quem in tanto litterarum lumine in veteri sententia se obfirmare minime puduit. Quid dicam de Nilo? In Aegypto, ut Genesios XLI. 3. 17. & in universo Hexodi libro *Flumen Nilum* designabat. Hinc *Hebraei* appellatio in Aegypto *Transnilanum* sonat. Ad

rem Clericus in Hesiodi theog. v.338. Certe Νεῖλος non est nomen proprium amnis, vox enim illa fluvium significat, & ita in Aegypto vocabatur unicus ille fluvius, quo fecundabatur, κατ' ἑξοχὴν. Vide quae notavimus ad num. 34. 5. similitudo nominis, & forte eadem ratio effecit, ut Fluvius Hesperiorum Aethyopum idem, ac Nilus esse crederetur. Pomponius Mela lib. 3. c. 9. in horum finibus fons est, quem Nili esse aliqua credibile est. Nuchul ab incolis dicitur, & videri potest non alio nomine appellari, sed a barbaro ore corruptus. Nubbul, & Nuhhil, unde Νεῖλος, sunt nomina appellativa, quae fluvium quemlibet significant, ut Hebraice nabhal (seu Nachal.) Accolae. (nota) solent vicinum amnem simpliciter fluvium vocare, ac ita res se habuit in Aegypto, forte & in Aethyopia; sed Graeci, qui eorum populorum linguas ignorabant, nomina propria esse putarunt, quae erant appellativa. Hinc ratio enitescit, cur hoc πολυμήντορον Aegypti Flumen apud varias gentes varia nomina fortitum sit. Homerus non alio quam Aegypti nomine Nilum appellat Odyss. Ζ. Ab aliis dictus est Shihor, aut Siris, ab aliis Melo, aut Melas cet. Adifis vel Calmetum in Diction. Nomen enim proprium non habebat. Idem dicito de Jordane: quare Fluminis vagum nomen in S. Scripturis ex contextu sermonis determinandum est. Ipsemet Martorellius De Thec. Calam. tom. 11. pag. 682. nostrum quoque Clanium ex γεινωτέρρον etymo deducit, & Clansii nomen proprium non esse, sed pluribus fluviis commune contendit. Idipsum dicendum de Sebetho qui cum in origine γεινικόν amnium nomen sit, posteritas veluti proprium adhibuit.

III. Haecenus dicta licet haud minimam veri speciem praefereant, tamen certa esse nequeunt, cum dubiis praefertim analogiis innitantur, nec nimis urgenda, ne subdola syllabarum, aut sonulorum harmonia pellecti nobis ipsis fucum faciamus. His tandem posthabitis, in quibus discutiendis ordinis ratio me potius, quam utilitas adegit, meliora percurram.

CAPUT TERTIUM.

DE FAMA, ET GLORIA SEBETHI.

I. **S**ebethum nostrae Neapolis amoenissimum amnem antiquissima aevitate notissimum fuisse, ac ejus nomen in omnium ore versatum longe lateque floruisse, nemo est qui inficias ire pertentet. Rem altius repetamus. Graeci urbes, oppida, pagos, arces, & castella fecus plena flumina aedificabant. Morem hunc non ubique servatum esse sat scio, cum in ipsa intimiori Graecia, veluti Cyllene, Cyparissus, Messeria, Epidaurus, Sicio, Tegea, plurimaeque aliae extiterint urbes, quae nullo flumine rigabantur. Verum nobiliores urbes vulgo juxta mare, vel flumina constituebant Graeci, & perquam raro contrarium invenies. Id ipsum in regno Neap. admirantur universi, in quo videre est, Puteolos, aliam Νέα-πόλιν ad Bajas, Surrentum, Pompejos, Herculaneum, Stabias, Rhegium, Crotonem, Tarentum, Hydruntum, Brundisium cet. ad oram maris. Et in Sicilia Panormum, Messanam, Syracusas, Catinam cet. Ad haec politissimus Michaël de Jorio, (*Discorso sopra la storia del Regno di Napoli ec. pag. 153.*) in hunc modum: *Il genio de' Greci, che soleano fabbricar Città in aria amena, e battuta dal mare si fece conoscere in queste parti, dove essi ne vennero molte a fondare: tutto al contrario de' latini, che edificavano le Città nella cima de' Monti. Si fecero nelle vicinanze del mare per avere il vantaggio della Navigazione, e del Commercio. Altre poi ad imitazione di quelle fatte da Greci si videro nell'istessa maniera situate, e come l'acqua è necessaria agli uomini, agli animali, e ai campi, i Greci si studiarono ancora di fondare la maggior parte delle loro Città sulle rive di qualche fiume. Ex his primum est conjectari, quamobrem non una occurrunt flumina apud quasvis nationes, in Terra sancta praesertim, circumjacentibusque regionibus, quae cum urbe proxima simillimam aut eandem praesferunt nomenclaturam,*

turam , ut *Valania*, *Arnon*, *Gozan*, *Gerava* cet. Confulas tutemet tot Cl. Geographos , quorum alii folius Terrae S. Descriptionem tentarunt , ut Volfgangus Vueifemburgius , Michâel Aitfingerus , Adricomius cet. alii locorum Syriae , Arabiaeque notitiam additarunt , ut Jacobus Zieglerus , Landavus Bavarus , alii folam filiorum ac Nepotum Nöe per omnes orbis regiones difperfonem profecuti funt , ut Saffuel Bochartus in *Phaleg & Chanaan*. Hinc Curtius lib. VII. cap. VII. *Ipsa Baetra*, regionis ejus caput, fita funt fub monte Paropamiffo . *Bactrus* annis praeterit moenia. Is urbi, & regioni dedit nomen . Et Cl. Mazzochius fpicileg. tom. II. pag. 269. ex *Bofreno* amne , quem prope Sidonem agnovit Dionyfius v. 913. inibi quoque *Boftram* civitatem exittiffe deducit . His , quae nimium obtrita funt , rite perpennis , ratiocinor . Conditores , vel Habitatores Palaeopolis , & Neapolis Graecanici fuerunt : ergo ambas haefce nobiliffimas urbes fecus aliquod *Flumen* aedificaverunt , & hunc Sebethum fuiffe obfervarunt omnes . Audi , quem fuperius laudavi , difertiffimum Juvenem Michäelem de Jorio pag. 154. *I Greci fi ftudiarono ancora di fondare la maggior parte delle loro città fülle rive di qualche fiume . Minturno fi vide fülle sponde del Gariigliano , Napoli fülle floride del Sebeto*. Idem , ut antiquiores praeteream , habet P. Troyli tom. 4. *perchè la Città di Napoli era Greca , e fu fabbricata con tutte le regole dell' arti fenza dubbio ebbe le fue acque accanto*. Famofae enim apud Graecos erant , & ubique receptae Platonis aureae atque Aristotelis leges , quae id maximore ftatuebant . Ille lib. VI. Leg. fancivit : *Fontanas aquas (five fons fit , five fluvius) complantationibus & aedificiis ornent , laticibusque per fubterraneos canales derivatis univerfam regionem ita opportune & commode pro anni tempeftate aqueant , atque irrigent , ut fertile reddatur folum : & hic lib. 2. Polit. cap. 6. magiftri fcitum firmavit : Civitas autem aquarum , & ftagnorum abundantiam habeat*. Palaeopolim vero fuiffe trans Sebethum amnem ex Livio mirabili modo deduxerunt Cluerius , Bononius , Ambroffus Leo , cet. atque eam fuiffe contendunt , quae nunc *Turris Jopparellorum* appellatur ; eft enim locus is prope Neapolim ad tria milia

lia passuum. Unde Palaeopolitani *transamnici* forte distabantur ab Neapolitanis, *transsebethici*, seu *transsebethenses*, non secus ac Hebraeorum, & Transilanorum vocabulis notabantur ii, qui trans Euphratem, & Nilum incolebant. Sebethus itaque antiquissimo aevo Palaeopolim inter habitabat, & Neapolim, suumque purissimum, indeficientemque laticem in earundem urbium commoditatem, & usum hinc & inde benignissime erogabat. Ex his elucescit, quam male se gerat, Sebethicae gloriae vituperator, Martorellius, qui ut caeci Lycophronis oscitantiam obvelaret Neapolitani Sebethi famam, & dignitatem obnubilare minime verecundatur, effutiendo (parcat verbulis) illum fuisse veteribus ignotum. Verum hic parumper desistendum est. Cedo. Sebethus fuitne notus in vicinissimis Palaeopolis, Neapolisque urbibus? Nemo hoc denegabit, nisi iudicio sit plane destitutus: ergo fuit & notus ceteris nationibus: urbs praesertim Neapolitana si Straboni, Philostrato, Statio, Cassiano, Svetonio, Dioni Chrysoftomo credatur, semper fuit enormi tum *αὐτοχθόνων*, tum advenarum numero florentissima. Et ut cetera fileam, innumerabilem fuisse Neapolitanorum vim, ea satis evincunt vasta Coemeteria, quae saeculo IV. Neapoli jam extabant, quaeque hodieum prope Ecclesiam *Fauperum S. Januarii* visuntur. De iis Mabillonius in *Itin. Italic.* Liter. annor. 1685. & seq. tom. 1. fol. 112. in hunc modum: *Incubit Ecclesiae mons, in cuius cavitate antiquum est Urbis Coemeterium omnino insigne . . . . Eo profectissimus cum Valleeta, Duce Carolo Celano, Venerabili Canonico Ecclesiae Metropolitanae, rerum Neapolitanarum peritissimo. Nam ceteris fere tunc ignotum erat Coemeterium. In immensum producitur, & longe altiores habet, quam Romana Coemeteria, fornices, ob duritiem, & firmitatem rupis, secus quam Romae, ubi arena, seu topus tantum altitudinis non patitur. Multae sunt directae per coemeterium viae: & quidem triplex ordo Cryptarum, alius super alium. In una quaque via sex sunt ordines loculorum: varia subinde lavaria diversarum familiarum, cum variis inscriptionibus etiam graecis, qualis est haec ΙΣ ΧΓΣ, item ΝΙΚΑ, item ΑΩ. cet. Miror Martorellium, qui De T. Calam. tom. 11. pag. 496. hanc ip-*

fissi-

liffimam thefin . i. e. Neapolim femper innumera gentium caterva celebrem fuiffe , propugnavit , haec quae libavimus , monumenta , minime protuliffe . Ecqui ergo (ut illo redeam) fieri potuit ; ut tot cujuscumque generis , & notae populi in dies Neapolim frequentarint , & tamen utiliffimum ejus fluvium vel extra moenia , vel per civitatem ipfam confluentem ignorarint ?

II. Credendum potius Virgilio , qui Sebethum ante Telonem , & Oebalum Capreensfes celeberrimum extitiffe tradere non dubitavit , Concors eft eruditorum fententia , nemine reluctante , Capreas infulam Neapolitani juris fuiffe , atque illam inter , & Neapolim vel ab aevo *μυθικῶν* mutuam coaluiffe commercium , atque auream floruisse focietatem . Idem dicit de Aenatia , quam antiquitus Neapolitanorum fuiffe jam constat , poftea bello ab eisdem amiffam , tandem vero fecuta permutatione recuperatam , de qua Svetonius in Octavio cap. 92. fic fcripfit : *Apud infulam Capreas veterrimae ilicis demiffos jam ad terram , languentesque ramos convalluiffe adventu fuo , adeo laetatus eft , ut eas cum Republica Neapolitanorum permutaverit Aenaria data .* Tangunt eam hiftoriam tum Dio in fine lib. 52. tum Strabo lib. V. pag. 248. eandemque illuftravit Mazzochius Kal. tom. II. pag. 347. ubi concludit : *Ab illo vero tempore Aenaria cum vicina Prochyta in reip. Neapolitanorum dominio manfit . Sicuti & utraque olim infula praefulibus Neapolitanis parebat : quibus poftea Prochyte fola manfit , poftquam ultimis temporibus Aenaria (hodie Ifchia) in Epifcopatum erebta fuit .* Capreae igitur ab Augusto redemptae fuerunt , ut Dionis verbis utar , adeoque ante hanc redemptionem diu in reip. Neapolitanorum dominio manferunt . Hinc Maro Neapolitanorum cum hujus infulae accolis jugem , & perquam familiarem confuetudinem defcripturus cecinit quamdam *Sebethida* , feu Nympham Sebetho profatam follemnes celebraffe Nuptias cum Telone Caprearum , Teleboumque Rege . Quocirca advertere te jubeo , adeo celebrem & famofum antiquiffima illa aevitate Sebethum fuiffe , ut nobiles Neapolitanorum puellulae vix potuerint ab Virgilio falutari quam nomine *Sebethidum* , quafi Sebethi filiae fuerint , quafi , inquam , Neapo-

po-

politani & Sebethici , Neapolis & Sebethus una , eadem , ac indistincta esset notio . Ex hoc pronum est suspicari vel ab aevo fabulari Sebethum plenissimum amnem omnibus perspectissimum fuisse , ceu illustre Neapolitanae gentis indicium , & manifesta nota . Haec adeo certa & fulgentia sunt , ut nulla vel nubecula emaculari , vel tergiversatione eludi queant .

III. Insuper Statius silv. lib. 1. vers. 263. cum Neapolim Violantillam formosam honestissimamque mulierem in sinu suo recepisse cecinit , minime dixit , *tumeat Neapolis , Parthenope , vel Siren pulcra alumna* , sed *pulcra tumeat Sebethos alumna* : quasi hanc principem urbem luculentius Sebethi , quam alio nomine exprimere voluisset . Verum in hoc Papinii laetissimum Epithalamium cap. V. nil fordida commentabimur .

IV. Sebethus itaque in fabulari , & Romanorum aevo vicinam Neapoli designabat , ejusdemque civitatis Genius erat . Hinc recentissimi , defocaticissimaeque latinitatis vates , Maronem , Papiniumque secuti , Neapolim inclito Sebethi nomine salutarunt ubique , Sannazzarius potissimum Epigram. lib. 1.

*Sebethusque pater fluviiis metuendus Etruscis
Aurea caeruleum tollet ad astra caput .*

Et in Arcad. prof. 12. *O liquidissimo fiume ; o Re del mio Paese ; o piacevole , e grazioso Sebeto , che colle tue chiare , e freddissime acque irrighi la mia bella Patria . Dio t' essalti : Dio vi essalti o Ninfe , generosa progenie del vostro Padre , siate , prego , propizie al mio venire , e benigne ed umane tra le vostre selve mi ricevete , ec.* Et in morte Maffiliae Ecl.

*Quanti pastor , Sebeto , e quanti populi
Morir vedrai di quei , ch' in te s' annidano
Pria , che la riva tua s' inolmi , o 'n popoli .
Lasso , già t' onorava il grand' Eridano ,
E' l' Tebro al nome tuo lieto incbinavasi ,
Or le tue Ninfe a pena in te si fidano .
Morta è colei , che al tuo bel fonte ornavaſi
E preponea il tuo fondo a tutt' i specoli
Onde tua fama al ciel volando alzavasi ,
Or ben vedrai passar stagioni , e secoli :*

E can-

*E cangiar raſtri, ſive, avatti, e capoli
Pria che mai sà bel volto in te ſi ſpecoli . . .*

Eadem expromit Pontanus, aliique, quorum carmina praetermitto, ne lectoribus taedium ingeram.

V. Haecenus dicta magis magisque relucent, modo advertatur, communem, probatissimumque veterum morem fuisse. Urbes nomine vel imagine propioris fluvii designare, ut in cujusvis aevi Scriptoribus, poetis potissimum, innumerisque Caesarum nummulis cernere est. Hinc Hadrianus ad *Italicam* urbem arguendam, in qua ortus erat, aureos nummos, qui inter rariores collocandi sunt, excudit, in quibus adest epigraphe **HERC. GADIT.** & *Hercules innixus Clavae, sinistra tria mala, hic fluvius decumbens, illinc dimidia navis.* Fluvius *Baetis* est ad cujus litus *Italica* sita erat. Eandem urbem notat flumen illud, quod in aliis Hadriani nummis videtur, quique hanc epigraphen praefereunt: **P.M. TR. P.COS. III.** In ceteris vero Hadriani nummis fluviorum figurae feminudae, vel bicornes non *Baetim* significant, sed vel *Nilum*, in quo navigans Hadrianus Antinum suum perdidit, vel *Rhenum*, quem ex Gallia in Germaniam trajecit, teste Spartiano. In celeberrimo nummo, quem Antiochenses Trajano, ob ejus in urbem suam adventum, dedicarunt, *Orontis* fl. imago elucescit, quaeque Antiochiam, quam interluit, signat. Gallieni nummus, qui hanc ostendit Epigraphen **P.M. TR. COS. PP.** geminam fluviorum figuram habet, *Rhenum* nempe & *Mosellam*, quae sat nota flumina utramque Germaniam conſignificant. Et nunc in mentem venit Trajani nummus vel pueris notissimus, quemque affert Begerus tom. 2. pag. 648. in eo videre est *Tigrim* & *Euphratem*, quorum primus denotat Mesopotamiam, quam iccirco *interamnam* dicunt latini, alter Armeniam majorem, vulgo *Turcomania*, & hanc monstrat Epigraphen: **ARMENIA ET MESOPOTAMIA IN POTESTATEM P. R. REDACTAE.** Extant argentei, licet rariores, Caracallae nummi hanc Epigraphen praeferentes **ΤΥΧΗ ΤΑΡΣΟΥ ΜΗΤ. Γ. Β.** & *mulierem insidentem rupibus, & ad pedes fluvium.* Fluvius hic *Cydnus* est, qui Tarsum Ciliciae Metropolitim,

polim, quam transmittit, designat. Item in nummo, quem Apameae cives Philippo juniori dedicarunt, apparet *Orontes* fl. cum alia haud dissimili figura, quae Apameam certe indicant inter Orontem, & lacum quendam existentem. Et quod rem proprie illustrat, Fluvius determinat, quanam sit illa Antiochia (plures enim fuerunt Antiochiae, quaeque usque ad xvi. numerantur) quae in Septimii nummis repraesentatur. Denique Fluvius exhibet Cretam in Trojani nummis, *Tybris* Romam in nummis Antonini, *Chabora* Reifainam in ejusdem urbis nummulis Etruscillae, Trajanī Decii uxori, dicatis, *Billaeos* Tejum in nummo, quem haec urbs Aurelio dedicavit, & sexcenti alii, quos & pupuli in tot nummorum selectissimis Cimiliarchiis vulgo admirantur. Hinc, esto breviter, alte commendandi sunt elegantissimi Parthenopaei Patricii, qui in Caroli V. adventu magnificam Sebethi statuam in ingressu capuanae portae, subiecto illo superbissimo Hexametro,

Nunc merito Eridanus cedet mihi Nilus & Indus.

extulerunt, & Carolus III. Hispaniarum, novique orbis Rex Catholicus, qui dum froena utriusque Siciliae moderabatur, Sebethi regalem imaginem in monetis argenteis sculpi curavit, veluti existimantes, Sebethum omni tempore fuisse notissimum etiam apud exterarum nationes, & tanquam Neapolitani Regni dignissimum, ac perpetuum insigne. Apposite satis Cluerius pag. 1181. *inter Capuam, & Vesuvium fluvius omnino est nullus, nisi quorum nomina, vel ipsa antiquitate CLARISSIMA semper extiterunt apud Acerras Clanis, apud Neapolim Sebethus.*

VI. Ceterum, ut litem omnem dirimamus logica procedere methodo oportet. Ut nobilitas, ac antiquissima cujuscumque Fluvii fama & gloria probetur, ad summum, ut quatuor habeat condiciones necessarium est. Primo, ut fuerit aquarum dives, quod quidem admodum necessarium non est, cum innumerabiles, in Graecia praesertim, extiterint lacusculi, fontes, & amniculi aquarum egentissimi, qui tamen incredibili sui nominis gloria stagnarunt, aut fluitarunt. Deinde, ut propter

nobilissimae, & antiquae urbis hortulos & moenia cur-
 sitaverit . Tertio, ut fuerit amoenis, & elegantissimis
 Pöetarum fabulis illustratus . Denique, ut telluri, quàm
 alluit, feracitatem afferat, ceterisque vicinae civitatis
 commodis inferviat . Quae fanae quatuor conditiones
 nostro Sebetho, de cuius gloria male contenditur, opti-
 me competere, quivis, modo omnem pertinaciae tumo-
 rem deprimat, lubens mecum conjurat . De prima tan-
 tum conditione, scilicet, de antiqua Sebethicarum a-
 quarum magnitudine, quae quidem, uti diximus, ad
 fluviorum gloriam est minime necessaria, levis exoriri
 pöset dubitatio, iccirco integro capite Sebethum lato
 undarum gurgite fluctuasse inferius evincam . Sed, qua-
 mobrem, inquiet Martorellius, pervetustus Lycophron
 nil de Sebetho memoravit, cum memorandi opportu-
 nitas erat? Audio . Verum hoc argumentum, quod
 inficiale, seu *negativum* vocitabat Launojus, liberioris
 ingenii viros in errores frequenter abripuit . Audiatur
 Raymundus de Sangro limatissimae ratiocinationis vir
 (*Lettera Apologetica ec. pag. 117.*) *mal per noi se un
 cotal argomentare troppo valesse, Dio sa quante cose, che
 son tenute da noi per vere, e che per tali debbono esser
 tenute senz' altro sarebbono convinte di falsità* . Nam si
 Scriptor ille, cujus silentio veluti argumento utimur
 diligentissimus, atque in levioribus etiam rebus expo-
 nendis accuratissimus minime videatur, suspicari certe
 non possumus Sebethum v.g. quem ille tacitus postha-
 buit minime extitisse . Hi sunt critices aureae canones .
 Porro qua oscitantia saepe laboret Lycophron, quam
 sit in fabulis configendis singularis, quamque in elo-
 cutione perplexus norunt omnes . Et nunc in mentem
 venit praegranda illa Lycophronis allucinatio, quae
 me diu stupidum detinuit . Communis fuit praesertanti-
 orum Scriptorum, Homeri praesertim, Odyss. ð. 563.
 (non vero Iliad. 4. ut habet Martorellius pag. 41. apud
 quem passim vides Iliad. pro Odyss. & vicissim) Bea-
 torum insulas extitisse in Gaditana regione non procul
 ab Alcidae Columnis . At latebrosus Lycophron com-
 muni sententiae obsistens Elysiarum insulas ex remotis-
 simis illis terrae confinibus funditus eradicavit, & tran-
 stulit ad agrum Thebanum . Qua in re non tantum er-
 ravit,

ravit, quod Elysium ad Thebas pertinere credidit (non enim unae Mythologorum circa Elysiolorum situm circumferuntur opiniones: imo Martorellius illos ad Puteolos, quos universarum fabularum receptaculum fuisse asserit, exitisse addocuit) sed quia agrum Thebanum insulam esse deliravit, ubi de Saturno

Τύμβος γὰρ κενταυρῶ ἀμόρφων σπόγας
Νησοῖς δὲ μακάρων ἑκατοικίησις μέγας.

Hinc per transfennam castigandi quoque sunt maleferiati quidam critici, qui Maronem labyrinthaeo Lycophroni indigne conjurasse ogganniunt Georgic. I.

Quamvis Elysios miratur Graecia Campos.

Quod quam sit Virgilii menti dissonum satis ostenderunt Servius, Probus, Mancinellius, aliique. Cum igitur Lycophron diligentissimi Scriptoris laudem obtinere nequeat, negari non potest, Sebethum, quem tacuit fuisse illo aevo notissimum. Ceterum Martorelliani argumenti vim omnem validissime infringit perennis, atque sincera traditio, quae Neap. Sebethi famam plurium saeculorum curriculo ad praesens usque tempus derivavit: etenim non est ambigendum quin plurima ad Fluviorum famam, alveos, ariditatem, discursumque pertinentia non scriptis editis memoriae commendata, sed viva tantum voce posteritati tradita ad nos usque profluxerint; quae si quis non alia causa negaverit, quam quod ab antiquiori Scriptorum, praesertim oscitabundo, memorata non sint, certe dissolutissimae impudentiae nota inuri poterit.

Martorellius (*Nap. abit. ec. pag. 223.*) nescio qua patrii Sebethi pietate impulsus Strabonem oscitantiae infimulavit, eo quod hunc amnem, quem tot injuriis ipse vexavit, taciturnus siluerit: *mi duole, che in niuno Scrittore Greco si rinvenga il suo nome, neppure nel gran Geografo Strabone, ed è in colpa d'averlo non curato.* Veritatis fulgida lux, & patriarum rerum amor tantamne vim exerunt, ut vel jam praejudicatos hominum animos ad sui defensionem trahant? Interim ab meo Martorellio sciscitor, eecurnam hac in re Strabo quidem, minime vero Lycophron incusandus est?

C

Non-

Nonne eadem ratione, qua motus Lycophron Sebethum posthabuit, moveri & potuit Strabo? Quid si quis Martorellii principiis innisus, eidemmet Martorellio obmurmuraret, Sebethum Strabonis aevo *fonticulum* fuisse, *rivulum*, *ποταμίσκιον*, *vorem*, ne nomine quidem notum, meruisse neque *Aediculas*, nec *Aras* cet. nonne exactissimum Strabonem culpa, qua eum adstrinxit Martorellius, penitus absolveret? Verum, ut ut sit de Strabonis silentio, quod nec ego quidem omni culpa carere dico, si verum amamus, Lycophronem jam inusta oscitantiae nota purgari posse negandum est, quicquid tutor ejus Martorellius contra reposuerit. Atqui ne id temere affirmare videar, iterum iterumque percontor. Eccur Lycophron nostrum Sebethum posthabuit? In promptu est ratio, repetit Martorellius, quia nempe est undarum egentissimus fluvius: *Sebethum* (De Thec. Calam. tom. II. pag. 680.) *quidem posthabuit, utpote aquarum indigentissimum rivulum*: & pag. 682. *nil mirum est si Lycophron Sebethi hanc meminere, utpote undarum egentissimi fluvii*: & pag. 224. (Napoli abitat. ec.) *Non mi è stato di meraviglia, che Licofrone tanto benemerito di nostra Città, perchè molto ne dice v. 717. ec. essendo uso distinguere le città con nominare i vicini fiumi, e pochi versi dopo da essi piacendogli determinar Leucosia e Terina, alla nostra Napoli attribuisce il Clanio, e non il Sebeto; ora ognuno può pronto dire, che essendo questo più tosto un rivo, che un fiume ec.* Aut igitur (reclamare mihi liceat) haec ratio inanissima est, & risu excipienda, aut Lycophron debuit quoque posthabere & rivum Arem, quem dicit Ligiae (Sirenum tertiae) *νήμα* fore abluturum v. 730.

Λύσει δὲ σῆμα βυκίρας τασμοῖς Ἄρης

Ὀρνιθοπαῖδος ἰσμά φοιβάζον πότοις.

Abluet & tumulum corniger laticibus Ares

Avis-puellae (sirenis) bustum inundans aquis,

nam adnotat Martorellius *De Thec. Calam. tom. II. pag. 683. rivulum Arem, de quo non pauca inferius, dictum esse ἀπὸ τῶ α σιρητικῶ, & ῥίω, fluo, quasi non flueret ob caritatem aquarum: ergo, si Lycophron ob aquarum inopiam posthabuit Sebethum, posthabere & debuit*

buit rivum Arem, utpote nomine & re Sebetho aequallem. Antequam hinc discedam, noto Martorellium perperam, & contra seipsum το φοιβάζων Lycophronis reddidisse *inundans* in subsequenti jamborum posteriori.

Λάσι δὲ σῆμα βεκέρος νασμῶις Ἀρης
Ὀρνιθόπαιδος ἴσμα φοιβάζων πότοις.

Primo, quia barythonis φοιβάζω, sive φοιβαω saepius respondent *purgo*, *lavo*, quam *inundo*, quod vel nasutuli subodorantur. Deinde si Ares dictus est a non fluendo, sive a leniter fluendo, male ergo nunc dicitur *inundare* Bustum Ligiae: *inundare* enim est extra alveum diffuere, effundi, aliquando devastare, hinc *inundatio* sumitur pro ipso *diluvio*, quae omnia non bene conveniunt Ἀρι ποταμισκῶ: unde plausibilior censenda erat Potteri versio, qui το φοιβάζων reddidit *extergens*, quodque videtur Lycophronis menti sat consonum, qui paulo ante cecinerat Arem λειν *lavare*. Sed e diverticulo ad viam.

VII. Multiplici sed frustranea responsione (ut mihi praevidere volupe est) & primam suam antilogiam, & sui Lycophronis inconstantiam posset obtegere, vel conciliare antiquariorum lumen Martorellius. Primo si affereret Arem non fuisse acceptum pro nomine ipso fluvii, sed veluti pro adjuncto quoddam h. e. *fortis*. Sed turpiori laboraret antilogia: etenim ib. rotundo ore pronunciat Ἀῖον esse fluvium, non epitheton, & interpretes qui contrarium reddiderunt exufflat, & ne ipsum quidem Potterum excipiens, omnes ἀπροσδιονισα λεγειν clamitat, ac veluti nullius assis pessumdat: nam aliter ignoraretur, inquit, quisnam esset amnis Lycophronis Βεκέρος antonomasticως cognominatus. Haec ratio alicujus momenti est. Ejusdem ponderis non est alia, quam ibid. subnectit Martorellius, nempe dixit, quemadmodum Lycophron juxta Leucosiam (sirenum secundam) binos amnes advertit h.e. Im & Larim, eodem modo juxta Ligiam duos similiter amnes advertere debisset h.e. Ocinarum, & Arem. Haec, inquam ratio levissima est: siquidem posset quispiam tuto reponere, Lycophronem quemadmodum juxta Parthenopen unicum amnem h.e. Clanium advertisse, sic & alium h.e.

Ocinarum juxta Ligiam . Ex duplici sua consuetudine nulla adest ratio sufficiens cur idem Auctor hanc potius, quam illam sequi debeat.

Respondet secundo vir omnigena eruditione faetus Martorellius conjiciendo Sebethum fuisse ignotum Lycophroni ; sed utrum haec reponere voluerit affirmare non ausim : nam suum Lycophronem quem maxime tuendum suscepit, nunc oscitantia arcefferet : Sebethum quippe antiquissimo aevo fuisse notissimum jam vidimus, inferneque videbimus.

Respondet demum, Lycophronis tutor, Martorellius Sebethum fuisse quidem notum Lycophroni, & tamen libere fuisse ab eo praetermissum . Verum postrema isthac responsione male se gereret Martorellius, & amicissimum vatem prodiret, & non dormitantem quidem patefaceret, sed veluti inconstantissimum scriptorem cui cui traderet irridendum . Profecto Lycophron juxta Leucosiam duplicem annem advertit Im & Larim v. 724.

Πέτραν ὀχίσει δαρὸν ἔνθα λάβρος Ἴς,
Γείτων θ' ὁ λάρις ἐξερεύγονται ποτά.
*Rupem occupabit diu, quo violentus Is,
Vicinusque Laris eructant latices.*

Duplicatum quoque, teste Martorellio, annem advertit juxta Ligiam, Ocinarum, & Arem v. 729. Ergo si Lycophron sibi constans esse voluisset geminum quoque juxta Parthenopen annem advertere debuisset h. e. Clanium, & Sebethum.

VIII. Quid si Parthenopen juxta Sebethi ostium mortem oppetiisse dicamus? Urfinus de *Fam. Rom.* in Cumis Parthenopes corpus conditum esse credidit . Idem confirmat Augusti nummus in quo Siren dextra tubam inflare videtur, sinistra femori admota : Cumas autem Coloniam ab Augusto deductam scitissimum est . Gronovius vero Parthenopen in Vesuvio sepultam adstruit : Pontanus in collo Parthenopaeo : Summontius in alto tumulo, ubi nunc ad cubat templum S. Johannis Majoris : Martorellius in summo Mergellines colliculo . Ecur ego probabiliori fortasse rationi innisus Sirenem hanc ad Sebethi crepidinem moribundam non constituo ? Saltem hanc veterrimam extitisse traditionem eruitur ex Sannazario Ecl. I.

In

*In gremio Phyllis recubat Sirenis amatae
 Consurgis gemino felix, Sebethe, sepulcro.*

Et in Arcad. Ecl. II. ita Sebethum queribundus al-
 loquitur Ergastus

*Ma tu ben nato avventuroso fiume,
 Convoca le tue Ninfe al sacro fondo,
 E rinova l'antico almo costume.
 Tu la bella Sirena in tutto il mondo
 Facesti nota con sà altera tomba,
 Quel fu il primo dolor, quest'è 'l secondo.
 Fa che costei ritrovi un'altra tromba,
 Che di lei cante; acciocchè s'oda sempre
 Il nome, che da se stesso rimbomba.
 E se per pioggia mai non si distempra
 Il tuo bel corso aita in qualche parte
 Il rozzo stil: sì che pistate il tempo ec.*

Hinc & Pontanus inter Sebethum, & Parthenopen
 conjugalem effinxit amorem, familiaritatem, mutuum-
 que commercium.

*Sparge tuas Sebethe nuces, en colligit uxor
 Parthenope . . . . & alibi
 Parthenope Sebethon amat, cet.*

Quos recentissimi, elegantioresque vates optime imitati
 sunt, Giannettasius praesertim in Surrentinis Thempe.

Parthenopen clamore vocat Sebethide ab unda

Et in Bellicis

*Excepta hospitibus a vorisfluo Sebetho
 Sirenum genus Euboicis prima intulit oris.*

Haec cum ita se habeant, mecum quisque mirabitur
 Martorellium, opiniosissimum virum, haec fidenter ni-
 mis illevisse de Calam. tom. II. pag. 679. neque praete-
 reundum cum dicat *Lycophron* ἰγχώρις δαμίσασθαι τὸ σι-
 μα puellae Parthenope juxta φαλήρη τύρανν ad huc in Ju-
 perno Mergellinae colle reliquias vetustissimi sepulcri super-
 esse, licet nostrates cujuscumque pretii scriptores civibus,
 atque exteris imposuerint agentes sine ullo vade *Virgilio*

erectum : imo & Neapolitana Respublica in grandi memoria ex marmore affabre constructa , atque addita epigrapha idipsum scalpserit : quando Maronis sepulcrum in superiori Puteolana via constructum esse sat certis monumentis alibi cum Θερ ostendam : sane ut sibi omnino constet Lycophon , aedificii illius reliquias potius exputo esse Parthenopes nostrae sepulcrum , quod cives certo ante Lycophonem erexisse , & sacrificiis quotannis honestasse novimus , uti idem poeta canit . Siccine conjecturis abripitur tantus vir ? Itaque cum horum refutationem aggrederer , ecce ob oculos venit suavissima illa Martorellii retractatio , quae inter Adnotanda legitur XCIV. col. 2. sic occipit : pag. 679. legere est sepulcrum , quod supra Mergellinae collem invisitur me. Virgilio vati eripuisse , & libentius tribuisse Parthenopae : accidit autem , ut post editum hoc thecae calamariae opus collem cum carissimis amicorum adirem , reperi fuisse columbarium alicujus prosapiae : etenim circa quatuor illos rusticitatis plenos parietes exstant adhuc plus minus viginti ollaria , in quibus servari cineres novimus ; quare neque unius viri , neque unius Sirenis dicas conditorium cet. Ex hac , quam merito concinit , palinodia advertat in posterum magnus Martorellius , ne suas recentissimas , omnibusque contrarias opiniones , quae sane lubricae sunt , & casurae vel insensilibus nutant auris , tumido perquam ac decretorio proponat modo , ut suae famae & dignitati consulat . Constat igitur , ut illo redeam , sepulcrum quod in summo Mergellinae vertice conspicitur non esse Sirenis Bustum , & jam diximus illud ad Sebethi ostia constituendum esse . Verum replicat Martorellius , ex Statio saltem apparere Parthenopen sepultam esse in Mergellinae jugo , qualicumque inibi loco fuerit , Silv. lib. 5. 3. v. 104.

*Exsere semirutos subito de pulvere vultus ,
Parthenope , crinemque afflato monte sepulti
Pone super tumulos , & magni funus alumni .*

Nam vox *afflato* , prosequitur Cl. Martorellius , con-
fingenda est *Phalaro* , quae idem est ac *Phalero* h. e. Mergellina , nam tam φαλαρίς , quam φαλαρίς mergus est .
Ecquid faciamus Martorellio medendi , conflandi , cor-

ri-

rigendi spiritu incalescenti? Prudentissimus Mazzochius *De sub Ascia* pag. 152. haec optavit, inquit: *Utinam ad tantam nostrorum temporum felicitatem hic etiam cumulus accedat; uti Rex optimus edicto vetet, ne posthac saxa, aera, & quidvis aliud antiquitus scriptum, opificum barbarie, & inscitia frangantur, consentur, aut aliunde depereant.* Similiter & ego magis & magis exopto uti Rex, litterarum primum columnen, edicto vetet, ne sint qui in veterum scripta veluti profanas manus immisceant, eaque turbent, corrumpant, distorqueant, vel quavis medela conspurcent. Non unae quidem medelae, & correctiones necessariae sunt, & usurpandae, sed quae ab litteraria Republica minime probantur, statim rejiciendae sunt, & non miti poena puniendae, aliter brevi codicum multiplicem, infidam, turbatamque videbis lectionem. Quod genus hominum ad deformanda pulcherrima natum, utinam exoptulante me, majores aliquando injecto freno coerceant. Verumenimvero concedam Cl. Martorello Statianam vocem *afflato* affectissimam esse, suspectam, ac configendam esse *Phalero* h. e. *Mergellina*: quomodo autem ex medicatis tribus hisce Papinii verbis Parthenopen super *Phalerum* montem abactam esse colliget? Rem nitidius explano. Statii sententia juxta ipsum Martorellium huc redit, optat vates is, ut *Parthenope e suo semiruro ob vetustatem sepulcro erigat caput, & ponat recisos crines super tumulum patris Neapolitani sepulti in monte Phalero*: ex hoc vero novimus Menecratem Statii parentem in *Phalero* quidem colle sepultum esse, minime vero Parthenopen, uti quisquis vel rationis micam habens, videt.

Nonne Parthenope ex suo sepulcro ab monte *Phalero* non tam longe dissito consurgere poterat recisum crinem super alumni tumulum positura? Sane Clanius ab *Phalero* longe dissitus juxta *Lycophronem* & *Martorellium* in suis undis Sirenem excipere potuit, ecurrantem autem Siren ex viciniore loco h. e. *Sebetho* sepultum in *Mergellina* Menecratem flere, ac invisere non potuit? Ceterum terna superallata Papinii carmina saniori interpretamento honestari posse exputo. Profecto dici potest verba *afflato monte* sonare Menecratem se-

pultum esse in monte *afflato a Vesuvio*, seu fumo, pulvere, cineribus concocto, perniciosissimisque montis ejus ignibus obnoxio: Vesuvius enim juxta ipsum Martorellium *afflat* urbes & loca. Quisnam autem fuerit mons hic, cujus proprium nomen silet Pœta, determinare lascivientis ingenii est. Quod fluens ac germanum interpretamentum si non adlubescit, ita & iterum exponere possumus: *Parthenope exsere vultus semirutos de pulvere subita, & afflato monte*, scilicet excusso pulvere, terra, aggere, seu excusso monte cineris, qui est super vultum tuum semirutum & contactum, *pone crinem super tumulos, & funus magni alumni sepulti*. Vel quid aliud. Hinc apud Vergilium, & Plautum legitur *mons aquae, mons frumenti*: nempe mons sumitur pro quacumque re eminenti & coacervata.

Parthenopen non in Sebetho, sed in celfo Mergellinae jugo conditam esse insuper hisce ejusdem Pœtae versibus confirmare adnititur doctissimus Martorellius. Silv. lib. 4. v. 51.

. . . *En egomet somnum, & geniale secutus
Littus, ubi Ausonio se condidit hospita portu
Parthenope, tenues ignavo pollice cordas
Pulso, Maroneique sedens in margine templi
Sumo avimum, magni tumulis adcanto Magistri.*

Quis adnotat (Napoli abitat. ec. pag. 167.) in hunc modum: *In oltre ci determina più specialmente il luogo, dove Partenope se condidit, e si è mostrato il sepolcro di questa sopra il vicino colle, ed ove si sa, che v'era anche quello di Virgilio, e nella soglia di esso sedentest cantava: e certamente què Stazio aveva e geniali possessioni, e bell' alloggio, e vi passava dolci le notti, altrimenti non avrebbe detto, egomet somnum, & geniale secutus litus, cet. Verum ego, nisi mea me fallit opinio, dico hocce Papinii versus nedum Sirenem Sebetho eripere, imo potius ipsam Cl. Martorellii sententiam misere jugulare: siquidem pœta candide occinit se venisse in Littus, ubi hospita Parthenape se condidit Ausonio portu: ergo Siren non in supero monte, sed in littore, in portu condita est. Neque Stadius somnum, & geniale litus sequebatur in Mergellina, sed potius ad oram Sebethi*

bethi prope Herculaneum, ut ibid. v. 78. 79. notat :

*Haec ego Chalcidicis ad te, Marcelle, sonabam
Littoribus, fractas ubi Vesbius egerit iras.*

E contrario idem Cl. Martorellius advertit ibid. pag. 168. *E' troppo sicura, perchè lontana, Mergellina dal furore del Vesuvio.* En Staius ipse exponit, ubi fuerit littus Sirenis conditorio insigne, scilicet prope Vesuvium non procul a Sebethi ostiis.

Agedum, eruditissimum virum Martorellium iterum iterumque argutantem audiamus, haec reponit ibid. pag. 168. in principio num. 199. *Meriterò bene, se quò aggiungo pochi versi dell' accortissimo Dionigi Periegeta, coi quali dàvò vigore ad alcune cose già dette, e specialmente, che 'l sepolcro di Partenope si era presso Mergellina v. 357.*

Τὴδ' ἐπὶ Καμπανῶν λιπαρῶν πείδον, ἤχι μελαδρον
Ἀγνῆς Παρθενόπης σαχῶν βεβρωτὸς ἀμάλλης,
Παρθενόπης, ἦν πόντος εἰς ἐπίδειξαι κόλποις.
*Post hanc Campanorum felix campus, ubi antrum
Pulchrae Parthenopes spicarum plenum manipulis.
Parthenopes, quam mare suo exceperat sinu.*

Quello che si affa al mio argomento si è, che dice essere stata accolta Partenope in quella parte del nostro mare, ove fa un bel seno, e ripeto, che verso Mergellina si vede esser cost' . . . e si cessi di dubitarne, perchè le nostre acque là sono accolte da ben curvo lido, dicendolo chiaramente anche Stazio, che spesso il vedeva, lib. 1. delle selv. 2. v. 80.

Quaeque ferit curvos exserta Megalia fludus.

Si sa, che Megalia è quell' Isoletta, ch' ora dicesi Castello dell' Ovo, ed in essa termina il bel seno di Mergellina cet. Haec magni nominis vir Martorellius, sed si fari libere expedit, ajo longe aliam fuisse Dionysii mentem. Siquidem vates is γενικωτάτως se habet, inquit mare suis sinibus exceperat Parthenopen, ἦν πόντος εἰς ἐπίδειξαι κόλποις, quam mare suis exceperat sinibus nil de horum peculiari situ innuens. Praeterea Tyrrhenum innumerabiles finus habet aequae amoenissimos, quisnam vero

vero ex his Sirenem peculiariter exceperit, silet Pœta, ac plane ignotum est. Summa igitur est doctissimi Martorellii confidentia, sinum, quem tacuit Dionysius, determinantis. Itaque qui recto utuntur criterio mecum certe jurant Dionysium in ultimo versu simpliciter innuisse Parthenopen *se in maris immerfisse undas*, quae quidem generalem sensum praefecerunt. Denique si primus & alter Dionysii versus intimius spectetur, advertere est, eum cecinisse sepulcrum Parthenopes in felici campo extitisse, spicarum plenum manipulis: haec autem an Mergellinae, an potius spiciferis campis conveniant, quos prope Craterem alluit Sebethus, seu

*Al lieto piano, ove col mar congiungesi
Il bel Sebeto accolto in picciol fluvio.*

Judicent aequi rerum aestimatores.

Tandem ut hisce tricis nos extricemus, litem componere possumus asserendo, Sirenem fuisse vivam ab Sebetho exceptam, cui tamen postea jam mortuae civis primum in Mergellina sepulcrum, seu templum erexerunt, deinde in secuta aetate aliud ad Sebethi oras: etenim duplex distingui debet Parthenopes sepulcrum. Primum quod quidem altero fuit insignius, sacerdotibus, oraculis, ludis, & sacrificiis decorum: alterum primo humilium, semirutum, pulverulentum, ac folis spicarum, rusticisque agricolarum donis honestatum. De primo in hunc modum Lycophron 719.

*Οὐ σημα δαμήσαντες ἐγχοροι κόρης
Λοιβαῖσι, καὶ θύσθλοισι Παρθενόπην βοῶν
Ἐτα κατανύσιν οἰωνὸν Θεῶν.*

*Ubi templum civis exstruentes puellae
Libaminibus Parthenopen, & sacrificiis bovum
Quotannis honorabunt volucrem Deam.*

Leges & v. 732. & seq. in quibus distinguere est jam viventis Parthenopes in nostras oras adventum (non secus ac Leucosia, quae cognominem rupem occupavit diu v. 724. 725.) non enim Pœta Sirenas in maris undis periisse credidit, aliter diversissima, ac inter se longe diffita loca appellere non potuissent: hinc, illas per Tyrrheni fluctus urinantes introducit Lycophron v. 715.

Quo-

Quocirca nil ferendum est Cl. Martorellii recens interpretamentum, quo illud ejusdem vatis v. 714. *Ἀυτόκροτος ῥιπαῖσιν* contra universos reddidit *sponte se necantes*, cum verti debuerat, licet illepide, *spontaneis jactibus*, ut habet Potterus, vel *sponte se projicientes*. Pater Homerus in tribus locis, in quibus Sirenum meminit, non solum earum mortem, sed & naufragium fileat. De altero Parthenopes longe inferiori sepulcro meminit Statius, ut vidimus, & Dionysius. Hinc conciliantur Pontanus, & Sannazarius, qui aliter non sibi constant. Ille enim, ut diximus inter Sebethum & Parthenopen commercium descripsit, ac alio in loco Sirenis bustum in editiore colle fuisse adnectit, ut ex ejus duplici relucet textu, quem apud Capacium p. 39. 40. revisas. Hic eodem modo nunc ad Sebethum, uti notavimus, nunc ad collem Sirenis sepulcrum pertinere cantavit, ut Ecl. 4.

*Tum canit antiquas sedes, opulentaque regna
Auricomae sirenis, & altum in monte sepulcrum.*

Haec de Sirenis sepulcro, quae plurimum ad Sebethi famam conferunt. Non infulsa hic promenda forent de Parthenopes cultu & fama, quam Martorellius ibid. a pag. 150. usque ad 153. turpiter denigravit. Scilicet id faciendum fuit, ut qui maritum (Sebethum) despexit, despiciere debuit, & uxorem. Sed haec alibi, superest si tempus & otium.

IX. Antequam manum de tabula, conijcere mihi liceat. Quid si oscitantem Lycophronem Clanium cum Sebetho confudisse dicamus? Quicquid enim conjiciet ingentis eruditionis vir Martorellius, remanet semper enormis illa distantia, quam inter Phaleri turrin, & Clanium esse constat. Ecquidem si distantia illa, quae inter antiquam Neapolim est, & Misenum, ita enormis Martorellio visa est, ut acriter subiraescatur in non unos maxime notae Ictos, ac defendeat Lycophronem canere non potuisse Neapolitas habitasse prope Misenum, *De Calam.* tom. 11. pag. 686. aliter, inquit, Lycophronis famae, & exactae *κριβεία* consuli non posset: hinc vatis hujus versiculos, quos tutemet legas, inter *παρθεῖσος* limina redigit, eorumque sensum inflectit, alias, repetit, cerneret Neapolitanos cum Misenatibus colo-

colonis confusos, ac commistos, multorum lapidum, intervallo diffitos: ergo quamobrem, quaeso, idem non dicit Martorellius, si sibi constans esse vult, de distantia illa, quam negligit idem Lycophron inter Clanium & φαληρα Τυρσιν, seu Mergellinen, in qua tumulum Sirenis esse arbitratur, cum magis magisque distent inter Clanium, & Mergelline, quam antiquae Neapolis confinia, & colles Miseni? Addehis, Lycophron minime cecinit Neapolim esse in Miseno, sed παρα v. 736.

(λεωίς) Νεαπολιτῶν, οἱ Παρ' ἄκλυτον σκέπας

Ὀρίων Μισινῆ σύρρα νάσσονται κλίτη.

(Populus) Neapolitanorum, qui prope tutum collem Portuum Miseni saxosa habitabit promontoria.

quae particula, quae idem sonat ac *juxta, contra*, distantiam non tollit, imo denotat: at paullo superius dixerat Clanium non tantum esse παρα Mergellinen, sed in illa proprie fluere, aliter ejectam Parthenopen in suis rivis excipere minime potuisset: ergo aut Lycophron Sebethum cum Clanio confudit, aut ἀγαιωγραφῶτατον vatem fuisse dicendum est, cum Clanium, & Mergellinen, seu ultimum nostri magis finum, loca sane plurium lapidum intervallo longe diffita simul confuderit, & commiscuerit. Hinc Falconius in vita S. Januarii hac distantia territus Lycophronis Clanium Aceranum esse negavit, aliamque ridiculam opinionem tutari maluit: *il Clanio non è quel fiumicello, che è presso Cuma, o quel di Toscana, o di Francia, o il Clanio di Acerra: ma il Clanio era quel fiumicello presso Falero, che poi fatto gran fontana, prima si disse Fontanola, ed oggi mezzo Cannone*. Et Jacobus Gastellus (*Dell' Orig. della lingua Nap.*) pag. XX., hac, quam videmus, distantia citus pro certo habuit Lycophronem minime inuisse Clanium nostrae Neapoli fuisse vicinissimum, sed tantum Reip. Neap. confinia ad id usque flumen extendi: *Bisogna dire in fine, ch' egli (Clanium) era il confine del territorio della nostra Repubblica da quel lato verso Capoa, come il Miseno dal Ponente, e il mare da mezzodi, e la linea controversita tra' nostri, e i Nolani, dall'Oriente. Onde i confini nostri alcetto intese additarci il saggio Poeta, e non la vicinanza di Miseno, e del Clanio*

nio

nio alle nostre mura . Quae si vera sunt rationem sane praefecerunt, quam propter Lycophon Sebethum posthabuit : is enim confinia quidem, non vero, nostrae Neapolis flumina indicavit. Sed de his satis.

C A P U T Q U A R T U M .

DE SEBETHI VETVSTISSIMO CVLTV .

I. **F**Amam, gloriam, & nobilitatem Sebethi apprime confirmat veterum Neapolitanorum erga eum studiosa religio. Extat antiquissima Epigraphe, ex qua liquido eruitur nescio quem Eutychem quandam Aediculam patrio Sebetho erexisse.

P. MAEVIVS. EVTYCHVS
AEDICVLAM
RESTITUIT. SEBETHO

Vides ergo Sebethum inter Deorum chorum adscriptum, & in restituta aedica divinos honores consecutum, imo & verbum *restituit* innuere Sebethi cultum ante ipsum Eutychem jam floruisse : quippe verbum *restituit*, uti cernere est in millenis Inscriptionibus, semper habet ante se rem, aut vi ignis absumptam aut vetustate consumptam, aut vi maris collapsam, aut bellorum injuria, aut annium violentia disruptam, dirutam; disturbatam cet. itaut *collapsa & restituta, collapsum & restituit* sint voces, quae se mutuo deosculantur. Penes Muratorium epigrammata quidem lectionavi, licet paucissima, in quibus restitutam rem non inveni: sed rem, quae restituta dicitur, antea certo temporum spatio jam integram extitisse, inibi nunquam reticetur. Advertere te quoque jubeo, in nostra Epigraphe verbum legi *Restituit*, minime vero *Instauravit*, quod sane magnam innuit antiquitatem: etenim *Instaurare* sequioris aetatis est, uti visitur in Historiae Augustae Scriptoribus, Spartiano praesertim, Capitolino, Lampridioque: in antiquioribus vero sculptis frequen-

quentius *Restituere* legitur, interdum *Reficere*, neutiquam *Instaurare*. Hinc Inscriptiones apud Gruterum pag. 756. & Reinesium Cl. II. num. 31. in quibus *instaurandi* verbum usurpatur posterioris aevi sunt. Imo ut adnotat Mazzochius in quantivis pretii opere, cedroque linendo, *De Amphitheatro Camp. pag. 68. Instaurare ludos, bellum, funus, scelus & similia veteres dixerunt, sed de aedificiis nunquam, quod legerim usurparunt, ut miror hoc viros doctissimos non notasse cet.* Neapolitanam esse hanc Epigraphen vel conijcere licet ex ipso *Eutychi* nomine: etenim saxa a Romanis erecta Romana praefecerunt nomina Flaviorum, Coccejorum, Herenniorum cet. quae e contrario ab Neapolitanis graja ut plurimum sunt, utpote Graecanicae originis, ut *Apollonius, Eutyclus, Eumenes, Nympsius cet.* Hinc Martial. Epigramm. XLVII. lib. VI. nescio quem Eutychem in Bais prope Neap. acerbissimo periisse fato memoravit.

*Flete nefas vestrum, sed toto flete Lucrino
Najades, & luctus sentiat ipsa Thetis
Inter Bajanas raptus puer occidit undas
Eutyclus ille, tuum, Castrice dulce, latus.
Hic tibi curarum socius, blandumque levamen
Hic amor, hic nostri vatis Alexis erat.*

Deque aliis nostrae Campaniae Eutyichis adi Gruterianum indicem.

II. Adversus haec, quod sciverim, unus affurgit Martorellius, inclamat, contenditque extremam vocem SEBETHO suspectissimam esse, & aliqua salutifera medela indigere, hinc illam reficit EX BOTO. Verum, ut id quod sentio sincere promam, innumerae ac semper prae manibus id generis medelae, quas in deliciis habet Martorellius, vir ceteroqui ingenio, & eruditione plane incredibili, ut plurimum exitialia venena sunt, & infirmitatem potius vel mortem afferunt, quam sanitatem. Vehementer doleo, quod in mentem veniat politissimi illius viri in Martorellium haud dissimilis expositulatio: *Hortamur eum (Ariston redivivus), pace sua dixerim, ut placabilis se gerat in posterum cum viris de graecanica eruditione benemeritis; nec spisse intonare quot verba totidem glomerantur σφαλματα, & mire exuber-*

bevere παροραματα. Sed de his judicent aequi rerum aestimatores. Insuper rei antiquariae promicondus Martorellius confictum *σφαλιμα* duplici ex capite ostendit. Primo in scriptis silicibus honestatis ergo Deorum nomina primo loco scalpere mos fuit: in hoc autem faxo divinum Sebethi nomen in extremo habetur. Deinde hoc faxum dicitur erutum esse ex Neapolitanorum murorum fundamentis (h. e. ex aedibus Spataphori:) at nulum latiale faxum in hac urbe repertum est; imo omnia graecanica effodiuntur: ergo nil genuina est allata Epigraphae, sed ob exscribentium incuriam vel stuporem facile deturpata. In hunc modum argutatur, licet alia verborum periodo, Sebethi adversarius Martorellius. At bona ejus venia, si rectam loquendi libertatem usus umquam, aut ratio probavit, ad primum reponere mihi liceat. Inconcussum plane est in Inscriptionibus Deorum & Caesarum nomina principe loco frequenter apposita esse: sed aequae verum est nos interdum contrarium advertere, quod in Graecanicis praesertim lapidibus frequens, ne dicam vulgare est. Legeſis Dissert. 3. Vandalii. Hinc in millenis Graecorum titulis sollemne est illud, ΘΕΟΙΣ, ultimo loco inscriptum. Quirem hic conatu nil arduo ex Grutero, Sponio, Reinesio, Ferretio, Maffejo, Muratorio aliisque Inscriptionum thesauris quamplurimas ex latinis feligere, in quibus numinum, & augustorum nomina in extrema dictione prostant, atque in medium adducere: verum ne tempus in re omnibus obvia frustra teratur, lubens me retineo. Unam & aliam proferam, non quia ad rem evincendam ceteris aptiores existimaverim, sed quia heri aut nudius tertius erutae sunt, & in locis nostrae Neapoli propinquissimis. Prima in ruinis oppidi Pompejorum effossa dicitur, & Characteribus minio rubescentibus,

ANTEROS L. HERACLEO SVMMAR.

M A G

LARIB. ET. FAMIL.

quae fortasse in ipso Larario, quod inibi instar Aediculae cum arula inventa est, affixa erat. Quinam fuerint Lares, & unde dicti sint compitalitii, hostilii, praestites, permarini, quando, ubi, & quinam eis templa

pla, facella, & delubra dicarint, & quomodo celebrarentur lararia, & unde ortum habuerint, vel pueri nofcitant: hinc jure de hoc filice ait F. A. Zaccharia Hift. Lit. tom. 2. lib. 3. 4. *non pare, che quefta ifcrizione efigga più d' un foglio di spiegazione. Nientedimeno fentiamo, che Mons. Bajardi ftia occupato ad illufterla con un copiofo comentario.* Altera ex ejusdem difjectis oppidi rudetis in lucem prodiit,

Q. LOLLIVS SCYLLAX ET
CALIDA ANTIOCHIS MATER
C. CALIDIVS NASTA IOVI
V. S. L. M. (1)

Et nunc, praeter alias, in mentem venit illa Inſcriptio, quam prope Romam extraxit eruditifs. Pater Odericus, in qua legere eft DIS PARENTIBVS in 13. verſu, & quod ad ſtuporem uſque demirabitur Martorellius, follemnis illa ac tritiffima formula DIS MANIBVS in

36.

---

(1) Hanc Epigraphen inter alias, quas ei tranſmiferat Cl. Januarius Sances de Luna, inferuit F. A. Zaccharia Hift. lit. tom. X. III. V. qui verò tot rerum mole oppreſſus, quaſi ſuimet oblitus, eandem reſcripſit in tom. XIV. I. V. Ibidem, ſed paulo ſuperius, ſequentem adfert epigraphen, ſed affectiſſimam, quamque in Nolenti Dioceſi erutam eſſe falſo credidit

SILVANO SACRVM
M. VICIRIVS. RVFVS. V. S.
QVOD LICVIT IVNIANOS. REPARARE
PENATES. QVODQVE. TIBI. VОВI
DE. MARMORE. SIGNVM

Deeſt quippe vox POSVI poſt VОВI, quaeque neceſſaria eſt ad juſtum carminis metrum finiendum, quaeque jam viſitur in *αὐτογράφο*, quod olim in Beneventana Dioceſi repertum inter tot alia ſcripta ſaxa affervatur in ſelectiſſimo Muſeo Conlegii S. Petri ad Caefaranum. De hac Epigrapha egit in ſingulari Diatriba Paſchalis Blanchius Munianenſis, ejusdemque Conlegii Presbyter meritiffimus, cujus Vita jam paratur, & Philologica Opuſcula colliguntur. Hae autem mendulae quas vel obiter detergere placuit, laudati Historici famae, & *ακριβία* nil detrahunt, univerſi enim norunt, quam lubrica ſit exſcribendi ars. Hinc Scipio Maffejus Praefat. Muſ. Veronenſ. Muratorium, cujus Theſaurum illepidiſſimi quidam cavillatores perperam dilaniunt, excuſaturus id pronuntiavit: *Inſcriptiones ſine erroribus conglobare impoſſibile factu eſt.*

36. versu, & fere in ultimo loco scalpata invisitur, cet.

III. Ad alterum Martorellii argumentum ajo, *nil agere*, ut ille ait, *exemplum litem quod lite resolvit*: ex longissimo enim & laborioso illo sermone, quem de Callam. tom. II. a pag. 462. usque ad 534. intexuit, nil meo quidem iudicio, evicit, nisi *permultos non vero paucissimos* graecos lapides Neapoli excavari, uti Capuae & Romae, etiam publica auctoritate exaratos: nullo autem modo demonstravit nullum dum latiare saxum Neapoli sculptum fuisse, imo stabilis permanit Mazzochiana illa propositio: *latinas Inscriptiones omnium generum* (Neapoli) *quotidie effodi*, cui universi adhaerescunt. Non inficias eo plurimos titulos, qui Neapoli visuntur, Puteolis, Bajis, Baulis, Miseno, Cumis, Capua, aut undelibet illuc translatos fuisse: affirmare autem in tot inscriptionum *συναγωγή* nullam esse Neapolitanam neutiquam potui. Neque credam esse quemquam tam ferrei pectoris, qui hocce *παράδοξον* deglutire valeat. Interim Graecanicum idioma usque ad VII. saeculum Neapoli vernaculum floruisse a me nunquam impetret cl. Martorellius, ex eo quod inibi usque ad illam aetatem Graecae reperiantur Inscriptiones: etenim alibi populi latine quidem loquentes Graecas Epigraphes compegerunt, non tam spissas, quam Neapolitani, quia hi impensius, quam illi Graecanicis Institutis vacabant: hinc miranda sane est Dominici Diodati, juvenis ceteroquin supra aetatem eruditissimi, magna confidentia audacter afferentis: *De Christo Hellenista*; pag. 166. *Neapoli vero decimum jam fere est saeculum ex quo Graeca lingua vernacuta esse desit nihilominus nonnulla adhuc Graeca vocabula retinemus. Cujusmodi sunt* Vallana, castanea cocta, a voce *βαλάνος*; Vastaso bajulus a *Βασάζω* fero; strummolo turbo a *σρόβιλος*; Catapano a *κατα παν* super omne; nfenocchiare a *φενακίζω* decipere; smorfia ab *αμορφία* forma indecora, contrella, aculeus a *κέντρον*; chiafeco a *χιαφός*, quod est fullo cet. scilicet non generant aquilae columbas, & hic in magistri sententiam jurare debuit. Interim hujusmodi abnorme vocabulorum genus, quamvis quid Graeciae praeferebant, tamen antea vulgare inibi fuisse Graecum eloquium minime evincunt: etenim, ut perquam simili utar exemplo in Italicae linguæ Lexicis infinita pro-

D

pedum

pedum occurrunt Graecae originationis vocabula, & tamen Italos antea Graecum vernaculum sermonem habuisse nemo deliravit. Insuper latini proprium idioma ex Graeco habent, & tamen latini primitus non tam Graeco, quam Etrusco sermone utebantur. Tandem quamvis hujusmodi rusticorum vocabulorum natales ex Graeco erumpere videantur, tamen casu, ac fortuita analogia id evenire censet Antonius Genuensis, *ibid.* pag.222.

Spesso il solo caso ha generato alcune voci simili, anche in paesi distanti... L'Italiano battere è fuor di dubbio esserci venuto dal beat de'Sassoni, trovandosene esempi nelle leggi longobarde, si quis battiderit: come la parola guerra. Ma è la storia della lingua Italiana, che cel debba insegnare. La similitudine può ingannare, anche quando è il medesimo senso. Chi direbbe, che Mamma Oella, degli Americani, significante Madre Oella, fosse venuta dal Greco μάμα Ελλάς, o dal latino Mamma tellus? Chi, che il Tata di noi altri dal Tatar de'Tartari? Gl'Indiani, dice Rogger, chiamano Amortam una crema di vacca: e i Greci una crema di farina e mele. Io non direi che gli uni han presa questa parola dagli altri. Al capo di buona speranza Kanna è l'animale detto Elano; in Greco, e in latino è una canna. Quirvi omma son le mani, e in greco l'occhio, il volto. Nella China, dice Dubald To significa molto: too in Inglese ha l'istesso significato. Nella medesima China tiao è l'onore, che si rende ai morti: e in Greco τιω è onorare. Un antiquario farebbe dal medesimo verbo Greco venire il Tien de'Chinesi, Cielo, Dio, Sovrano; essendo cose tuttequante, che si venerano; e sarebbe ridicolo. Sarebbe così ridicolo, chi deducesse l'una voce dall'altra, come chi dall'Ebreo Bara, verbo che significa il creare de' latini, deducesse la voce italiana Bara, letto, martorio, o da Nafi, dottori di legge, la parola italiano Nafò; e come quei che da Enacim, giganti, cioè selvaggi deducono Αναξ Greco, Re, e da Jehova Ebreo, Giove. Nè perchè Italos in Greco significa un toro, o un vitello, vorrei perciò dire, che l'Italia fosse stata così detta in senso di paese de'vitelli, o tori; come se i Greci non avessero prima veduto di questi animali, come noi. Si può dire la maggiore scipitezza? Abbotta, dicono i Napoletani d'un che

gon-

gonfia per lo sdegno ; nè perciò vorrei dire , che venga da Βυκταις, usato nell'istesso senso dall'Autore dell'Odisea X. 20. Sarebbe infinito quest' articolo . Il caso può fare anche più . I Groelandi , populi separati da tutto il resto del genere umano , hanno il Duale com' i Greci : chi direbbe , che l' avessero appreso da' Greci ?

IV. Ceterum sermonis pernecitate abreptus do manus meo Martorellio , & graecum eloquium usque ad VII. & quasi ad VIII. saeculum Neapoli vernaculum fuisse concedo : exinde vero deduci nequit Neapolitanos cives latiales Inscriptiones conficere non valuisse : quemadmodum enim Latini Graecam linguam callebant , Graecasque interdum exarabant Epigraphes , ita & Neapolitani , illustriores saltem , latiali pollebant idioma , latialesque Epigraphes scriptitabant . Deinde innumeram Romanorum vim Neapolim confluisse constat ex Cic. pro Rabir. Post. cap. 10. ex Statio filv. 5. carm. 3. v. 176. & ex Strabone lib. 5. pag. 378. ex quo belle colligitur Neapolim se recepisse cujuscumque fortunae Romanos , tum etiam primores , ac illustriores . Hi autem Romani , quorum immensum fuisse numerum elucet , cum ceteris Neapolim confluentibus populis latino sane ore sonabant , ex quo licet eruere possem tunc Neapoli Hellenismum animam egisse , tamen , quod modeste tueor , quodque nemo , nisi pertinaciae veneno tumidus , pernegabit , huc redit , scilicet Neapolitanorum illustriores latinum eloquium excoluisse ; In tanta autem rei luce mihi quoque refragatur , literarum Graecarum amore citus Martorellius ibid. 465. ubi asserit Romanos non ob delicias Neapolim confluisse , sed ob Graecanicam Institutionem : etenim si Neapolitani latinos mores induissent , sermonemque Romanum etiam didicissent , nequaquam Roma Neapolim se illi recepissent , cum haec eadem in urbe terrarum orbis principe longe melius ac elegantius reperissent ; verum Strabo pag. 378. tom. 1. clare praestat Romanos huc adventasse , quo Graecanicis Institutis , Atticaque vivendi ratione fruerentur perditae τὴν διαγωγὴν Ἑλληνικὴν amantes ; Delicias autem , & amaenitatem loci minime commemorat . Verum miror magnum Martorellium , de Strabone praefertim benemerentissimum , modo probae sint ejus medelae , haec illinere quivisse . Siquidem Strabo

ibid. contrarium tradidisse visitur. En ejus verba, *Ἐπι-
τείκεσι (vel ἐπιχείρησι) δὲ τὴν ἐν Νεαπόλει διαγωγὴν τῆς
Ἑλληνικῆν οἱ ἐκ τῆς Ῥώμης ἀναχωρῶντες δευρο ἡσυχίας χά-
ριν τῶν ἀπὸ παιδείας ἐργασαμένων, ἢ καὶ ἄλλων διὰ γῆρας, ἢ
ἀσθενείαν τοῦτότων ἐν ἀνίσει ἔην, καὶ τῶν Ῥωμαίων δ' ἄνιοι,
κ. τ. λ. vitae autem Graecanicae rationem augent (vel ag-
grediuntur) qui Neapolin Roma secedunt in ocium: sive
qui ab ineunte aetate laboribus defuncti sunt, sive qui
ab imbecillitatem, aut senectutem cupiunt vitam jucundio-
rem degere: praeterea Romanorum primi cet. & lib. 5. ait:
priscis Romani secessum Neapolim faciebant, quietis, at-
que otii causa. Id ipsum innuit Cicero loc. cit.: Deli-
ciarum causa & voluptatis non modo cives Romani. Sed
& nobiles adolescentes, & quosdam etiam Senatores sum-
mo loco natos non in hortis, aut suburbanis suis, sed
Neapoli in celeberrimo oppido cum mitella saepe videmus.
Hinc Livius lib. 3. dec. 3. diferte tradit & plurimos no-
biles equites fuisse Neapoli, & cives Romanos, cum
nobilibus e Campania crebra iniisse connubia. Cum igitur
tam longum, spissum, ac intimum Neapolitanorum
cum Romanis extiterit commercium, falsus minime fui,
dum dixi Neapolitanos, quicquid fuerit de proprio,
Romanum eloquium didicisse. Hinc Statius, civis Nea-
politanus, latina poemata solummodo panxit. Neque
obmurmuret Martorellius ibid. pag. 465. & seq. Statium
fuisse graece doctissimum, & in Albano rusculo saepe ru-
sticatum: nam primum neutiquam negavi: ad alterum
ajo, quod vel pupuli norunt Statium poemata latine
panxisse in urbe latii principe, locisque confinibus, sed
aeque notum est Statium, non fecus ac Virgilium, stu-
diis Neapoli florentem omnia inibi primum compegisse.
Idem evincit Neronianum numisma magni moduli,
cujus descriptionem revisas apud Ficorium cap. 6. Id
ab Neapolitanis cusum esse plurima indicant, imo &
affirmat vel Martorellius ibid. pag. 409. sed epigraphe
hujus nummi latialis est: ergo Neroniana tempestate Nea-
politani latino ore sonabant: nam ut enotavit Domini-
cus Diodatus ibid. pag. 84. Priscis nequaquam id moris
fuit, quod nostris Regibus modo est, qui numos plerum-
que non vernacule, sed latine inscribunt. Illi qua lingua
vulgo utebantur, eadem numismata inscribebant; ut ex*

his non modo qui cujuscumque populi sermo fuerit, sed etiam quae ejus sermonis origines, quae mutationes, & incrementa certissimis veluti fatentibus testibus. Eadem praedixerat Spanhemius. Verumtamen ex his minime deduco tunc temporis Neapoli latinam linguam vernaculam fuisse, quod ad rem propositam probandam nil necessarium reor. Quod millies affirmavi, quodque hic contendo, illud plane est, Neapolitanos Romanum eloquium excoluisse, & cum pro Romanorum usu ac dignitate praesertim, quid publice exararent, latine scripsisse. Haec tenus dicta plane confirmant, grande fragmentum Inscriptionis Imp. Tito Neapoli sculptae, Graece superne, inferne vero Latialiter, quo frequentissimi Romani convenae, quanta munificentia Titus de Neapolitanis meritis sit, viderent: latialis illa Epigraphe, in qua Valentinianus Neapolim munivisse dicitur, & alia monumenta, quaeque isthuc transcribere non ausim, cum brevis esse laboro. Plurima autem praeterire non potui, & subiratis musis viverem si vano silentio praeteriissem. Apud Capacium extat saxum, *M. Aurelio Pelagio patrono coloniae Neapol. pientissimo*, quod intantum reliquit Martorellius *ibid. pag. 430.* Prostat apud Gruterum titulus, qui & Neapoli visitur, in quo Agatha P. C. N. idest *Patronus Coloniae Neapol.* dicitur, quem male ad Nolam transfert Martorellius *ibid. universis repugnantibus.* Extitit & saxum cuidam L. Baebio Cominio erectum Neapoli, quod Martorellii suspiciones nil infirmant, sed tantum aliqua in particula ab Ligorio male sanatum fuisse ostendunt. De eodem Cominio vides apud Gruterum alterum Neapolitanum cippum *pag. 373. 2.* & plurima sunt saxa latialia in Helenae & Constantini decus, quae omnia *robis* plena esse dicere, ut contendit Martorellius, nescio quid temeritatis praeseferat. Longus essem si omnia percurrere vellem: ut vero horum lapidum *γνησιότης* cognoscatur, unius tantum apologiam ago. Visitur Epigraphe *μητρικῶς* inscripta, licet tenebricosa nimis, adjecta parieti prope portam, qua in Aedes Dominicanorum in Nilensi regione degentium, itur, cujus initium

Imbrifer ille Deus mihi sacrum invisit Osirim

D 3

Hanc

Hanc Martorellius pag. 651. quia suae thesi adverstissima est, spuriam, aut duobus circiter ab hinc saeculis confictam esse libere asserit. Nempe hoc familiare est meo Martorellio, ut nodos vindice dignos secare malit, quam cum cura, & industria solvere. Ecquis autem ex Neapolitanorum civibus in tanta Christianae Religionis luce & progressu vota, preces, vel quicquid sibi vult hic Inscriptionis auctor, vertere potuerit sibi sacro Osiridi, Imbrifero Deo, cet.? Neque sibi Deum invidere, & quod sequitur

Voce precor superas auras & lumina caelo.

Christianum hominem redolent. Porro qui hosce versus exaravit minime ab avis, atque atavis, vel ab antiquissimis membranis hausit in hac regione Osiridem cultum, ut conjectatur Martorellius: nam paucis ab hinc annis monumenta in lucis auras exsiliere, quae certe firmant Aegyptios insedisse hanc regionem: hinc excusandus Tutinus asserens regionem Alexandrinorum ita esse dictam ab Aedicula S. Athanasii inibi erecta. Neque si id fama novisse illorum versus *ΟΚΟΤΕΙΠΟΤΕΚΤΟΥ* auctorem quidem dicimus, conjectari possumus cur sibi Osiridem tanquam sibi Deum proponere voluerit. Quod plane illepidissimum, sacrilegum, ac insanum esset, quodque cogitari nequit: illorum enim versus modus & sensus, licet obscurissimus, nescio quid sinceræ pietatis, & sacrae, ac minime fictæ orationis praeferant. Verò contra similius, & candidiori simplicitate dicimus hanc Epigraphen vetustissimam esse, & Alexandrinorum aevo, qui huc, ut infra dicendum, convenerant, exaratam. Ecquid enim nos adigit ad aliud misere conjectandum? Neapolitani igitur latiares epigraphes compegerunt: ergo sublestissimæ conjecturae omnes, quæ conatur Martorellius Eutychni faxi *γυν-σιστητα* oppugnare, & collaudandi potius tum nostrates, tum exteri cujuscumque pretii Scriptores Altus, Gruterus, Capacius, uterque Summontius, Falcus, Nizolius, Sanfelicius, aliique, qui allatam Epigraphen germanam, & vetustissimam esse arbitrati sunt, His addo Ulamingium, qui ad illud Sannazarii

Te

*Te pater irriguis audit Sebethus in antris
Jurgia ad ingratas dum jacis ipse fores.*

Haec enotavit: recte, fuit enim divinis honoribus cultus: inde allatam Inscriptionem adfert & confirmat. Non me fugit nuperum Pontanianae vitae compilatorem in hisce bene tornatis Ulamingii adnotatiunculis curam diligentiorē desiderasse. Verum haec est sueta eorum, qui os in ficu, & nodum in scirpo scrutantur, querimonia. Ad jam vindicatam Inscriptionem spectasse videtur Nic. A. Caracciolus Vici Marchio in pereleganti titulo, quem supra portam sui viridarii, vulgo il *Guaſto*, extra Portam Nolanam exaravit, quaeque adhucdum legitur

NIC. ANT. CARACCIOLVS VICI MARCHIO
E CÆSARIS A LATERE CONCILIARIVS HAS
GENIO ÆDES, GRATIIS HORTOS, NYMPHIS
FONTES, NEMVS, FAVNIS, ET TOTIVS
LOCI VETVSTATEM
SEBETHO, ET SIRENIBVS DEDICAVIT
AD VITÆ OBLECTAMENTVM ATQVE
SECESSVM, ET PERPETVAM AMICORVM
IVCVNDITATEM. M. D. XXXXIII.

Postremo si vox SEBETHO effet ex hac epigraphe veluti adscititia, ac extranea detergenda, adhuc ignoraretur eccuinam Deorum restituta fuerit Aedícula isthaec, quod sane rarissimi, vel nullius ferme exempli est: enimvero in id generis Inscriptionibus semper apponuntur Deorum, Caesarum, vel Heroum nomina, quibus arae, statuae, vel fana restituntur, ut elicere vales vel ex illa Muratoriana pag. V. quae nostrae simillima est, ut millenas taceam.

C. IVNIUS. M. F.
II. VIR. CLAVDII. II. VIR. NOLAE.
III. VIR. QVINQVENN.
ARAM. DE. SVO. FACIVND.
COERAVIT
IDEMQVE RESTITVIT
IOVI. O. M. SACR.

Et ex illa Gruteri : *Fabius Maximus V. C. Restor Prov. Thermas Herculis restituit*. Quid moror illam ejusdem Muratoris pag. 61. *M. Lucceius M. F. Anaximander Praef. Abellae Hercul. dicavit*. In quibus Herculis & Jovis nomina in ultima dictione scalptra jam vides.

Antequam hinc abeo, alios, leviores licet, Martorelli scrupulos eximere meum est: pag. 225. num. 262. (*Napoli abitata da' Fenicj*) hunc in modum intonat: *V' ha forti ragioni, che non si leggea Seбето, ma colla solita formola EX. BOTO, in vece di ex voto, siccome bixit, per vixit, ec. ed il Mazzocchi ne' bronzi d'E-raclea avvertisce pag. 356. col. 1. V. pro B. serior aetas ad nauseam permutavit*. Respondeo, hanc vulgarem permutationem norunt vel femellae, & id millies recitaverat Sphanhemius. Verum probet primum Martorellius, nostrum marmor serioris esse aetatis, quod praefraete negavimus, ac deinde illud cum vitiosissima illius saeculi orthographia componet. Praeterea ex Sebetho in EX BOTO non est facillima permutatio: nam plurium litterarum, uti vides, commutationem, exclusionem, ac tandem totius dictionis divisionem importat.

IV. Replicat Cl. Martorellius ibid. *Si sa in oltre di quanta dubbia fede sono l' Iscrizioni dall' Alto raccolte, il quale dicendo, che'l Jasso erutum est a fundamentis di nostra città, fa più sicuro l'errore, sì perchè essendo in Napoli rinvenuto, niuno de' nostri Scrittori il riporta, e n' avrebbero fatto gran pregio, leggendovi il Seбето adorato tra Numi, e dedicatigli tempietti: ed all' opposto sarebbe stata veità enorme de' nostri savj il non averlo curato*. Audio. Verum quid facias tot Archaeologis, qui cum Aldi epigraphae ad rem suam faciunt, reticent, vel eas laudibus excipiunt, & ad quidlibet firmandum adducunt, cum vero propriis sensis adversantissimae sunt, tot injuriis opprimunt, & profcindunt? Ad aliud, quod urget Martorellius, ajo, quod jam vidimus, Scriptores ante & post Manutium hanc Inscriptionem inuisse: antiquiores vero de illa non meminerunt, quia non adhuc effossa erat.

V. Instat ibid. pag. 226. Martorellius: *Quello però, che saldamente pruova esservi fatto nella voce Sebetho,*
si

si è, che ci fa sapere Grutero, che questo P. Maevius Eutyclus esser potrebbe quel P. Metillius Eutyclus, che fu in Roma Fontis Gallicani magister, siccome ricava da altro marmo 180. 1., ed allora si ha da supporre, che Eutico venisse in Napoli, e si togliesse a rifare i luoghi sacri, che i nostri maggiori non curavano, e gli tenevano contro il dovere. Vides interim Martorellii vatinianum in Sebethi apotheosin odium cum illam quibusvis, inanibus licet, machinamentis oppugnare adnititur. Quid reponam? Rotundo ore pernego nostrum Maevium Neapolitanum unum eundemque esse cum Merillio Gruteri, cum ad id affirmandum nulla ratio, necessitas, aut convenientia adstringit. Miror sane Martorellium haec urgere potuisse: nam si vera est Gruteri opinatio in auras abibunt Martorelli oppositiones, queis asserit Neapolitanas Epigraphas solummodo Graecas extitisse.

VI. Possent hic ad Neapolitani Sebethi apotheosin firmandum adjicere & bina illa *πρὸς ἄνθρωπον* verba NAMA SEBESIO in tauri collo in sacrificio Mitrae scalpta, quae de nostro Sebetho plurimi interpretati sunt, sed summae impudentiae, ac temeritatis arguendum forem, si in certo horumque verborum sensu rimando iudex sedere vellem. Legesit Scip. Maffei Dissert. quae Rom. in Cortonensium D. vol. III. prodiit an. 1741. Id agant alii, qui barbatulorum more insanunt, ego perbrevis me meo pede metiri scio. Tantum perpendat velim Martorellius, quam inficeta, absurda, & inter se adversantissima, aut toto coelo diversa sint cetera, quae de his duabus *πρὸς ἄνθρωπον* tot eruditi protulerunt interpretamenta, perpendat, inquam, vir in arte hermeneutica callentissimus, e contrario quam fluens, candidum, & nil obtortum illorum interpretamentum sit, qui in illis verbis Sebethum intelligi clamitant, & inde quae sibi magis adlubescit sententiae velificetur. Non sum nescius me haec scribentem ancipitem licet adhuc & fluctuantem indoctissimi notam incursum. Verum ego hujusmodi ludibriis exponi malo, quam cum quibusdam Phanaticis, qui animo innovandi incalescentes, trita & obvia quaeque despiciunt, insanire.

Ut autem meae vel nutantis sententiae verisimilitudo

do dignoscatur audire praestat eruditifs. Banerii Adnotatorem Bassum Bassi hac de re ita fantem tom. 3. pag. 146. non crederet gir lungi dal vero in asserendo, che il nome di Sabismo provenne dal sole, che si chiamò Sabadio, Sebadio, Sebasto, e Sebesio, come l'assermd il dottissimo Prelato Filippo della Torre De Mithra cap. 4. e prima l'acennò Macrobio Saturnal. lib. 1. cap. 18. in Thracia eundem haberi solem cet. quem illi Sebadium nuncupantes magnifica religione colebant. Provalo ancora la nota Iscrizione NAMA SEBESIO, di cui tanti letterati an ragionato. Itaque juxta hunc doctifs. virum SEBESIO in hoc brevi titulo Solem indicat. Sed equodnam est rò solis vāua, fluentum, unda, rivus aquae, aut latex? Quid sol cum fluento? Ex hoc unum, quod quidem insulfum non est, erui posset, nempe extitisse quoddam fluentum vāua soli dicatum, eodemque solis nomine insignitum, Sebetum scilicet, cui quidem rei lubens adstipularer. Sed ubinam leguntur Soli dicata flumina? Cyrenen quidem Solis uxorem in fluminibus vicitasse poëtae fabulati sunt, ut Georgic. iv.

*Mater Cyrene mater, quae gurgitis hujus
Ima tenes. Quid me praeclara stirpe Deorum
(Si modo, quod perhibes pater est Tymbraeus Apollo)
Invitum fatis genuisti.*

Et solis filium Phoetontem, quem procul a patria diverso maximus orbe Excipit Eridanus, fumantiaque abluit ora. Inter solem autem & flumina nullum extitisse commercium fat scio, nisi quod apud Homerum Iliad. θ Apollinem allocutus est Xantus, & apud Sannazarium Epigram. lib. 2. legitur de Camilla Scalampa Mediolanensē

*Fumantem ambustis olim Phaetonta quadrigis
Exceptit rapidis fluctibus Eridanus.
Ecce recens, Ticine, tibi de sole trophaeum
Erigit auratis culta Camilla comis
Nam Deus ille tuis ausus concurrere ripis
Majoris numen sensit adesse Deae.
O fatum fluviorum! ergo nova fabula vestris
Semper erunt Nymphis, aut Pater, aut Phäeton*

Alii contendunt, NAMA SEBESIO, innuere sanguinem victimarum, liquorem vel laticem quemque,
qui

qui ante Mithrae taurum effundebatur, a Σεβουας colo, veneror, pius sum, seu a Σεβασος, u venerabilis, veneratione dignus. Verum hoc interpretamentum praeterquamquod felix minime fuerit in rimanda vocis SEBESIO origine, id maximae difficultatis habet, nempe nullam aperit causam ob quam sacrum illud effusum, vel effundendum *vāua* claris literis, & in illo loco inscribi debuerit. Tandem ne meum Sebetho perquam decorum interpretamentum tam cito castiges ac reicias, expendendum enim tibi prius est, an quae aliorum attulimus interpretamenta arrideant, & an ceteri magis opportuna scrutentur.

VII. Quae huc usque diximus confirmare interest aliis monumentis, ex quibus constat vetustissimos Neapolitanos Sebethum summa religione profectos esse. In vestibulo templi Castorum, quod ingenti architectonicis jactura, terrae motu concidit an. 1688. juxta Ludovicum Sabatinum Kalend. tom. VI. pag. 86. & quod an fuerit erectum Tiberii tempore, an in sequiori aetate adhuc Mazzochium inter & Martorellium diffidium fervet, inscripta est Graeca elegans epigraphe, supra quam, & proprie in tympano, opere anaglyptico, plurimae Deorum visuntur imagines, quas inter ad laevam enitescit illa Sebethi humi procumbentis, qui laeva erectum sustinet calamum, dextra autem doliolum aquas evomentem. Audi A. Summontium, licet impolitissimae elocutionis virum, notitiarum tamen nostrae principis urbis promum condum lib. 1. pag. 88. *Dall' una, e l' altra parte vi stavano i simulacri della terra, e del Fiume Sebeto. . . quel di Sebeto tiene alla sinistra il calamo, e nella destra il dogliolo.* Idem habet Neapol. rerum conservator acerrimus Carolus Celanus (*Giornata 2. pag. 125.*) imo existimat in terrae figura fortunatam Campaniam designari. Sub eadem forma, paucis demtis, Sebethum se vidisse finxit Sannazarius in Arcad. prof. 12. *O fidata mia scorta, o bellissima Ninsa, se fra tanti e sì gran fiumi il mio piccolo sebeto può avere nome alcuno, io ti prego che tu mel mostri. Ben lo vedrai tu, disse ella, quando li sarai più vicino, che adesso per la sua bassezza non potresti, e volendo non so che altra cosa dire si tacque. Per tutto ciò i passi*

passi nostri non si allentarono, ma continuando il cammino andammo per quel gran vacuo . . . Maravigliandomi io del nostro veloce andare, che in sì breve spazio di tempo poteffimo d'Arcadia infino quì essere arrivati: ma si potea chiaramente conoscere, che da potenza maggiore, che umana, eravamo sospinti. Così a poco a poco cominciammo a vedere le picciole onde del Sebeto, di che vedendo la Ninfa, ch' io m' allegrava, mandò fuori un gran sospiro, e tutta pietosa ver me volgendosi mi disse. Omai per te puoi andare, e così detto disparve, nè più si mostrò agli occhi miei. Rimasi io in quella solitudine tutto pauroso, e tristo, e vedendomi senza la mia scorta appena avrei avuto animo, di muovere un passo, se non che dinanzi agli occhi mi vedeva l'amato fiumicello. Alla quale dopo breve spazio appressatomi, andava desideroso con occhi cercando, se poter vedessi il principio, onde quell' acqua si movea, perchè da passo in passo il suo corpo pareva che venisse crescendo, ed acquistando tuttavia maggior forza. Così per occulto canale indrizzatomi, tanto in qua ed in là andai, che finalmente arrivato in una grotta, cavata nell' aspro tufo, trovai in terra sedere il venerando Iddio co' l' sinistro fianco appoggiato sopra un vaso di pietra, che versava acqua: la quale egli in assai gran copia faceva maggiore con quella, che dal volto, dai capelli, e da peli dell' umida barba provenendoli; continuamente v' aggiungeva. I suoi vestimenti a vedere parevano di verde limo: nella destra mano teneva una tenera canna, ed in testa una corona intessuta di giungbi, e d' altre erbe provenute dalle medesime acque; ed intorno a lui con disusato mormorio le sue Ninfe stavano tutte piangendo, e senz' ordine, o dignità alcuna gettate per terra non alzavano i mesti volti, ec. Cum igitur inter patria numina Sebethum quoque inferuerint Neapolitani, cumque in porticu tanti templi imaginem ejus appingere curaverint, ecquis adhuc obtudet Eutychem Sebetho Aediculam restituere non potuisse?

VIII. Insuper divini Sebethi imago insculpta quoque visitur in alio vetustiori marmore. Audifis Summontium ibid. pag. 93. Dell' antica Religione de' Napoletani rende testimonianza, quel marmo c' ora serve per cannone d' ac-

et aqua, che sparge sopra la fontana del molo, ove si vedono scolpiti di basso rilievo Apollo in mezzo alle Sirene, e Sebeto. Summontio carissime conjurat Celanus (*Giornata V. pag. 47.*) in *quel marmo scolpito vi stava di fattura Greca Apollo in mezzo alle Sirene, e del Sebeto.* Quod marmor fuisse Arulam Deorum jam advertit Vinandus. Falsissimum ergo est illud Martorellii adsertum, nempe Sebethum meruisse neque Aediculam neque Aras. Quod haec non meruerit concedam, quod non habuit strenuus pernegabo.

IX. Ad utriusque fani monumenti vim declinandam non aliud Martorellio effugium patere video, quam si dixerit, haec Icunculas Sebethum minime designasse, sed aliud quodcumque flumen. Verum edisserat, amabo, ecquodnam fuerit hocce aliud flumen, praeter Sebethum, cui religiosum cultum adhibere obstringebantur Neapolitani? Nullum sane ex historia, excepto Sebetho, aliud flumen habemus, ita de Neapolitanis benemeritum, ut ab eis potuerit exigere juxta Gentium errores imagines, Aediculas & Aras. Imo monstrosam animi culpam subiissent Neapolitani, si posthabito Sebetho, aliud quodcumque flumen sibi adorandum proposuissent. Non deerit fortasse qui mihi hic ita erit obmurmuraturus: Neapolitanos in Nilum religiosissimos fuisse, eique Statuam posuisse extra dubitationis aleam est: ecur igitur dici nequit allatas imagunculas Nilum potius, quam Sebethum praeseferre? Respondeo. Statuam Nilo veluti patrio numini non erexerunt Neapolitani *αυτοχτονοι*, sed Alexandrini, quorum vim grandem Neapoli fuisse ex Svetonio deducit Martorellius de Calam. tom. 11. pag. 649. ubi loquitur de τῶν Κυριῶν Fratria, & id jam adverterant Matthaeus Aegyptius, Fabius Jordanes, Celanus, & Sabatinus Kal. tom. 1. ubi Tutinum profligat fantem regionem Alexandrinorum ita esse nuncupatam ab Aedicula S. Athanasii inibi erecta. Haec *αποδεικτικα* sunt. Ex inde tamen colligi nequit Neapolitanos Nilum coluisse, sed & Alexandrinorum exemplo Sebethum quoque aliquo divino honore affecisse.

X. Dixi non Neapolitanos *αυτοχτονος*, sed Alexandrinos Nilo statuam illam dedicasse: nam uti decet, & videtur alibi, unaequaeque gentes in eadem civitate, propria

pria & peculiaria numina colebant, neque constat quendam virum Neapolitanum Aegyptiorum numinibus memoriam dedicasse: nam Neapolitani propria numina in publicis templis adoranda habebant, inter quae non exstabant Isis, Osiris, Anubis, Apis, Adonis, ut ex illorum templorum ruinis & monumentis apparet. In hac quoque re, quam certam quisque putet, mihi refragatur Martorellius *ibid.* pag. 642. & hanc obtrudit epigraphen.

ΑΠΟΛΛΟΝΙΟΣ . ΔΙΟΣΚΟΤΡΙΑΟΥ
 ΝΕΑΠΟΛΙΤΗΣ . ΑΝΟΥΒΙΑΙ . ΠΕΡ . ΕΑΤ
 ΤΟΤ . ΚΑΙ . ΤΗΣ . ΓΥΝΑΙΚΟΣ . ΚΑΙ . ΤΩΝ
 ΠΑΙΔΩΝ . ΕΠΙ . ΤΕΡΕΩΣ . ΣΩΣΙΩΝΟΣ
 ΤΟΤ . ΕΤΜΕΝΟΤΣ . ΟΙΝΑΙΟΤ .

Cui sic adnotat: *Interea fruamur nos bis vetustatis honestissimis monumentis, ex quibus eruo, ideo in marmore appositum τὸ Νεαπολίτης, ut posteri noscitant non virum ex Alexandrinis, quibus ea regio florebat, sed Neapolitanum Anubidi memoriam dedicasse.* Verum, tamen adstruere possem, praeclarum id marmor Neapolitanum neutiquam esse, cum Venetias translatum ex Delo dicat Gruterus pag. 86. 2. responso in promptu est: nempe *Neapolitanum* dici hunc Apollonium ob longum & jam firmatum domicilium, quo cum caeteris Alexandrinis in Cynaeorum regione permanebat, Praeterea jam constat, singulas *Φρατρίας* propria coluisse numina. Haecenus dicta confirmat Cl. Matthaeus Aegyptius in eleganti hac epigrapha, quam majorum nostrorum nutu sub Neapolitana Nili statua apposuit.

VETVSTISSIMAM NILI STATVAM
 AB ALEXANDRINIS OLIM VT FAMA EST
 IN PROXIMO HABITANTIBVS
 VELVTI PATRIO NVMINI POSITAM
 DEINDE TEMPORVM INIVRIA
 CORRVP TAM CAPITEQVE TRVNCATAM
 AEDILES QVIDEM AN. MDCLVII
 NE QVAE TOTI HVIC REGIONI
 CELEBRE NOMEN FECIT

SINE

SINE HONORE IACERET
 RESTITVENDAM COLLOCANDAMQVE
 AEDILES VERO AN. MDCCXXXIII
 FVLCIENDAM NOVOQVE EPIGRAMMATE
 ORNANDAM CVRAVERE cet.

De hac eadem Nili statua, quae apud plebem vulgo,
Corpo di Napoli, audit, cecinit merito Bernardinus Ro-
 ta:

*Quid tibi cum Nilo Siren male blanda? canentem
 Te ductum fugiens terra ego delitui.
 Insenſi cives cur me promiſiſtis, ut eheu
 Cogerer invitiſ cernere vos oculis.
 Quis bene diſcordes, animos quis barbara juſſa
 Tempora quis ferro deteriora videt?
 Obruite, o cives, Sebetho aut mergite; ni mox
 Diſcatis laeſi numina quanta Dei.*

XI. Antequam ultra progrediar, ſi congruentiarum
 unquam locus, & conjectari mihi liceat. Refert Joh.
 Villani, quod & confirmat Summontius lib. 1. pag. 207.
 locum, ubi nunc Nili patet platea, uſque ad illam Por-
 tam, quae *Ventoſa* dicitur, olim lata aquarum conge-
 rie plenum fuiſſe: ad eam enim partem non ſolum flu-
 ctuabant paludarum aquae, ſed ipſemet Sebethus, illa-
 rum aquarum rivulis auctus, ut in extremo capite o-
 ſtendam: omnes autem hae aquae, proſecuntur hi 11.
 viri, Nili imaginem referebant. Quam quidem traditio-
 nem ambabus ulnis excipio, imo ſtrenuus evincam, Se-
 bethum tunc temporis Nilo ſimillimum fuiſſe, & Nili
 nomine vocitatum. Primo Nilo ſimilis interfluebat ob
 aquarum copiam, & ob foecunditatem praefertim: uni-
 verſos enim, qui ab Veſuvii radicibus ad Neapolim
 uſque patent, campos, vicinos hortulos late, olerum
 omnium feminaria, praedia, pomoeta omnia, & ſubur-
 bana paſſim viridaria jugis alluebat: adde ſolam Sebe-
 thi aquam biberunt primi noſtrae principis urbis coloni.
 Praeterea, ut jam diximus cap. 1. Orientales populi,
 qui huc advenerant, loca haec noſtra homonyma illis,
 unde proſecti fuerant, facere ſtuduerunt: ergo mirum
 non eſt, ſi Alexandrini Sebethum *Nili* nomine vocita-
 ve-

verint, eique statuam, tamquam patrio numini posuerint. Denique norunt vel pueri Nili nomen γενικωτατου esse: igitur nostro Sebetho vel facillime dari potuit. Haec autem justam congruentiarum verisimilitudinem minime superant: verumtamen si vera sunt, ex Deorum choro nullum in hac nostra civitate magis excultum esse ostendunt, quam Sebethum.

De Neapolitano Nili signo plurima congerit Cl. Martorellius, quae tamen ad sanioris criticae lancem expendere libet. Nec extra chorum cano, si vagum Martorellium vagus & ego quaque versus sequar: haec subdit ibid. pag. 650. *Scias nos Neapolitanos baud Romae colossicum Nili signum invidere, quod expressit Montfauconius in Antiq. explan. t. 3. pag. 186. quamvis nostrum minoris molis, & Romanum senis denis puellis, & crocodilis non unis dives, Neapolitanum vero iisdem symbolis, & fortasse pleniore arte sculptum sit. Cur Nilum cum infantibus ludentibus finxerint statuarii, docent nos veteres Scriptores, dum adstruunt mulieres sterilitate laborantes, si hujus fluminis aquas bibissent, statim evasisse utero gerentes: quare baud praestem fidem Montfauconio agenti sexdecim illos puellos adnotare ad totidem cubitos, nec ultra, Nili aquas ascendere consuevisse: verum hujus sententiae vadem dat neminem; imo non tam facile membranis illevisset, si in nostrate Nili statua primum puerum sculptum nosset, itaque infantium Nilensium numerus penes statuariorum, arbitrium erat: & quis in animum inducat pro cubitorum numero veteres finxisse puellos? cum ea in re nulla sit αναλογια, plurima vero, si dicas Nili aquas mulieribus faecunditatem peperisse. Niliaca vero aqua mulieres faecundas reddi ex Kirchero, Thoma Stanlejo, Plinio, Theophrasto cet. late demonstrat, hinc concludit: & miror isthaec tam aperta non advertisse Montfauconium. Ad haec igitur tria repono, ut & brevis sim, & magni Montfauconii famae consulem I. Romanam Nili statuam, qua majorem non viderunt gentes, cum hac nostrate comparare quid est aliud nisi nobis palpum obrudere? II. Non fuit necesse, ut Montfauconius Neapolitanum Nili signum observaret, ut ei pateret Nilum aliquando non sexdecim puellis fuisse circumdatum: noscitabat enim*

id.

id vir doctissimus, quod & vident ipsae femellae in Caesarum nummulis, in quibus elucescit Nilus cum singulis, aut binis puellulis, quosque isthuc transferre, importunum puto, cum sint omnibus noti. III. Ajo puellos in Nili figura mulierum faecunditatem minime designasse. Primo quia mirabilis Aegyptiarum faecunditas fabulosa est. Apposite satis magnus Mazzochius Spicileg. to. II. pag. 2. *At mihi sane ut fatear veterum Aristotelis, Plinii, Solini, Paulli jurisconsulti notissimas narrationes de quinis, imo & septenis uno partu in Aegypto editis fabulosae videntur. Nec temere auguror, eas historias ad Hebraeorum potius olim in Aegypto peregrinantium foeturas pertinuisse. Sed ethnici Hebraicae historiae ignari Hebraeos saepe cum Aegyptiis per omnia confuderunt: ut animadvertere licet in illa narratione, quae reperitur in Iosephi I. contra Appionem, in Taciti V. histor. in Justini lib. XXXVI de Judaeis leprae causa ex Aegypto pulsus; qua in narratione habentur Judaei ut Aegyptii generis. Sic etiam Aristophanes Avibus, Aegyptios πυρροπίπυς (laterum portitores) vocat: quod de Hebraeis in Aegypto morantibus fuerat praedicandum. Sed ut eo credam; ubi semel Aegyptiarum (quae tamen revera Israhelitides erant) portentosa faecunditas aures hominum occupavit; de ea sic posteriores auctores scripserunt, quasi si semper eadem faecunditas constitisset. Et alioqui scimus, antiquos parum fuisse de exploranda narrationum fide sollicitos, sed unum ex altero, ut quodque insolitum, & portentosum nanciscebantur, descripsisse. Neque urgeat quis contra meum Mazzochium primam Hebraeorum in Aegypto multiplicationem Niliacarum aquarum faecunditati adscribendam esse: nam quamvis illa Hebraeorum multiplicatio naturaliter evenire potuerit, ut evincit Simlerius apud Historicos Anglos, confirmat Malvenda, & tribus rationibus suadet Cornelius a Lapide: tamen & hi fatentur propagationem illam non esse adscribendam soli naturae, sed singulari Dei providentiae, auxilio, concursui, qua naturam adjuvit, fovit, vegetiorem, & faecundiorem effecit. Hinc S. Augustinus de Civit. cap. 7. lib. 18. dicit eos crevisse divinitus faecundata multiplicatione; cujus sententiam maxime probat Perrerius disput. 1. ad cap. 1. Exod. Etsi enim, ut cum*

Coquaeo ratiociner, mulieres in Aegypto faecundas esse, & locis plerisque geminos etiam edidisse concedatur, tamen omnes mulieres unius ampliffimae gentis per duo & amplius saecula perpetuo quolibet partu plures edidisse, quod de Hebraeis traditur id nonnisi quodam praecipuo ac singulari privilegio, & favore in eam gentem contigisse potuit. Adde quod quanto magis opprimebantur, tanto magis crescebant, cum minus labor, & tyrannica illa oppressio ac servitus faecunditati magis esset contraria. Tandem si Hebraei ob Nili aquarum faecunditatem creverunt: ecurr Aegyptiae mulieres eandem faecunditatem non habuerunt? His saltuatim animadversis, quisque mecum Tirinum miretur ajentem: *Ut omittamus prodigiosam Aegypti fecunditatem, & etiam extraordinariam Dei benedictionem promissam toties Patriarchis; potuit sola via naturali, spatio tot annorum numerus Israelitarum in tantam multitudinem, & etiam majorem excrescere.* Eadem repetit Menochius. Scilicet hi 11. viri, & alii si qui sunt, Bonfrerii supputatione deliniti, quae supra fudimus, momenta neutiquam adverterunt.

Deinde si puelluli Nilo adstantes Aegyptiarum faecunditatem indicarent, non solum pupuli circa Nilum insculpi debuissent, sed & cetera animalia, oves praesertim, boves & capellas, quae eandem dicuntur habuisse faecunditatem. Ceterum pueros juxta Nilum lusitantes ejusdem Fluvii excrescentiam & mensuram designare magnopere ostendit nummulus ille, quem Antonino dedicarunt Aegyptii, in quo enitescit cum fuetis ornamentis & symbolis Nili figura, ante Nilum autem Puellus visitur quodam gyrulo circumdatus, ad quem gyrum (quomodo proprie dici debeat ignoro) dextram erigit. Ecquid autem est gyrus ille, nisi quaedam mensurae species, aut significatio? In aliis autem Nili nummulis, Hadriani praesertim, duo qui inibi visuntur infantes, manibus cornucopiam stringentes, neque Nili faecunditatem, neque mensuram designant, sed universam totius Aegypti abundantiam, Id apprime confirmat alter Trajani nummus DACIA AVGVSTI PROVINCIA in quo ipsius Daciae figura fedet, ante eam vero pupuli duo, quorum unus frumenti spicam ostendit, alter uvarum ra-

cenum. Omnia totius regionis faecunditatem indicant. Sed tandem a longo diverticulo ad viam regrediamur.

XII. Constat igitur ex allatis monumentis Sebethum, nostrae Neapolis antiquissimum Flumen, divino cultu fuisse quondam honestatum, quae si quis contendendi morbo incalescens adhuc pertinacissimus negaverit me denique sic ratiocinantem audiat. Rem penitus introspecio. Vel ex Tacito liqueſ Populorum religiones sacra, lucos, & aras patriis amnibus dicasse: siquidem antiqui si quem fontem, vel utilem aquam excavantes reperissent, id Nympharum munus esse rebantur, pro qua aqua sacrificia offerre consueverunt. Idem sollemaniis, & potiori jure factitabant patriis amnibus, & in eorum sacrificiis utebantur verbis & precibus, & vina fundebant, ut ait Apollonius lib. 2. Hinc Alphaeum pro Deo coluerunt, quod etiam Cephiso, & Acheloo contigisse constat. Trojani sacrificia offerebant patrio Xanto Iliad. ϕ.

Οὐδ' ὑμῖν ποταμός περ ἑύροϑ ἀργυροδίνης
 Ἀρκίσει, ὃ δὴ δηδά πολεῖς ἱερεῖστε παύροις,
 Ζῶς δ' ἐν δ' ἴγχοι καθίστε μῶνυχας ἵπποις
*Neque vobis fluvius pulcherrimus, claris-vorticibus
 Proderit, cui jam diu multos sacrificatis tauros
 Vivos autem in vorticibus immittitis unungulos equas.*

Et Iliad. π. haec ait de Sperchio

Τίος ἀπὸρχεῖο δῖππετιϑ ποταμοῖο
 Τὸν τέκε πηλήϑοι θυγάτηρ καλή πολυδάρη
 Σπερχεῖϑ ἀκάμαντι γυνὴ θεῶ ἐνηδεῖσα.
*Filius Sperchii ex Jove-fluentis fluvii
 Quem peperit Pelei filia pulcra Polidora
 Sperchio indefesso, mulier Deo concubans.*

Notissimus est Homeri locus Iliad. ϕ in quo Achilles Asteropaeum jam animam efflantem allocutus discrimen longe notat inter potentiam Jovis & Fluviorum. Ad haec veteres diis fluvialibus caesariem nutriebant. Homeri locus Iliad. ϕ. 140. & sequentibus imprimis illustris est; ubi Achilles comam quam Sperchio fluvio alebat, postquam reditus in patriam spem sibi ademptam sensit, detonsam Patroclo defuncto dicavit. De Nili sacrificiis nil dicam. Adisis Lucam Voyag. tom. II. pag. 327. & Thevenot. Voyag. p. 1. cap. 22., 45. cet. imo longe mi-

randum etiam in illa tempestate, quo Christiani Caesares Aegypti fraena moderabantur tam barbara floruisse sacrificia. De templo & cultu Clitumni in singulari libello egit Ridolphinus Venutus, quem Romae edidit an. 1753. Sed ut illius viri, qui Banerium aeternis annotationibus honestavit, verbis utar: tom. I. pag. 169. *In Graecia particolarmente, ed in Italia forse non eravi Fiume, sulle cui sponde non si vedessero statue, od altari eretti al Dio del Fiume, ove faceansi regolarmente libazioni, e sacrificj. Un tal culto proveniva sempre da qualche causa. Gli Egizii, dice Massimo di Tiro, onoravano il Nilo a cagione dell'utilità, che recava. I Tefalsi il Peneo a cagion di sua vaghezza; i Sciti il Danubio per la vasta estensione delle sue acque; Gli Etoli l'Acheloo, per essere stato a fronte d'Ercole; i Lacedemoni l'Eurota per una legge espressa, che loro l'imponeva. Li Ateniesi l'Ilisso per uno statuto di religione. Di nessuno Fiume si legge, che avesse oracolo, a riserva del Fiume Clitunno nell'Umbria. Plinio il Giovine nella sua pistola 8. a Romano l'afferma. Egli rendeva le risposte in un' antico tempio, ed assai rispettato, ove vedevasi la di lui statua abbigliata alla Romana. Il tempio era appresso la sua sorgente, e vi si contavano molte cappelle, ch'erano sacre ad altri ruscelli, che se gli andavano ad unire. I fiumi infernali non pare, che fossero eretti in divinità, se pur n' eccettuiamo l'Acheronte, cui il Boccaccio appella Dio. Esiodo dice che i Fiumi del Mondo sono 3000.; ma non credo ch'egli l'abbia accuratamente numerati. A Merida, già Emerita, Città dell'Estremadura in Ispagna, vedesi ancora in oggi la statua del Fiume Guadiano detto Anas da' Latini. Et Gorius in Mus. Etrusc. inter Deos Topicos, sive Locales relati etiam a Thuscis Padus, Rbenus, Numicius, Umbro, Macra, Stella, Cecina, Cremera, Almo, Osa, Far, Nar, ceteraque insigniora Italiae flumina, quae omnia si enumerare vellem manum e tabula nunquam tollorem. Hinc plurima subnectit de cultu Lacuum, Aquarumque medicatarum, ac tandem de Arni sollemnibus sacris, cet. . Posita igitur Fluminum divinitate plurima quae obscura videntur patefient. Hinc in variis Trajani nummulis visitur Danubius caput velo volante circum-*

cumdatum ostendens. Id vero est suae divinitatis symbolum, quicquid contra reponat Caesar Ripa in *Iconolog.* Id ab Petro Seguin. in *Select. numism.* confirmatur ex eo quod in Graecanico Sardorum nummo renidet Pluto caput habens eodem ornamento praecinctum. Idem meo quidem iudicio magnopere dilucidat nummus ille: DIVA FAUSTINA PIA -- AETERNITAS: in quo haec Augusta inter duas Deas confidet: unaquaeque autem ad suae divinitatis symbolum caput volitante velo redimitum ostendit. Et nunc in mentem venit Trajani nummus ille. DEVS RHENVVS, in quo Fluvius apparet eodem velo redimitus. Adi sis Begerum T. 2. pag. 647. atque Ebermajerium.

Quae haecenus de Fluminibus dicta sunt intelligi debent quoque de Fontibus. Hinc III. Idus Octobris *Fontinalia* erant, de quibus ita Kalendarium: *F. Font. N. P.* In eo autem die & in Fontibus corollas jaciebant, & puteos coronabant: praesertim vero Fontinalia sacra & seriae illius Fontis erant, cujus delubrum fuit juxta Portam Capenam. Fontes aras passim habebant, quod inter alias ostendit Epigraphe apud Fabbretum c. 6. pag. 430.

JOVI OPTIMO MAXIMO CAELESTINO FONTIBVS ET MINERVAE

Hinc *aquae vivae* sacrae sunt habitae in lustrationibus, & hac sane de causa veteres aras & sana secus plena flumina statuebant. Quid vero sub *aquae vivae* nomine veniat, plane incertum est. Mazzochius (spic. tom. II. pag. 100. communem sectatus sententiam haec illevis: *Aquae vivae dicebantur non aliae quam fontium fluminumque. Etiam ethnici in lustrationibus suis non aquam quamlibet, sed de fontibus fluminibusque haustam (quae sunt aquae vivae) usurpabant. Vide Virg. II. Aen. 719. IV. 635. VI. 635. Verum Cl. Paullus M. Paciaudius in Differt. in qua Puteum sacrum Agri Bononiensis jussu Benedicti XIV. P. M. commentario illustravit, late ostendit aquarum vivarum nomine non solum fluviales, fontanas, aut marinas intelligi, sed etiam aquas Puteorum. Ipsum revivas.*

XIII. His summatim licet nullo ordine & per satiram delibatis. Ecquis iverit inficias Neapolitanos quoque

que tot populorum auctoritate, exemplo, & aemulatione compulsos aliquem sacrum honorem patrio Sebetho persolvisse. Plurimis beneficiis Sebetho obstringebantur Neapolitani. Sebethus quippe antiquo aevo, ut infra validis conjecturis ostendetur, mediam urbem interfluebat, rosidas ac illimes aquas ad publicum usum effundebat, ejusque undae ducebantur per Hortos, suburbana vireta, & pomeria. Ne multis. Unius Sebethi aquis utebantur Neapolitani. Aquae vero Sirinenses ingenti illo aquarumducto ad Bajas potius, & Puteolos inducebantur, quam ad Neapolim. Deinde constat hunc Aquaeductum sub Claudio extractum esse: unde necessario ante Claudium solius Sebethi aquae universam Neapolim inrigabant. Cum tot beneficiis Sebetho obstricti essent Neapolitani, quid ergo mirandum, si ei aliquem cultum tribuisse dicantur? Usus colendi flumina invalescebat: superstitionis fuisse Neapolitanos patet vel ex uno Philostrato fab. V. & seq. & ut Michæelis De Jorio, juvenis supra aetatem suam & supra opinionem omnium eruditissimi, verbis utar: *Napoli (Discorso sopra la storia di Nap. ec. pag. 364.) e' l Regno, che avevano adottato fin dal principio le costumanze, e la Religione de i primi, non andavano esenti dalle loro licenziose Feste, da i divertimenti, e da i giuochi, ch'erano tanto più sfrenati, quanto più si cuoprivano col manto della Religione. Quanti erano i Tempj, che aveano innalzato alle Divinità più empie della Grecia! Quante furono le Feste, quant' i giuochi, che si celebravano in onor di quelle! Favole nommeno ridicole che infami componevano il fondo della Religione, e si aveva cura di farle apprendere da i fanciulli Napoletani fin dalla loro infanzia ec. ec. Eccurnam, quae so, tot inter numina solum beneficentissimum, patrium, carissimumque Sebethum quadam aedicula, vel arula, vel icuncula venerari minime potuerunt? Debuerunt certe, & id jam praestasse satis superque evincunt super allata monimenta. Colligere ergo liceat cum Antonio Sanfelicio Juniori Adnot. 173. *divinum quidpiam inesse Sebetho Neapolitanos Ethnicos credidisse nil dubito. Calumniosa igitur est, ut mitissime dicam, & Neapolitano Sebetho perquam injuria propositio illa Martorelliana, h. e. Se-**

bs-

betum meruisse neque Aediculas, nec Aras.

Antequam huic capiti finem faciam animadverto . Quamobrem Sebethi nomen transactis potissimum saeculis longe lateque floruit ? Quamobrem nunc etiam in omnium ore versatur, & apud exteras nationes ? Nulla sane alia ratio proferri potest, quam antiquissima Traditio, quae semper non intercisâ temporum serie, docuit Sebethum Neapolitanum omni aevo insigni nominis gloria fluitasse. Boccaccius certe communi traditione tenebat Sebethum, & magnum, & famosissimum esse fluvium: deinde Neapoli Sebethum invisens, & divisione, & tot saeculorum fluxu longe decretum stupidus exclamavit : *minuit sua praesentia famam* . Atque etiam vulgo saluatur .

Ricco di fama sei, povero d' onde

Sic & Bernardus Taffo Ep. 100. *Nel principio del quale (piano) Sebeto più povero d' acque, che di fama a lento passo camminando, con l' onde chiare il suo picciolo tributo al mare porta* . Et Sanfelicius de situ Camp. *Suburbium quod secundum litus est Sebethus alluit fluvius ne l' intrium quidem patiens, non tamen inglorius* . Et Giannettasius Veris Hercul. cap. 11. *Dum autem regifico aedificatum luxu Sebethi fontem percurrimus ita me ille (Balbus) interpellat : quam apte de hoc fluvio scripsisti* Nautic. VII.

... Et ipse

Pauper aqua, at multo dives Sebethus honore.

Quo nimirum Neapolitani vates, ipseque vel in primis, donasti. Miror sane tam perexiguo rivo, qui uno aut altero saltu vadari potuisset, amplissimum hunc pontem, quem nec superbus ipse Tybris dedignaretur, imo & Rhenus etiam pati posset, impositum. Cui tum ego. At praeclarissimae urbi debebatur. Quid enim exterae gentes, quae quotidie huc confluunt, dixissent si in conspectu hujus urbis, qua majorem post Romam Italia non vidit, ut illius digna imperio censei possit, in humilem pontem, ac sublicium incidissent. Praeterea si non fluvio, at certe celeberrimo illius nomine dignus erat. Quocirca mirari jam desine, Balbe, si magnificus isthic additus Sebetho pons sit. Hinc Balbus: occlusisti os, non oppedo. Verum age,

dicendus ne fluvius, an potius rivulus? memini enim apud Scriptorem quendam legisse, innominatam hanc esse aquam, atque inter paludes juxta Vesuvium hauriri. Cui ego: At Scriptor ille quem innuis, nec me fugit, Pöetarum Principem non noverat, qui sub Sebethidis Nymphæ nomine belle de nostro amne lusit. . . neque etiam Colomellam legerat cet. Extat etiam perantiquus lapis ex vetustorum maenium ruinis erutus hoc cum epigraphe, cet. Non igitur innominatus noster hic Sebethus, quando ab antiquis uti nomen, non secus, ac caeteri amnes habitus cultusque est, cet.

Quid plura? Ipsemet Sebethi adversarius Martorellius opus suum *De Reg. Thec. Calam.* Sebethi effigie ornare voluit, apposuitque carmen illud

Σηβητοιο ρήσι φάου ρόδεδάκτυλος Η'ός

Quae nisi ironice fecerit, palinodiam cecinisse videtur: nullam enim ei lucem attulit, imo aeternas tenebras offudit. Sed procul amoto joco, & his, quae nullius sane momenti sunt, posthabitis ad alia transiliamus.

CAPUT QUINTUM.

DE SEBETHI ORIGINE.

I. **J**AM vero ut nostri Fluvii antiqua magnitudo dignoscatur, e re fore existimo pauca hic de Sebethicarum aquarum origine, veluti in anteaenium illinere. Trita opinio est, & rusticorum praesertim hominum consensu communissima Sebethi fontes in Vesuvii caveis, quae septemtriones spectant, latitare. Inter alios agmen agit Joh. Villani *Chronic. cap. 17.* quem secuti sunt Sanfelicius adnot. 171. Celanus (*Giornata V.*), & Summontius, qui lib. 1. cap. 1x. haec tradidit: *L'acqua, che ora viene in Napoli per pubblica commodità scaturisce sei miglia lungi dalle radici del monte di Somma in un luogo detto Cancellaro nella massaria detta le Fontanelle, dalla parte australe, lungi dal mare circa miglie*

glie cinque, ove si vede un' Antro, che a goccie, a gocce pullula quantità d' acqua, d' onde per coverti meati va crescendo, riducendosi un miglio discosto, in un luogo volgarmente chiamata la Bolla . . . . Dove quest' acqua abbia origine non è noto, perciocchè un sol miglio più su della Bolla, com' è detto ha il suo principio: più oltre non si è fatta mai diligenza: i paesani son d' opinione c' abbia origine appresso S. Maria del pozzo, Chiesa de' Francescani vicino il monte di Somma, avanti la quale v' è un grande, ed antico Pozzo d' acqua sorgente; dentro il suo fondo v' è una grandissima pietra, che di sotto dicono sentirsi un mormorio d' acqua, come d' un rapidissimo fiume, che corra, e vogliono, che da questo luogo per vene sotterranee scaturisca nel luogo sopradetto nelle radici della Montagna: aggiungono dippiù, che nella concavità, che si scorge nel mezzo di detta montagna, dove un tempo esatò l' incendio, alcuni de' medesimi Paesani, ne' tempi sereni vi sono discesi sino ad un certo luogo, ed han veduto acqua abbondantissima con velocità correre in quella profondità. Conferma anche questo il vedere, che in molti luoghi intorno la montagna vi sono diverse sorgenze, ec. Haëtenus dicta, quamvis quid aliud in mente habuerit, prae ceteris, ut suus est mos, confirmat Cl. P. Jo: Maria de Turre, Physicorum nostrae aetatis facile Princeps, & Congregationis Somaschae gloria & decus, quocum tamen aeterna mihi erit exoptulatio. An vero magna sit meae querimoniae aequitas videant ceteri. Physicus is, quem ante alios semper amavi, in Vesuvii Hist. pag. 13. & seq. de aquis agit, quae in Vesuvianis scatebris excipiuntur, ac tandem qua data ostiola in rivulos digeruntur, & plurima connotat ad id generis aquas quammaxime spectantia, quaestionem agit de Draconis fl. existentia, cet. De Sebetho autem, quem etiam ex Vesuvianis fontibus complures repetunt, nil commemoravit: hinc non uni, laudatum Physiologum in Ambrósii Leonis, quam inferne producam, pedibus ivisse sententiam jure contendunt. Quicquid autem opinatus fuerit, certe Sebethum non memoravit, cum memorandi opportunitas erat. Interim velit nolit communem de Vesuviana Sebethi origine in hunc modum suadet ibid.: *Il piano del Vallone, che cinge*

cinge per metà il Vesuvio, siccome è tutto arenoso, così agevolmente imbeve, e tramanda prestamente l'acqua piovana; che perciò questa rare volte, ancora dopo piogge dirotte in esso si vede, distinguendosi solamente dal piano molle e cedente, che in questi casi si trova. L'acqua delle piogge in esso raccolta può forse somministrare l'alimento ad alcuni piccoli ruscelli, che si osservano in alcuni luoghi delle falde del Vesuvio, e di Somma: Uno di questi, ch'era poco più in sotto dell'atrio verso il Bosco d'Ottajano, è stato occupato dall'ultima lava. Chi sa, che quest'acqua ancora non sia quella, che forma i pozzi, i quali si vedono in moltissimi luoghi cavati nel tratto di Territorj tra il mare, e 'l Vesuvio, cominciando più in là di S. Giovanni a Teduccio, e andando più oltre di Torre del Greco. Secondo molte osservazioni da me fatte, quando scavando i pozzi, l'acqua sorgente sempre viene dalla parte della montagna, e asciutta è la terra verso i lati del pozzo, che riguardano il mare. Quanto più si fanno i pozzi vicino alla montagna, tanto più profondamente si deve cavare per trovare l'acqua, e ciò sino alla profondità di 200, e più palmi Napoletani: ma dalla parte del mare dopo 20 e 14 palmi si trova l'acqua. Anzi il lido del mare cavando l'arena uno, o due palmi, si vede l'acqua correre trall'arena verso il mare. . . . E acciocchè convalidiamo queste congetture giova riferire il computo, che si può fare della quantità d'acqua piovana, la quale ogni anno viene raccolta in questo vallone, e dal piano interno del Vesuvio. Il giro tutto della cima del Vesuvio, da me più volte misurato e di piedi Parigini 5624; onde supposto a un di presso circolare, e posta la ragione del diametro del cerchio alla circonferenza, secondo Archimede, come 22, a 7 il diametro dell'orlo sarà di piedi di Parigini $1789\frac{1}{2}$ la sua quarta parte $447\frac{1}{8}$ moltiplicata per la Periferia 5622 darà l'estensione quadrata del piano interiore del Vesuvio di piedi quadrati 2515037. La lunghezza del Vallone è di piedi Parigini 18428, la sua larghezza è di piedi 2220, onde supponendolo un rettangolo; perchè quando si aggiunge di più per la convessità di un lato da una parte del Vesuvio, altrettanto si perde in tanta estensione per la concavità dell'altro lato dalla parte di

Som-

Sommà, o d'Ottajano, sarà l'estensione di detto Vallone piedi quadrati 40910160. Sommata questa estensione con quella del piano interiore del Vesuvio, danno una pianura di piedi quadrati 43426197. Ma in Napoli piove un'anno per l'altro tant'acqua, che arriva all'altezza di 2 piedi e mezzi Parigini, secondo l'osservazioni fatte per dieci anni continovi dal Signor Nicola Cirillo; moltiplicando adunque l'ultimo numero per $2\frac{1}{2}$, pioverà su queste due pianure del Vesuvio, e del Vallone, un'anno per l'altro 108565492 $\frac{1}{2}$ piedi cubici d'acqua. Ora una tale quantità è capace di alimentare commodamente detratti gli altri dipendj dell'acqua, un fiumicello largo 7 piedi Parigini, profondo 9, e che faccia 600 piedi di cammino ogni ora; locchè pare sufficientissimo a somministrare l'acqua di tutti i pozzi nel già mentovato tratto di paese. Imperocchè moltiplicando 7 per 9, e il prodotto 63, per 600 avremo 37800 piedi cubici d'acqua, che scorrono in un'ora nel detto. Onde in 24 ore saranno piedi solidi 907200, e in 365 giorni, o in anno scorreranno nell'alveo di detto fiume piedi cubici d'acqua 33105500, che fanno meno della terza parte di tutte l'acque, che cadono dal cielo nel Vallone, e nel Vesuvio in un'anno. Onde giacchè dell'acque, che quivi piovono poco o nulla si perde per la qualità del terreno arsiccio, e che imbevve, li restanti piedi cubici 75459992. potranno impiegarsi nel continuo sensibile evaporamento, che si fa nel Vesuvio, per consolidare quei macigni, e terra arsiccia, di cui è composto, e per accrescere nuova materia, e fomento alla continova effervescenza, che si trova nelle interiori sue grotte. Non ho qui computato il rimanente del piano dell'atrio fuori del Vallone, che ancora è considerabile, e dovrebbe computarsi. Hujus autem plani aquam si ad calculum revocasset vir doctiss. ac superiori computationi adjunxisset, certe Vesuvianae vallis aquam mire exuberare rescivisset; atque ex ea Sebethum quoque sin componi, saltem augeri docuisset. Quamvis autem hoc computandi genus, ut quidem animadvertit F. J. A. Ferrarius De Modoetia Physic. tom. 3. pag. 185. edit. Venet., levibus potius conjecturis, quam solidis ratiocinationibus innitatur, tamen verosimilem rerum calculum semper exponit, & suadet.

II.Ad-

II. Adversantissimam opinionem tutatus est Ambrosius Leo de A. N. lib. i. c. i. quemque cum pluribus aliis hunc in modum ratiocinantem audire praestat: *Sunt qui arbitrantur eos latices, Sebethumve non a Vesuvii concava, sed de paludibus, quae sub Abella congeruntur, exortos esse. Palus enim etsi stagnat semper tamen natura aditus quaeribunda est: quamobrem per subterraneas inanitates secus Vesuvii radices creditur penetrasse, quousque illis detecta ac in rivos coacta est. Non enim Sebethus tantus esse posset, nec adeo perennis, ni a fecunda palude veluti ab ubere pleno proflueret nutritus. Eadem ratione censent paludes Neapolitanas a palude Abellana, Sueffulanave genitas esse ac alitas. Haec enim mare indagans per profundiora loca, quam quibus Sebethi latices scatent descendit . . . prorumpitque in agrum Neapolitanum . . . demum cum rivulo detecto, qui dictus est, confluens in mare eodem alveo devolvitur. Licet autem haec unius vel alterius Scriptoris opinio labilis videatur, tamen & non una, queis nititur, fundamenta praefert. Si enim universae, quae in Nolae, Abellae, Sueffulae, & Acerrarum paludibus stagnat aquae considerentur, quae hiemali praesertim tempore in immensum fluctuant (ut ii quidem experiuntur, qui ex Acerris iter suscipientes Nolam petunt, quique ex Nola in Abellam, vel qui ex Abella in Cancellum professionem instituunt) vias inundant, & per Camporum latam planiciem excurrentes vel in stagna & lacus se infundunt, vel in rivulos, & torrentes dividuntur, si considerentur, inquam, omnes in unum Clanium exprimi non posse cognoscimus, sed earum partem in Neapolitanum agrum quoque pendere, ac tandem detecto fluvio, qui Sebethus est, in mare se devolvere facile concedimus. Hinc idem Leo ibid. lib. i. *Abella vero non modo Clanium parit; sed etiam plerosque magnos alios fontes prope Clanium, eosque non adeo superiores, ut de alto colle ac vallibus caderent. Nam sub radicibus scatent, quibus plurimum perpetuum paludes, quae sunt auferunt. Ambrosii, quam huc usque illustravimus, sententiam magnopere firmat modus quo paludarum aquae per campos subterraneae liquuntur, transiliunt, disparent. Ipsum Ambrosium iterum atque iterum au-**

dia-

diamus ibid. Colles autem Gecalae, & Vesciani qui placide ab oriente exsurgunt, nihil horum malorum pariunt mortalibus. Verumtamen non usque quaque nota carent. Plures enim convalles a tergo, quasque ad Hyrpinos vergunt, faciunt: quae pluvias nivesque omnes congregant, atque in imum paulatim exorbent: illa vero loca, quod arenosa, pumicosaque sunt non cretacea, cum in imis collium sedibus aquam collectam sustinere nequeunt, proinde quae pluviae per totam hiemem in eis vallibus ingurgitantur, eadem per campos Nolanos circiter XV. cubitos subterraneae ac versus occasum ad paludes usque penetrant; idque Februarii, Martii, atque Aprilis. Unde putei omnes urbis ac meridionalis praesertim regionis altiores tum aquas continent, atque dulciores, quod Nolani sentientes, ajunt, Aquas filare; quasi ut equum equus: ita filias aquas aqua pareret; interdum vero cum pluviae majores crebrioresque sunt, aqua campos superat, praesertim eos qui depressiores habent sedes, atque fluentia plurima paulatim diriguntur versus occasum item & paludes, cet.

Sed quamvis haec omnia ingeniose excogitata sint, & maxima cum probabilitate dicantur, verosimilius est tamen non unicam esse Sebethi originem, sed plurimos fontes ad ejus productionem aequae concurrere; itaut partim ab aquosis Vesuvii caveis, partim ab Abellana palude, partim ab agro Nolano, & partim denique ab humidissimis Sueffulae campis exoriatur. Si enim singulas Sebethi origines, quae hactenus numeratae sunt, accurate intueamur, manifestum erit illarum singulas admitti posse, cum omnes ad Agrum Neapolitanum exonerari queant: nulla tamen fortasse definiri poterit, quae, aliis nescio quam ratione exclusis, sola Sebethi origo, atque unica mater dicenda sit.

III. Inquiet hic aliquis, cum tot, tamque uberes sint Sebethi fontes, ut magnum quidem Flumen parere possint, eccur Sebethus tam brevi aquarum copia effluit? Dico, id maxime evenire ob luteam paludarum, viscosamque massam, & latitudinem, quae inclusas aquas vel imbibunt, vel dispergunt, vel eis liberrimum negant aditum, quaeque si quibusdam in locis aperirentur incredibilem aquarum vim certe sufficerent. Id jam patens

tens experimentum evicit apud Capacium lib.2. pag.435. Quidam civitati olim proposuit, si experiri vellent, se facile inventurum ejus aquae caput, & a subterraneis Vesuvii caveis procul dubio emanare dicitabat. Periculum facere Magistratus decrevit, atque ad mille passuum supra Labullam fodiendum jusserunt. Aquae semper copiam augeri animadvertabant, atque itaut a re proposita discedere nolissent, ni aliter ab opere omnino esse descendendum persuasisset, idque ob duas causas, primo ne dum foderent aquarum voraginem reperirent, & operae, & qui iis praeerant submergerentur: deinde ne hostibus, si quando obsidio, pateretur occasio fontes aquae intercidentis, & ad mare, vel alio avertendi. His raptim expositis mihi discutiendum superest, an Sebethus antiquissima aevitate pleniori alveo fluitaverit, & quamobrem sensum sine sensu minimum in rivum decreverit.

CAPUT SEXTUM.

DE SEBETHI PRISCA MAGNITUDE.

I. **N**Eque credendum est Martorellio (philologo quidem summo, & quantum hebraice, quantum graece, quantum latine extat, in numerato habenti) ubi gratis asserit Neapolitanum Sebethum antiquo aevo fuisse aquarum pauperrimum rivulum, *ῥῆμα*, non ποταμον, fonticulum, ποταμισκον, rorem cet. Et ne longa verborum circuitione te obtundam, statim relatae causae jugulum peto. Universae ferme Neapolitanarum rerum Historiae tradunt per interiora nostrae principis urbis maenia quoddam Flumen, etiam navium capacissimum, olim praeterfluxisse, & quod an. 789. alibi detorserunt Neapolitani referente Joh. Villano. De hoc fluvio mentio fit in Officio S. Gaudiosi Episc. Salernitani: *Draco quidam, & horrendus a radice montis surgebat Neapoli, qui suo morsu damnifico omnia animalia consumebat, & anhelitu infectivo omnes homines morbo languebat, interdum autem insidiabatur sub aquis ex quibus FLUVIUS RAPIDISSIMUS*

ma-

manabat, cumque cet. Quem Draconem an S. Gaudiofus Bytinenfis fugaverit, an alius, quem Salerni Episcopum salutavi, anceps quaestio est. Dubitationis causam attulit jam Baronius Martyrolog. 26. Octobr. *Constat quidem de his duobus Gaudiofis Acta esse confusa, dum quod est alterius, tribuitur alteri; & aliquando ex duobus efficitur unus, ut in Actis alterius, quae exant Neapoli, legimus. Tu vero, si me audis, Bytinensem Pontificem ex nostro flumine personatum Draconem fugasse dices: etenim in antiquissimis pergamenae membranulis legit Tutinus: Sanctus Gaudiofus Septimus Caelius fugavit Daemonem.* Cognomentum autem Septimus Coelius est Bytinenfis Ecclesiae Pontificis. Verum patrati miraculi quisquis auctor extiterit, quod ut advertatur volo, sane est, ex nostris Scriptoribus neminem id miraculum ad fabulas amandasse, & nostri fluminis undas tartareis speciebus olim infames, mirabili tandem Dei potentia repurgatas illustriores refluxisse. Hinc infrunite calumniantur ii, qui Excell. Raymundum de Sangro haecenus dicta strenue renegare blaterant. Vehementer doleo innocentissima tanti viri fensa ad inania saepius extorqueri figmenta, quaeque ipsemet neutiquam somniavit. Is itaque Patricius, cujus vere logicum dicendi genus efficitim amo, Adnot. pag. 8r. (*Let. Apologetica ec.*) adversus fordidissimum Judaeorum Impostorem defensat fabulam esse olim Daemonem sub furentis apri forma in loco, ubi nunc ad cubat Ecclesia Majoris Basilica, universam Neapolim infestasse, quicquid contra legatur penes Engenium haud magnae notae Scriptorem: hinc profligatam fabulam ex eo provenisse adnectit, quod: *Nella nostra Napoli antichissima Città Greca, siccome in altre antiche Città pure, e particolarmente in Nola si è per lunghissimo tempo mantenuto il costume, dalla Gentilità tramandatoci, della celebrazione del giuoco della Porchetta, nel quale i Giovani della bassa plebe eran soliti d'esercitarsi nel tempo della Primavera: e quindi forse è, che alla sua divota maniera pensando cadde nel grave errore (Engenius) di credere la suddetta Porchetta di Bronzo fatta in memoria delle apparizioni di qualche Diavolo sotto la figura di porco, e non piuttosto siccome dovea, o nell'occasione, o*

in

in memoria del suddetto giuoco della Porchetta. De hisce ludis scriptitarunt Ambrosius Leo ibid. lib. 3. cap. 12. Jovian. Pontanus De Char. P. Remondinius & P. Sebastianus Paoli. E a dir vero, prosequitur vir doctissimus, concedutogli per verissimo (ancorchè sia falsissimo) il suddetto suo racconto, quale stravaganza dee parere a chi sa ben giudicar delle cose, che i Napoletani si fossero sbigottiti delle immaginate frequenti apparizioni del Diavolo sotto la figura d'un porco verso l'anno 514, vale a dire in un tempo, nel quale tutta la Germania, tutta la Francia, tutta la Spagna, e tutta la restante Italia era spaventatissima di continuo per l'apparizione di tanti spettri, di tante larve, e di tanti Diavoli ec. Ex his autem minime deducitur laudatum Patricium relatam de Diaboli sub Draconis specie apparitionem ad Neapolitani fluminis oram fabulosam existimasse, cum praefertim hac de re nil memoraverit. In eo potius castigandus est vir, cetera maximus, quod ad extremum vergere videatur, quasi omnes Daemonum apparitiones phantasiae jocos esse ratus sit, quod autem aperte ex ejus verbis non eruitur. Igitur nitidius hac in re se explicare debuit: sed pudet me tandem cum viro humanis sacratoribusque disciplinis ad miraculum instructo, quique vere Catholicam suae doctrinae apologiam egit apud Benedictum XIV. ulterius contendere. Extitisse tamen non unas sub animali specie Diabolorum apparitiones notum est iis, qui Ecclesiasticam Historiam, Chartusianorum Institutiones, atque Bollandiana Sanctorum acta vel elimine salutarunt. Consulas inter alios Le Brun. Sed de miraculi veritate, quicquid de ea sit, haecenus. Nunc ad Fluvium in quo id conflatum dicitur, redeamus.

II. Antonius Summontius Flumen illud (quod navium capax fuisse ex Majorum traditione didicit Jo: Villanius) ex Aquaeducto a Bellisario scisso emanasse conjecit: quae opinio falsa est: enimvero Aquaeductus Sirinensis licet *amplissimus* dicatur a Pontano, tantae tamen capacitatis non fuit, ut illud tam grande Flumen componere potuerit. Confirmat hoc Procopius de Bell. Gothic. qui inter alios Aquaeductus illius angustiam graphice descripsit cap. 9. *Jamque Bellisarius copiis, ut*

con-

convolarent, edixerat, inde mox discessurus; cum illi curis gravissimis fluctuanti, feliciter hoc evenerit. Isauricum quendam cupido caepit inspiciendae structurae Aquaeductus, a quo is modo civibus aquae usum praerberet. Ingressus procul ab urbe ubi illum Bellisarius ruperat; expeditissime progressit, cum propter labem, nihil Aquae inesset. Proxime moenia saxum ingens offendit: ibi ipsa loci natura, non hominum manibus positum, cui aquae jactum continuarent veteres ejus Structores, sic perforato, ut transitum satis laxum daret aquis, negaret viro. Itaque non aequalem ubique habebat latitudinem Aquaeductus, sed in eo saxo occurrebant angustiae viro praesertim loricato. Praeterea ecquis credat Neapolitanos scissuram Aquaeductus per trium fere saeculorum spatium incuratam neglexisse, nempe a Bellisario, usque ad tempus in quo Neapolitani immensum illum fluvium ex antiquo in novum alveum detorserunt? Postremo Tutinus & alii, uti vidimus, non sine ratione miraculum de Dracone, quisquis ille fuerit, e flumine fugato tribuunt S. Gaudioso Bytinenfi, qui vero obiit juxta Capacium & Ughellium an. 453. juxta Baronium an. 440. juxta Ruinart an. 439.: ergo ante Bellisarium, qui Aquaeductum discidit an. 537. jam extabat Flumen id *Rapidissimum*.

III. Alii, quos inter eminent Celanus, & Troyli, fortunatori ausu existimarunt *πολυτριλλον* illud flumen fuisse Sebethum, quem antiquissimo aevo perenni & uberrima aquarum scaturigine vel propter moenia, vel per ipsam Civitatem cursitasse suspicati sunt. Hanc quidem opinionem, quam tuetur etiam Recentissimus Celani Emendator, quaeque mihi carissima est, extentis ulnis excipio. In eo tamen reprehendendi sunt primi laudati II. viri, quod idem flumen, seu Sebethum poene extinctum esse effutiunt, & mille arenarum acervis obvolutum in illa marina alluvione, quae accidit an. 1343. referente Petrarcha. Hujus humati fluvii vestigia adhuc dum extare blaterant in S. Petri Martyris puteo: hinc jactant flumen, quod hodiedum ex Bulla per Magdalenae pontem in vicinum Cratera se infundit, non esse antiquum Sebethum. Quocirca imprudenter nimis in errorem labi nil veriti sunt. Verum haec ad fabulas amandantur in extremo cap. Unum hic ad Sebethi ma-

gnitudinem firmandam adiicio: nempe omnes olim Labullarum Aquae, paludarum stagnis & surgentiis, & rivulis illis, qui nunc in S. Petri Martyris vicinia confluunt, auctae unum, idem, magnumque fluvium componebant, quem Sebethi nomine salutarunt universi.

IV. Dixi, *omnes Labullarum aquae*: nam Sebethum vetustissimum esse jam constat: Labullarum autem structura parilem antiquitatem habere nequit, & ut paucis expediam, ipsis aquis antiquior esse nequit: enimvero aquae illae non artificiali opere, sed naturali emanatione in Agrum Neapolitanum erumpunt. Harum aquarum portionem, structis Aquaeductu & Labullis, in vicinam urbem derivarunt Neapolitani. Ergo ante Labullarum & Aquaeductus structuram omnes antedictae aquae, nil divisae, sed simul conjunctae vel per paludes, vel ut diximus, per urbem ipsam excurrerant. Idem conjicit praeter alios Summontius lib. 1. cap. X. *Può essere, che in quei tempi di Virgilio, di Stazio questo fiume fosse formato di tutta l'acqua della Bolla, eziandio con quella parte, c'ora viene per gli Aqueducti dentro la Città, e con altre ancora, che sorgono nelle medesime paludi, perciocchè unite insieme potevano formare un gran Fiume.*

Ex his colligere licet omnes aquas, quae in Labullis excipiuntur, Sebethi filias esse, & de Sebethi nomine dicendas, quaeque tamen in Labullari euripo in objectum angulare marmor infringentes, licet hinc & illinc ita dividuntur, ut aliae per paludes labantur, & in subjectum sinum se exonerent, aliae recta per Doliolum promanantes universam urbem pervadant, tamen, inquam, omnes id genus aquae unam eandemque cum Sebetho nomenclaturam habent. Hinc Sannanzarius Aread. prof. 12. ubi certe de Sebethi aqua loquitur haec habet: *Non aveva ancora io fornito il mio dire, quando da quella mesta schiera due Ninfe si mossono, e con lagrimosi volti ver me venendo mi posero in mezzo tra loro. Delle quali una, alquanto che l'altra col viso levato, prendendomi per mano mi menò verso la uscita, ove quella picciola acqua in due parti si divide, l'una effondendosi per le campagne, l'altra per occulta via andandone a commodi, ed ornamenti della città.* Hinc Nympham, seu

seu aquam , seu fontanulam in Aedibus Amasiae suae effluentem vocat Sebethi progeniem : *E' quivi fermata si non mostrò il cammino significandomi in mio arbitrio essere omai lo uscire . Poi , per manifestarmi , chi esse fussero , disse . Questa (la quale ora da nubilosa caligine oppressa , par che non riconosci) e la bella Ninfa che bagna l'amato nido della tua singolar Fenice : il cui liquore tante volte infino al colmo delle tue lagrime fu aumentato ; ma che ora ti parlo , troverai ben tosto sotto le pendici del monte , ove ella si pose . Il dire di queste parole , e' convertirsi in acqua ed avviarsi per la coverta via , fu una medesima cosa . . . . ac tandem concludit : mi condussi alla disegmata fontana , la quale sì tosto come mi sentì venire , cominciò forte a bollire , ed a gorgogliare più che il solito : quasi dir mi volesse , io son colei , che tu poco innanzi vedesti : & in extremo epigrammate v.7.*

*Neve nega optatos , virgo Sebethias , amnes ,
Absentique tuas det mihi somnus aquas*

non ipsum Sebethum innuere voluit , sed potius Fontanulam quandam domesticam , ex qua libare solebat , Sebethi filiam , seu Sebethi aquas ex communi subterraneo ductu recipientem , & profundentem . Quod Labullarum Aquae non modo per castella , sed in omnes Nobilium Casas per plumbeas fistulas sufficiantur non est cur hic immoremur ostendere . Revisas Ubertum Foglietta , & Donatum Franchum . Quod vero hasce ductiles aquas Nymphas vocitaverit Sannazarius elucet ex Eleg. 1. lib. 1. ubi historicus cecinit Alphonso I. per Lubullarum Aquaeductum Nymphas , seu aquas comites se praeuisse

*Obsessamque intrat Nymphis comitantibus urbem
Qua per operta vagus labitur antra liquor.*

E contrario nullibi Sebethum appellat sub Nomine Nymphae , imo & Nympharum parentem ubique illaudavit . Nec te detineat vox *amnis* , quam pro qualicumque aquarum mole , etiam minima usurpatam esse nemo inficiaturus est . Juvat hic advertere non semper aquas , quae per subterraneum ductum influunt sub nympharum nomine designatas esse : constat enim ex variis Trajani nummis aquam (sive fuerit *Martia* , ut contendunt An-

gel. Mediobarb. in Trajan. & P. Pedrusius tom. 6. five illa quae vulgo audiebat *Anio novus*, ut maluit Beger Thefaur. Brandenburg. five alia, quam ad thermas corrivaverat Trajanus, ut ex Nardino colligit P. Petrus Piovene tom. X.) quae per Aquaeductum Romam subibat fuisse notatam sub virili forma, cum hac adjecta epigraphae AQVA TRAJANA. Constat igitur aquam. subter Neapolim illabentem Sebethi portionem esse, & quod ita semper crediderint Neapolitani confirmat epigraphae prope Castrum Capuanum in veteri fonte sculpta:

*Siste viator aquas fontis venerare Philippo
Sebethus regi quas rigat amne parens.*

V. Ex his saltuatim praejectis infero Cl. Braudandum in Lexic. Geographic. verbo *Sebethus* recte illevisse: *vicatim per Neapolim delabitur civibus usum praestans: sed ejus pars prope muros urbis labitur, & paullo infra pontem Magdalенаe in sinum Neapolit. se exonerat: unde etiam dicitur il Fiume della Maddalena, ut mihi nararunt dum partes illas illustrarem: Qui Geographorum accuratissimus (si exoticum Scriptorem contra nostrates tutari licet) immerito vexatur ab Ant. Sanfelicio Juniori Adnot. 173. qui hunc in modum deliravit: quid autem dicemus de Braudan, qui L. G. verbo *Sebethus* ait: Vicatim cet. id quam falsum sit norunt omnes. Nam omnes Neapolitanorum labentes aquae in Labulla, uti dicitur, excipiuntur, ut ibi caput earum credas, quas tamen ex altiori capite, e subterraneis nempe Vesuvii caveis emanare licet conjicere: quae cum per cuniculos ad duo millia passuum lapsae sunt, ita dividuntur, ut altera pars ad laevam meridiem versus, per paludes ad sanctae M. pontem fluat, & inde a DIVISIONIS LOCO sibi nomen acquirit: altera vero pars, recta per aquas regias sive Doliolum magnifico arcuum structu, qui est in ingressu Capuanae Portae, proximus S. Catharinae, Formellae dictus, non sine maximo civium commodo, cet. Sanfelicius sectatus est Carolus Pecchia, vir politiorum literarum cultu clarissimus, ac in thusca praesertim poësi nulli secundus, in Adnotatis ad Eclog. in morte Lycabae (h. e. Josephi Brunassi): verum ipsemet remelius pensitata in nostram pedibus ivit sententiam, qua*

qua in re laudati viri, quem honoris causa nomino, docilitatem & veriloquium longe demiratus sum. Sanfelicius autem, qui Cluerii libros expilavit, cujusque mos est aliena tamque sua in medium proferre, Capacii sententiam & verba expressit. Hic enim lib. 2. cap. 7. inquit: *Labulla tota aqua est dum per hoc caput ad mare per urbem influit. Sebethus a DIVISIONIS LOCO ad D. Magdalenae pontem. Formelliae a Capuanae ingressu per totam urbem labens, sed uno nomine Labulla appellatur: & pag. 435. repetit: Labulla, labrumque locus est in quo labens Neapolitanorum aqua excipitur, ut ibi caput earum dicas. . . itaque Labulla genus est, Sebethus autem & Formellae species.* Quod quam falsum sit evincit P. Troyli tom. 4. & nos ad ravim usque recantavimus. Braudandi sententiam unanimiter confirmarunt Abraham Ortellius, qui ad aliud vergens extremum totam Sebethi aquam subter Neapolim discurrere arbitratus est. Celanus (Giornat. X. p. 19.) *e coverto si porta alla Bolla, ed ivi spartendosi con una parte dell' acque sue va a dissestare i Cittadini, e a dar loro piacere con ischerzare ne' fonti, con l' altra a dar vita nell' estate alle verdure, ed a fatigare con dodici mulini, perchè verdure, e pane non mancassero a' Paesani.* Ambrosius Leo cap. 1. *Vesuvius item undique aridus siccusque est: exceptis paucis (ut quidam opinantur) laticibus, qui sub extremis radicibus laevi cornu funduntur versus agrum Neap. quorum pars per subterraneum Aquaeductum puteis passim super eo factis distincta & excepta coactaque prope Pausylipi montis radices, Neapolim usque deducitur, ac vicatim diffunditur per urbem, idque per altos ad id factos cuniculos. Quamobrem fontes & puteos passim in urbe gignit: cui flumini nomen est Sebethus. Pars vero altera soluta rivulum detectum quendam producit: qui loco inferiore, quam Sebethi Aquaeductus est, defluit; verumtamen tamquam illius Aquaeductus curriculi socius procedens (ab hoc enim ille parum abest) trecentisque passibus citra Neapolim mare tranquille fluent ingreditur.* Cl. Facciolatus, qui (Sebethus) vicatim per Neapolim delabitur, sed ejus pars prope muros urbis excurrit. Nil diversa scriptitarunt ceteri Lexicographi, in eo potius castigandi, quod, vel solam aquam, quae Neapolim

lim subter fluit , Sebethi nomine decorent , vel quod totam Sebethi aquam Neapolim subterfluere rati sint .

VI. Hinc castigandus est Donatus Franchus, vir sane musis amicissimus, qui perquam inficete Sebethi & Labullae amores effinxit

*Cantabat vacuus curis Sebethus ad amnem
Si vacuum sineret perfidiosus amor .
Ipsa veni ad salices , & opacae umbracula vitis ,
Ipsa veni ad nostras culta Labulla modos .
Culta Labulla veni , sunt hic tibi ferta parata
Nexa simul calathis , juncta simul violis*

Monstruosa sane fabula haec est , etiamsi pœtice spectetur , & nullam veri imaginem praesefert : enimvero aut Labulla genus est & mater omnium aquarum , Sebethus autem , & Formellae Species , aut non distinguitur ab ipsomet Sebetho , ut probavi , cujus aquae in Labulla colliguntur . Qualicumque modo consideretur neutiquam inter illam & Sebethum perfidiosus ille amor concipi potest ; nisi fingere velimus Sebethum aut incestum , aut stolidissimum esse , cum vel matrem , vel semetipsum deperierit . Alibi Donatus confundere videtur Labullam cum Formellis

*Sed quo me rapis heu raucum purissima Nympha ,
Nympha Labulla urbem fonte perenne rigans ?
Illabens semper vicatim moenia circum ,
Perque domos largo flumine , perque vias .
Atria aquis , domus omnis aquis , urbs omnis abundat
Nihil & centum fontibus unda venit .
Praebet ubique libens sitienti pocula lympha
Splendidior vitro , dulcior ambrosia*

Rectius finxisset amores inter Sebethum & Formellas , sed & haec neque congruunt . Hinc Pontani fabulandi genus adprobant saniores pœetae , qui ex matre Labulla Nymphas natas esse cecinit .

*Est inter natas fecundae prima Labullae
Nomine Formellis cet.*

Fingi quoque possent amores inter aquam , quam vulgo dicunt , *l'acqua di Carmignano* , & Sebethum , quasi illa

illa Neapolitani fluminis amore fruitura e longinquis fluxerit regionibus, montes superaverit, paludarium immensitatem, ac varia pontium fulcimenta tranaverit, ac tandem laeta Sebethi ripas adventarit, cet. Et haec in Pöetarum gratiam. Cum igitur, ut ad rem nostram redeamus, Labullarum aquae Sebethi filiae sint, sequitur ante structuram aqueductus Sebethum vel per paludem, vel per Neapolim plena aquarum copia fluitasse. Merito ergo Vibius Sequester Sebethum inter Campaniae flumina adnumeravit.

VII. Hisce omnibus se interponit Sebethicae gloriae vituperator Martorellius, contradicit, refragatur, & parum habens quod infortunati Sebethi *δεοτην* conculcaverit, quod ei dicata templa diruerit, exauguraverit & altaria, quod ei literata marmora surripuerit, quod ejus famam obnubilarit, velut infano livore percitus ipsum ποταμού (Fluvii) liberale nomen ei abripere conatur, atque ita Sebethum, olim Neapolitanorum delictum, aeterna notatum infamia, incredibili pudore suffusum, atque omni re immisericorditer expoliatum exterorum ludibrio exponit. Hoc pacto argumentatur de R. Thec. Cal. tom. 2. pag. 680. *Si vero Sebethi meminerint, ut notum est, Virg. Aen. 7. 734. Columella lib. 10. 260. de mum Staius noster 1. Silv. carm. 2. 263. advertere est hos vates de rivo sive ραυχι loqui, non vero de fluvio ac ποταμῷ. Nam primo sermo est de Nympha Sebethide, quas Nymphas vel sat parva flumina, vel fontes coluisse finxerunt. Columellae adeo exiguus est ut ejus aquam rori comparet vocetque Parthenopen Sebethide Lympha roscidam; & Papinius optat, ut hic pauperrimus aquis crescat, & aliquando intumeat, pulcra tumeat Sebethos alumna. Eadem repetit pag. 224. (Napoli abitat. ec.) Ed ora intendiamo, perchè il nostro Stazio nel vivace Epitalamio, che fra due dì compose per le nozze di Stel-la, e della vaga e saggia Violantilla ec. desidera che il nostro Sebeto pulcra tumeat ec. non per altro se non perchè tanto è dir Sebethus, che fiume quieto, e che va nel mare con pochissime acque, e bisognava in giorno sì lieto l'accrescesse. Mi piace inoltre, che Columella ec. ci dica essere sì tenui le sue acque, che a guisa di gentil rugiada innaffiavano la nostra città, parthenopen cet.*

Sed ad singula licet longa responsio, tamen facillima,
& ut res ordine digeram.

VIII. Ex Virgilio nil erui potest: najades enim non solum parva, sed vasta quaeque flumina incoluisse juxta pœtas non est inficiandum: unde ipsemet Pœta Nymphas fluviorum parentes esse cecinit Aen. 8.

*Nymphae, Laurentes Nymphae, genus omnibus unde est,
Tuque, o Tybri, tuo genitor cum flumine sancto,
Accipite Aenean.*

Ad haec recte satis Donatus: *Videamus cur primo Nymphas induxerit, & secundo loco nominaverit Tybrim, quem primo debuit venerari, hunc sciendum est partem secutum laudativae materiae, in qua retinendum est, ut parentes ejus praeferantur, qui forte laudandus est, cum igitur ipse ista dixisset genus omnibus unde est, non fuit ejus injuria qui secundo loco est positus* cet. Nymphas in Peneo vicitasse constat ex Georg. 4. in Acheloo metamorph. 6. Hinc nuperrimi vates Nymphas & fontes, & fluviis coluisse fabulati sunt, qua in re nitidissimus adest Sannazarii locus, quem oblectationis causa isthuc affero. De Partu Virg. ubi Jordanensium Nymphularum ordinem, venustatem, habitum, & officia late describit, Maronem, ut suus est mos, ad unguem imitatus

*Jordanes quem juxta bilari famulantia vultu
Agmina densantur natae, pulcherrima Glauce
Dotoque, Protoque, Galenaque, Lamproïdeque
Nudae humero nudis discincta veste capillis
Callirhœe, Byroque, Pherusaque, Dynameneque,
Asphaltisque assueta leves fluitare per undas:
Ipsaque odoratis perfusa liquoribus Antis,
Antis, qua non ulla novos miscere colores
Doctior, aut pictis caput exornare coronis.
Mox Hyale, atque Thûe, & vultu nitidissima Crene,
Gongysteque, Rhœque, & candida Limnoria,
Et Dryope, & viridis Botane resoluta capillos,
Ore omnes formosae, albis in vestibus omnes,
Omnes puniceis evinctae crura coturnis.*

Ergo perperam contendit Martorellius Sebethum ex eo
fon-

fonticulum fuisse videri, quod inibi Nymphas aluerit. Pro re nata connoto hocce argumentum, quod non femel obrudit Martorellius, nimis elumbe & ficulneum esse. Hinc Martorellius pag. 125. (*Napoli abitat. ec.*) imperitis fuetum fucum facit, dum tuetur infulam folis, seu *Trinaciam* non esse *Siciliam* ex eo quod inibi fuerint Nymphae, eum audiamus. *In oltre in essa vi finge (Omero) due belle Ninfe, che da pastorelle attendevano a custodire la greggia del sole v. 131.*

. . . . Θεαὶ δ' ἐπιτρομίδες υἱοῖν,
 Νύμφαι ὑπλόκαμοι Φαίδυσά τε, Λαμπετὴν τε,
 . . . . Deae vero pastores sunt,
 Nymphae comas-pulchrae Phætusa, & Lampetie.

E quasi lo stesso, ma con nuova eloquenza ridice nel v. 318. indi nel v. 375. introduce questa Lampezia, che si spinge veloce ad avvisare Apollo del gran torto sofferto da quegli stranieri per la strage, e ruina de' suoi armenti. Or se trovansi Ninfe in Trinacia, dee essere una picciola isola, sì perchè non si può intendere, che tali donzelle abitassero nella gran Sicilia, senza determinare in qual parte d' essa; sì perchè è uso Omero di fingerle in isolette; così ci fa rinvenire Calippo in Ogigia, Circe in Ponza, le Sirene in Capri ec. Haec & similia contra Interpretes, Pöetas, & Geographos omnes molitus est Martorellius, cui refragari licet, cum omnibus ipse refragatus sit. Primo inter Nymphas & locorum angustiam & sterilitatem nulla adest analogia & relatio: hinc in ipsa Sicilia varias finxere Nymphas latini, ut metamorphos. V.

Inter Sicelidas Cyane celeberrima Nymphas, cet.

eaque non solum in insulis, sed in ceteris quoque Continentis regionibus visitasse cantarunt. Item Nymphas magnorum matres esse Regum fabulati sunt Graeci & Latini, ut Aenead. VI. 45.

. . . . Rex arva Latinus & urbes
 Jam senior, longa placidas in pace regebat
 Hunc Fauno, & Nympha genitum Laurente Maryca.

Nil

Nil dicam de Juturna. Et Iliad. Y.

Σμερδαλία ἰάχῃ, πρῶτον δ' ἔλεν ἰφίτιονα
 Ἐσθλόν, ὄτρωτιδῶ, πολίων ἠγῆτορα λαῶν
 Ον Νύμφη τέκε Νηῖς ὄτρωτῆι πολιπόρῳ,
 Τμῶλῳ ὑπὸ νιφόντι, ἴδης ἐν πτόνι δῆμῳ
*Horrende vociferans, primum autem interfecit Iphitionē
 Strenuum Otryntiadem, multorum ductorem populorum
 Quem Nymp̄ha peperit Nais Otrynteo urbium everfori
 Tmolo sub niveo Hydae in opulento populo.*

Deinde Trinaciam Siciliam fuisse plurima ostendunt, quae summatim colligo, ne aliena longe percurram. I. Ulyssis focii longa navigatione, Charybdis, Scyllaeque periculis defatigati non est cur longius ad Syracusarum conspectum irent, sed deinceps statim ad aliquam Siciliae partem accedere debuerunt. II. Si solis insula non est Sicilia, ecurr Ulyssis focii illam minime reliquerunt fame citi, & ad vicinissimam Siciliam non iverunt? Ecquidem stolidissimus fuisset Ulysses si in tanta necessitate infami potius scopulo retineri, quam ad proximam, & omnium rerum florentissimam Siciliam se conferre voluisset. Sane tantus Heros solitariuſ in remotissima illius scopuli parte tot precibus se, Deosque minime excruciaſset, sed illico ad quasi contiguam Siciliam se impulisset. III. Si solis insula fuisset in Syracusarum finu, sequeretur Ulyſsem mediam Siciliam circumiisse ejusque libasse litora: ecurr autem neque id, neque Siciliam nominat Homerus? IV. Solis insula tam angusta & miserabilis, ut contendit Martorellius, minime fuit, potius Homerum audiamus Odyſſ. 353.

Θειναλίῳ δ' ἐς νῆσον ἀφίξεις, ἐνθα δὲ πολλὰ
 Βόσκοντ' ἠελίοιο Βόες καὶ ἴφια μῆλα,
 Ἐπτὰ βοῶν ἀγέλαι, τόσα δ' οἰῶν πῶτα καλά
 Πεντηκόντα δ' ἔκασα. γενῶ δ' ἔ γίνεται αὐτῶν
*Thrinaciā autē ad insulam pervenies: hic autem multae
 Pascuntur Solis boves, & pingua pecora,
 Septem boum armenta, tot ovium pulcri greges,
 Quinquaginta vero singula: propagatio non est ipsarum.*

Quot ergo herbarum mollia pabula, quot aquarum
 sca-

scaturigines, atque alia commoda fuisse in hac insula dicemus ad tot animantium conservationem? Sane inibi quercus erant alticomae: φύλλα δρεζαμενοι περεια δρύος ὑψικόμοιο. Inibi Nympharum erant pulcri loci & fedilia: Ενθα δ' ἔσαν νυμφῶν καλοὶ χοροὶ ἠδὲ δόωκι: Hujus insulae adspectu gaudebat fol ipse: ἦσιν ἔγωγε Χαιρεσκον μεν ἰὼν εἰς ἕρανόν ασερόεντα, Ἡδ' ὀπότ' αὖ ἐπὶ γαίαν ἀπ' ἕρανόθεν προτραποιμῶ. Pastores erant Nymphae pulcricomae: hinc Homerus hanc insulam ἀμόμονα νῆσον ἐξιμίαν dicit: ergo quamobrem Sicilia esse nequivit? Adde Ulyssis focii prope litus consistebant, ubi etiamnum boves mactarunt, uti refert Ulysses:

Βλῶ δ' ἔναι ἐπὶ νῆα θολῶ καὶ δῖνα θαλάσσης
 Ἀλλ' ὅτε δὴ χεδὸν ἦα κίων νεὸς ἀμφιύσσης,
 Καὶ πότε με κνίσσης ἀμφ' ἤλυθεν ἠδύς αὐτμή.
Festinabam ire ad navem velocem & litus maris
Sed quando certe prope eram profectus
Et tum mihi nidoris obvenit dulcis flatus.

Quod si, in Insulam intimius penetrassent, ut facere caepit Ulysses, certe omnia ad vitam necessaria inibi praesta reperissent. IV. Cum Graeci solis insulam deseruerunt non apparebat ulla terrarum: verum hoc falsum esset, si isthaec insula contra Syracusas extitisset: etenim ab Syracusarum sinu usque ad Pachynum longus terrae, seu Siciliae tractus ab dextro latere remanet peragrandus. V. Quaerit ibid. pag. 129. Martorellius quamobrem Boves hac in insula finxerit Homerus, & suae opinionis oblitissimus, inquit: *Non sarà di maraviglia, se il grand' Omero in essa vi finge i bovi del Sole, perchè si sa, che in Sicilia son frequenti questi armenti di color rubicondo: quindi il gran Poeta gli fa consacrati a tal nume, ed altresì perchè sono di condizione migliore, ed il latte è più scelto, e perciò Omero dice, che si fu bestiame femminile, καλαὶ Βόες.* VI. Postquam Ulysses ad solis insulam pervenit focios hunc in modum exoravit ibid.

Κέλυτέ με μύθων κακὰ περ παχοντες ἐταῖροι:
 Ὄφρ' ὑμῖν ἔπω μαντήϊα τερραῖο,
 Κίρκης τ' αἰαίης, ἣ μοι μάλα πολλὰ ἐπέτελλεν

Nῆσον

Νῆσον ἀλεύσθαι περιμυροῦντα ἡλίω
 Ἐνθα γὰρ αἰνότατον κακὸν ἕμμεναι ἄμμιν ἴφασκεν
 Ἀλλὰ παρὲς τῷ νῆσον ἰλαυνέτε νῆα μέλαιναν
Audite meos sermones mala quantumvis passi socii
Ut vobis dicam vaticinia Tiresiae,
Circesque Aesaeae, quae mihi valde diligenter praecepit.
Insulam effugere lumen hominibus dantis solis.
Hinc enim praesentissimum malum fore nobis dicebat.
Sed praeter insulam pellite navem nigram.

Cui statim Eurylochus molesto respondit sermone iratissimus ibid.

Σχέτλιος εἰς Ὀδυσσεύ περὶ τοῦ μένος, εἰδὶ τι γῆα
 Καμνεις ἢ ῥά νυ σοὶ γὰρ σιδήρεα πάντα τέτυκται,
 Ὅς ῥ' ἑταίροις καμῶν ἀδικοῦτα ἢ δὲ καὶ ὕπνῳ
 Οὐκ ἴσθαι γαῖας ἐπιβῆμεναι, ἐνθά κεν αὐτῆ
 Νῆσον ἐν ἀμφιρύτῃ λαρὸν τετυκοῦμεθα δόρπον
 Ἀλλ' αὐτῶι διὰ νύκτα δολῶ ἀλάησθαι ἀνωγας
 Νῆσον ἀποπλαγχθέντας ἐν ἠεροειδίῳ ποντῶ...
Infelix es, o Ulysses, abundat tibi robur, neq; nunquā mēbra
Infatigaris: plane omnia tibi ferrea sunt
Qui socios defatigatos atque etiam somno
Non permittis terram conscendere, ubi rursus
Insula in circumflua lautam paremus caenam.
Sed celerem per noctem temere errare jubes
Ab insula errabundos in obscuro ponto . . .

Si vero Solis insula diversa fuerit ab Sicilia, sane omnem litem dirimere potuisset Ulysses, potuisset inquam suspensissimam solis insulam deferere, & ad Siciliam vela convertere, & sic non temere errassent errabundi in obscuro ponto, quae sunt Eurylochi objectiones. E contrario si Sicilia solis insula fuit, statim reviviscunt Eurylochi absurda: si enim Siciliam relinquebant Graeci locorum ignari, nonne errassent errabundi in obscuro ponto? Hinc patet cur Ulysses tandem in Eurylochi & sociorum pedibus iverit sententiam. Verum ad propositum regrediamur: Ergo ex Nympharum habitatione perperam deduxit Martorellius locorum angustiam & paupertatem: ergo perperam deduxit quoque nostrum Sebethum fuisse aquarum indigentissimum ex eo quod inibi Nympham finxerit Virgilius: etenim, uti innuebam,

bam, Nymphae locorum vastitatem aut angustiam minime denotant, & deinde apud Homerum sunt multiplicis generis: nam aliae sunt *marinae*, aliae *flumineae*, aliae *silvestres*, aliae *Paludales*, aliae *Fontanae*, & aliae *Limoniades*. Ergo ex Nympha, quae aliquem locum inhabitat deduci nequit loci conditio, & praesertim deduci nequit an sit Fons, an vero Flumen. Senam hanc Nympharum, divisionem exufflat Cl. Martorellius *ibid.* pag. 69. *Non farei degno di scusa, se non facessi partitamente discernere, quanti sono e concordi insieme questi due gran Poeti (Hesiodus & Homerus) in distinguere in tre ordini le Ninfe, come io ho già divisato, quelle de' fiumi, del mare, e delle selve . . . il che non avendo osservato i Poeti, ed i posteriori Scrittori, hanno recato noja, e stento ec.* Verumtamen si Homerum unquam lectitavi, falsum esse hac in re Cl. Martorellium me probaturum spondeo. Agedum, nulla quaestio est de *marinis*, *flumineis*, & *Silvestribus*: de ceteris tantum, praesertim de palustribus, controvertitur. Itaque Homerus de *Fontanis* cecinit Odyss. P. v. 205.

. . . καὶ ἐπὶ κρήνῳ εἴθεοντο.

Τυκτῶ καλλίροον, ὅθεν ὑδρεύοντο πολῖται,
 Τῶ ποίησ' Ἴθακος καὶ νήριτος ἠδὲ πολίκτηρ,
 Ἀμφὶ δ' ἄρ' ἀγέεων ὑδατοτρεφῶν ἢ ἄλλος
 Πάντοσε κυκλοτερὲς, κατὰ δὲ λιχρὸν ῥῖεν ὕδωρ
 Τῶθεν ἐκ πέτρης. Βωμὸς δ' ἰούπερθε τίτυκτο
 Νυμφῶν ὅδι πάντες ἐπιρέζισχον ἀδίται

. . . . & in fontem pervenerant

Factam pulcre-fluentem, unde aquam capiunt cives,
 Quam fecit Ithacus, & Neritus, & Polyctor
 Circum autem alnorum aquis nutritarum erat nemus
 Undique circulare, frigida autem diffluebat aqua
 Ex alto ex petra, ara autem desuper facta erat
 Nympharum, ubi omnes sacrificabant viatores.

Haece Nymphas, quae in dicto fonte latitare credebant Ithacenses, sublatiis manibus exoravit Ulysses ab Melanthio calce percussus, ut vel femellae norunt *ibid.* v. 240.

Νύμφαι κρήνῳ, κοῦρας Διός, ὑποτ' ὀδυσσεύς
 Τμὲ ἐπὶ μερὶ ἔκχε καλύψας τίονι δαμφ

Αργείο

Ἀρῶν ἢδ' ἑρίφων, τὸδ' εἰ μοι κρηναίτ' εἶλδωρ,
Nymphae fontanae, filiae Jovis, si unquam Ulysses
Vobis femora combussit cooperta pingui nidore
Agnorum & haedorum, hoc mihi perficite desiderium.

Neque dicas id generis Nymphas ab Silvestribus non distingui, etenim, ut & infra videndum, hasce in follis vicitare fontibus ait vates: hinc risu excipendus Scholiastes, qui haec enotavit: Ταύται προσεύχεται, ἦτοι, καθ' ὃ ἀγροικός ἐστὶ, *has (Nymphas) exorat (Ulysses) nempe quia rusticus est*: siquidem has exoravit non quia rusticus erat, sed quia juxta earum aquas fuit calce percussus: ceterum hisce Nymphis non solum rustici, sed omnes, ut supra rescripsimus, *sacrificabant viatores*. Age vero videamus & alia magni Homeri loca, ubi de Fontium Nymphis interloquatur. Sane Odyss. K. eadem innuit:

Ἀμφίπολοι δ' ἄρα κελναὶ ἐνὶ μεγάροισι πίνοντο
 Τίσσαρες, αἱ οἱ δῶμα καταδρήσειραι ἴασσι
 Γίνονται δ' ἄρα ταῖ γ' ἐκ τε κρηνῶν, ἀπὸ τ' ἀλσειῶν
 Ἐκ δ' ἱερῶν ποταμῶν, οἷτ' εἰς ἄλαδ' ἐπὶ προρέουσι
Ancillae autem interea quidem intra domum satagebant
Quatuor, quae ei domi administrae erant
Natae autem hae erant ex fontibus, & a silvis
Et ex sacris fluminibus, quae ad mare profluunt.

De fontanis itidem Nymphis memoravit Homerus Odyss. N. ubi eas *Najadas* dicit, & alibi, quaeque omnia divini vatis loca isthuc transcribere frustraneum puto, cum tritiora sunt, quam ut adnotatione indigeant. Haec nunc de *Fontanis* nunc de *Palustribus* agendum est Nymphis.

Martorellius ibid. pag. 401. contra Mazzochium demonstraturus vocem λίμνη non tantum *paludem* insonare, sed etiam *profunditatem*, haec obtrudit: *Sembrami, che molto ajuti questo mio pensiero Teocrito, il quale per lodar le Ninfe, dà loro questo stesso aggiunto Λιμνάδας Idyll. e. v. 17.*

Οὐ μὲν, ἔτ' αὐτὰς τὰς Λιμνάδας, ὦ γὰρθε, Νύμφας,
 (Αἶτ' ἱμῶν ἰλακαὶ τε, καὶ ευμανεῖς τελέθειον)
 Οὐ πευ τὰν σύριγγα καθὼν ἐκλεῖτε Κομάτας

Non

*Non certe, non, per ipsas Limnadas, o bone, Nymphas
(Quae mihi placatae & benevolae sint)
Non tuam fistulam furtim sustulit Comatas.*

Certamente il chiamar le Ninfe Λιμνάδας debbe esser quì di lode, siccome sarebbe di biasimo il dirle abitatrici delle chiane, e degli stagni; nè fa mestieri ascoltar gli Scoliaſti, perchè non quest'una meschina volta essi non si contengono tra le buone regole di giudicar degli antichi, e perciò scrissero franchi: τὰς Λιμνάδας αὐτὰς Νύμφας, ἦγυν, τὰς ἀναστροφόμενας ἐν αἰῖς λίμναις, dictas ipsas Nymphas Λιμνάδας, eo quod in paludibus versarentur: E quantunque le Ninfe sono ricchissime d'aggiunti, questa solo sarebbe, che le fa dimorar nelle paludi, e s' avrebbe solo da Teocrito, poeta ben avveduto, onde molto diverso si dee credere essere stato il suo pensiero con dirle Λιμνάδας. Verum doctiss. Martorellium, qui Ὀμηρικῶσπιος salutari contendit, seu qui Homeri libros diurna nocturnaue manu volvit, haec illinere potuisse ad stuporem usque demiratus sum: etenim ex variis Homeri locis eluceſcit & dari Nymphas, quae in paludibus versantur, ut Odyſſ. Z.

*Ὡς τέ με κοῦράων ἀμφήλυθε θῆλις αὐτῆ
Νυμφάων, αἱ ἔχουσ' ὄρειων αἰπεινά κάρμια
Καὶ πηγὰς ποταμῶν, καὶ πῖσια ποιήντα.
Ut me puellarum invasit femineus clamor
Nympharum, quae habitant montium summa culmina,
Et fontes fluviorum, & palustria loca herbosa.*

Sunt igitur apud Homerum Nymphae, quae habitant πῖσια h. e. loca humida, quasi qui possint πῖσια, potum praebere, a πιπίσκω, potum praeebo, ut sciunt & puell. Eadem repetit Homerus Iliad. XX. v. 4.

*Ὅτ' ἄρα Νυμφάων, ταῖ τ' ἄλσισα καλὰ νέμοντα,
Καὶ πηγὰς ποταμῶν, καὶ πῖσια ποιήντα
Neque Nympharum, quae nemora pulcra habitant,
Et fontes fluviorum, & prata herbosa.*

Ut vertunt alii: πῖσιος enim sonat quemque locum humiditate foetum, cui humido loco si herbae addantur, palus est, vel pratum, cet. ergo hujusmodi Nymphas me-

merito *Λιμνάδας* vocitarunt posterioris Graeciae P̄etae . Neque in hisce humidissimis locis Nympharum habitatio indecora est, ut opponit Martorellius, nam hic non quaeritur quid sit *decens* aut *indecens*, sed quid finxerint Graeciae Scriptores. Postremo Fontium Nymphas Homerus habitare quoque docuit in *antris altis & obscuris*, ut Odyss. N.

Ἀρχῶδι δ' αὐτῆς ἀντρον ἐπίρατον περὸς δὲ

Ἰρὸν Νυμφῶν αἱ νηιάδες καλίουται

Prope autem ipsam antrum altum obscurum

Sacrarum Nympharum, quae Najades vocantur.

Et idem similiter Nymphas in *pratis*, & *paludibus* verari dicere non potuit? Forfitan hoc decens est, illud indecens? Apage nullius ponderis argumentum. Prosequitur Cl. Martorellius *ibid.* *L'eruditissimo Valckenaer nell'epist. a Rövero pag. XXIX. comentando con ammirabile saper Greco questi versi di Teocrito, sembra convenir meco, perchè facendo piccola correzione di ἢ τούτας invece di ἢ τ' αὐτάς dice, che il pastor Comata in altercando col compagno mostrasse col dito un tempietto Sacro alla Ninfe, onde pare, che quest'uom savio, prenda il λιμνάδας per degne d'ogni ossequia, e che veneravansi in quel sacro luogo, e si vale di Virgilio per fermar sua conghiettura, ed è bello leggere le sue parole: Hoc in loco pro ἢ τ' αὐτάς posui ἢ ταύτας, ne litera quidem mutata: & in hoc carmine multa, quamvis in tertio plura, pendent ab actione: Comatam, dum dicebat ἢ ταύτας τὰς λιμνάδας, digito monstrasse suspicor proximam Nympharum domum, sive facellum, aut certe Νυμφῶν ποιμανικὰ ἔσσανα, quae Leonidas memorat Tarentinus in epigrammate: sed facellum, ne me vanum putes conjectorem, Virgilius respexit, dum tractabat hunc locum ecl. 3. 9. Novimus & qui te. . . Et quo sed faciles Nymphae risere facello. Verum data tanti viri emendatione (quamvis nullus, quod legerim, ex Theocriti expositoribus id unquam somniaverit, & quamvis Virgilium hac in re ad Theocritum respexisse nemo notaverit) nil contra *Palustrium* Nympharum existentiam conficitur: siquidem & Nymphae *paludarum*, aut *pratorum* omni fuerunt obsequio dignae, quod ut probemus non opus est*

ut

ut cum Martorellio ad Valckenærii emendationem confugiamus, sed ad ipsum Theocritum recurrimus, qui Pastores per *Λιμνάδας* jurari solitos esse cecinit: id vero per quod juratur sacrum est, atque omni obsequio dignissimum. Ergo *Λιμνάδας* non iccirco *palustres* minime fuerunt, quia venerabantur: nam nequiquam probavit Cl. Martorellius Deos, Deasque, Nymphas potissimum, quae in palustribus herbis finguntur, nullo apud Graecos cultu honestari. Multa hic urgere possem: verum consulas Natal. Com. cap. de *Nymphis*. Et Spanhemium in Observat. in Callimach. pag. 139. nam me pudet pigetque diu in hisce, quae nimium obtrita sunt, immorari.

Tantum ergo abest ut quidpiam ex Virgilio extundere valeat Martorellius, ut evidenter illius opinionem, nempe Sebethum fuisse aquarum pauperrimum rivulum Virgilius ipse convellat. Quippe Pöeta haud cecinit Nympham Oebali genitricem Sebetho praesedis, sed Sebethi filiam esse & subditam, quod denotat Sebethum plurium Nympharum, seu aquarum parentem esse. Atqui, si verum amamus, ex Virgilio constat Sebethum patrem fuisse: habebat enim Sebethida natam: sed fluvii qui ab pöetis veluti patres & senes finguntur, magnam aquarum copiam retinent: siquidem veteres *fluvios* sub juvenili, *flumina* vero sub senili specie designarunt. Hinc in Sicilia rivulus ipsa, vulgo *Belice*, puerili forma in sculptis visitur, praesertim sine barba. Item in nummis Civit. Afforinae visitur *CRYSAS* fl. vulgo *Dittaino*, & *Simeto*, ex cujus dextra pendet brevissimum velamen, quod certe parvam aquarum irrigationem indicat. Eadem juvenili forma se ostendit *HIPPARIS* in nummis Camarinae, *ACIS* in nummis Catanae, cet.

His praenotatis censoriam virgam effugere nequeunt Cellarius, qui Geograph. tom. 1. 843. inquit -- *huic* (Sebetho) *Nympham praesedis ejusdem nominis finxit Virgilius*: & Servius, qui haec enotavit: *Oebalus filius est Telonis, & Nymphae Sebethidis: haec autem est juxta Neapolim: quasi nomina isthaec Sebethis, & Sebethias propria sint, & non πατρονυμια, quod somniare insulsum plane & puerile est. Enimvero vel ex Statio Sebethum proprio, & virili nomine celebrem fuisse pronum erit ostendere. Hinc Ascensius connotavit: *Sebe-**

his sic dicta a loco juxta Neapolim : aptius dixisset ab *Sebetho patre*. Unde Pontanus, Sannazarius, & Bernardinus Rota, prudentiores Virgilii interpretes, *Sebethis* nomen *πατρωνυμικον* esse putarunt, & *Sebethi Nymphas* vulgo *Sebethidas* appellitarunt. Veteres igitur *Sebethum* virili genere & nomine salutarunt, quos & imitati sunt laudati nuperrimi vates. Primo Pontanus qui in ultima libri II. Eleg. fictione jucundissima & eleganti *Sebethi viri μεταμορφωσι* in fluvium cecinit

*Cum subito ex alto vox reddita, numen aquarum
Sebethus fonti est nomen honosque tuo.
Nec mora, qua jacuit, vitrei fluxere liquores
In laticemque abeunt membra soluta novum
E puro liquidus fit fons, fit numen aquarum
Ex homine: hinc subitis in mare currit aquis.*

Ad hanc Pontani elegiam respexit Sannazarius eleg. de studiis suis & libris Jov. Pontani vers. 47. ut connotavit Petrus Ulamingius. Hinc *Sebethum Nympharum parentem* esse canit itidem Pontanus, quas saepe invocat

*o si qua
E vobis si qua, Nymphae Sebethides, udam
Benaci de fonte ferat Permessida laurum*

Verum *Sebethi adolescentuli in Fluvium μεταμορφωσι* nova, sed elegantiori, praesertim pietatis plena, fictione hunc in modum incipit Bernardinus Rota, Ecl. 6.

*Leucopetra già fu tra le marine
Ninfe la più leggiadra, e la più fera,
Di cui la riva intorno, e gli orti, e'l prato,
E l'antro, che què vedi, e le vicine
Acque del puro fonte, e'l bel luogo era.
Di costei, come volle Amore, e'l fato
Arse Vesuvo, ed arse ancor Sebeto
Di Partenope figlio e di Nettuno,
E di Volcano l'altro, e di Retina, ec,*

Hinc Eclog. VIII. postquam Vesuvium ab *Leucopetra* spretum in Montem mutatum fuisse concinit, ita de *Sebetho* profequitur

Nè dopo molto poi s' intese il grido,

Che

*Che cotante dal cor lagrime sparse
 Sebeto, che e' l cordoglio in mezzo al foco,
 Dal petto contra il natural costume
 Ratto di pianto ampio ruscello aperse.
 Ond' egli dileguato a poco a poco
 E liquido poi tutto in picciol fiume,
 Che ancor serba il suo nome, si converse:
 E parte, e riga presso il bel Paese
 Rendendo viva, e rugiadosa l'erba
 Col pianto suo, finchè raccolto in seno,
 E' del Padre Tirren pronto e cortese,
 E qualor gli sovvièn dell'empia acerba
 Sventura della Ninfa irato, e pieno
 Correndo oltre l'usato, in vista sembra
 Rompere a forza il bel prato vicino,
 E fare oltraggio al margine fiorito, ec.*

Quamvis autem isthaec Bernardini fabula sit insignis, lepida, mollis, delicata cet. tamen, ut verum fatear, naeum quendam, minutulum illum quidem, in ea deprehendere visus sum. Eccillum: Finxit Bernardinus Sebethum fuisse Sirenis filium: id vero nil verosimile est. nam praeterquam quod Sannazarius & Pontanus Sirenem Sebethi faciunt uxorem, Sebethum extitisse ante Parthenopen scitissimum est. Hinc veteres amarunt nomen urbibus, ut vidimus cap. III., & personis ipsis imponere a Fluminibus jam antea extantibus: unde habes propria nomina *Eridanos, Mincios, Tiberios, Rhenos Danuvios, Euphrates*, cet. id posterius luculenter firmat inter alios sepulcralis ille titulus Pontaniani templi parietibus affixus

D. M.
 POMPONIS
 CRESCENTI
 RHENO DANWIO
 NEPOTIBVS
 ET EUPHRATI. PATRI
 FORUM FILIO. HOMINI
 SIMPLICISSIMO. PONP.
 RHENV. PATER. FECIT
 QVI ME NON MERENTEM
 PROCVRAVERVNT

Constat igitur, ut millies dictum est, urbes e vicinis praeeistentibus fluviis sibi nomen fecisse, vel, ut adnotare oblitus eram, ex relatione seu figura, quam ex circumfluentium amnium concursu praeferebant, nomen habuisse. Hinc plures, eaeque clarissimae urbes fuerunt cum *Thebae* i. e. *Arcae*, sive *navis* nomine, non alia de causa, quam quia, cum essent *μισσοπόταμοι* (i. e. *interamnae*) speciem arcae aquis circumfluae praeferebant: de quo vide quae omnium eruditorum plausu enotavit, totius Europae litterariae miraculum, Mazzochius *Dissert. de Arca* ad Genes. VI: Verum illo redeo. Insuper Bernardinus de Sebethi filia quoque cecinit ad Epic. eleg. 6. lib. 1.

*Herculana olim Sebethi filia, qua non
Et tanta & forma dignior ulla fuit,
Cui Falcona oculis cederat, non tamen Aegla,
Cedebat cultis Antiniana comis. Et inferius
Flevit amans, flevit natam Sebethus ademptam,
Fertur & in fluvium tunc abiisse Pater, cec.*

Neque durius faceffit negotium quod ex Columella obijcit Cl. Martorellius ad firmandam nimiam antiqui Sebethi exiguitatem: neutiquam enim Columella Sebethi aquam rori comparavit: cecinit vero *Parthenopen Sebethide lyncpha roscidam* id. Sebethi aquis irrigatam. Sic & Virg. Aen. 7. 689. *& roscida rivis Hernica saxa*, i. e. fluviis praeter fluentibus irrigata, ut exposuit vel Minellius, & ibid. 712. *& roscida rura Velini*, i. e. irrigata, a fl. Velino, ut explicat Ascensius, licet Servius legat *Rosea campum Reatinum*, quem nescio quo Plinii loco deceptus fequitur Pierius. Hinc vates rorem frequenter pro aqua usurpant, ut Georg. 4. *rorem dispergit amarum*, al. *dispergit*. Seu aquam marinam: Lucretius: *nam quae supra rorem maris*. i. e. supra aquas maris: Propertius: *Jonio lassas spargere rore manus*: Ovidius met. V. *Equae capillis ros cadit, & citius, in latices mutor*. Quid plura? Ignet Sannazzarius *aquas Sebethi rores* vocat Ecl. V.

*Sebethi aut liquidas descenderat Herpylis undas....
Pone aram, & rivus bauri de flumine rores.*

adeoque *roscidus* idem frequenter sonat ac *irrigatus*:
hinc

hinc apposite fatis advertit, quis credat? Summontius lib. 7. *Columella chiama Napoli roscida, cioè irrigata dall'acque del Sebeto, il che per forza del vocabulo più conviene al fiume. Quae cur Lexicographi minime adnotaverint nescio. Ceterum Columella non ob exiguitatem Sebethi aquas rori comparavit, sed ob perspicuitatem, non secus ac Altilius*

*Parte alia, qua perspicuo delabitur alveo
Irriguis Sebethus aquis, & gurgite leni
Prata secat, liquidisque terit sola roscida lymphis.*

Et Bernardinus Rota: *cinctus arundineis Sebethus cornua fronte lucidulas blando murmure sandit aquas. Et Eclog. XI.*

*Dove Sebeto in mar chiude il viaggio
Cinto di salci, e canne il picciol corno
E fa bel cid che riga, e cid che bagna*

Et Giannettasius, qui nautic. IV. cecinerat fatum Nisi *Beròe Sebethide Nympha cretum, lib. V. Sebethicarum aquarum lenitatem ita canit*

*Vos & Leucopetrae, vos regum cognita sedes
Accipit interdum, vitreus qua fontibus humor
Labitur, & centum ludunt per culta Napaeae,
Et vagus ambroso veniens Sebethus ab antro
Allicit, & placidus ludit Deus amne fluenti.*

Et Sannazarius in Arcad. prof. II. *mi pareva fermamente esser nel bello, e lieto piano, che colui diceva; e vedere il placidissimo Sebeto, anzi il mio Napoletano Tevere, in diversi cavalli discorrere per l'erbosa campagna, e poi tutto insieme raccolto passare soavemente sotto le volte d'un picciol ponticello, e senza strepito alcuno congiungerfi col mare. Hinc nil mirum si Columella Neapolim Sebethi aquis roscidam esse cecinit. Antequam ultra progrediar, noto Michaelem Papiensem in lib. quem inscripsit De Sorte, qui Columellam falso imitari credidit, inficete nimis Sebethum designasse sub nomine Nymphae Sebethidis*

*. . . . Jacet altera campo
Aggeribus munita suis Sebethide Nympha
Roscida. . . . . G 3 Quip.*

Quippe Columella haud cecinit Parthenopen roscidam esse Nympha Sebethide, sed lynpha, seu Sebethi aquis irrigatam. Nil ergo ex Columella extunditur aduersus priscam Sebethi magnitudinem.

Papinius denique in celeb. Epithalamio ne per somnium quidem Sebethum fuisse aquarum pauperrimum rivulum innuit.

*At te nascentem gremio mea prima recepit
Parthenope, dulcisque solo tu gloria nostro
Reptasti, nitidum consurgat ad aethera tellus
Eubois, & pulcra tumeat Sebethos alumna,
Nec sic sulfureis Lucrinae Najades antris,
Nec Pompejani placeant magis otia Sarni.*

Igitur, uti vides, Stätius neutiquam optavit, ut *Sebethos pauperrimus aquis cresceret, & aliquando tumeret*, ut contra fidem omnem interpretatur Martorellius, sed quod innuit huc redit: *tumeat Sebethos alumna*: scilicet *superbiat, seu glorietur Neapolis, seu Sebethus, tali alumna*. Tumeo enim, licet translate, pro *superbire* ponitur, quoniam inflati quodam modo superbientium animi videntur. Hinc Cic. 3. Tusc. *sapientis autem animus semper vacat vitio, nunquam turgescit, nunquam tumet*. Et Horatius lib. 1. ep. 1. *Laudis amore tumens, & hinc tumere alicui, est alicui iratum esse, ut ex ipso Statio elucet lib. 2. silv. vers. 58. Accensum quis bile feret? famulisque tumentem leniat? Allatum interpretamentum, quod candidum verumque esse fatebuntur universi, attulit jam, imo & confirmavit quidam nil fordidus Papinii Commentator inquires: *Glorietur, inquit, Neapolis tali cive alumna qualis es, nec Lucrinus lacus, aut Sarnus Pompejanus plus GLORIARI propter suas Nymphas, quam Sebethus Violantilla: vult enim Violantillam videri Nympham Sebethi fl. Neap. nec sibi placeat magis, nec se magis extollant ocia idest recessus & amoenitates placeant magis scilicet sibi, & se efferant Sarni Pompejani, cet.* Ecquid luculentius dici potuit? Hinc plane decipiuntur ii, qui per *pulcram alumnam* in hisce Stätianis versibus intelligunt *pulcram Sebethi aquam*: etenim jam vidimus per *alumnam Sebethi* debere intelligi *Violantillam*. Quod plane firmat Martialis qui hanc eandem*

dem Violantillam, quam sub *Jantidos* nomine celebra-
vit, cujusdam fontis in aedibus Stellae fluentis Nym-
pham esse cecinit epigram. XIV. lib. VII. ad *Arginum*
puerum Jantidos:

*Quis puer hic nitidis absistit al. adsistit Jantidos undis,
Et fugit ad Dominam Najada? Numquid Hylas?*

Et Epigram. XLVII. lib. 6. ad *Jantida Nympham*, jam
dixerat

*Nympha mei al. meo Stellae, quae fonte domestica puro
Laberis, & Domini gemmea testâ subis, cet.*

De Aruntio autem Stella Patavino elegiographo, qui
suae Jantidis columbam non secus ac Catullus passerem
sue Lesbiae, deflevit, loquitur martialis Epigram. lib.
I. VIII. LXV. lib. V. XI. IX. lib. VI. XXI. lib. VIII.
LXXVIII. lib. IX. XLIII. XC. & de Fontibus Janti-
dos lib. VII. XLIX.

*Fons Dominae, regina loci, quo gaudet Jantibus
Gloria conspicuae, delictumque domus.*

Fallitur quoque (pace sua dixerim) Capacius qui pag.
435. in hoc eodem Papinii Hemistichio enodando ce-
spitans, per *Sebethi pulcrâ alumnam* significari credi-
dit Parthenopen.

Tandem ut suae famae ac dignitati consulam do ma-
nus Cl. Martorellio, quocum & ajo, Papinium hic
optasse, ut *Sebethus aquis cresceret, & aliquando intum-
meret*: exinde vero nil contra antiquam *Sebethi* magni-
tudinem erui posse sanioris ratiocinationis viri perquam
facile deprehendunt: quemadmodum enim Poeta in hoc
eodem loco optavit *ut nitidum consurgeret ad aethera tel-
lus Eubois*, ita & optavit, ut ultra morem magis ma-
gisque excreveret *Sebethus*. Idem, ut antiquiorum exem-
pla semel praetermittam, de *Silare* optavit vel *Ghe-
rardus de Angelis*

*Movansi l'acque de' vicini fiumi
E'l Selar' faccian più largo e crescente
E siepi rompa, e adegui il piano antico.*

Mirror itaque Martorellium virum cetera summum, in

Statianis hifce quatuor verbulis, *pulcra tumeat Sebethos alumna* exponendis in transversum iuisse, cum in hujus patrii Pöetae tenebricosis *κομμοις* elucidandis omnium interpretum accuratissimus videatur. Atqui ego pro re nata illum obsecro, & per quod sacratius usquam est obtestor, ut sepositis tandem inventionibus, quae ei non unos pariunt adversarios, plenissimum commentarium in Statium edat, & popularem suum aeterna illustret expositione, ne transalpini tantum Bernartii, Gevartii, Cruceii, Barthii, Gronovii, Veenhusenii cet. aut exteri Caldarini, Lactantii cet. nostrarum rerum ignari se primos & ultimos Neap. vatem adnotationibus condecorasse gloriantur. Et spem meam nil fore inanem promittunt ipsius Martorellii illa verba, de R.th. calam. tom. II. pag. 468. *Utinam mihi otium suppeteret, quot ornamenta, & quam elegans vivendi genus Graecae hilaritatis, & comitatis ab silvarum libris in lucem traherem!*

Instat interea Sebethi hostis implacabilis Martorellius ibid. 681. *Praeterea advertas rogo adeo parvum & vix notum exteris nostrum hunc ποταμικον fuisse, ut praeterquam quod, nec Aediculam, nec aras meruerit, nomen ipsum ingenitam μιν ποταμικον praeseferat; ejus enim vocis fons & caput est trita hebraea pars Sabat, quietus hinc αὐτοος Sebethus, eo quod lenissime, & perquam parvo alveo etiam antiquissimo aevo defluebat, ut nunc etiam cernere est, quare potius quiescere videbatur. Eadem repetit pag. 223. (Nap. abitac ec.) *Esce tal nome senza stento dal celebre vocabolo Sabat, quietus, cioè: leniter fluens, e sono gli stessi elementi, che in latino: era natio talento degli Orientali, perchè le acque de' fiumicelli ne vanno al mare placide e tranquille, chiamargli Sabat. At si imberbi juveni canutissimos senes unquam reprehendere licuit, exclamo, hujusmodi etyma, quae fallaci tantum analogiae nituntur, & quorum sunt pleraque non ridicula tantum, sed animantibus ratione praeditis indigna, nil valere ad aliquam thesiv firmendam. Quam sit infirma, saepius nugatoria, quandoque inepta, insulsa & frigida Etymologica ars, quamque frivolum & puerile sit argumentum ab ea desumptum ostendit jam vir non vulgaris eruditionis Damianus Romanus (lettera XIII)**

con-

contra Vicum . Ceterum relatum Sebethi etymon nauci faciendum satis ostendunt illepidissimae congruentiae quae id confirmare satagit cl. Martorellius : *neque credas inquit ibid. nullius pretii id etymon cum non uni rivi, si- ve id genus parvi fluvii id nomen sibi adquisierint, ut Sabatus qui a Benevento delatus Volturno se immiscet, & Sabatus in Brutiis juxta Terinam, quos quidem ob aquarum pauperiem & fluenti quietem id nomen nactus dicas. Ea- dem recoquit pag. 223. 224. (Napoli ec.) V' assai nomi di simili rivi aventi la stessa origine, comechè sieno di- versi gli elementi vocati, i quali si sa che non sono in conto nell'etimologie, onde si ha Sabatus scarso fiume, che da presso Benevento s'immette nel Volturno, e Sabatus ne' Bruzj lungo Terina, si veggia Cellario pag. 732. per non uscir dal nostro regno. Nè si negherà essersi cost' detti, perchè quiete & leniter fluunt, e sono sottili di acqua.*

Minutatim, sed logice respondeo. Quod de Beneven- tano Sabato congerit Martorellius, libere transeat, etsi ex pluribus fluviis coalescat Sabatus, quae sane aqua- rum pauperiem non denotant, praesertim infra urbem Calorem excipit, & aliis aquarum rivulus auctus Vol- turnum componit: unde Summontius lib. 1. 233. tradi- dit: *l'acqua di Serino è di tanta abbondanza, che come si vede in quel di Benevento, che vi potrebbero navigare altro che navilj.* Idque testantur omnes, qui Sabatum inviserunt hiemis potissimum tempore immensa aqua- rum copia fluitantem, non secus ac cetera flumina. Et fuit qui Sabatum Sarno (quem rivulum esse nusquam dicit Martorellius) majorem esse dictitavit. Ceterum det mihi Martorellius Sebethum fluitasse antiquissima aeo Sabato simillimum, & hoc fat est, ad firmandum Sebethum non fuisse rivulum, fontem, rorem cet.

Quod vero ad Sabatum Terinensem attinet, praeno- to hunc amnem non distingui ab Ocinaro. Adisis Clue- rium, Cellarium, Braudandum, Barrium Francicanum, ceteros. Ocinarum autem neutiquam fuisse, neque esse rivulum non est cur hic immoremur ostendere. Revi- sas vel Giannettasium Nautic. V. ubi magnitudinem, & vorticosum hujus fluvii in mare concursum notat, ad cujus ostia pulcherrimum adolescentulum cum na-
vigio

vigio misere abreptum fuisse merito fabulatus est, quem propter

. . . *Gemitusque cavo Deus edidit antro
Ocinarus, manesque etiam flere Ligaeae.*

Insuper Ocinarum, seu Sabatum Terinensem non leniter fluxisse, ut falso imponit Martorellius, constat vel ex ipso latebroso Lycophrone, qui quamvis occentaverit, Ocinarum puram aquam evomere φοιβον ἰκ-
βρασσον ὑδωρ, tamen hunc plenissimum amnen vortices agere notavit v. 729.

Ὠκινάρη δὶνασον ἀγχιτέρμωνα.

Ocinari vorticibus conterminam (Terinam).

Vortices vero immanem vim impetus habere, & aquae in gyrum vertentis impetum, turbinemque denotare, certissimum. Hinc Pierius ad illud Virgil. Aen. I. *ingens a vertice pontus . . . & rapidus vorat aequore vortex*, haec subnectit: *mirum est quam saepe invenias vortex & vertex, indifferenter scribi in antiquis codicibus, quod idem esse vult Arusianus Messus. Capro tamen non temere vorticem per o vocalem quartam, in prima syllaba: a vertice per e vocalem secundam distinguente. Praeterea Sof. Carisius vertex a vertendo, vortex a vorando dicta putat. Vult autem Plin. verticem immanem, vim impetus habere, ut: ingens a vertice pontus: vorticem vero circumactionem undae esse, ut: rapidus vorat aequore vortex. Consulas Sanctium in Min. & Aufonium Popma. Haecenus dicta mirifice confirmant Canterus, Meursius, Potterus, Barrius Francicanus, Scaliger, ceteri, qui τὸ Αΐνης Lycophronis in hisce jambis 730.*

Ἄβου δὲ σῆμα Βυκίεως νεμοῖς Αΐνης

Ὀρυνθόπαιδος ἴσμα φοιβάζων πόροις.

Abluet autem sepulcrum corniger fortis.

Semiavis extergens aquis monumentum.

proprium cuiusdam fluvii nomen esse noluerunt, sed esse Ocinari epitheton i. e. *fortis*, quasi cecinisset vates, qui *Ocinarus fortis & corniger abluet* cet. Ergo si *Ocinarus fortis & corniger fuit*, certe non leniter fluebat: nam Poetae fluvios *cornigeros*, & *bicornes* nominant obuber-

ubertatem aquarum. Dignus est qui legatur Acron Horat. lib. IV. cui accedit Potterus: *Res enim, aut homines violenti & impetuosi tauris assimilari solent.* Addas, quod fluvii, quibus haec nomina tribuuntur plerumque sunt rapidi & violenti: Hinc Oceanus *ταυρικραν* appellatur ab Euripide in Orest.

Ὠκεανὸς ὄν

Oceanus quem

Ταυρόκρανος ἀγκάλους

Turiceps ulnis

Ἐλίσσων, κυκλεῖ χθονά

Se flectens ambit humum.

Ad haec Natal. com. 823. *Taurinum autem caput Oceano tribuerunt antiqui propter vim ventorum, a quibus excitatur & impellitur, vel quia tauris similem fremitum emittat, vel quia tamquam furibundus in litora feratur.* Et P. Pedrusius in Museo Farnes. tom. V. Homeri nummum expositurus, inquit: *il Toro parimente conviene a Nettuno a riguardo del boato, che forma il mare quando si mette in tempesta.* Ipsum legas: unde Gyraldus Syntag. 51. adnectit *μικταμ* Neptunum appellatum legimus a mugitu & boatu maris, & huic Deo tauros valde furvos, nigrosque immolabant. Laudatus Petrusius tom. III. pag. 141. Hadriani nummulum Neptuni imagine nobilem explicans, ait: *spuntano pure dalla sua fronte le corna; e d' un tal simbolo servivonsi gli antichi, per significare il boato del mare, che bene spesso sentesi risuonare a guisa appunto di un toro, che mugge.* Quindi Neptunus ipse Tauro & Taurios nuncupatus est . . . . *E se la fronte de' fiumi, specialmente dell' Acheloo ci viene rappresentata cornuta, Acheloum cum Taurina fronte depictum exhibent vetusti nummi Ambraciotarum, & Acarnanum, Ezechiel Spanbem. Diff. 5. siccome i sentimenti antichi, Flumina reliqua Tauro comparant, obsonos ipsos, & alveorum circumflexiones, quas cornua vocant, Strabo lib. 10. tanto più il mare, che in boati, muggiti più orrendi scoppia co' suoi procellosi flutti, cer.* Igitur, ne in iis, quae nimium obtrita sunt immoremur, cum Ocinarus, seu Sabatus Terinensis fuerit *vorticofus, corniger, & A'ps*, quomodo ex natura ipsius vocabuli dici potest *quietus, lenissimus, & aquarum pauperrimus?*

Interea auram obtundis, mihi non nemo obmurmurabit, nec proficis hilum contra Martorellium, qui A'ps

non

non epitheton, sed proprium fluvii nomen esse defendat de R. Calam. tom. 11. pag. 683. Verum peculiaris haec Martorellii opinatio hac ratiocinatione in nihilum abibit. Si *A'pns* est proprium amnis nomen, epitheton *Buxépons* ei adjungi debet, uti vides: adeoque *A'pny rivulum lenissimum* fuisse negandum est: nam, ut supra ad ravim usque recantavimus, Pöetae fluvios *cormigerós* nominant ob ubertatem aquarum, & fluxionis vehementiam: Sed Martorellius ibidem vult *A'pny* juxta veram nominis indolem parvae, vel nullius aquae fluviolum fuisse, non secus ac Sebethus: *bunc A'pny dictum ἀπό τῆς α σερπτικῆς, & πῖω fluo, quasi non flueret ob caritatem aquarum, itaque opportune Lycophron canit de eo potius λῦειν, lavare: hinc firmatur vocem Sebethus aequae esse, ac quietis, & idem dicas Graece A'pns, ac apud Hebraeos Sebethus; & nunc primum novimus verbum latiare areo hinc etiam natum: arescunt enim omnia, aquis minime defluentibus: risum movet Perrottus, qui censet areo esse ab ara, quia, quae diis adolentur, torrendo sicca aridaque reddi solent, cui adstipulari videtur Voss. in Etym. voce ardeo.* Ergo aut importunum, & confictum est Martorelli etymon: aut *A'pns* & *Buxépons* sunt epitheta Ocinari, seu Sabati Terinensis. Nulla evadendi latebra: In haec faxa impingunt ii, quibus nova etyma immodice placent. Ceterum *A'pns* proprium fluvii nomen haud esse magno opere confirmatur ex eo, quod nulla vel umbratilis mentio de illo occurrat penes cujuscumque aetatis Geographos, aut Calabriae Scriptores. Neque Cellario, & Cluerio, maximae notae viris, irascatur doctis. Martorellius, neque eos tamquam obliviosos damnet: quoniam quae ipse sibi finxit de Ari in illis reperire frustra adlaboravit. Unus est Ortellius, qui nescio quem *Epiu*, de quo subsultim loquitur Tzetzes, confundit cum *Api*, & quem non legisse Martorellium obstupesco.

Antequam ad alia rapiar plurima hic animadvertere operae pretium duco. Primo in vers. 731. Lycophronis, quem superius exscripsi, inest vox *ὀπιθόπαιδ*, quam ego commune secutus interpretamentum reddidi *semiavis*, Verum contra me, ac ceteros clamitat Martorellius ibid. pag. 684. in vers. 731. inest vox *ὀπιθόπαιδ*, quam universi dederunt *semiavis menti Lycophronis perquam*

quam infestis, quare ipse cum hoc vate conjurans reposui, gallinae pedes habentis. *A* pueris didici ὄρνις esse gallina: & fundum divitem praeter lexica do Bochartum in Hieroz. par. 2. pag. 125. 126. cet. His autem quid repenam habeo. Scilicet Cl. Martorellio adhuc duo superfunt probanda. Primo, Lycophronem in illo aevo scriptitasse, in quo hic usus apud omnes invalescebat, quod quidem ex Bocharto minime deducitur inquite: cum igitur ὄρνις Homero, & Hesiodo nihil quicquam sit, quamavis in genere, Platonis coepit aevo usurpari pro gallinaceo genere, & per aliquot saecula tam de gallo, quam de gallina dici, donec obtinuit usus, ut proprium esset gallinae nomen, cet. Si igitur non uno saeculo post Platonem hic usus obtinuit, frustra ab Lycophrone, qui in antiquiori scripsit tempestate, usurpari nunc dicitur. Deinde rursus probare debuit magnus Martorellius post Platonis aevum voculam ὄρνις usurpatam fuisse solummodo pro gallina, nusquam vero pro avi in genere, quod sane probare nequivit: Ipse enim Christi Apostoli, qui unica dialecto usi sunt, vocem ὄρνις nunc accipiunt pro gallina, ut Matthaeus XXIII. & Lucas XIII. 34. (quamvis alii vertunt avis) nunc usurpant pro avi in genere, ut Apocalypsis XVIII. 2. ἐπίσει ἴτεσε Βαβυλῶν ἡ μεγάλη, καὶ ἐγένετο κατοικητήριον δαιμόνων, καὶ φυλακὴ παντός πνεύματος ἀκαθάρτου, καὶ φυλακὴ παντός ὄρνου ἀκαθάρτου, μεμισσημένης. Cecidit cecidit Babylon magna & facta est habitatio daemoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundae, & odibilis. Et cap. XIX. 17. Καὶ ἔκραξε φωνὴ μεγάλη, λέγων πᾶσι τοῖς ὄρνιθις τοῖς πετωμένοις ἐν μασσερανῆματι. Δότε καὶ σιμᾶγεσθε εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ μεγάλου Θεοῦ, ἵνα φάγητε σάρκας Βασιλέων, καὶ σάρκας χιλιάρχων, καὶ σάρκας ἰσχυρῶν, καὶ σάρκας ἱππῶν, cet. Et clamavit voce magna, dicens omnibus avibus, quae volabant per medium caeli. Venite & congregamini ad caenam magnam Dei: ut manducetis carnes regum, carnes tribunorum, carnes fortium, & carnes equorum, cet. Et ibid. 21. Καὶ πάντα τὰ ὄρνεα ἰχορτάσθησαν ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῶν. Et omnes aves saturatae sunt carnibus eorum. Hic autem Johannes alludit, aut potius citat Ezech. 39. vers. 17. dic omni volucris, cunctisque bestiis agri cet. & ad Jerem. 12. 9. Venite, cet. Consulas Bos-

Bossuetium in hunc S. Revelationis locum.

Quod dictum est de graecanica voce ὄρνις, dicimus & de hebraea tzippor, quae licet plerumque redditur passer, usurpatur etiam pro avicula, & interdum pariter pro gallina. Hinc Ecclesiastes XII. 4. de Senioribus inquit: *confurgent ad vocem volucris*. Sic habet & Hieronymus. LXX. seniores habent τῶ σπυδῖς, quæ voces passerulos, aut quaslibet aviculas significant. Quidam apud Malvendam vertit: *Et surget ad sonum aviculae*. Et interpretes Origenis posuit gallinam pro volucre. Ergo, si, ut innuebam, ante & post Platonis tempestatem vox ὄρνις tam pro gallo, gallinaque, quam pro avi in genere usurpata est, frustra illam in Lycophrone ad gallinam restringit Martorellius. Alterum supra notare oblitus eram, nempe in Evangelio nusquam Gallus ὄρνις nomine salutatur, sed ubique ἀλάτωρ dicitur. Ceterum an Parthenope gallinae, vel avis pedes habuerit, unum idemque est. Quod advertendum duco, est unicum esse Martorellium, qui gallinipedem dixerit Sirenem: sed omnes veteres latini γυνικωτάτος scripserunt, Sirenes pedes avium habuisse, quorum agmen agit Ovidius met. V.

*Hic tamen indicio poenam linguaque videri
Commeruisse potest: vobis Achelūides unde
Pluma PEDESQUE AVIUM, cum virginis ora geratis?*

Ipsamet Lycophron, & id non advertisse doctiss. Martorellium longe demiratus sum, sirenem γυνικωτάτω vocabulo volucrem dixit v. 721.

*Ἐτεία κυδανῶσιν οἰωνὸν Θείην
Quotannis honorabunt volucrem Deam*

Adde sis. Οἰωνός proprie est major avis & carnivora, quia οἶσ, scilicet sola esse amat, praedae capiendae solitarie inhians. Hinc initio Iliadis, ut Achillis ira manifestaretur, occidit Homerus

*Αὐτὰς δὲ ἐλάωρια τεύχε κύνεσσιν,
Οἰωνοῖσι τε πᾶσι . . . .*

Et hoc in Hectoris cadavere peracturus erat Achilles, nisi ab Priamo redemptum fuisset. Quod ignominiosissimae & immitis avis nomen bene convenit Sireni car-

carnivorae, secus vero *gallinae*, mansuetissimae avium speciei. Postremo Lycophron de Sirenis pedibus ne verbum quidem facit, & vox *ορνιθοειδος* etiam juxta Martorellii sensum debuerat verti *gallino-puellae*: & id praeter propriam vocis indolem ratio ipsa confirmat: quippe Sirenes non tantum pedes avium, sed etiam omnia inferiora pennis confita habuisse finguntur: Apposite Bochartus ibid. *superiora sunt Virginum, inferiora τῶν σποδῶν, passerum, vel struthionum, non piscium, ut vulgus putat.* Et Ovidius ibid.

*Posse super fluctus alarum insistere remis
Optastis, facilesque Deos habuistis, & artus
Vidistis vestros subitis flavescere pennis.*

Ergo cum unaquaeque Siren a cinctura ad pedes plumis amicta fuerit, congruenter nimis hic ab Lycophrone, ejusque interpretibus dicitur *ορνιθοειδος semiavis puella*, secus vero *Gallinipes*: esse enim *semiavem* ad nullam avium speciem restringi valet, nisi prius pennarum illius, qui *semiavis* est, figura & color dignoscatur. Haec animadvertere volui, ne Martorellio doctissimorum virorum interpretamentis saepe contradicenti, tam cito credas. Tandem juste queritur Martorellius ibidem: *quare facessant, qui eas (Sirenas) desinere in pisces scripsere, & castigandi tandem nostrates pictores & sculptores, qui caudatam piscium instar Parthenopen ubique effingunt.* Verum id binis verbis, ut supra vides, notaverant jam Bochartus, Antonius Augustinus, ceteri.

Alterum quod animadvertendum superest breviter expediam. Contendit Martorellius ibid. ut superne rescripsimus, verbum latiale *areo*, non secus ac *Αἴψης* natales habuisse *ἀπὸ τῆς ἀσπρητικῆς*, & *ῥέου*: *arescunt enim* inquit, *omnia, aquis minime defluentibus*, & risum subdit movere Perrottum id aliunde repetentem. Verum, ut candide scribam, an risum magis moveat Cl. Perrottus, quam Martorellius, anceps diu haesitavi. Isthac sane, ne per transfennam quidem illevisset Martorellius, si ei magni Mazzochii, qui veluti sol omnia perlustrat, & obscura quaeque irradiat, lumen affluisset. Is in Spicileg. tom. II. pag. 54. n. 34. haec de *Ara*, quae Perrottianum etymon magnopere firmant, enotavit:

He-

Hebraeis & Chaldaeis ur, ubi verbum est, lucere significat (quod aris peculiare) si sit vero nomen, non tantum lucem, sed & FOCUM notat, qui tritum est arae synonymum. Hinc & verbum Uro apud Latinos est, quia focus urit. Et hinc Arae (quae & focus dicitur) vox, modo V in A vertatur: id quod Chaldaeis in defectivis secunda est usitatissimum. Itaque quod Aram pro Ora aut pro Ura dixerimus, hoc Chaldaeis debemus; O in A saepe mutantibus. Jure igitur merito Perrottus Latinorum aevo ab ara deduxit. Si autem & id etymon adhuc non aridet, aliud fortasse Martorelliano verosimilius in medium adducam. Scitissimum est universa loca arida & herbis plantisque nudata Arar aut Aröer Hebraeis fuisse dicta. Hinc Jer. XVII. 6. illud sicut Arar deserti haud significat myricam solitudinis, sed locum in deserto stirpibus destitutum. Et Jerem. LXVIII. 6. illud, sicut Aröer in deserto, non aliud quam dixi, est, nim. deserti glabretum: nam loca virgultis nuda Latini glabreta, Graeci φαλάκρας, i. e. calvitia nuncupabant. Adi ad Mazzochii Dissert. De Aröer Biblico cujus verbis hic usus sum. Et quamvis τὸ Arar Maldonatus, Estius, Emmanuel Sa, Malvenda, Menochius, Tirinus, Gordonius, a Lapide, aliique verterint myricam, universi tamen dicunt myricam ex eo dictam quia in aridis locis enascitur. Maldonatus. Myrica notum est arbutum, quod non nisi in aridissimis locis nascitur, & nullum fructum profert, significat ergo eum, qui in homine confidit futurum infructiferum, & aridum, id est nullum bonum successum habiturum. Menochius: Myrica, sive tamarix (quo etiam nomine appellatur ab Italis) notum est arbutum quod non nisi in aridissimis locis nascitur, cet. Hinc quidam apud Malvendam legunt: erit similis nudatissimae arbori, quasi dicat. Erit siccus, sterilis, aridus, infructuosus, inutilis, nullum bonum successum habebit, ut arbor nudata, & destituta floribus, fructibus, foliis, & omni humore & succo nativo, & extrinseco in locis aridis & squallentibus plantata. A Lapide: Haec dicitur maledicta, & ut ait Plinius infelix, & religione damnata, quia sterilis est nec fert fructum, & in solitudine sola nascitur, vilis, depressa, abjecta cet. Hinc Virgil. ecl. 4.

Non omnes arbusta juvant, humilesq; myricae

Cui

Cui adnotat Mancinellus : *vulgus infelicem eam arbo-
rem appellat quoniam nihil ferat , nec feritur unquam .*
Haec quoque sunt Plinii verba . Si igitur myrica ex eo,
quod in arido nascatur, *Arbor* dicitur, inde *αμισος* pro-
fluit latiale verbum *areo* .

Age vero perpendamus quanti sint faciendae ceterae
Martorellianae congruentiae , queis confirmare credidit
vir doctiss. recentissimum Sebèthi etymon, Sebethumque
etiam ex vi nominis fuisse undarum indigentissimum am-
niculum : *Hinc*, profequitur De Calam. tom.II. pag.691.
*Joseph de Bello Jud. pag. 411. finxit Sabatum fluvium prope
Arcaeam in Phaenice adeo tenuem, ut septimo quoque
die exaresceret. Eadem obtrudit pag. 224. (Napoli abitatur .
ec.) A me piace riveder la Palestina, ove Giuseppe Ebreo
ci dà ezianadio un fiume Sabatus così povero d'acque, che
ogni settimo giorno inaridiva , ma tali portenti non sono
cose rare in questo scrittore , ec. Sed haec tam libero &
resoluto calamo scriptitasse accuratissimum Martorell. ad
stuporem usque demiratus sum . Quippe quia Joseph tra-
didit Sabbaticum fluvium septimo die non exarescere ,
quin potius fluere . Secundo scripsit hunc fluvium non
esse tenuem, imo immodica aquarum copia ex Libano
in mediterraneum se infundere . Tertio non leniter, sed
strepitose murmure influere . Denique non esse dictum .
Sabbaticum a fluxionis lenitate & quiete, sed quia in Sab-
bati die confluebat ceteris hebdomadae diebus exarescens .
Quae quatuor non advertisse, aut siluisse doctiss. Marto-
rellium nescio unde sit factum . Josephum, ex cujus graeco
textu, omnia quae diximus pronò alveo fluunt, au-
diamus : sic occipit : *θεῖται κατὰ τὴν πορείαν ποταμὸ φύσιν
αἰγιαν , ἰσρηθῆναι . ρεὶ μὲν ραμῖσος Ἀρχαίας τῆς Ἀγριππα Βα-
σιλείας , καὶ Ραφαναίας , ἔχει δὲ θαυμαστὴν ιδιότητά . Πόλις
γὰρ ὡν ὄτε ρεὶ καὶ κατὰ τὴν φορὰν ἔχολαῖς , ἔπειτα δὲ πᾶς
ἐκ τῶν πῶγων ἐπιλείπων ἐξ ἡμερῶν ἀριθμὸν ἑπὶ τὸν παραδίδουσι
ὄραν τὸν τοπον εἰς ὅπερ ὑδατῶς γενομένης μεταβολῆς ὁμοίως κα-
τὰ τὴν Ἐβδομὴν ἐκδιδῶσι , καὶ ταυτὴν αἰ τὴν ταξίν ἀκριβοῦς
πετηρῆται ἀψοφυλακτῶν . ὅθεν δὴ καὶ σαββατικὸν αὐτὸν κολλη-
κασιν ἀποτῆς ἱερῶς τῶν ὑδατῶν ἔβδομης ὡς ὀνομασαντες .*
*Conficit (Titius) in itinere fluvium cujus natura digna est,
quae memoretur . Labitur is medius quidem inter Ar-
caeam (sive Archas) rogni Agrippae urbem , & Rapa-
naeas :**

naeas: mirabilem autem proprietatem habet: nam cum sit copiosus (nota I.) quando fluit, nec lapsu segnis, (nota II.) Casaubonus & Cuperus sic vertunt: nam cum sit magnus quando fluit, feraturque impetu NON LENI: postea vero totus a fontibus deficiens per sex dierum spatium siccum alveum oculis spectantium praebet. Deinde ac si nullam mutationem passus fuerit die septimo sibi similis (nota III.) fluit. Atque hunc ordinem exacte semper ab eo servari observatum est: unde Sabbaticum eum appellarunt a sacra apud Judaeos (nota IV.) septima die.

Non me quidem latet Casaubonum, Fullerum, aliofque apud Cunaenum lib. 2. de Rep. Hebr. cap. 2211. & Colomesium in Opusc. XXV. & Gaalminum in not. ad Mich. cet. Josephi textum male turbasse & contorfisse, sed monstrosam esse eorum versionem norunt ii, quorum peccus τῆ προπονητὶ incoctum est. Quippe ad suae infidelissimae versionis praesidium nil nisi miseram futilemque rationem obtrudunt falsissima suppositione nisam, nrm. Rabbini, ajunt Josepho adversantur, qui septimo die flumen quiescere contendunt. Verum haec pro nihilo reputamus, qui Rabbiorum fabulosum *Sabbathium* distinguimus ab Josephi Sabbatico. Opponunt rursus Plinium lib. 31. 2. contrarium scripsisse. Respondeo, Plinium hac in re vel dormitasse, ut autumat quidem Baronius an. 33. XXXVII, vel de alio quodam rivulo sermonem fecisse. Ecquidem Joseph loquitur de fluvio in Syria, Plinius vero de rivo in Judaea. Adde in Oriente infiniti cujuscumque generis fontes & rivuli: jure igitur conjectamur Plinium de horum aliquo mentionem fecisse. Baronium sequitur Cornelius a Lapide Joan. cap. 9. 294. Casaubonum sectatus est Calmet in Diction. sed nescio quam ratione. Objicit: *porro fluvio Sabbatico religiosa deesset requies si ea die tantum flueret: ut rite Sabbatum observaret cessandum illi erat a cursu.* Respondeo. Joseph nullam Religiosam requiem dat Sabbatico, sed simpliciter ejus mira phaenomena tradit. Scio, cur haec objectaverit Calmet, quia nempe cum Buxtorfio, aliisque, ut vidimus, Sabbaticum & Sabbathium, aliud Rabbiorum in Oriente commentitium flumen, simul confundit, sed id gratis asseruit. Haec tenus dicta confirmant Olstenius, & Anonymus quidam

dam apud Leonem Allatium in lib. cui titulus Σύμυκτα. Olstenius: Porro ex iis quae dicta sunt manifeste apparet, quicquid Judaei de Sabbathio fluvio extra Phoenicem quaerendo scribunt mera esse somnia, & putidissimas nugae. Nam ut Plinium taceam qui auctoribus Josepho antiquioribus hac in re usus est, ipsius sane Josephi tanta est hac in re auctoritas, ut unus is, quotquot sunt fueruntque Judaei longe antecedit. Fluit autem (Sabbaticus) si Geographorum tabulis credimus inter Arcas cet. Anonymus: Prioris (Sabbatici) Josephus meminit, & ex eo, uti vides Plinius & alii. Situm Josephus clare designat cujus vestigia sequitur Adricomius, quamquam fieri possit ut errarit in tanta rivorum e Libano decurrentium multitudine; & nosti quam anceps sit antiquitatum ejusmodi cum recentioribus comparatio. Defecisse autem sive ipsum fluvium, seu potius miraculum illud jam ante multa saecula, & fortasse statim post excisam Hierosolimam, id indicio est, quod nemo posteriorum, ac ne recentiorum quidem ejus tanquam sibi visi, meminere. Alter (Sabbathius) est Rabbimorum & sequioris aevi fabulosus, quem ad imaginarium illud decem tribuum in Scythia imperium retulerunt, & circa mare Caspium collocarunt, cet. Duplex igitur distinguendum flumen est. Primum quod singulis Sabbathis fluere scripsit Joseph: alterum quod in singulis Sabbathis exarescere fabulantur Judaei, quodque numquam extitisse norunt omnes. Faceffant igitur, quae ad nauseam usque insignis mendaciorum & ineptiarum fictor Eldad Dadanita congerit, qui quatuor Israëlitarum tribus in Aethyopia locat, Sabbathio fl. septas, & omnibus copiis circumfluentes; reliquas sex in Asia suis legibus utentes existere fabulatur. Puridae quoque fabulae sunt quae scriptitarunt Simeon R. in Jalcut, & Beresith Rabba, & Thalmud in lib. Sanhedrim 13.41. & seq. Profligatam hanc de Sabbathio fl. fabulam, nisi vehementissime fallor, eruerunt Judaei ex lib. IV, Esdrae cap. XII. Et transtulit eos trans flumen, & translati sunt in terram aliam. Ipsi autem sibi dederunt consilium hoc, ut dereliquerent multitudinem gentium, & proficiscerentur in ulteriorem regionem, ubi nunquam inhabitavit genus humanum, vel ibi observare legitima sua, quae non fuerant

vant servantes in regione sua. Per introitus autem angustos fluminis Euphratem introierunt. Fecit enim eis tunc Altissimus signa, & statuit (h. e. stitit) venas fluminis usquequo transirent. Per eam enim regionem erat via multi itineris, anni unius & dimidii, nam regio illa vocatur Arsareth. Tunc inabitaverunt ibi usque in novissimo tempore, & nunc iterum cum coeperint venire, iterum statuet Altissimus venas fluminis, ut possint transire, propter haec vidisti multitudinem in pace, cet. Antiquissimam, ergo originem seu occasionem habuerunt Judaeorum effugia, quois nescio quod regnum judaicum florentissimum alii in remotissimis Asiae partibus inaccessis, alii alibi, ut videmus, commenti sunt. Jure igitur Mazzochius in Dissert. VIII. *De Jacobeis de Messia vaticiniis*, asserit contra Sam. Basnagium, omnem retro antiquitatem, ante & post Christum, vi Jacobei oraculi convictam finem Sceptri Judaici cum Christi in terris praesentia connexuisse. Haec cum ita se habeant ecquis ferat F. Jacob. Hyacinthum Serry in Exercit. de Christo, cet. pag. 97. qui confidentia summa Sabbaticum cum commentitio Judaeorum flumine Sabbathio confudit? Nota est nimia hujus viri in scribendo licentia, in eo tamen laudandus, quod an Sabbaticus sex diebus exaruerit, an defluerit in medium reliquit. Nulla igitur nos ratio cogit, ut Sabbaticum contra Josephi textum sexta die exarefcere cum Martorellio, ceterisque dicamus. Hinc Sabbatico simillimum esse fontem Siloachum adverterunt universi. De quo Hieronym. Isai. VIII. *Siloam autem fontem esse, qui non jugibus aquis, sed incertis horis, diebusque ebbulliat*. Eadem profert Marcus Morinus in Arca Noë, Willermus Tyrius lib. VIII. Bell. sac. cap. IV. *Fons nec perpetuas habet aquas: interpolatum enim habens cursum*: Brocardus, a quo (Silöe) per aquaeductum derivatur in piscinam superiorem, non semper, sed quando inundat aquis. Silöe igitur incertis horis, & diebus fluitabat, sed eum fluisse in Sabbato de fide est: etenim Christus caecum ad oculos in Silöe lavandos in die Sabbati misisse videtur. Hinc S. Irenaeus lib. 4. cap. 19. *Silöa, inquit, saepe Sabbatis curavit, & propter hoc assidebant ei multi die Sabbatorum*. Demiror Calmetum cujuscumque eruditionis col-

collectorem inter cetera, quae de Siloacho protulit miracula, nil adnotasse de ejus interpolata fluxione.

Praeterea neque manus statim Martorellio dandae sunt agenti Josephum *Sabbaticum* finxisse, eo quod *tali portenti non sono cose rare in questo Scrittore*. Nolo hic Flavii Josephi, Hebraeorum eloquentissimi, qui nunc *γυνικωρατος* ab Martorellio tamquam fabularum compilator traducitur, dignitatem tueri. Sola ratione agendum est. Forfitan & id genus fluvii *αδινωτοι* sunt? Nequaquam minimi: imo & plures extitisse constat ex historia naturali. Videtis Lucantonium Portium de motu corporum pag. 102. & Gassendum Physic. III. lib. 1. cap. 3. Hinc Corfinium physic. tom. III. pag. 577. mira id generis fontium, fluminumque phoenomena referentem, & explicantem audire praestat: *Ad Nili naturam proxime accedit fluvius ille Novanus, qui in agro Pitinate trans Appenninum omnibus solstitiis torrens, bruma siccat, & alter fons, qui in Pireneis, qui singulis horis per tres continuos menses a Majo, vel Junio, vel Julio auspiciatos fluxum interrumpit: quemadmodum etiam Colli-Martiensis in Provincia fluvius admodum exilis octies in hora fluere ac reflere, inaequalibus tamen inter utrumque fluxum intervallis, cospicitur.*

Novanus itaque fluvius ex illa Appenini parte facile oriri poterit, in qua nives, nonnisi vehementiori calore solis solvi, liquarique possunt; adeoque aestate solum non hieme fluere cospicitur. Qui vero aut ex Pireneis montibus, aut ex Colle-Martio toties interrupta periodo excurrit, fortasse impeditur a vento quodam in ipsis montium visceribus contra orificium illud spirante ex quo paullatim aqua defluere debet, donec mediocris aquae copia sensim collecta vi propriae gravitatis venti resistantiam superet, ac per aperta montis latera tota dilabatur. Fieri etiam potest, ut aqua fontis illius paullatim ex guttulis una concretescentibus efformetur, adeoque, dum illae sensim uniuntur fons fluere desinat; incipiat vero libere dilabi, cum mediocris illarum copia formata fuerit. Unde Agricola de natura eorum, quae ex terra fluunt lib. 3. pag. 114. *Quidam ad aliquod tempus cessant, deinde rursus fluunt, ut Symethus in Sicilia, & amnis qui medius inter Arcaeam, & Raphanaeas Syriae, urbes, cursum*

tenet, modo pleno defertur alveo, repente deficit & sex diebus continovis siccum transitum praebet alveum. Eadem habet Ortellius, aliique. Porro Joseph mirabiliora tradit de fonte Hieracuntino lib. 1. cap. 8. de Alphaltitico lacu ibid. cap. IX. & de mari Kinnerth lib. 3. cap. 30. & tamen ab doctiorum recutitorum collegio minime denegantur: igitur aequae historia Sabbatici veluti commentitia rejici nequit. Opponit Calmet ibid. Sabbaticum diversissimae indolis esse ab ea qua ab Josepho describitur, Il est urai-que Dominique Magri dans son voyage qu' il fit en Syrie agè de dix-neuf ans, assure qu'etant arrivé au bord du fleuve Sabbatique avec sa Caravanne an jor de Vendredi 21. Juin au soir, il vit le fleuve se tarir mens le coucher du Sole il du Vendredi & de meuren à sec juequ' au lendemain, que la Caravanne étant partie, il n'eut pas le loisir de voir si le Samedi au soir, lorsque le repos du Sabbat seroit passé le fleuve recommenceroit à couler; le Voyageur cite les marchands de sa Caravanne, & les paysans des environs du li eu pour timoins de ce qu' il avance; & il en infereque Joseph s'est trompe lor squ' il a dit que ce fleuve ne couloit que le samedi puisqu' au contraire il coule toute la semaine excepte le samedi. *Dominicus Magri quidem in Syriam iter habens 19. annorum Juvenis narrat venisse se cum comitibus ad ripam amnis Sabbatici vespere dies Veneris 21. Junii; vidisse autem amnem ad solis occasum subito avescere; cum vero mane alterius diei sibi e loco abeundum esset, inde factum ut prodigii exitum non appariretur; probaturus scilicet, an pristino cursu evoluto, Sabbatho flueret. In ejus rei testimonium itineris sui socios, & incolas loci laudat; ex quo fidem Josepho detrahendum deducit, cum tam longe absit, ut amnis Sabbatho fluat ut potius avescat. Audio. Verum haec Sabbatici existentiam contra Martorellium mirifice confirmant, quicquid hodieum sit de ejus periodico fluxu: nam longo temporum decursu flumina fontesque varias pati posse mutationes quis erit inficiaturus? Ovid. metamorphos. XV.*

*Hic fontes natura suos emisit, & illhic
Clausit: & antiquis tam multa tremoribus orbis
Flumina profiliunt, aut exsiccata residunt.*

Ce.)

Ceterum inconsideratam fuisse laudati juvenis observationem admonet ipse Calmet *ibid.* *sed optandum fuisset, ut Scriptor ille non unius tantum noctis, sed plurium hebdomadarum observatum prodigium adeo mirum narraret; potuit enim subito quodam casu accidere, ut amnis e montibus provolutus forte ad vesperam illius diei arefceret.* Verum haec ut ut sint, ego quidem existimo Sabbaticum amplius non extare. Videfis supra quem laudavimus Anonymi locum: hinc Hyacinthus Serry *ibid.* *quamquam ut planius dicam, quod res est, nullus hujusmodi fluvius in Syria visitur modo: quicquid olim, dum Syriae Civitates obiret Titus Imperator, historiamque Josephus scriberet, rei fuerit.* Si autem quis Sabbaticum adhucdum fluere maluerit, sed absque mira illa periodica fluxione, non abnuo.

Ceterum quicquid sit de existentia, & mirabili Sabbatici fluxione, certo certius est fabulosum licet Sabbaticum I. non leniter fluxisse II. non fuisse aquarum pauperrimum III. non fuisse dictum Sabbaticum, quia quiete currebat, sed quia in quietis, seu Sabbathi die vel fluitabat, vel exarescebat. Quae tria in allato Josephi textu pomeridiana luce clariora illucescunt, & vel a pueris advertuntur. Ergo fluvii Sebethi, Sabbatici, Sabati, seu Sambathii nomine insigniti non ita dicuntur ob caritatem, & quietem aquarum, quod erat probandum. Insuper ut haec vel acu tanguntur, animadverto. Rabbini quod finxerunt fl. Sambatium, seu Sabbathium non quidem leni, quieto, ac uniformi cursu fluere, sed cum sit aquarum tumidissimum strepitoso murmure se revolvere fabulantur, non secus ac Nilum, ex cujus jugi rumore & boatu stupidos ejus loci incolas reddi tradunt Historici. Sabbathium in hunc modum describit Calmet *ibid.* *Ils le meetent au-delà de l'Euphrate dans un Pays fore éloigné, où ils prétendent que les dix Tribus sont encore toutes entières & subsistantes. Elles y possèdent de tres-grandes États ex de grandes richesses. Le fleuve done ils parlent, coule toute la semaine, avec une si grande rapidité, & fait un si gran bruit, qu'on l'entel pendant la nuit a la longueur d'une journée. Il est si large, si profond', & si rapine, qu'il est impossible de le passer: & le jour du Sabbat auquel il ne cou-*

le poine, on met des gardes sur ce flevus, e fin que les Israèlites ne le passent point. *Hunc trans Euphratem in remotissima regione, in qua decem tribus florere adhuc agro, & divitiarum gloria jactitant, fluere perhibent. Proruit autem eo impetu, & murmure, ut sonus noctu ad iter diei, diu vero ad iter mediae diei prorogetur. Amplior est, altior, atque rapidior, quam trajici possit: die vero Sabbathi, quo aquae prodigio stare cernuntur dispositis ad ripam custodibus transitus, Israëlitis prohibetur.* Adifis Bartholoccium in Biblioth. Rabbinic. tom. I. pag. 100. Veniat nunc Martorellius, vir in Rep. litteraria haud infimae notae, & nobis adhuc obtrudat flumina, quae Sebethi, Sabbathii cet. nomine notantur, ex ipsamet vi nominis ingenitam praesferre μικροτητα, exiguitatem, rivulos fuisse, rorem, leniter fluxisse, itaut quiescere viderentur, cet. Vah fallacissimam, importunam, elumbemque ratiocinationem, ac tanto viro, quem & ego veneror suspicioque, profus indignam.

Denique, ut incisis argumentationibus decertem, concedam meo Martorellio, licet evidentissimorum monumentorum ac rationum ope contrarium ad ravim usque demonstraverim, concedam, inquam, Sebethum dictum esse a quiete, eo quod lenissime defluebat. Videant universi quam liberaliter agam. Verumtamen quid inde? Forsitan ex fluviorum leni cursu eorum μικροτης, parvitas deducenda? minime gentium. Enim vero non sunt fluvii, qui leni perquam & insensili labuntur fluxu, qui tamen immensa aquarum copia trahi conspiciuntur. Hinc Caesar lib. I. cap. VIII. *Flumen est Arar quod per fines Aeduorum, & sequanorum influit incredibili lenitate, itaut oculis, in utram partem fluat indicari non possit: id Helvetii vatibus, ac lintribus junctis transibant, ideoque segnis & cunctabundus amnis ab Emenio, paenegyrico Constantini cap. 18. dicitur. In hoc fluvio pontem faciendum curavit Caes. cap. IX. Hinc Silius III,*

*Arget opes stanti similis, tacitoque liquore
Mistus Arar. . & IX.*

Quorum serpit Arar per rara pigerrimus undae.

Idem Silius cecinit de Ticino fl. Insubriae navigabili, qui in Padum excipitur, & aquas suas perspicuas ad
10. M.

20. M. P. immittas aquis Padi turbidis conservat.

*Ceruleas Ticinus aquas, & stagna vadoso
Perspicuas servat turbari nescia fundo,
At nitidum viridi lente trahit amne liquorem
Vix credas labi, ripis tam mitis opacis
Argutos inter volucrum certamina cantus
Somniferam ducit lucenti gurgite lyncham.*

Exinde cecinisse videtur Ariostus cant. XIV. De Doralice & Mandricardo.

*Indi d' uno in un' altro luogo errando
Si ritrovaro alfin sopra un bel fiume,
Che con silenzio al mar va declinando,
E se vada se stia mal si presume,
Limpido e chiaro st, che in lui mirando
Senza contesa al fondo porta lume.*

Et Ovidius met. V. fab. 10. Arethusam sic de Alpheo fl. loquentem introducit.

*Invenio sine vortice aquas, sine murmure euntes
Perspicuas ad humum, per quas numerabilis alte
Calculus omnis erat, quas tu vix ire putares.*

Atque idem, ut sexcenta praeteream, dici potest de nostro Sarno. Adi ad Silium 8. Sannazarium in Salicib. Staium Silv. lib. 1. qui Savonem quoque *pigrum* vocat Silv. lib. p. 3. Forfitan ex Araris, Ticini, Alphaei, Sarni, Savonis, cet. lenitate deduci potest aquarum pauperies? Sed Martorellium iterum, atque tandem sibimet ipsi contradicentem audiamus ibid. pag. 224. *Che i fiumi piccioli s' appellassero dall' andar quieti e lenti, onde in parlar Fenicio si dissero Sabati, ed in altro dialetto Sebetti, il confermano anche gli aggiunti, che i Poeti han dato loro, cioè ποταμοὶ πρὸ βίοντες, fluvii leniter fluentes, e così si legge in Orfeo in Arg.*

Αὐτὰρ ἐπεὶ ποταμοῖν διὰ σῆμα πρὸν βίοντες
lo stesso dice Orazio del fiume Liris, ora Garigliano, nel lib. I. od. 31. non rura, quae Liris quieta mordet aqua taciturnus amnis, quasi spiegandoci con due epiteti la proprietà de' piccoli fiumi; de' quali aggiunti Oraziani Sillio nel lib. 4. s' avvale anche parlando del Liri.

... Qui

. . . *Qui fonte quieto*
Dissimulat cursum, ac nullo mutabilis imbrī
Perstringit tacitus gemmanti gurgite ripas

E ripete lo stesso nel libro 8. dicendo, che va tacitis undis ad Litora. Atqui si verum amamus, hisce verbis, aut Martorellium sibi refragari, aut quidnam sibi voluerit nos aequae nescire dicendum est. Sed ut hisce tricis me extricem, percontor. Isthæc epitheta πρῆνῆ πέορες, taciturnus, quietus, cet. eccuine dantur, flumini an rivulo? Si flumini: ergo non sibi constat Martorellius: alibi enim ex fluviorum taciturnitate, & quiete eorum μικροῦτε parvitatem deduxit. Si rivulo: verum eccur Orpheus in cit. versu non loquitur de ράμμα, rivo, sed de ποταμῶν fluvio? Rurfus, eccur Horatius, & Silius eadem epitheta dederunt Liri non rivulo, sed aquarum plenissimo fluvio?

Post hæc scripta animadverti in Indice Martorell. hæc haberi: *Liris, piccolo fiume, ora detto Garigliano, quali aggiunti abbia presso Orazio, e Silio, adeoque nunc Martorellii mentem affecutus sum; scilicet existimavit ποταμον Orphei, & Lirim rivulos esse, & aquarum indigentissimos, non secus ac Sebethus. Verum ipsemet Martorellius inter ποταμον, & ράμα, fluvium, & rivum, magnum discrimen millies advertit. Deinde Lirim rivulum esse, non secus ac Sebethum, iis suadere potest Martorellius, qui oculorum lumine plane destituti sunt. Igitur, ut res meliori criterio digerantur, dicamus oportet & Orpheum, & Horatium, & Silium nostram potius confirmare sententiam, scilicet etiam aquarum plena flumina leniter aliquando fluitasse, ac proinde nullum, aut importunum esse Martorellii argumentum, quo ex Sebethicarum aquarum lenitate Sebethi paupertatem deduxit.*

Pro corondis loco haud importunam animadvertionem appono. Si, ut contendit Martorellius, lenissimi, & aquarum indigentissimi fluvii, *Sabati*, dicti sunt: eccurnam innumerabiles sunt fontes & fluvii in intimiori Palestina, qui perquam leniter ante ipsorum Hebraeorum oculos cursitarunt, cursitantque, & tamen *Sebethi* nomen minime praeferunt. V. g. *Siloab*, de cujus situ

situ adifis Lamium Harm. Evang. tom. 11. amniculus erat quietus, taciturnus, lenissimus, de quo Torquatus cant. XIII. 59.

*E'l picciol Siloè, che puro e mondo
Offria cortese a' Franchi il suo tesoro,
Or di tepide linfe a pena il fondo
Arido copre, e dà scarso ristoro.*

hinc testante scriptura, non semel Judae regnum significavit, quod etsi exiguum erat, summa tamen pace quiescebat: significavit quoque Servatorem, qui lenis, & mansuetus futurus erat: & hinc non uni *Fontem Draconis* apud Nehem. cap. 2. 13. *Siloachum* esse rati sunt, atque ita dictum ab lenissimo, & serpente aquarum fluore: eccur ergo Siloachum Judaei non appellitarunt *Sabatium*, *Sebethum*, cet. cum id genus rivulos, juxta Martorellium, tali nomine appellitare consueverint?

CAPUT SEPTIMUM.

DE SEBETHI DECREMENTO.

E Verbis jam, penitusque contritis, ut quidem arbitrator, argumentis, queis vulgarem de antiqua Sebethi magnitudine sententiam impetere conatus est Martorellius, sermonem ad alia convertamus, quae majori otio, atque criterio discutienda sunt. Jam illud in primis se se quaerendum offert, quam ob rem Sebethus antiquo aevo plenissima undarum copia fluitans in sequiori aetate sensim sine sensu decreverit, ac humilem in rivum evaserit? Sane id non unam ob causam evenisse me longe demonstraturum spondeo. Consueto prolixior me praevideo futurum, sed disputationis ubertas, amoena rerum varietate pensabitur. Ut vero nitido procedam ordine, plurima veluti certa praemitto.

I. Vesuvium antiquissimum esse, qualiscumque montium origo eligatur, non est inficiandum: ridicula igitur est plurium apud Camillum Peregrinum opinio bla-
taren-

terantium, locum, ubi nunc adcubat Vesuvius, aequatissimam olim planiciem fuisse, quae deinde paulatim intumuit, eructante tellure, ac affurrexerit in tumuli speciem, non secus ac in aequato agro Puteolano an. 1528. mons unius milliarii altitudine ex cineribus eructatisque pumicibus coaluit: ridicula, inquam, est: Quippe Vesuvii immensa moles, altitudo, ejus strata praesertim, quae quidem varia sunt, ac naturali ordine disposita, fati ostendunt montis ejus mundo supparem antiquitatem.

II. Incendia vero Vesuvii ipsius montis formationi posteriora fuisse, nemo est, qui ambigat: etenim futile est existimare subterraneum ignem actualem esse, & a Deo in telluris centro creatum & inclusum, quique fluminis instar in Vesuvii fundum exoneretur, ceterarumque Vulcaniarum flammaram origo sit. Thesin hanc selectissimis rationibus firmarunt jam Corfinius Phys. part. tom. III. 489. & P. D. Jo. M. de Turre (*Storia del Vesuvio pag. 104.*) Non sum nescius inter alios, qui Aristotelem hac in re secuntur, F. Josephum A. Ferrarium de Modoetia physic. tom. III. pag. 158. contrariam inculcare sententiam. Duplex is argumentum objectat. Primo, plurimus, inquit, in terrae visceribus calor reperitur: porro non alia est connaturalior caloris illius causa, quam si subterraneos ignes admittamus. Deinde: *non ex solo calore, prosequitur, ignium subterraneorum existentiam demonstramus, verum etiam ex aliis effectis, quae egre admodum expendi possunt, nisi ignes illi admittantur. Montes enim ignivomos reperiri, nemo inficiari potest, qui ignem, fumum, & cineres emittunt. . . . Porro hujusmodi ignes tunc solum accendi cum emittuntur, dicunt quidem plurimi recentiores; sed unde quaeso, id ipsum quod gratis asserunt ratione adjuncta demonstrant.* Verum haec ejus Physici momenta vel pluma leviora sunt. Quomodo enim evincet hujusmodi calorem, & ignem in montibus & quibusdam terrae inanitatibus jugem, seu semper actualem fuisse, neutiquam vero, ut nos objectamus, ex celeri rapido, perturbato, vel intestino corporum infammabilium motu paulatim conceptum, ac exortum? Apposite fati Corfinius *ibid. montes ignivomi, Thermae, vel loca calida ostendunt quidem quod*

quod aliquis calor in terra reperitur, atque ignem etiam aliquando concipiat, & foras erumpat; non tamen quod ille calor semper in terrae visceribus ardeat.

III. Neque Vesuvius, aliique montes ignem evomentes, qui ad quadringentos, & quingentos enumerantur in telluris superficie hinc, atque inde interspersi, ostiola quaedam sunt, unde gehennales flammae erumpunt, ut crediderunt primi Ecclesiae fideles. Mazzochius Kal. pag. 392. Vesuvianos ignes ab *eximiis*, seu *primariis* primi saeculi Christianis a Gehennae promptuariis fuisse repetitos ex edito Gerasimi fragmento ostendit. Eadem tunc de Vesuvio sensisse S. Patricium, Tertullianum, S. Philippum Heracleotam, S. Pacianum, S. Pionium, & S. Gregorium Magnum interpretatus est. Hinc patet quam longe a veritate aberrant, quae F. Vincentius Patuzzius illevis pag. 7. *de sede Inferni: haud abnuo quidem ita credidisse, aut credere potuisse rudiores aliquos de vulgo Christianos, quemadmodum, & nunc minima desunt, qui ita credunt. Verum quoad Patres, & sapientes attinet nullus in ea opinione versatus est.* Huic igitur viro nil nota fuerunt quae Mazzochius in lucem protulit monumenta. Eandem sententiam docuisse alios Patres tradit Resta lib. 1. met. cap. 3. & 4. Legesius quod Petrus Damianus in ep. 5. c. 13. 14. narrat memoratu dignum, quod se accepisse testatur a Desiderio Cassinensi Abate, qui fuit postea R. Pontifex, Urbanus II. Vulgarem hanc Patrum opinionem hunc in modum jugulat Baronius ad an. 983. quem non legisse Patuzzium mecum quisque mirabitur: *licet autem poeticae magis, quam theologicae credita sunt ejusmodi ora terrae evomentia jugiter flammaram esse inferni portas, & quod idem ignis sit ille inferni peccantibus praeparatus, atque id scripsisse reperiantur Theologi non vulgares; tamen certum, ista potius similitudinem gerere illius gehennae cet.* Quod vero obsoletam hanc sententiam falsam esse demonstrat id plane est. Scilicet Tartareus Carcer ad perexiguam admodum spatium ab Theologis, & Mathematicis contrahitur. Drexelius, Valentia, Lessius, illum ad unius milliarii germanici quadrati, sive cubici spatium extendunt. Munsterus ad duo vel tria milliaria itidem germanica. Ribera, & Cornelius a Lapide ad milliaria

liaria germanica 50. five Italica 200. Omnes hæcæ hypotheses juxta calculum geometricum verificari posse nitide probavit Patuzzius *ibid.* cap. VIII. Ergo Gehennæ spatium perexiguum est, si cum terræ diametro conferatur, quæ juxta Recentiorum observationes septem circiter constat mille milliariibus Italicis. Hæc cum ita sint nemo non videt ignem inferni magna plurium miliarium intercapedine ab terre superficie sejunctum, & claustris solidissimis circumseptum esse. Vulcanorum autem ignes vix milliare unum ab telluris superficie distant. Quomodo vero Gehennalis ignis in remotissimo terræ recessu, ejusque immensa soliditate circumcinctus sine ulla rima vel aditu, sive absque æris effusione excitetur, foveatur, & conservetur fuscæ, & solide explicat Patuzzius *ibid.* cap. VI. quem, ne acta agam, revisas. F. J. A. Ferrarius, qui Recentiorum Physicæ inficere nimis profligavit, & nescio in quot pueriles ivit sententias, *Physic.* tom. III. pag. 161. contra quæ diximus illud Deuteronomii objectat locum 32. 22. *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit usque ad inferna. . . & montium fundamenta comburet*: Verum hæc ita exponit a Lapide: *ultio iræ, & indignationis meæ in eos parata est, & exardescet instar ignis, adeo ut ad inferni novissima pertingat: est metaphora & hyperbole . . . scilicet ut ima & profundissima terræ & montium loca consumat, & in sterilitatem vertat*, cet. Et Malvenda: *quasi dicat: etiam profunda & infima terræ loca vertam in sterilitatem*. Huic consonat Menochius. Non me quidem latet Procop. *Rup. Rab. & Gregorium* 18. *Mor.* 12. per ignem hunc accipere ignem inferni: verum hi allegorice interpretantur, adeoque non urgendi.

IV. Si igitur Vesuvius extitit ab ipsis mundi cunabulis, si ejus ignes non semper fuerunt *actuales*, neque *tartarei*; prono alveo sequitur hunc montem non semper arsisse, & fluxisse jam tempus in quo Vesuvius arboreis tantum comis, lætisque herbarum thoris circumcingebatur. Siquidem *nitrum, sulfure, alumen, oleum, bitumen*, & alia id genus corpora, quæ *inflammabilia, & combustibilia* dicuntur non semper prompta, & parata fuerunt in Vesuvii cavernis, & in aperto, sed in ipsius montis filiceis visceribus interclusa diu latitarunt, quæque

que deinde, ut exposuit P. De Turre, Physicorum lumen, per *ebullitionem*, *putrefactionem*, *fermentationem*, & *effervescentiam* agitata, in ignem tandem se converterunt. Quoniam autem Mundi tempore Vesuvius *effervescentiam* producere coeperit, infra discutiemus.

V. Quae huc usque de Vesuvio diximus, & de ceteris Vulcanis dicenda sunt. Hinc siculam Aetnam non semper arfisse Physici vetustiores tradiderunt. Ovid. met. 15. 340. Aetnam in ignem aliquando verti caepisse cantat, cum antea riguisset.

*Nec quae sulfureis ardet fornacibus Aetna
Ignea semper erit; neque enim fuit ignea semper, cet.*

adeoque Aetnam non eadem vi Gaecorum, & Romanorum temporibus ignem eruclasse arbitror, cum Pindarus in Pythiis Epod. 1. spec. 1. cecinerit quod res erat, quodque oculis videbatur, interdium fumare Aetnam, noctu fumigare

πᾶς . εὐρεύονται μὲν ἀπλά-
τῃ πυρὸς ἀγρόταδε
ἐκ μυχῶν παρὰ ποταμοῖ
δ' ἀμέραισι μὲν προχέον ῥοὸν καπνῷ
αἰθῶν' ἀλλ' ἐν ὄρφναισι πέτρας
φοῖνισσα κυλινδομένη φλόξ ἐς βατει-
αν φέρει πόντῃ πλάκα σὺν πατάγῳ
κείνο δ' ἀφαίκοιο κρυνὺς ἐρπυστὴ
δαινοτάτης ἀναπέμ-
πει, τέρας μὲν θαυμασίον καὶ ἰδέ-
σται, θάυμα δὲ καὶ παριόν-
των ἀκῆσαι.

*A qua sane eruclantur inac-
cessi ignis purissimi
ex imis fontes. Flumina (fumā
vero interdium quidem inundant fluxu
serventem. At per noctes punicea
proglomerata flamma ad profun-
dum ponti ferunt solum, cum strepitu
illa Vulcani fuenta serpentis
sacvissima emittit,
monstrum profecto sumo vi-
su, cum audita
mirabile.*

Virgilius vero Aen. III. Aetnae ruinas & incendia, quae suo aevo mirabantur universi, descripturus magno strepitu fonituque verborum utitur

*Portus ab accessu ventorum immotus, & ingens
Ipse, sed horrificis juxta tonat Aetnae ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem
Turbine fumantem piceo, & candente favilla
Attollitque globos flammaram, & sidera lambit.*
In-

*Interdum scopulos, avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exaestuât imo*

Ex his liquet Phavorinum Philosophum apud Gellium 17. 10. inaniter fabulari edicentem Virgilium, qui in describenda flagrantia Aetnae Pindarum secutus est, ipso Pindaro, qui nimis opima pinguique esse facundia existimatus est, insolentiorum hoc quidem in loco tumidioremque esse. Virgilius itaque Pindaricam Aetnae descriptionem auxit ex eo quod Romanorum temporibus Aetna majori strepitu ignem eructabat, ut Georgic. 1.

*. . . . . quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere saxa.*

& ut narrat Livius tanta flamma ante mortem Caesaris ex monte Aetna defluxit, ut non tantum vicinae urbes, sed etiam Rhagina civitas, quae multo spatio distat afflaretur. Et Lucretius lib. vi.

*Nunc ratio quae sit, per fauces montis ut Aetnae
Expirent ignes interdum turbine tanto,
Expediam, neque enim media de clade coorta
Flammae tempestas Siculum dominata per agros
Finitimis ad se convertit gentibus ora,
Fumida cum caeli scintillare omnia templa
Cernentes pavida complebant pectora cura,
Quid moliretur rerum natura novarum. . . .
Nunc tamen illa modis quibus irritata repente
Flamma foras vastis Aetnae fornacibus esset,
Expediam. Primum totis subcava montis
Est natura, fere silicium suffulta cavernis.
Omnibus est porro in speluncis ventus & aër.
Ventus enim fit, ubi est agitando percitus aër.
Hic ubi portabit, calefecitque omnia circum
Saxa furens, qua contingit, terramque, & ab ollis
Excussit calidum flammis velocibus ignem
Tollit se, ac rectis ita faucibus ejicit alte,
Funditque ardorem longe, lateque favillam
Differt, & crassa volvis caligine fumum:*

Extru-

Extruditque simul mirando pondere saxa, cet.

Et Ovidius qui met. lib. V. Siciliam hunc in modum describit

*Vasta giganteis injecta est insula membris
Trinacris, & magnis subjectum molibus urget
Aethereas ausum sperare Typhöea sedes.
Nititur ille quidem, pugnatque resurgere saepe,
Dextra sed Ausonio manus est subjecta Peloro,
Laeva Pachyne tibi, Lilybaeo crura premuntur:
Degravat Aetna caput, sub qua resupinus arenas
Ejectat, flammamque fero vomit ore Typhoeus.
Saepe remoliri luctatur pondera terrae,
Oppidaque, & magnos devolvere corpore montes.
Inde tremis tellus, & rex pavet ipse silentium
Ne pateat, latoque solum retegatur biatu
Immissusque dies trepidantes terreat umbras*

Adifis Strabonem, Solinum, Senecam, & ante alios Cornelium Severum, cujus opus de Aetna nescio cur Virgilianum esse plerique ex auctoribus testentur. Denique, praeter alios augustae aetatis scriptores, in fequiori aetate Aetnam majori excanduisse impetu firmat incendium illud ex quo Piorum fama, & pietas universum orbem peragravit. *Vicere*, ait Seneca de Benefic. lib. III. cap. 37., *Siculi juvenes cum Aetna majore vi peragitata, in urbes, in agros, in magnam insulae partem effudisset incendium vexerunt parentes suos. Dissedisse creditum est ignes, & utrinque flamma recedente limitem adaperitum, per quem trascurrent Juvenes dignissimi, qui magna tuto auderent.* Et Severus

*Nam quando ruptis excanduit Aetna cavernis,
Et veluti aversis penitus fornacibus ignes,
Et vecta in longum rapidis fervoribus unda:
Hud aliter, quam cum saevo Jove fulgurat aether:
Et nitidum obscura caelum caligine torquet.
Ardebant arvis segetes, & millia culta
Jugera cum dominis, silvae, collesque virentes
Vix dum castra putant hostem movisse: tremebant:
Et jam finitimae portis evaserat urbis:
Tum vero ut cuique est animus viresque rapinae*

*Tutari conantur opes : gemit ille sub auro :
 Colligit ille arma, & stulta ceruice reponit
 Defectum raptis illum sua carmina tardant :
 Hic velox nimio properat sub pondere pauper .
 Et quod cuique fuit cari fugit ipse sub illo ,
 Sed non incolumis Dominum sua praeda secuta est ;
 Cunctantes vorat ignis : & undique torret avaros ;
 Consequitur fugisse ratos, & proemia captis
 Concrepat, ac nullis parsura incendia parcunt
 Vel solis parsura piis : namque optima proles
 Amphion, fraterque pari sub numine fortes ,
 Cum jam vicinis streperent incendia tectis
 Aspiciunt pigrumque patrem, matremque, senemque
 Seu jam defesso posuissent lumine membra ,
 Parcite avara manus, dites attollite praedas :
 Illi diuitiae solum materque paterque ,
 Hanc rapiunt praedam : mediumque exire per ignem
 Ipso dante fidem properant, o maxima rerum
 Et merito pietas homini tutissima virtus . cet.*

Duo laudati Iuvenes in Catanæ nummulis visuntur ,
 imo ad eorum memoriam, ajente Pausania lib. 10., fe-
 sta quotannis agebantur . Videtis Antonium Augusti-
 num Dialog. 2. pag. 34. edit. Rom. Ex his colligitur Aet-
 nam non semper aequali eruptione fremuisse atque ar-
 disse magis in sequiori, quam in antiquissima Mundi
 aetate.

VI. Neque Lipare, Insularum Vulcaniarum princeps
 atque maxima, Homeri tempore ignem fumumque eru-
 stabat. Videtis D. Orvillum pag. 243. & seq. hinc nihil
 vera, imo tortuosa sunt, quae Martorellius contra uni-
 versos illeuit pag. 110. & seq. (*Napoli abitat. cet.*) exi-
 stimans Ulysses ad Liparen flammam fumumque vomit-
 tantem appulisse, & id ex illis Homeri versibus Od. 4.
 327. eruere adnititur

*H' δ' ὡς Σαρπίων ἀδινάων φθογγὸν ἄκουσεν,
 ὧς δ' ἴκτο πλακῦταις πέτρας, δεινῶτε χάρυβδιν,
 Σκύλλῳ δ', ἧ ἢ ποποτ' ἀκήριοι ἄνδρες ἀλυζαν .
 (Narrabat) & quod Sireniū cantantiū vocē audiverat,
 Et quoniā venerat ad vagas petras, gravēque Charybdim
 Scyllamque, quam numquam indemnes viri evitarunt.*

Quasi

Quasi Homerus Πλαγκταῖς πέτρας distinxerit ab Scylla & Charybdi, & quasi vox πλαγκταῖς (quae certe adjectiva est, aliter Homerus eam cum petris minime conjunxisset) Vulcaniarum Insularum proprium nomen fuerit, atque omnibus adhuc mortalibus ignotum . Quod quam iniquum sit perquam breviter evincere studebo. Atqui si verum amamus, sane nil aliud hic innuit Homerus, nisi Scyllam & Charybdim esse Πλαγκταῖς πέτρας i.e. *vagas, mobiles, erraticas, natatiles*, sicuti & Od.M. jam dixerat illas ita ab Diis appellitari . Scylla autem & Charybdis, sicuti, & aliae insulae, & scopuli in mari libere vagari dicuntur, quia turbantibus aequora ventis, nunc fluctibus operiuntur, nunc iterum comparent, quod praesertim, teste Turnefort, in Cycladibus cernere est . Id vero maximopere verificari in Scylla & Charybdi tradidit Strabo lib. I. qui, ut videretur putasse Homerus, fluxum maris ac refluxum vehementissimum fieri circa eos scopulos in mari Siculo, scriptitavit. Praeterea sunt, ait Seneca quaeft. nat. lib. III. *multi pumicosi & leves, ex quibus quae constant insulae in Lydia natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vebitur, alia in lacu Stationensi. Cutyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit tamen aqua sustinetur; & in hanc, atque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aura, nec unquam illi per diem & noctem statio est: adeo movetur levi flatu. Huic duplex causa est. Aquae gravitas medicatae, & ob hoc ponderosae, & ipsius insulae materia vegetabilis; quae non est corporis solidi, quamvis arbores alat. Fortasse enim leves truncos, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Et hodieum in Gallia Belgica apud Sant' Omer, lacus visitur per cujus undas non unae insulae nare conspiciuntur. In harum una adiebat Ecclesia cum Conlegio Religiosorum S. Bernardi: omnes autem mobiles sunt, fluctuantque, ne vero huc & illuc aquis diripiantur, replicatis rudentibus, veluti naves, ad ripam retinentur. Sed de his satis. Quod ad rem attinet, praeterquamquod quae de hisce petris cecinit Homerus Od. M. vers. 59. & seq. Scyllae & Charybdi optime conveniunt, aperte dixit haecce petras duplicem scopulum*

pulam esse, in quorum primo Scylla inhabitat, sub altero Charybdis nigram aquam absorbens, ut cuius non abruptum, sed totum Homeri contextum lectitanti patefiet. Ut vero acu tangatur hujusmodi *petras* ab Scylla & Charydi minime distingui, sedulo advertendum est, Homerum inibi Scyllam & Charybdim non *femel petram*, *petras*, *petrosas* cet. simpliciter nominasse, ut ib. ver. 121. 136. 238. 246. 255. 260.

Ἦν γὰρ δὴ θωήσασθα, κορυσσόμενος παρὰ πέτρῃ.
Si vero properaveris armis instructis ad petram.
 Σκύλλῃ πετραίῳ, ἢ μοι φέρε πῆλ' ἑτάροισιν
Scyllam petrosam, quae mihi ferebat damnum sociis
 Πάνῳ παπταίοντι πρὸς ἠεροειδέα πέτρῳ
Undique circumspicienti ad obscuram petram.
 . . . . . ἀμφὶ δὲ πέτρῃ.
 Δεινὸν ἴβιβρύχῃ . . . . .
 . . . . . circum autem petram
Horrendum intonabat.
 Ὡς οἳ' ἀσπασίροντες αἰέροντο ποτὶ πέτρας
Sic illi palpitantes tollebantur ad petras.
 Ἀὐτὰρ ἐπεὶ πέτρας φύγομεν, δεινὸντα χάρυβδι,
 Σκύλλῃ τ', αὐτίκ' ἔπιπτα θεῶ ἐς ἀμύμονα νῆσον
 Ἰκομεθα, κ. ι. λ.
Sed postquā petras effugissemus horrendāque Charybdim
Scyllamque, deinceps solis ad formosam insulam.
Pervenimus, cet.

Si vero per *πέτρας* in ultimis hisce versibus innuisset insulas (quae juxta Martorellium proprio nomine *πλαγκταί* dicebantur) utique *πλαγκταί* dixisset Homerus eodem versus manente metro, vel eis aliquod infaustum epitheton appofuisset, neque id generis *insulas* cum Charybdi Scyllaque constanter conjunxisset. Haec magis magisque firmantur ab Ifacio, qui circa Scyllam & Charybdim plurimos *petrarum* acervos extare posteritati tradidit: ἢ Σκύλλα περὶ τὸ Ρῆγιον τῆς Σικελίας ἐστὶν ἀκρωτήριον ἔξειχον ἐς Θαλασσαν δικάτωθεν πέτραι πολλαὶ καὶ μεγάλαι, κ. τ. λ. *Scylla promontorium est juxta Rhegium Siciliae, in mare prominens sub quo sunt petrae multae, & ingentes, cet. nil diversa scripsit Agatharchides lib.*

7. *vet. Europic.* ἀκρωτεριον δὲ εἶναι ἢ σκύλλα ἐξέχον εἰς θαλασσαν, ὁμοίωμα καὶ πρόσωπον ἔχον γωαιακος κατω δὲ τῷ ἀκρωτηρίῳ εἰσὶ πέτραι πολλαὶ καὶ μεγάλαι, ἔχουσα κοίλους πότους καὶ ἀπήλαια, ἐν οἷς θαλασσα θερια μινυσον. *Scylla promontorium est in mare prominens, forma facieque muliebri, sub ipso promontorio petrae sunt ingentes, & complures, quae locos concavos, & speluncas habent interiorius in quibus habitant bestiae marinae. E contrario Insulas petrarum nomine vocitare nusquam fuit Homeri usus: imo petrarum vocabulis scopulos saepe, necnon portuum molos designavit, ut Odyss. K. v. 87.*

Ενδ' ἐπιτὶ ἐς λιμένα κλυτὸν ἠλδομεν, ὃν περὶ πέτρῃ
 Ηλίβατος τετύχηκε. . .

*Ibi postquā ad portū clavū venimus quem circum petra
 Sublimis erat. . . Et vers. 126.*

Αἰασίως δ' ἐς πόντον ἐπηριφίας φυγε πέτρας
 Νηὺς ἐμὴ . . . .

*Libenter autem in pontum altas fugit petras
 Navis mea: Et ibid. E.*

Μήπως μ' ἐκβαίνοντα βάλῃ λίδακι ποτὶ πέτρῃ.
Ne forte egredientem jactet ad lapidosam petram

Ἐκτοσθεν μὲν γὰρ πάροιθ' ὄξεις, ἀμφιδὲ κύμα
 Βέβρυχεν βόδιον, λισσὴ δ' ἀνάδεδρομε πέτρῃ
*Extra enim saxa acuta undique autem fluctus
 Fremuit impetuosus, plana vero eminent petra
 . . . . τῇ δὲ οἱ εἴσωτο χῶρ' ἀρσοῖ
 Λεῖος πετράων.*

. . . *Illic ei visus est locus optimus
 Aequabilis petris. Et Iliad. o*

Ἰχον γὰρ πυργιδὸν ἀρηρότες, ἥτε πέτρῃ
 Ηλίβατος, μεγάλη, πολλῆς ἀλὸς ἐγγὺς εἴουσα;
 Ἦτε μένει λιγῶν ἀνέμων λειψῆρὰ κἀλεῦδα
 Κύματά τε τροφοεντα, πατε προσερέθγεται αὐτῷ
*Prohibebat enim turris instar conjuncti, veluti petra,
 Alta, magna, canum mare prope existens,
 Quae sustinet stridulorum ventorum celeres meatus,
 Undasque ingentes, quae eructant in ipsam*

Et Iliad. π. vers. 34.

. . . δὲ σε πᾶτε θάλασσα

Πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νοῶ εἶναι ἀπηνῆς

. . . *Te autem peperit mare,
Scopulique alti, quia tibi mens est saeva.*

πέτρα igitur, pro quo & Attice πέτρος dicitur, ut Moschopulus, & Vossius tradunt, imo Jonice πέτρι, est faxum vastae magnitudinis: at πέτρος lapis est exiguus, & saepius pars grandioris faxi, aut rupis, quemadmodum addocet Eustathius in Iliad. N. Hinc imperitis fucum fecit Barnes, dum in Adnot. ad V. XI. Odyss. ω

Πάρ δ' ἴσων Ὠκεανῷ τε ῥοάς, καὶ λευκάδα πέτρῳ

illevit: quod vero per λευκάδα πέτρῳ Brittannia nostra innuatur, quodque τὸ πέτρα, non rupes, verum insula vertendum sit, licet etiam Albae Rupes ad nostrae Brittanniae oras spectentur, pluribus probamus ad Eurip. Helen. v. 165. Et illaudandi qui cum Clarkio Homeri λευκάδα πέτραν minime reddiderunt *Albam Insulam*, sed sincerius, *Leucada petram*. Verum e via ad diverticulum. Martorellius (Nap. abit. cet. pag. 32.) licet per transfennam scripsit Homerum per λευκάδα πέτρῳ colles *Leucogaeos* facile innuisse, & hanc subdidit rationem, nempe quia, in quel luogo Omero apertamente describe la region di Pozzuoli. Verumtamen quasi suimet oblitissimus ibid. pag. 183. late probat *Leucogaeos* colles cum Fori Vulcani collibus perperam confundi, sed ab *Mergellina* minime distingui: Qua in re praeterquam quod Martorellius non sibi constat, falsum quoque reddit Plinium, qui lib. 18. 11. ubi in alica conficienda cretam quandam esse adhibendam dicit, sic pergit de his collibus: *invenitur haec (creta) inter Puteolos, & Neapolim in colle Leucogaeo appellata: in eodem reperitur & sulfus, emicantque fontes oraxi, oculatorum claritati, & vulnerum medicinae, dentiumque firmitati.* Idem repetit lib. 31. c. 2. *Leucogaei fontes*, cet. ac tandem lib. 35. c. 15. *In Italia quoque invenitur sulfus, in Neapolitano, Campanoque agro (cet. quae desunt) collibus, qui vocantur Leucogaei: quod ex cuniculis effossum perficitur igne.* Quae omnia in Mergellines colliculis minime visuntur, neque unquam inibi extitisse quisquam somniavit. De fonte Mergellines tantum ait Sannaz. Epigram. II.

Est mihi vivo vitreus perenni

Fons

*Fons, arenosum prope litus, unde
Saepe descendens sibi nauta rores*

Haurit amicos

*Unicus nostris scatet ille ripis,
Montis immenso sitiente tractu,
Vitisfer qua Pausylipus vadofum*

Currit in aequor.

Celebre axarsit diffidium inter Mazzochium, & Jac. Castellum an colles Leucogaei ad Campanam perticam pertinerent. Id vero quomodo dirimat Martorellius tute- met videas ibid. pag. 186. Tandem ad semitam regredior.

Praeterea si insulae Aeoliae Homeri tempore igni- vomae fuissent: certe Homerus dum harum unam de- scripsit in principio lib. K. Odyss. aliarum quoque ignem fumum, ac portentosa phoenomena innuisset: verum unius illarum, situm, moenia, amoenitatem, & colonos memoravit, nil autem de igne

Αεολίην δ' ἐὼ νῆσον ἀφικόμεθ'. ἐνθα δὲ ἐν' αἰὲν
Ἀίλοσ' ἰπποτάδης, φ' ἶλος ἀθανάτοισι θεῖσι
Πλωτῆ ἐνὶ νήσῳ πᾶσαν δὲ τέ μιν πῆρι τείχος
Χαλκρον, ἀρρηκτον. λισση δ' ἀναδέδρομε πέτρῃ.
Τοῦ καὶ δώδεκα παῖδες ἐνὶ γερασιν.

Ἐξ μὲν διγατέρες, ἄξ δ' υἱὸς ἠβῶντες
Ἐνδ' ὄγε διγατέρας πῶρον υἱὸν ἐνυ ἀκοῖτας.

Οἱ δ' αἰεὶ παρὰ πατρὶ φίλῳ καὶ μητέρῳ κενῶ
Δαυνυται. παρὰ δὲ σφιν ὄνειπτα μυρία κείται.

Κνισσῆν δὲ τε δῶμα περιγενα χέζεται αὐλῆ
Ἡμαστα, νύκτας δ' αὐτῆ παρ' αἰδοίοις ἀλόχοισι
Ἐδδουσ', ἐν' τε ταπησι καὶ ἐν τρητοῖς λεχέεσσι.

Καὶ μὲν τῶν ἱκομεθα πόλιν καὶ δῶμαστα καλά. . . .

Quae ita ab Antonio M. Salvini vertuntur

All' Eolia Isola giugnemmo,

Ove abitava Eolo Ippotade

Agl' immortal Iddii gradito, in Isola

Notante; e intorno ad essa tutto un muro

Ferreo, infrangibil; liscia ivi su rupe.

Di cui dodici figli in casa nacquero

Sei figliuoli, e sei puberi figliuoli.

Quivi ei le figlie a' figli diede in mogli.

Questi ognor presso al caro padre, e madre

*Veneranda mungiarvan, ed a loro
 Son messi avanti diecimila cibi.
 Ed odorando de fumo di grasso
 La casa ne rimbomba nella corte.
 E notte e dì colle modeste mogli
 Dormono nètappeti, e traforati
 Letti; di questi alla città venimmo
 Ancora, ed alle belle loro case. . . .*

Deinde si Homeri πλακῦται πέτραι Vulcaniae insulae sunt : certe hujusmodi insulae inaccessibiles fuissent , ac plurimorum naufragiis infames : uno verbo omnia quae Scyllae & Charybdi tribuuntur hisce insulis & tribui deberent : Verum Homerus Ulyffis duplicem accessum ad Aeoliam memoravit , nil vero de ejus difficillimo accessu scriptum reliquit , imo bis simplicissime cecinit Od. K. I.

All' Eolia Isola giungemmo . Et inferius v. 55.

*Αὖτις ἐπ' αἰολίῳ νῆσον . σενάχοντο δ' ἐπαῖροι
 Ἐνθα δ' ἐπ' ἐπέρι βῆμεν , καὶ ἀφυσσαμεδ' ὕδωρ .
 Αἰΐα δὲ δάπνον ἔλοντο δοῆς παρὰ νηυσὶν ἐπῆροι .
 Αὐτὰρ ἐπεὶ στυοῖο τε πασσαμεδαὶ ἢ δὲ ποπῆτος ,
 Δὴ τοτ' ἐγὼ κηρικὰ τ' ὀπασσάμενος καὶ ἐπαῖρον ,
 Βλῶ εἰς αἴλου κλυσα δώματα . . . .*

. . . . . Un'altra volta all' isola

Eolia ; e sospiravano i compagni .

Qui vi scendemmo in terra, e attignemmo acqua,

Tosto alle navi fer compagni pranzo,

Poichè gustammo del mangiare, e bere,

Io allor menando indietro un messaggiere,

E un compagno, n' andai alle famose

Case d' Eolo .

Postremo si Vulcani insulae navigantibus tam infestae fuissent, dum Ulyffes, quassa jam navi, & amissis sociis, iterum remigans ad Charybdim incidit, utique harum perniciosarum insularum, quae non procul erant, ardorem sentiisset, vel saltem timuisset . Homerus autem nil de his memorans, ait Odyss. M.

Παν-

Παννύχιος φερόμεν. ἅμα δ' ἡ κελίῳ ἀνίοντι
 Ἡλδον ἐπὶ σκίλλης σκόπελον, δεινῶσθε χάρυβδι
*Tota nocte ferebar, simul autem oriente Sole,
 Veni ad Scyllae scopulum, horrendamque Charybdim.*

Insulae igitur Vulcaniae Homeri aevitate igniferae non erant, sed aurarum tantum flaminibus verberabantur, ideoque Aeolum in eis imperitare vetustiores Graeci finxerunt: sed cum in sequiori aetate exardere coepissent, iccirco posteriores poetae, latini praesertim, Vulcanum in eis locis ferrariam officinam habere commenti sunt, ut Apollonius Rhodius in lib. 4. Argonaut. Juvenalis satyr. 3. Virgilius Aen. 8. Haec quoque genuina ratio est, cur Cyclopes apud Homerum & Hesiodum rustici tantum opiliones sint, atque alti Erycis accollae, apud posteriores vero poetas ferrarii vulgo existimentur, & in Aetna, vel Vulcani infulis degentes.

Quod de Cyclopiibus huc usque illevis apprime firmatur ex Hetrusco illo monumento in Volterrae suburbanis eruto, ad cujus expositionem plenissimum Florentiae an. 1746. commentariolum edidit D. Antonius Giorgius. In eo autem monumento visitur Polyphemus cum barba, cum corhurnis, & duplicem in fronte oculum habens, non secus ac ceteri homines. Eodemmet modo spectatur Polyphemus in quadam Herculanei pictura. Ex hoc autem colligere licet Hetruscorum temporibus Cyclopas nil efferati animi habuisse, & tantum apud Graecos male audivisse: Hetrusci enim non ab Graecis Cyclopium fabulam hauserunt, sed ab Phoenicibus. Hinc Cyclopes alii finguntur ab Hetruscis, alii ab Homero Hesiodoque, & alii tandem ab Latinis Graecisque posterioribus, qui sane in varia gentium aetate variam quoque famam sortiti sunt. Hinc Cyclopes primi Siciliae Habitatores fuisse dicuntur, quique vitam in montibus & silvis degebant, & se illis fructibus innotriebant, quos tellus eis benigna ferebat. Hujusmodi autem vivendi genus ab Platone tribuitur iis, qui αμμοσι post Cataclysmos victitarunt, ut jam notaverat Strabo XIII. pag. 562. Adeantur Cluerius Sic. Ant. II. 15. Bochartus in Chan. I. 30. Neque desunt, qui Cyclopas primos urbium conditores, atque primos humanae societatis in-

sti-

stitutores fuisse contendunt. Pœtæ autem, quæ auctendi fuit potestas, pro temporum diversitate de Cyclopi- bus diversa fabulati sunt. Triplicis generis ergo fuerunt Cyclopes. Alii Etrusci, alii Homerici, alii posteriorum Graecorum & Latinorum. Triplicem hanc Cyclopium divisionem vidit jam Emmanuel Campo- longus, qui in sua Polyphemeide Homericos Cyclopas expressit, in Volcaneide autem & Galleide, haud ille- pidissimis pœmatis, Latinorum Cyclopas graphice de- pinxit. Hinc ratio enitescit cur Damiani Romani Dis- fertatio, in qua probatur sub Cyclopium fabula *Avaros* homines designari, confusam præferat eruditionem: neglexit enim Auctor ternam hanc Cyclopium divisionem.

His ad liquidum perductis, totos nos incubere oportet diluendis iis, quæ contra nobis objectat Martorel- lius. Is ad illa Homeri Od. vers. 62.

Τὴδ' ἔπω πῖς νῆυς φύγεν ἀνδρῶν ἦτις ἰκίται,
 Ἀλλὰ δ' ὄμῃ πινακὰς τε νεῶν, καὶ σώματα φρεσῶν
 Κύμα δ' ἀλὸς φερέωσι πυρός τ' ὀλοοῖο θύελλαι.

*Hæc nōdum ulla navis effugit hominū, quæcumq; accesserit
 Sed pariter tabulata navium, & corpora virorum
 Fluctus maris auferunt, ignisque perniciosi procellæ.*

In quæis Circe hujusmodi petrarum ambages & pericu- la describit, adnotat pag. 112. *Scalpitamente da questi versi si vede, che prima di giungere Ulisse a Scilla, Circe l'avvertisce trovarsi per lo mediterraneo altro luogo, nel quale vi è del gran fuoco, anzi una tempesta di fuoco, πυρος θυελλαι, né può essere Scilla, ove non mai si son vedute fiamme, ma sì bene nell' Isole Volcanie.* Quid igitur ad hæc reponam? Ecquidem vucula *πυρ* apud graecos non solum absolutum ignem denotat, sed etiam igneam vim, seu calorem: Charybdis autem Scyllæque fluctus cum immaniter circumagantur, maximopere exae- stuare debent, ac quasi ignem concipere: hinc illos tam- quam in multo igne furere ipsemet Homerus cecinit Odyss. 240.

Ἐνθεν μὲν γὰρ σκύλλ' ἐσθρῶδι δὲ δῖα χάρυβδῖς
 Δεινον ἀρρῶϊβδῆσε θάλασσης ἀλμερὸν ὕδωρ.
 Ἦτοι ὄτ' ἐξεμεσεῖς, λίβης ᾧς ἐν πυρὶ πολλῷ
 Πᾶσ' ἀναμορμύρεσκα . . . .

Ab

*Ab altera parte Scylla, ex altera dia Cbarybdis
Horrendum absorbit maris salsam aquam.*

*Sed quando evomeret sicut Lebes in igne multo
Tota immurmurabat . . . .*

uti vides, Homerus aquam circa Scyllam fervere docet veluti igneam: hinc Iliad. φ, ut exprimeret Xanti undas in igne Vulcani exardere, eadem usus est comparatione.

Φῆ πυρὶ καίμεν. ἀνά δ' ἔφλυε καλὰ ρέεθρα
Ὡς δὲ λήβης ζεῖ ἔνδον ἐπαγόμεν. πυρὶ πολλῷ.
*Dixit igne aestuans: ebulliebantque limpida fluentia
Sicut autem lebes fervet intus, dum urgetur igne multo.*

Cur vero Homerus igneam aquam, vel ignem in Scyllae vorticibus finxerit haec, quae secuntur plane demonstrant. Nil dicam hic de marinis Phosphoris, vel de accensione aquae marinae, cum constet omnibus maris aquam aestivae noctis tempore vel leniter agitatam late lucere, atque ignem exerere. Unum hic obiter adverto, scilicet opinionem Josephi Vianelli minime probari posse, absolute sumtam, quae docet marinas undas iccirco igneas aliquando videri, aestivis praesertim noctibus, quia nutriuntur inibi quaedam minutissima insecta, quae noctilucarum, seu milvorum more illucescunt. Siquidem statum certumque est penes melioris notae Physiologos in marinis aquis dari quandam oleaginosam substantiam, quae amarulentiam generat, & hanc in fretis potissimum, facillime accendi ac inflammari. Id phaenomenon ad litora Britanniae, Normandiae, & Proventiae vulgo visitur. Hinc ratio enitescit cur aqua dulcis in longa navigatione exardescat, non secus ac, *aquavita*: iccirco nempe, quia cum dulcis aqua in doliis quater in anno corrumpatur generat vermiculos: hi vero mortui ac putrefacti aquam materia illa inflammabili inficiunt & complent. Hinc, ut ait Ferrarius physic. tom. III. pag. 377. *mare tempestate agitatum lucet, quia ex ipso sic tempestate agitato exhalationes in aërem emittuntur. Hae porro exhalationes maximo motu exsiccatae, & calefactae, aliisque exhalationibus ab aëre demissis permixtae incenduntur, & fulgurare videntur. Sed ignis de*
novo

novo illis efficitur: ut de fulgure diximus. Id vero in Messano freto maxime evenire tradiderunt Aristoteles lib. 1. *de admirabilib.* & Strabo lib. 1. qui & addunt in Scylla aquas ita fervere, ut dum hae in gyrum elevantur *omnigenos colores reddent.* Interdum enim color *ater*, nonnunquam *ceruleus*, frequenter *purpureus* apparet. Ceterum cursum, atque immensitatem fluxus refluxusque ne reptilia quidem vel audire, vel videre sufficiunt. Quocirca ad radices montium juxta confugiunt.

Verum quorsum haec omnia? Ex his nempe elucet indulgendum esse liberrimae Homeri phantasiae, si inter cetera, imo & incredibilia Scyllae miracula, ignem quoque, raptim licet, adjunxerit. Haec autem si non arident, nonne dici potest circa saxa & Scyllae cavernas aliquid ignis olim exarsisse? Sane omnes caussae, quae ignem postea genuerunt in insulis Vulcani, aequae extiterunt in Scylla. Liparae incendium ita explicat D. Orvillius in Charit. pag. 688. *Voragines subterraneas, & gurgites dari quis dubitet? nec si auditui fidendum, alia ex causa incendia montis ignivomi in insula prope Liparum, Vulcania dicta, cet.* Et Trogus lib. IV. *Accedunt vicini, & perpetui Aetnae montis ignes, & insularum Aeolidum, veluti ipsis undis alatur incendium. Neque enim in tam angustis terminis aliter durare tot saeculis tantus ignis potuisset, nisi humoris nutrimentis aleretur . . . . eadem causa etiam Aetnae montis perpetuos ignes fecit: nam aquarum ille concursus, raptum secum spiritum in imum fundum trahit, atque ibi suffocatum tamdiu tenet, donec per spiramenta terrae diffusus nutrimenta ignis incendat.* Haec eadem potuerunt esse in Scyllae cavernis, ergo merito conjectamur olim aliquid ignis apud Scyllae scopulos exarsisse, licet non fuerit longae durationis, & quantitatis, vel dicendum est quid aliud fuisse in Scylla, ex quo citus Homerus Scyllam ignem & aquam emisisse fabulatus est. Tandem frustra erimus, si ab Pœtis suarum fabularum peculiarem rationem rigidi fumus quaesituri, praefertim ab Homero, qui plurima effinxit, quae nullo modo & sensu ad naturam aptari possunt.

Opponit tandem mirabundus Martorellius, D. Orvillium sibi contraria narrare in Charit. pag. 688. Scilicet Vul-

Vulcaniam insul., quam praefens invisit, iisdem verbis descripsisse, & eodem modo, quo Homerus descripsit *πίτρας πλαγκταίς*: hinc confert D. Orvillii locum cum Homeri versibus 59. & hunc in modum concludit 115. num. 143. *Son certo, che se da sì eccellente versi, e dagli altri, che ho taciuti si tagliano gli ornamenti poetici, ed il favoloso, che gli vende vaghi si vede esser l'istessa la descrizione di D'Orville, che quella d'Omero, essendo anche in questo intera la parte storica.* Verum ne longa, & inutili collatione lectorem obtundam, ipsemet consulat, in sensu, & in verbis hac in re quam sint longe diversi D. Orvillius & Homerus. Unum hic animadverto, quod Martorellianam collationem infidissimam esse patefacit. Martorellius hocce Homeri versus Odyss. M. 67.

Οἱ δὲ δύο σκοπέλοι, ὁ μὲν ἕρανον εὐρὺν ἰκάνει
 Ὀξείη κορυφή, νεφέλαι δὲ μιν ἀμφιβέβηκε
 Κυανέν. πῶ μὲν ἔποτ' ἱρωῆ ἔδέποτ' αἰθρη
 Κεῖνε ἔχει κορυφῶ, ἔτ' ἐν θέρει, ἔτ' ἐν ὄπῳ
 Οὐ δὲ χεν ἀμφ' αἴη βροτὸς ἀνὴρ, ἢ καταβαίη . . .
 Μέσση δ' ἐν σκοπέλω ἐστὶ ἀπέθ' ἠεροειδές, κ. τ. λ.

queis Homerus Scyllam & Charybdin describit, cum D. Orvillii verbis, queis Vulcaniam hic describit, confert. Hoc autem quid aliud est nisi imperitis illudere? Ad quid Homeri versus, queis Scylla describitur, conferuntur cum D. Orvillii verbis, quae Vulcaniam describunt? Nonne hoc est diversa simul immiscere, aut inter se conferre? Quod vero allati Homeri versus ad Scyllae primo, ac deinde ad Charybdis descriptionem pertineant, ex versibus his palam fiet, qui & illos sensu minime interrupto *αμεσος* secuntur

Πρὸς ζόρον cet.

Ἐνθα δ' ἐνὶ σκύλλῃ ναίει δεινὸν λελακῆα.

Hinc Homerus Scyllam late describit, & inter alia vers. 93. aperte dicit Scyllam in spelunca obscura habitare

Μέσση μὲν τε κατὰ πηλίοις κοίλοιο δ' εὐρυκῆ

Medio quidem per speluncam cavam immergitur.

qui versus recte consonat illi, quem supra attulimus.

Medio autem in scopulo cet.

Cui

Cui consonat Maro Aen. III.

*At Scyllam cobibet caecis spelunca latebris..
Quam semel informem Scyllam vidisse sub antro.*

Denique profequitur Homerus vers. 101.

*Τὸν δ' ἔπεισον σκόπελον χθαμαλῶτερον ὄψει ὀδυσσευ...
Τῶ δ' ὕπο δια χάρυβδης ἀναρριβδεῖ μέλαν ὕδωρ.
Alterum vero scopulum humiliorē videbis Ulysses.
Sub hoc dia charybdis absorbet nigram aquam.*

Ergo πύτραι πλαγκταί, seu duo illi scopuli, quorum unum caelum acuto vertice attingere, & alium *umiliorē* esse cecinit Homerus, sunt Scylla & Charybdis. Neque Vulcani Septem insulae dici possunt duo scopuli. Tandem Historicorum, & Pöetarum Latinorum nullus ad Vulcani insulas difficillimum accessum memoravit. Hinc Trojanus Helenus apud Virgilium III. Aeneae suavit, ut potius totam circum navigaret Siciliam, quam semel per Messanum fretum transiret

*Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos & circumflectere cursus,
Quam semel informem scyllam vidisse sub antro.
Scyllam, & ceruleis canibus resonantia saxa.*

Si autem Vulcani insulae tam difficiles fuissent accessu: sane Helenus id memorasset, ut efficacius Aeneae, quae secuntur, suaderet *ibid.* 410.

*Ast ubi digressum Siculae te admovent orae
Ventus, & angusti rarescent claustra Pelori:
Laeva tibi tellus, & longo laeva petantur
Aequora circuitu: dextrum fuge litus, & undas.*

Deinde Aeneas cum de Carthagine in Italiam navigans vi tempestatis ad Siciliam iterum adventavit, quam tandem relinquens antiquas Latii sedes petiit, certe Vulcanias Insulas aut rasit, aut invisit: si autem id generis insulae navigantibus infestae fuissent, id minime fuisset Pöeta. Itidem Ovidius, qui met. XV. Aesculapium ex Epidaurio ad Romam adnavigasse cantat, de hujusmodi insularum periculis nil memorat,

*... praeterque Lacinia templa
Nobilisata Dea, Scyllaeaque litora fertur.*

Lin-

*Linguit Japygiam, levibusque Amphrysia remis
Saxa fugit, dextra praerupta Ceraunia parte
Romeciumque legit, Caulonaque, Naritiamque,
Evincitque fretum, Siculique angusta Pelori,
Hippotadaeque domos regis, Themasesque metalla,
Leucostiamque petit, tepidique rosaria Paefti:
Inde legit Capreas, promontoriumque Minervae,
Et Surrentino generosos palmite colles,
Herculeamque urbem, Stabiasque, & in otia natam
Parthenopen, & ab hac Cumaeae templa Sibyllae ...*

Neque, quod advertendum est, ulla adest ratio sufficiens cur nautae Jonium secantes ficulum fretum praeternavigaturi ad Insulas Vulcani adventare debuerint, cum haec loca longo intervallo inter se diffita sint. Hinc, necesse non fuit, ut celeberrima Argo, Ulysses, & Aeneas illhuc abrumperentur. Pro coronidis loco cultissimi Tibulli locum appono ubi famosos Ulyssis errores minutatim sed breviter describit, de periculoso autem Ulyssis ad Vulcanias accessu penitus silet

*Nam Ciconumque manus adversis reppulit armis:
Non valuit Lotos coeptos avertere cursus:
Cessit & Aetnaeae neptunius incola rupis
Vitta Maronaeo foedatus lumina Baccho
Vexit & Aeolios placidum per Nerea ventos.
Incultos adiit Lestrygonas, Antiphatenque,
Nobilis Artaciae gelidos, quos irrigat unda:
Solum nec doctae verterunt pocula Circes:
Quamvis illa foret solis genus, apta vel herbis,
Aptaque vel cantu veteres mutare figuras.
Cimmerium etiam obscuras accessit ad arces,
Quis nunquam candente dies apparuit ortu,
Sive supra terras Phoebus, seu curreret infra
Vidit ut inferno Plutoni subdita regna,
Magna Deum proles levibus discurreret umbris,
Praeteriitque cita Sirenum litora puppi.
Illum inter geminae nantem consinia mortis
Naec Scyllae saevo conterruit impetus ore,
Cum canibus rapidas inter freta serperet undas,
Nec violenta suo consumpsit more Charybdis
Vel si sublimis fluctu consurget ima,*

Vel

*Vel si interrupto nudaret gurgite pontum,
 Non violata vagi fileantur pascua solis
 Non amor, & secunda Atlantidos arva Calypsus:
 Finis & erroris miseri Phaeacia tellus. . . .*

VII. Quod diximus de Aetna & de Vulcaniis maxime dicimus de nostro Vesuvio. Itaque omnes cum Sexto Victore scriptitarunt: *mons Vesuvius in Campania Tisi tempore ardere coepit: neque verosimilis est plurimum conjectura dicentium Vesuvium ante Titum etiam exarsisse. Unum ex Strabone constat, nempe ejus verticem complanatum fuisse, & subarsam terram ostendentem cinere, fumigatisque lapidibus obstratam: ex eo autem deduci nequit Vesuvium olim, ut ait Diodorus Siculus, quondam, ut ait Strabo, antiquitus, ut ait Vitruvius, magnis praesertim incendiis fremuisse: aliter harum vomitionum non obscura vestigia in montis ipsius lateribus remansissent, & ab ceteris Scriptoribus, qui ante laudatos triumviros victitarunt, posteritati tradita essent. Hinc tuto dicere possumus Vesuvium paucis ante Strabonem annis effervescente coepisse. Se si considera, ait P. De Turre (Storia del Vesuvio, 142.) attentamente quella Lava, che presentemente si trova sopra Erculano, si vedrà evidentemente dal suo calor bigio, che ha, dall'essere le sue parti unite solamente coll'acque, e nel rimanente sciolte, e separate; dall'essere mescolate col zolfo, e bitume, nè intimamente insieme incorporate, si vedrà dico, che questo è un'effetto dell'effervescenza, ch'era ancora in quei tempi nel suo principio: Onde è, che non ebbe tempo di liquefarsi la materia di questa lava, e formare insieme un corpo, come fanno ora le lave presenti. Ac deinde, prosequitur 143. vir doctissimus, Se v'è qualche ordine negl'incendj, e più tosto quello, che s'osserva nella qualità delle materie gittate dal Vesuvio in varj anni, e di quelle, che gitta sul principio, e nel fine di ciascuno incendio. Imperciocchè la materia de' primi incendj fino a quello del 1036. si trova sempre descritta, come una materia sciolta, e non liquefatta, e insieme incorporata: come è quella degl'incendj accaduti dopo di questi. Così ancora nelli due ultimi incendj del 1751., e del 1754. ho costantemente osservato, che la prima*

ma materia è mero concotta, e più grossolanamente liquefatta di quella, che viene in appresso, e l'ultima finalmente è una leggerissima spuma nera, e composta di materie, che sono intimamente unite, e confuse. Ex his colligere licet Vesuvium non multo ante Titum tempore exarsisse, & post Titum ejus incendia paullatim creviffe.

VIII. Hinc removenda mihi iterum venit Martorellii in novis etymis excudendis jam prona cupido. Is de Thec. Cal. tom. II. pag. 565. Vesuvium, vicinasque urbes Herculaneum, Pompejos, ac Stabias ex igne sibi nomen fecisse afferit, & hunc montem Phoenicum temporibus exarsisse: *hae autem gentes (Phoenices) cum quasdā Campaniae urbes Vesuvii igne vel combustas, vel nimis obnoxias viderint, eam ob calamitatem locis nomina indidere.* Igitur juxta Martorellium Vesuvius an. 1439. ante Christum, quo tempore Campaniam adventarunt, Phoenices, incredibili aestuabat igne, bituminosos torrentes vomitabat, subjectas urbes comburebat, non fecus ac jam vidimus in posteriori aevitate. Verum penes quem, reclamare mihi liceat, antiquissimum Scriptorem leſtitavit Martorellius veterrima haec aequae, ac calamitosissima Vesuvii phaenomena? Ecquisnam veterum ante Titianam Vesuvii vomitationem Pompejos, Herculaneum, Stabias praefertim, Vesuvianis ignibus vel combustas, vel inundatas fuisse Martorellio tradidit? Nonne hoc est quod tantum fieri potuit sibi jam factum fingere? Ecquidem si Vesuvius ante Titum ignes tanta vi eructasset, id minime tacuissent tum Latini, tum Graeci scriptores Historici, & Pöetae absque incredibili communis oscitantiae nota. Et quod inter alia advertendum puto, est profundum Senecae de Vesuvianis ardoribus silentium. Is *quaest. natur.* lib. VI. terrae-motum, qui in Campania non. Februarii Regulo & Virginibus Conf. Pompejos quassavit, Herculaneus oppidi partem diruit, Nucerinorum coloniam contristavit, Neapolim privato quidem, non publico malo perstrinxit, Villasque passim praerupit, minutatim describens, ejusque naturam, & causas doctè, & explicate enucleans, nil de Vesuvii inflammationibus memoravit, cum memorandi opportunitas erat. Quid fuisset ei facilius quam

quam dicere terraemotum Campanum ex vicini Vesuvii ignibus, seu ex repentina accensione sulfureae substantiae in Vesuvianis cryptis delitescents ἀμείσος provenisse? Si Pompeji, Herculenum, Stabiae, cet. olim ante Senecam ob Vesuvii iram fuerunt vel *combustae*, vel *obnoxiae*, vel *inundatae*, vel *conscipientes*, *praegnantēs ignes*, *ora ignis*, *favillae*, *incendii*, *cineris*, ut voluit nescio quam ratione cirus Martorellius, ecurrnam Seneca hujusmodi ignium aestu illas minime tremuisse scriptavit? Forſitan hanc traditionem nesciit? Sed quomodo ad Martorellium usque transmissa est? Adjecit ibid. Seneca sexcentarum ovium gregem exanimatum fuisse, & divisas statuas in Pompejana regione. Hujus autem Phoenomeni causas enucleaturus ait; *aer ipse, qui vel terrarum culpa, vel pigrisia, & aeterna nocte torpescit, gravis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio*, cet. Si autem vel umbratilis ignis in Vesuvii culmine antea apparuisset, nonne Philosophus eo fuisset usus ad hujusmodi effectorum originem rimandam? Haecenus dictis refragatur Martorellius, ac Diodorum Siculum nobis objectat ajentem lib. 4. 21. Edit. Elzevir. Οὐσιώσιον κεκαῦσθαι τὸς ἀρχαίους χρόνους: antiquitus crevisse ardores, & abundavisse sub Vesuvio monte, & inde evomuisse circa agros flammam, cet. verum hic rem certam minime narrat, vel asserit, hinc inquit memoratur. Idem scripsit Strabo pag. 378. (Οὐσιώσιος) ἐκ δὲ τῆς ὄψεως σφραγίδος, καὶ κοιλάδας φαίνας σπραγγώδεις τετραῶν ἀβαλωδῶν κατὰ τὴν χροῶν, οἷς ἂν ἐκβεβρωμένων ὑπὸ πυρός. ὡς τεκμαίρονται ἐν αἰετῶν χωρὶν αὐτο καίεσθαι πρότερον, καὶ ἔχειν κρατῆρας πυρός, σβεσθῆναι δ' ἐπιλιπέσης τῆς υλῆς, κ. τ. λ.) Vesuvius aspectu cinereus, cavernasque ostendens fistularum plenas & lapidum eoloro fuliginoso, utpote ab igne exesolum; ut conjecturam facere possis ista loca quondam arsisse, & crateras ignis habuisse, deinde materia deficiente, restincta fuisse. Non sum nescius Martorellium hic adnotasse Geographum, certo edicere Vesuvium olim ignem emisisse, non vero ex conjectura: quare, inquit, res erit integra si vocem τεκμηρῶντα, conjecturam faciat, minima, & vera mutatione restituas in τεκμηρῶντο, pro certo habeat. Sed nil nos morari debent consuetae Martorellii medellae, in quibus refellendis diu, & inaniter olim adlabo-

ravi-

ravimus. Satis sit advertere magnum Reimarum hunc Strabonis locum recitantem in voce *τετραπόλις* nil fucati invenisse, quem & sequitur P. De Turre. Ceterum ut supra dictum est, concedam meo Martorellio, levi licet conjectura motus, in summo Vesuvii apice ante Titum aliquid ignis exarxisse. Quod autem praeefracte nego est, nim. Vesuvium in antiquissima illa Phoenicum aevoitate exarxisse, & tanto fremuisse impetu, ut subjectas urbes igne vel cineribus inundaverit.

IX. Verum iterum, iterumque Martorellium haec, quae huc usque refutavimus, confirmantem audiamus: subdit (Napoli abitat. ec. pag. 16.) *non sarebbe importuno ag- giugnere, che questo nostro Vesuvio si chiama ancora, Monte di Somma; niuno temerebbe, che viene da Summanus, ritrovandosi in Reinesio cl. 1. 244. un' iscrizione, che comincia JOVI OPTIMO SUMMANO EXUPERANTISSIMO; cet. e cita anche Tullio de divinat., e comenta, che Giove avea tal nome, perchè credevasi nocturnorum fulminum Dominus. Noi siam ben consapevoli delle fiamme sterminatrici di questo monte, ed uscirebbe Summanus dal Fenicio cet. che fra l'altre significazioni dinota tenebrosus, cet. Or ci è noto, che questo nome Somma è un ragggio de' Fenicj Abitatori delle nostre contrade. E giacche il Vesuvio tuona, e fulmina gli sta bene SUMMANUS. Peregrege. Verum haec omnia falsa sunt, quaeque perquam breviter expediam. Primo non superum Jovem denotat Summanus, sed Orcum, seu Plutona, ita dictum, quasi Summum-manium, cui, ut Plinius scripsit, nocturna fulmina attribuebantur, cuique XIII. Kal. Julias templum positum fuit; de quo Naso Fast. 729.*

*Jam tua, Laomedon, oritur nurus, ortaue noctem
Pellit, & e pratis cana pruina fugit.*

*Reddita, quisquis is est, Summano templa feruntur
Tunc cum Romanis, Pyrrhe, timendus eras.*

Summani simulacrum, ait Rosinus pag. 151. edit. Schout- fictile in fastigia templi Jovis O. M. fuit, quod cum coelo ictum esset, nec usquam ejus caput inveniretur, haruspice. in Tiberim id dejectum esse dixerunt: idque inventum est eo loco, qui est ab haruspibus demonstratus. Cic. de divinat. Deinde equis unquam Latinorum aut Graecorum

Vesuvium *Summanum montem* nuncupavit? Sane hodie- dum ita nuncupatur ab urbe *Summa* ad ejus radices, quae septentriones spectant, posita: cujus conditio & nomen si ad Phoenicum usque tempora extenduntur, omnes re- rum Neapolitanarum Historiae ruant oportet, quae an- te Q. F. Labeonem, & M. Clod. Marcellum Coff. *Sum- mam* haud exitisse tradiderunt. Tandem ex duplici Ve- fuvii jugo, quod septentriones spectat dicitur *Monte di Somma*, id autem ignes nusquam vomitavit, imo viri- dissimas habet vel nunc herbas, vites, arboresque.

X. Reponit Martorellius ibid. pag. 66. num. 86. mon- tes ignivomos in nostra Campania ante ipsum Home- rum innumerabiles & horridiores exitisse, & hoc ex non unis fabulis ostendere conatur. Primo ab pag. 33. usque ad 108. tuetur Oceanum Homeri, & Hesiodi mi- nime distingui ab Puteolano Cratere, seu sinu Bajano: sed Homerus Iliad. α. v. 395. Vulcanum in Oceano diu- tius apud Thetin mansisse fabulatur: ergo, prosequitur Martorellius, si Vulcanus nostris in oris victitavit, a- pud ipsas fabili opere fecit artificiosa multa, fibulas, tortilesque armillas, fistulasque, dicendum est in Fabu- larum aevo nostram Campaniam igne foetam fuisse. Idem deducit Cl. Martorellius ex fabula Prometheus, cet. ipsum audiamus num. 86. *Fa mestieri giudicare, che in si antica stagione avessero tali campagne, e colline avuta una gran fama: aggiungasi, che vi conferirono le molte messi, e gli Vulcani; ed è permesso il credere, che allora questi si fossero stati grandiosi, e fieri, cet.* Verum haec omnia uberrima discussione digna essent: sed plurima me ab incospto desistere cogunt. Primo, ne in diversa rapiar, & tortuosam turbatamque sequar orationem. Deinde penitus obruit me asiaticum dicendi genus, quod in deliciis habet Martorellius, quo cum paucissimas ideas tot verborum involucris exprimat, adlaborandum mihi est inter ubertatem copiamque multiloquiorum la- titantes propositiones inscrutari, easque ad severioris cri- ticae canones expendere. Ecquid ergo dicemus? Home- ri, Hesiodique Oceanus estne breve Bajane regionis ma- re? Sane haec sunt ea hominum commenta, quae hu- manae mentis aut summam incertitiam, aut incredibilem superbiam patefaciunt. Stupore oppressus haec illino, &

calamum vix digitis retinere valeo. Conticeant omnes, atque intenti ora teneant. Quaestio hic agitur, an omnes, quotquot fuerunt Scriptores Graeci, aut Latini, qui ab Homero successive ad Martorellium usque floruerunt, aequae, ac basilice erraverint in dignoscenda Homerici Oceani notione, an e contrario immani temeritate caecutierit Martorellius, qui sueto innovandi spiritu semper incalescens, tam monstruosum *σφαλμα* univ-
 erſis, & cujuscumque subſellii Scriptoribus appoſuit. En Martorellii rationes. I. Bochartus pag. 689. 639. & Joh. Clericus adnot. *Theogn. Hesiod.* 133. ajunt hanc *ῥησιον, Ωκεανος*, juxta ejus hebraicum thema idem sonare ac *lagina Crater, Circulus, Lacus*: sed mare Bajanum, seu quod ab Miseno ad Minervae usque promontorium patet, non semel a Strabone pag. 37. *Κρατηρ* dictum est: porro id genus vocabulorum vastissimo pelago totius terrae molem ambi-
 enti minime convenit, nostro autem sinui quam maxime consonat: ergo Oceanus & Crater Neap. unum idemque sunt. II. Hesiodus & Homerus cum aquas totam terram alluentes describunt utuntur vocabulis *θαλασσα, ποντος, πελαγος*; ergo Oceanus quid aliud significat: *e perchè nell' Iliade occorre di raro nominare il Cratere nostro, l' Oceano rare volte vi si rinviene, all' opposto nell' Odissea, perchè Ulisse vi naviga sovente, lo ravvisiamo spesso ripeterſi*. III. In Odyſſ. K. 508. Circe dum praedicat Ulyſſis iter ad inferos, omnia Puteolorum loca describit, Puteolanumque sinum bis vocat Oceanum. Eadem repetit Homerus ibid. Λ. 13. IV. In Iliad. 5. v. 483. cecinit Vulcanum posuisse in scuto Achillis terram, caelum, & mare: at v. 606. addidit in eo scuto positum fuisse etiam Oceanum: ergo Oceanus distinguitur ab immenso mari. V. Homerus Oceanum saepe *fluvium* vocat: haec autem vox *Crateri* nostro potius, quam vastissimo mari convenit. VI. Hesiodus v. 674. describens Titanum ruinas, ait Jovis fulminibus exarsisse maximam silvam (h. e. *proserpinae nemus apud Puteolos*) *Pontum* terram alluentem (h. e. *Tyrrhenum*), & Oceanum: ergo Oceanus distinguitur ab ponto. Et vers. 767. juxta Martorellium loquitur Hesiodus de flumine Styge, quod ex una parte in Lucrinum, & ex novem aliis in Oceanum (h. e. in *Cratera*)

vera) se infundere subdit. VII. Omnia, quae in Oceano, vel ad ejus oras finxerunt Pœetae, ut aëris intemperiem, Harpyias, Vulcanum, Hortos Hesperidum, Gorgones, Medusam, Pegasum, Chrysaorem, Erytiam, Tethin cum Nymphis, Atlantem, Prometheus, Circe, Pygmaeos, Elisium, Geranos cet. cet. ad Puteolos, vicinumque sinum posse referri contendit Martorellius: saltem igitur apud Hesiodum & Homerum vox *Ωκεανος* Puteolanum sinulum designat. Huc usque se extendunt Martorellii rationes. Quid vero contra responderint universi, audiamus.

Ad I. dicunt, Oceani etymon bene convenire universo mari, quod *Crateris, circuli, vel lacus modo* ambiat orbem: vox autem *Κρατηρ* nostro mari data est, quia ejus litora in crateris formam sinuantur. Ceterum praeter Strabonem antiquorum nullus, quod meminerim, sic illud appellavit. Praeterea addas volo praefatum Oceani etymon, quod primo apud Papiam legitur, inconcussum non esse; cum complures, & non inficete Oceanum deducunt ab *celeritate*, ut Solinus ait cap. XXVI. & Probus ad Georgic. I. i. e. ab *ωχύς*, *celer*, & *ναειν*, quod est *fluere*.

Ad II. respondent, neququam Homerus universaliorem significationem dedisse vocabulis *θαλασσα*, *ποντος*, *πελαγος*; quam *Ωκεανω*. Ratio autem cur Homerus ad mare signandum illis potius, quam hoc ultimo utatur, est, quia illa expeditiora sunt, ad metrum facillima, & magis familiaria: hinc, ut Graecos omittam, universi latiores Pœetae, veluti inter se conjurati, cum mare designare volunt, passim dicunt, *mare*, *pontus*, *pelagus*, *aequor*, *fretum*, *salum*, *humida regna*, *undosi tractus*, *Neptuni arva* cet. rarissime vero *Oceanus*. Forsitan & hi Martorellianum paradoxum secuti sunt? Iccirco autem Homerus saepius in Odyss. quam in Iliad. *Oceanum* nominat, quia nempe in illa saepius, quam in hac de rebus marinis, seu de navigationibus loquitur. Ceterum Homerus in Iliade Oceanum octodecies nominat. E contrario, quod voces *pontus*, & *pelagus* minus generale significatum habeant, quam Oceanus, evicit jam Perizzonius ad Sanctii Minerv. lib. IV. cap. 16. n. 16. usque ad num. 18. quem, ne dicta reperam, tutemet consulas.

fulas. Et doctiss. Mazzochius in Spicileg. tom. I. pag. 264. not. 50. ex Diodoro Siculo *Pontum* olim lacui similem fuisse ait: mox ex influxu fluminum erupisse ad cyanea primo, deinde ad Hellepontum.

Ad III. perbreviter occurrunt: loca ab Homero inibi descripta sunt *Acheron*, *Pyriphlegethon*, *Cocytus*, & *Styx*: haec autem flumina circum Puteolos fluxisse minime certum est, & quantum inter se digladiantur Mythologi nemo nescit. Longus essem si eorum opiniones isthuc vel indigitare vellem. Verum demus Martorellio Homerum hic cuncta Puteolorum loca innuisse, Puteolanumque mare *Oceanum* vocitasse. Quid inde? Num ex hoc *Oceanum* peculiarem, & Puteolanae regionis propriam vocem esse deducitur? Nequaquam minimi. Verum quemadmodum Homerus *γυιακοτατα ποτατος*, *πελαγος*, & *θαλασσα* applicat cujuscumque regionis mari, ita & *Ωκεανον*.

Ad IV. Paulo fusius respondent: Vulcanum in Achillis clypeo minime distinxisse *θαλασσα* ab Oceano. Id vero cui cui patebit animadvertenti Homerum primo vers. 480. *γυιακοτατος*, in sequentibus autem versibus peculiariter esse locutum. Primum itaque cecinit Vulcanum in scuto quinque plicas, sive orbes superinduxisse, 480.

Πέντε δ' ἄρ' αὐτῷ ἴσαν σάκεος πτυχῆς . . . .

Quinque autem erant ipsius Clypei orbes. . . .

quos minutatim explicuit Iliad. 5. ubi Aeneae, & Achillis proelium describit

δι δ' ἄρ' ἐτι τρεῖς

Ἦσαν ἐπὶ πέντε πτυχῆς ἤλασε κυλλοποδίων

Τὰς δύο χαλκείας, δύο δ' ἔνδοδι κασσιτεροῖο

Τῷ δ' εἰς μίαν χρυσὴν τρησκετο χαλκεὸν ἔγχος

Haec autem adhuc tres

Erant quoniam quinque orbes superinduxerat Vulcanus

Duas aereas, duasque intus stanni:

Unam vero auream: qua detenta est aerea hasta.

Hi autem quinque orbes sunt quinque mundi zonae, idque palam fiet si color metallorum, & zonarum conditio examinentur; itaut *κασσιτεροῖο* i. e. plumbi albi zona

nam dixerit septentrionalem, & australem, ut scilicet frigidas & cana nive oppletas; aereas autem, quae resplendent, habent temperaturam candoris & rutili coloris dixerit aestivalem, & hiemalem: aureum autem sine dubio igneum: hinc Maro: *ferit aurea sidera clamor: &* Pindarus *ὁ δὲ χρυσὸς αἰθροσμενον πῦρ*, & Vulcanus, ut ignis Deus, virium suarum beneficium in illa zona debuit aurum clypeo superponere. Postmodum, ut *γνικοσάτως* ait Homerus vers. 483. Vulcanus in Scuto effinxit

Ἐν μὲν γαίαν ἔτευξ' ἐν δ' ἔυρανον, ἐν δὲ θαλάσσαν

Inde vero peculiariter (quod ut advertatur volo) de trium harum mundi partium dispositione, & situ locutus Homerus edicit, Vulcanum in caelo effinxisse solem, lunam, cetera sidera, Plejadas, Hyadas, Ursam, cet. In terra autem urbes, homines linguis, moribus, & colore varios, campos, flumina, valles, animalia, cet. Denique dicendum ei erat de mari, & de situ, quem in scuto occupabat, adeoque maris in scuto situm laconice licet descripturus inquit vers. 606.

*Ἐν δ' ἐπίδαι ποταμοῖο μέγα σδένοσ Ὠκεανοῖο
Ἄντυγα παρ πυμάτῃσι σάκεσ πύκα ποιησῖο.
Posuit autem fluvii magnum robur Oceani
Orbem praeter extremum scuti affabrefacti.*

Ubinam ergo Homerus ab Oceano distinxit *θαλάσσαν*? Postremo cum Vulcanus primo in scuto *θαλάσσαν* posuit, vel per *θαλάσσαν* universa maria intelliguntur, vel non: posterius dicere horret Martorellius: ergo primum: verumtamen eccur universo mari aliud adjunxit Homerus h. e. Oceanum, cum ratio postulet, ut toti omnes partes habenti nihil addatur? Igitur, ut omnia belle procedant, dicamus oportet, Homerum primo *γνικοσάτως* loqui de mari, at tandem de peculiari ejus in scuto situatione.

Ad V. jam responderat Vossius in *Pelagus*, ubi ex hebraeo *pelagi* etymo evicit antiquitus commune fuisse nomen fluvii, & mari. Verum si haec nil satisfaciunt, Mazzochium, nostri aevi Oedipum, audiamus *spicileg.* tom. 1. pag. 24. *hinc vero etiam intelligimus jam tunc a nomenclatore Deo id mansisse (quod passim postea hebraeis, aliis-*

aliisque orientalibus peculiare mansit) ut quaelibet aquarum collectiones maria nuncupantur, ut mare Galileae, mare mortuum, quae merae paludes erant, ut e contrario λίμνες veteres etiam de mari usurpabant. Et in subjecta adnot. Sicut Hebraei quoscumque lacus maria appellant: Sic vicissim Homerus Iliad. 24. 79. Pontum Euxinum λίμνην ὠνόμασεν.... Et λίμνην Μαιῶτιν latini quoque paludem moeotidem nuncuparunt: Sed & idem Homerus passim Oceanum ποταμὸν vocat. Hisce autem quomodo responderit Martorellius pag. 383. videamus. Et in primis Homerum inibi non pontum Euxinum, sed Aegeum mare innuisse dicit, & pag. 402. n. 444. contendit Homerum nusquam de Euxino locutum esse: Homerus enim, profequitur Martorellius, nigrum colorem cunctis maribus, ipsis undis, imo & litoribus apponit. Verum haec libere transeant (quamvis reponere possumus Homerum Euxinum innuisse, sed non sub nomine nigri maris) ad quaestionem enim nil attinent, imo Mazzochii assertum magnopere confirmant agentis etiam grandia maria, ut (si non Euxinum) vastissimum Aegeum λίμνης nomine dicta esse. Interea hunc in modum ratiocinatur Martorellius pag. 383. Si potea però pensare più vantaggiosamente di quest' espressione dell' immortal Poeta, ed osservare attento, se λίμνη nell' Iliade, ed Odissea, oltre la nozione di palus n' avesse altra più generale, e più degna: essa voce non una volta vale il cupo fondo del mare, così nell' Od. γ. Vers. 1.

Ἡελίος δ' ἀνέρουσε λιπῶν περικαλλία λίμνην

ciò il sole si spinse al cielo sorgendo dal limpido fondo del mare, non come si traduce comunemente a pulcro lacus nè mai si rimarrà pago, che una palude possa essere περικαλλίς, in cui ci abbia il suo riposo, il più bell' astro. In oltre nell' Od. ε. v. 334. finse Omero, che la Dea Leucotea nel mezzo del mare Gionio (niuno il direbbe fogna, e pure qui si dice λίμνη v. 337.) venne in alto dal profondo dell'acque. . . E chi potea fingersi che Leucotea vivea in acque palustri? Verum elumbis haec eruditifs. Martorelli ratiocinatio nil urget in summum Mazzochium: hic enim nil aliud contendit, nisi voculam λίμνην apud Homerum praeter propriam lacus & paludis

no-

notionem significare etiam ipsum mare: hinc nil dederis inest soli, Leucothaeaeque, si juxta meum Mazzochium ab pulcra λίμνη, hoc est a mari emergere dicitur. Constantem Mazzochium ex ipso Mazzochio ex plano. Is in *Spicileg.* tom. II. pag. 66. evincit sinum Arabicum ab Aeschylō λίμνη dictum esse: *illud vero viro docto (Casaubono) aliud agenti imposuit, quod de vera λίμνη Aeschylum locutum putaret, nec ei succurrisset saepe Homerum (hic adnotat: apud Homerum non semel Βίρδισι λίμνη, in imo maris, non vero in fundo paludis exponitur) saepius vero Sophoclem λίμνη pro mari usurpasset. Id quod jam Grammatici veteres notarunt. Repetit Martorellius pag. 388. Da questi luoghi d' Omero (Iliad. v. vers. 21. & 31. ubi legitur Βίρδισι λίμνη) si raccoglie ad evidenza, che λίμνη, dinota il fondo di ciaschedun mare, nè v'ha chi possa pensare, che il gran nome Nettuno signore di tutte l'acque avesse δαίμονα χρύσεια, μαρμαίροντα in una lacuna, e che in essa serbasse i suoi belli cocchi, e l'ambrosia per loro cibo, potea dunque l'eruditiss. Mazzochi non far giacere anche Tetide Dea del mare in uno stagno; giacchè il Poeta in un luogo da questo savio citato dice, che essa stava ἐν σπηϊ γλαυροῦ, non altrimenti, che Nettuno, e in immergendosi l'iride ἐπεσράχνησι λίμνη, non bisognava tradurre palus, com'ora si vede ma il cupo fondo del mare. Idem semper autem repetenti eadem iterum atque iterum repetenda sunt. Neutiquam meus Mazzochius dicitavit Thetin, Neptunum cet. extitisse in stagnis, in paludibus, lacunis, cet. sed quod centies optime, ac nitidissime addocuit, huc redit: Scilicet voculam λίμνη quae proprie Stagnum, paludemque sonat, interdum apud Homerum nobiliorem, amplioeremque notionem sonare, ipsumque mare denotare: siquidem primitivas appellationes ab Hebraeis ad ceteras gentes fuisse propagatas usuvenit: & hoc apud profanos reperitur, ut lacubus maris nomen tribuerent, & vicissim. Concludo igitur cum magno Mazzochio, qui ad Psalm. 45. 5. *Fluminis impetus laetificat civitatem Dei*: adnotavit: *Flumen sumitur hic pro mari, ut apud Homerum Oceanus est ποταμός: cujus loca vide in Vossio in Pelagus.**

Denique, ut hisce tricis nos extricemus, nonne quid aliud

aliud Martorelliane oppositioni reponere possumus? Profecto Homerus passim Oceanum ποταμον vocat, eique voces πῆτρα, πῆν, πῆσ adjungit, quae omnia refluentium annuum revolutionem proprie sonant: nonne dici potest Homerum regularem Oceani motum innuere voluisse, quo singulis diebus, leni quidem, aequabili, & uniformi, sed tamen sensibilissimo fluxu ex Oriente in Occidentem, ceu immensus ποταμος defluit, ac impellitur? Sane hic Oceani motus fluviorum cursui simillimus est, hinc vulgo dicitur *la Corrente*, neque id *Euripi* nomine innuebant Latini, ut vult Cl. De Turre Physic. tom. II. pag. 371. siquidem tum Graeci quam Latini *Euphrus* interpretantur δοχὰς ὑδάτων, *aquarum conceptacula*, *cisternas*, vel *quamvis aquarum conceptionem*: motum autem Oceani feliciter cum Homero dicimus πῆστρον, πῆν & πῆσ *fluentum*, *fluxum*, *la corrente*. Neque mihi obmurmures cum Corfinio Physic. tom. 3. num. 4. cap. II. hic admirabilis Oceani motus nulli veterum, ut apparet, notus, ut observatum est, cum altero vix ab hinc saeculo Lusitanis Zonae torridae litora navigantibus innotuerit: quippe praeterquamquod penes Homerum & Hesiodum Oceanus reciprocare dicitur passim, ac indefinenter fluere, ipsis oculis id phenomenon videri debuit: cursus enim Oceani perennis ab Oriente in Occidentem, licet maxime in zona torrida inter tropicos, pene ubique se prodit, eumque alii motus, & venti minime impediunt, atque adeo validus est, ac sensibilis, ut caeci sint oportet, qui illum non experiuntur. Consule Varennum lib. 1. prop. 6. Addeis continuus is Oceani motus universalior est, quam fluxus ille, & refluxus, qui unico *aestus* nomine significari solet: siquidem in omnibus fretis, quae directe extenduntur ab Oriente in Occidentem, & quibus Oceani partes junguntur, ut *Maggelanicum*, *Maniliense*, *Javae*, atque alia inter Indicas Insulas, mare tantum fluit ab ortu in occasum, neutiquam vero refluit. Et quamvis veteres hunc Oceani motum regularem esse minime agnovisse concedamus, saltem eis evidens esse debuit Oceanum indefinenter vel ab Polis ad Aequatorem, vel ab occasu ad ortum, vel ab hoc ad occasum, vel ab Aequatore ad Polos moveri: sed hujusmodi Oceani motiones

nes

nes per omnia annium fluxui simillimae sunt : merito igitur Oceanus apud Pœtas , ne dicam apud Philosophos , ceu magnus *ποταμος* indefinenter fluere dicitur .

Neque dicas Homeri aetate Oceanum minime notum fuisse quoad eam partem in qua huiusmodi *fluvialis* motus aperte conspicitur , ut in zona torrida : nam , ut monet D. Goguet *Dell' Origine delle Leggi* ec. tom. III. pag. 92. *Potrebbeſi inoltre ſoſpettare , che queſto Poeta aveſſe avute alcune idee , e confuſe notizie intorno alla qualità de' climi ſituati ſotto l' Equatore . La deſcrizione ch' eſſo fa degli alberi fruttiferi de' giardini d' Alcinoo , mi dà luogo di proporre queſta congettura . Dice Omero , che coeſti alberi non ſono mai ſenza frutto , e che nel tempo , che i primi arrivano alla maturità ; ſe ne formano altri nuovi . La pera vicina ad eſſer colta , ne fa vedere un' altra appena sbocciata . La mela granata , e l' arancio di già maturi ne fanno vedere degli altri vicini ancor eſſi a divenirlo . I grappi dell' uva ſono da altri grappi ſpinti ; ed il fico vicino a cadere dà luogo ad un' altro , che lo ſegue . Odyſſ. l. 7. v. 117. ec. Queſta deſcrizione conviene perfettamente alla maniera , con cui gli alberi ſotto l' Equatore producono i frutti . Ex his , aliisque (obiter noto) Alcinoi magnificis divitiis concludit ipſemet Goguet part. 11. pag. 62. Phaeacum inſulam ab Corcyra , Corſù , diverſiſſimam fuiſſe . Haec autem ſi quid ponderis habent , Martorellium maxime urgent , qui noſtram Campaniam , vicinalque inſulas non amoenis conſitas hortulis , ſed ignibus omnia vaſtantibus obnoxias fuiſſe , ſeu Pygmaeorum , Harpyiarum , corruptiſſimorum huminum , ſtagnorum , lacuum infeſtiſſimas aquas ſpirantium receptaculum fuiſſe calumniatur . Verum illo redeo .*

Prima del ſecolo , in cui Omero (proſequitur Goguet) compone l' Odiſſea potevanſi avere alcune idee della qualità de' climi ſotto l' Equatore . . . ſi è detto , che i Fenici avevano formati degli ſtabilimenti ſopra la coſta occidentale dell' Affrica . poco tempo dopo la guerra di Troja . Coeſti popoli erano al maggior ſegno arditi e intraprendenti ; onde ſi può facilmente credere , che alcuno de' loro naviganti poteſſe eſſer paſſato ſin ſotto la Linea . In queſta maniera prima del ſecolo di Omero ſarebbeſi potuta aver

aver notizia de' climi situati sotto l' Equatore . E' perd facile indicarne ancora un' altra sorgente . La Scrittura parla de' frequenti viaggi , che le flotte di Salomone facevano nella terra di Ophir e di Tarsis sotto la condotta de' Fenicj 3. Reg. cap. 9. 26. cap. 10. 11. 12. Sono al presente divisi i sentimenti circa la situazione del Paese additato sotto questo nome dagli antichi , nè è possibile , a dir vero , l' assicurarsene con certezza . Quello che sappiamo di certo si è , che codeste contrade dovevano esser rimate molto da Elath , ed Assiongaber , porti del mar rosso , donde partivano le flotte di Salomone . Impiegavano queste tre anni a fare il loro viaggio . Sappiamo inoltre , che ritornavano cariche d' oro , d' argento , di gomme , di resine , di legni odorosi , di pietre preziose , di denti d' Elefanti , ed anche di scimie , e di pavoni . Reg. cap. 10. 11. 12. Tutte queste circostanze mi persuadono , che Ophir , e Tarsis debbansi cercare nell' Affrica ; ed io abbracerò l' opinione di quelli , che mettono queste contrade nel regno di Sofala sulla costa orientale dell' Etiopia , ove trovansi tutto le produzioni , di cui abbiamo parlato . Pare in fatti , che questa navigazione dovesse esser familiare a' Fenicj anche avanti il tempo di Salomone . Reg. 3. cap. 9. 27. Noi sappiamo , che per andare dal mar rosso a Sofala bisognava passare la Linea . Per questa ragione Omero posteriore a Salomone di circa un centinajo d' anni , avrà potuto esser bene informato della qualità de' climi situati sotto l' Equatore . Hanc eandem opinionem tutatus est D. Huetius in Diff. de navigat. Salom. Miror D. Prosperum de Aquila in Dict. Bybl. hac una tantum ratiuncula Huetium refutasse , quod scilicet Sophalæ regio metallis , ebore , pavonibus , simiis , psitticis , lignis pretiosis , & aromaticis , gemmisque ferax minime sit . Legatur ipsemet Huetius , ubi omnia , quæ de Ophir scribuntur in Sophalicae regionis tractu abundare evincit . Non sum nescius Calmetum regionem Ophir ad illam , quam Ophir filius Jectan coluit , transtulisse , atque hanc ipsissimam esse Estii sententiam duco , & nescio cur id siluerit Calmetus : ait enim in hunc locum : *Habemus Gen. c. X. & I. Paralippom. 1. Ophir filius fuit Jectan , a quo nomen accepit Ophir regio , Judæis ad Orientem sita (ut quidam volunt ad fl. Gangen) quæ*

ea-

eadem, ut refert Joseph. lib. VIII. Antiquit. cap. VII. etiam aurea terra nuncupata est ob auri illic provenientis abundantiam. Hinc dictum aurum obrizum. Job cap. XXVIII. & Isaiæ cap. XIII. quasi Ophirizum. Est enim iis in locis hebraice Ophir. Vide etiam locum Jeremiae cap. X. & Daniel. X. ubi aurum Ophex idem esse quod Ophir. Haec profert Estius, qui tamen Adversariorum sententiam minime rejicit. Huic Calmeti ac Estii opinioni plurima objectari possunt. Adifis Malvendam in suo Antichristo lib. 4. a cap. XXIX. usque ad XXXVII. & Pinedam de rebus Salomon. lib. IV. cap. III. usque ad 17.

Sunt & qui Ophir esse regnum Perù in India Occidentali defensant, quorum sententiam, licet quinque rationibus refutet Cornelius a Lapide (quae an solidae sint tutemet videas) tandem ait: *Si quis tamen omnino velit Ophir esse Perù, dicat partem hujus classis navigasse in Perù, aliam in Sumatram, & Indiam Orientalem, sic, ut nunc ex divisione Pontificis Alexandri VI. Lusitani navigent in Indiam Orientalem, Hispani eis vicini in Occidentalem.* Haec autem opinio etiam, quod ad me attinet, confirmat antiquos vastissimum Oceanum peragrasse, ac praeter Aequatorem ivisse. Praeterea alia fuit classis Salomonis navigans in *Tbarsis* Reg. III. c. X. 22. quam eandem cum classe in Ophir esse dicere nefas est. Deinde qui cum Sanctio Jesuita *Tbarsis* in Scriptura non aliud esse quam *mare* putant amplius audiendi non sunt. Circa Ophiriticam navigationem quamvis ad Calmeti sententiam accedit Mazzochius Spicileg. tom. 2. pag. 160. tamen tom. 1. pag. 248. candidissime docet triplicem esse *Tbarsis*, primam Ciliciae metropolim, aliam in Baetica h. e. *Tartessus*, tertiam in Carmania: *Fuit, inquit, & Tbarsis alia atque per Oceanum adeunda. . . Mibi quidem, nisi vehementer fallor, non aliud Tbarsis illa, quo classis Salomonica condebat quam Tarsiana Carmania fuisse.* En juxta Mazzochium Classis Salomonica Oceanum adibat. Cornelius a Lapide adnectit Classim hanc ex Tyro, vel Joppe solventem navigasse in *Tbarsis* h. e. vicinum Mediterraneum. . . *Quod si quis velit eam ex mari mediterraneo ulterius perrexisse in Oceanum, & navigasse in Brasiliam;*

filiam ; Peru & Mexico, uti modo faciunt Hispani, non repugnabo. Pineda lib. 4. de Salomone cap. 14. contendit classim hanc navigasse in *Tartessum*, itaut primo navigarit in *Oceanum* cet. Quae omnia fati ostendunt Phoenices *gnaros maris*, ut legitur Reg. III. X. 21. non solum Mediterranei sinus, sed & immensas Oceani oras peragrassae. Nil hic adjiciam de celeberrima illa Phoenicum navigatione, qui sub Nechosio Aegypti rege anno 619. ante Christum ex Erythraeo meridionalem Oceanum subeuntes circum extremae Africae litora vela fecerunt, ac inde superato Gaditano freto in mediterraneum intrarunt, ac tertio demum anno ad Nili ostia adventarunt. Consulatur Herodotus lib. 4. n. 42.

Quod autem certissime evincit Veteres Oceanum subivisse, ac proinde ejus *fluvialem* motum propriis oculis conspexisse, est in Americam incolarum inductio: ad eam namque appellare non potuerunt homines, & bestiae, nisi Oceani immensitatem transissent, Audire praestat, ut plures fileam, Antonium Genuensem Metaph. p. 2. pag. 368. In *America* ignotum fuisse equorum genus ad Hispanarum usque adventum; constat inter omnes, *Interea adeo sunt hodie in ea multiplicati, ut gregatim pascant, atque silvestres evaserint, uti in eo itinerario relatum est, quod ad calcem itinerarii Ansoni nuper editum est. . . sed quod spectat ad Americam non dubito navigatione praecipue excultam.* Plures antiquitus Phoenices, & Cartaginienses Africae litora legentes, circumivisse, atque superato capite Bonae Spei per fretum Gaditanum ad Ostia Nili appulisse; discimus ex Herodoto, & Diodoro Siculo. Ignota veteribus fuit *pix Nautica*: itaque facile fuit vento in Americam deferri, unde redire nescierint. Sed & vestigia quaedam aut vetustissimi cum Americanis commercii, aut cognitionis saltem qualiscumque ejus gentis, in Theopompi Chii fragmento, quod servavit Aelianus de var. hist. lib. 3. cap. 18. reperiuntur fabulis licet infuscata. Quem locum ubi docti pensculatius legerint idem opinor judicium ferent. Vixit autem Theopompus iste temporibus Philippi Macedonis. Vide Vossium de Historicis Graecis. Confirmant haec mirifice quae de Ludoviciana & Canadensibus relata sunt ab iis, qui ejus nationis mores & traditiones diligenter perscrutati

sati sunt. Nam praterquam quod plurima populi illi memorant eodem prorsus modo, quo in historia Mosaica leguntur, mores quoque aliquos habent Judaicis simillimos. Quicquid autem sit de religione illius primae Coloniae, quae Americam advenit, Judeine fuerint, ut hic innuit Genuensis, & alii colligunt ex Esdrae 4., an Pagani vel Athei, ut tuetur Acoſta Hist. Indiar. 23. 24. 25. hic minime discutiam, quod tueor, est nempe Oceani vastitas non ita nostro saeculo navigari coepta est, ut a nemine unquam trajecta fuerit. Vide Coquaeum, & Vives ad Augustini Civit. Dei lib. XVI. cap. IX. Quomodo autem tigres, leones, aliaque ferarum genera in Americam appulerint explicat Augustinus, nim. eadem facilitate, qua in remotissimas a terris insulas translatae sunt. Praestat hic B. Augustinum cum laudatis Adnot. audire.

AUGUSTINUS de Civit. Dei lib. XVI. cap. VII.

Sed quaestio de omni genere bestiarum est, quae sub cura hominum non sunt, nec sicuti ranae nascuntur ex terra, sed sola commissione maris & feminae propagantur, ut lupi, & huiusmodi cetera 1. quomodo post diluvium, quo ea quae in Arca non erant cuncta deleta sunt, etiam in insulis esse potuerunt, si reparata non sunt, nisi ex his, quorum genera in utroque sexu Arca servavit. Possunt quidem credi ad insulas natando transisse, sed proximas. Sunt autem quaedam tam longae positae a continentibus terris, ut ad eas nulla videatur natare potuisse bestiarum. 2. Quod si homines eas captas secum advexerunt, & eo modo ubi habitabant earum genera instituerunt, 3. venandi studio fieri potuisse incredibile non est: quamvis jussu Dei, sive permissu etiam opere Angelorum negandum non sit potuisse transferri. Si vero e terra exortae sunt secundum originem primam, quando dixit Deus Gen. I. II. Producat terra animam vivam: multo clarius apparet, non tam reparandorum animalium causa, quam figurandarum variarum gentium propter Ecclesiae Sacramentum in Arca fuisse omnia genera, si insulis quo transire non possent, multa animalia terra produxit.

V I V E . S .

1 **V**enandi studio cet.) in Insulis Fortunatis, & in his, quae nostra aetate sunt inventae, multa animalium genera, quae inter nos sunt frequentissima, omnino nulla erant: itaque importata sunt: quemadmodum in stirpium generibus quotidie ufuenit, ut semen, aut furculus aliquis ab aliis ad alias gentes transferatur.

C O Q V A E V S.

1 **Q**uomodo post diluuium cet.) quemadmodum genus humanum reparatum est a tribus filiis Nöe, qui servati sunt in Arca, & inde per tot regiones propagatum etiam in insula longo maris tractu deportatum, ita non mirum reparata omnia genera animalium, & propagata per orbem per earum commitionem, quae fuere in Arca Nöe.

2 Quod si homines cet.) quemadmodum enim in stirpium generibus fere ufuenit, ut semen, aut furculus aliquis ab aliis regionibus ad alias transferatur, ita & in animalium generibus contingit.

Cornelius a Lapide Gen.VIII. 17. contra B. Augustinum inquit: *hoc tertium* (scilicet quod creatione in insulis animalia producta sint) *parum credibile videtur, nam post diluuium, imo post primam rerum creationem Gen. I. factam, nihil de novo creavit Deus, ideo enim ex singulis animantibus masculum & feminam induxit in Arcam, ut salvaretur genus eorum super terram.* Sed haec omnia nil Augustini sententiam imminuunt: quippe constat inter omnes, Deum, praeter rerum gubernationem & conservationem, aliquid jam creasse, creare, & creaturum. Neque alia est animarum rationalium origo, quam nova creatio. Et certum potissimum est, Christi Animam tunc solum fuisse a Deo creatam, cum Divini Verbi perfecta fuit Incarnatio. Si autem Gen. II. 2. Deum *die septimo ab omni opere, quod patrat, quievissse dicitur*, id ita intelligendum est, ut sensus sit, Deum cessasse a novis creandis speciebus creaturarum, non autem ab iis condendis substantiis, quibus necessario est opus, ut alicujus, jam olim ab eo conditae, speciei, propagatio multiplicetur. Hinc ipsemet Augustinus lib. VI. *super Gen. Deum requievissse*, inquit, *a condendis generibus creaturae; quia ultra id non condidit alia genera nova.* Eadem profert Auctor libri *de spiritu & Anima.* cap. 41. Consule tot Metaphysicos, qui Leibnitii, & Volfii fabulosam Animarum praexisten-

L

sten-

sententiam refutarunt, & clariores S. Scripturae interpretes. Augustini igitur sententia, si cui non arridet, non ob Cornelii rationem rejicienda est, sed quia ad divinam potentiam, veluti ad aram confugere ab optimo philosophandi genere remotissimum videtur.

Haec cum ita sint, falsi quoque sunt, qui ut Antiquorum in Oceanum navigationem negent, Americam Europae nostrae olim finitimam, proximam, ac fere conjunctam fuisse contendunt, moti ex celeberrimae illius Athlantidis insulae historia, quae apud Platonem in *Critia*, sive *Athlantico*, atque *Timaeo*, atque ab Diodoro lib. V. & ab Aristotele, seu Auctore libelli de *Admirabilibus* memoratur. Atqui miror Strabonem, Tertullianum, Plinium, Pamelium, Vossium, Mercatorem, Bekmanum, Turnebum, Corsinium cet. hanc Platonis veluti plenam veritatis historiam credere potuisse. Notissima sunt argumenta, ac decretoria, quibus Joseph Acofta Proclum, Porphyrium, Origenem, ceterosque Platonis interpretes secutus, hanc esse fabulam, aut allegoriam evicit, quaeque isthuc transcribere taedet jam pigetque. Ipsum revisas in toto Cap. XX. Hinc ulteriori probatione indigent, quae P. D. Joannes M. de Turre, Congregationis Somaefchae gloria & decus, illevis Physic. Tract. 11. sect. unic. §, 176. *Ex hac autem proprietate* (nim. strata terrae, arenae, & lapidea eandem habent altitudinem in tota sua extensione) *hauritur methodus conjectandi, an duae terrae primis temporibus contiguae fuerint. Ita cum observetur in freto Caleti inter Galliam & Angliam eadem utrobique in litoribus oppositis esse strata terrae, probabiliter conjectari possumus Angliae insulam prius Galliae unitam fuisse; & ab aliquo terremoto, vel irruptione aquarum maris, aut ruina terrae fuisse divisas. Idem observatur in freto Gaditano inter Hispaniam & Affricam; idem in freto Messano inter Siciliam & Italiam. Forsitan itaque primis temporibus Hispania Affricae conjuncta erat, & non aderat mare mediterraneum inter Europam, Asiam, & Affricam, & Sicilia non erat Insula, sed Peninsula Italiae. Et sane fretum Gaditanum seu Herculeum in minima sua latitudine est passuum plusquam 5000.; totus hic tractus maris Mediterranei forsan ante Platonis tempus non communicabat cum*

cum Oceano , & ante factum Herculeum erat ea magna insula major Europa , & Asia , quam Plato memorat in Timaeo , eamque vocat Atlantiidem , quae unius diei ac noctis tempore immani terraemotu , & ingenti Oceani alluvione submersa est , ut sexcentis ante Christum annis retulerunt Soloni Atheniensi nonnulli Sacerdotes Aegyptii . . . . Fretum autem Herculeum persosum esse ab Hercule retulerunt veteres , & Diodorus Siculus refert Pontum Euxinum , seu mare nigrum antiquitus cum mari graeciae non communicasse , sed ingentem hunc vetustis temporibus lacum ob abundantem copiam aquarum , quae ex fluminibus Europae , & Asiae , in ipsum exonerantibus ita excrevisse , ut primo sibi viam aperuerit mare per insulas Cyaneas , inde per Hellespontum . Et quae jam praedixerat Bernardus Fontanelle (Pluritie diu Monde Nouff. 6.) *Le favole dicono , ch' Ercole separò con le sue mani due montagne , chiamate Abila e Calpe , ch' erano di mezzo , tra l' Affrica , e Spagna , e facevano argine all' Oceano . Subito adunque entrò il mare con violenza sopra vaste Provincie , e fece quel gran Golfo , che chiamasi il mediterraneo . . . Che Ercole abbia separate con le sue mani due montagne , non è molto credibile ; ma che al tempo di qualche Ercole (giacchè se ne contano cinquanta) e l' Oceano abbia sforzate due montagne più deboli dell' altre , con l' ajuto forse di qualche terremoto , e siesi gettato tra l' Europa , e l' Affrica io lo credo senza difficoltà .*

Eadem rediit Cl. A. Genuensis (Meditaz. Filosofic. pag. 263.) *Ne men grandi , o meno nuovi sono i cambiamenti , che l' Oceano ha in terra fatti . E' certo , ch' e' non è , ab eterno da che l' Inghilterra è stata dalla Francia , a cui attenevasi , secondochè la materia , e la figura de' due lati è assai palesemente cet .*

Haec ut jam dixi gratis asseruntur , ac ulteriori probatione indigent . Primo hujusmodi observationes circa strata quae in dictis locis in tota sua longitudine , & latitudine , eandem altitudinem servare dicuntur , non satis constant , neque accurate fieri possunt ; si dictae terrae ingenti praesertim concussione sejunctae sunt : nam in grandibus id genus ruinis terrarum strata mutantur , abrumpuntur , confunduntur , antiquumque ordi-

nem minime servant. Deinde in pluribus, & a se distitis terris eadem strata vel terrae, arenae, vel lapidea occurrunt, quae tamen nunquam fuerunt conjunctae. Denique demus Affricam, Hispaniae olim conjunctam fuisse, ex hoc autem deduci nequit Americam Europae etiam conjunctam fuisse. Tandem ex eorum sententia, qui Mediterraneum olim extitisse negant, meum assertum mirabiliter confirmatur: etenim si Mediterraneum non extabat antiquissimis illis temporibus, sequitur vetustissimas gentes, aut minime navigasse, aut per Oceanum.

Ex his colligere licet ab antiquis Oceanum fuisse cognitum. Hinc magnum contra Martorellianum Oceanum confurgit argumentum: si Homeri Oceanus ob fluxum rapidissimum ποταμιον refert, si immensus est, si spumat, murmurat, cet. ut habetur Iliad. 6. v. 795.

. . . . Περὶ δὲ πόσῳ Ὀκεανῷ

Ἀφ' ἧς μορμύρας πέν ἀσπετος

E intorno d'Oceano la corrente

Correa di spuma mormorando, immensa.

Si Βαθύρροσ, seu βαθυρρῆϊσ, *profunde fluens*, est, ut ab Homero, & Hesiodo non semel dicitur, si ὕρρσ apud Homerum Iliad. ξ 244. ut suam manifestaret potentiam Oceani quoque fluentia se sopire posse gloriatur, si tandem Homeri Oceanus Ἀΐόρρσ est, h. e. *retrograda fluentia habens*, vel *cujus cita sunt fluentia*, ut exponit Eustathius: certe Oceanus esse nequit Puteolanae regionis mare: siquidem in toto mediterraneo, quod cum Oceano non communicet, nisi per fretum Gaditanum, hujusmodi motus minime sentiuntur, neque ad Europae littora *aestuat*, vel saltem non ita, ut affluxus & refluxus sit visibilis, hinc vix ad trium pollicum altitudinem attolli videtur. Neque dicas Hadriaticum Mediterranei sinum quammaxime *aestuarē*: id enim evenit ob loci angustiam, & ob Affricae litora, Archipelagique infulas, quae aquas in eum directe urgent. E contrario mare E. janum ob ejus orbicularem formam minime aestuat, vix ad *medium pedem* quandoque attollitur, placidissima semper in pace quiescit, Nereidum statio, Pœtarum delicium, cet. Quomodo ergo furentes

pa-

patris Oceani motus ad tranquilla sinus hujus aequora transferri possunt? Verum tandem ad alia transfiliamus.

Ad V. respondent, Hesiodum Oceanum ab ponto minime distinxisse. Verum Martorellio respondeat ipsemet Martorellius pag. 386. n. 428. *Rimane ora palesare... che non è importuno usar due voci dello stesso valore per ispiagare una medesima cosa; nè si dee chiamare tal' espressione vizio, o tautologia: all' opposto queste guise di parlari son comuni e leggiadre, e si danno tra loro scambievolmente, e per dir breve, perchè gli esempi potrebbero esser molti, non sarà chi non rimanga pago, che mi valga d' uno assai opportuno eziandio preso da vocaboli appartenenti al mare, e sono ἄλς, e πλάγως, che tutti e due significano il gran mare, non pertanto Omero usa Odyss. v. vers. 335. ἄλς πλάγωςσι, come altresì si legge nell' Inno di Apollo vers. 73. che a lui si attribuisce. Hinc alia subdit exempla, quae omnia visuntur in Sanctii Minerva, atque in subjectis Jac. Perizzonii adnotat. lib. 4. cap. 3. 5. pag. 539. edit. Amstelaed. Quod autem ex Hesiodi versibus 763. addit de styge nil urget: etenim Styx ubi fuerit, unde dicta, quicquid sit, quaestiones sunt, quas tanta facilitate dirimere, nescio quid temeritatis redoleat. Verum demus Stygem fuisse non procul a Lucrino, Avernoque lacu in sinu Bajano, quamvis contrarius videatur ipsemet Homerus Iliad. B. ajens Titaresium, qui in Pe-neum influit, ramulum esse Stygis, tamen hinc nostrum Cratera Oceanum esse minime sequitur. Revisas resp. ad III.*

Ad VII. denique, quid ego respondeam fat scio, nimirum ferendum esse Martorellium: quippe ad recentissimam de Oceano thesin firmandam, haec omnia confectaria erant, ac perquam necessaria. Quid vero alii responderint, ignoro: Non me autem laet, cum multus ubique de Martorellio in civitate sermo ejus libertatem, confidentiam nimiam, innovandi spiritum, cet. depraedificantium, tum ille in ore omnium, scilicet ei submurmurantium: *tu ne solus sapias? Omnes fungine sunt & stipites?* Qua in re quid ego sentiam explanare non ausim. Non sum nescius, quid postulet caritatis lex & conjunctio. Verum ne amare loquar, & aliena respondere videar, ajo universas, quas supra fabulas

innuimus, ad Puteolanam regionem, ejusque finulum trahere idem est, ac Mythologorum omnium, gravissimumque hominum scripta pessundare, ac sempiterna infamia deturpare, & Homeri praesertim, ac Hesiodi poemata novis quidem, sed crudelissimis intorquere interpretamentis. Possent hic ad peculiaria quaeque descendere: sed omnia vel solum indigitare quid foret, nisi ipsius Oceani aquas brevem congregare in scrobem. Aut omnia etsi in epilogum redacta, hic notare; quid esset, nisi improbum subire laborem, & in immensum progredi? Vela potius contrahamus, cum meliora tractanda supersint. Haestenus dicta confirmat Antonius Genuenus lib. IV. Art. Rat. pag. 161. *Niuno degli Scrittori antichi profani è stato soggetto a più sofistiche interpretazioni, quanto Omero, e questo (diceva il nostro Vico) per quella boria degli antiquarj di far dire a' vecchi tutto quel che non pensano, che i Giovani, affin di laurearsene. Scegliamo un luogo grande. Omero perpetuamente scrive, che l'aurore, e il sole nascano dall'Oceano le mattine e nell'Oceano tuffinsi le sere: che tutte le stelle fuorchè l'Orsa, vadano le sere a bagnarsi nell'Oceano. Qual senso dare a questi luoghi? Il senso comune de' popoli della Grecia è dell'Asia de' suoi tempi. I Fenicj conoscevano l'Oceano Indico, Oriente della Fenicia, dell'Asia minore, e della Grecia: e l'Oceano Atlantico, Occidentale. Poteva esser altra l'opinione comune, che la letterale di quei luoghi? Il sole sembrava nascere nell'Oceano indico, e tramontar nell'Atlantico. Ed essendo per gli Greci, e quei dell'Asia minore (dove è chiaro per un luogo dell'Iliade essere stato Omero) il Polo Artico alquanto rilevato, le stelle polari veggonsi girar sempre senza mai tramontare. Tutta l'antica Grecia non aveva interpretato questi luoghi del gran Poeta, che con quel senso comune. Ma è piaciuto ad un troppo sottile critico, che Omero non parli d'altro Oceano, nè n'abbia altro conosciuto, fuorchè il mare mediterraneo, e nè anche tutto. Gli ha dato le più crudeli torture del mondo per farlo pensare a suo modo. Quod hic tantum advertatur volo est, nempe quae Martorellius objectavit, resolvimus jam, quae vero vicissim ei objectanda sunt penitus sileo. Unum praeterire non potui, & iratissimis musis viverem, si indigno silentio prae-*

praeterirem. Homerus Iliad. Φ. Achillem super mortuum
Asteropeum Xanti filium sic alloquentem inducit

Κεῖσ' ἔτῳ· καλεπὸν τοι ἱρισθενεῖ κρονίων
 Παισὶν ἐρίζεμεναι, ποταμοῖο περ ἐκγεγαῶσα.
 Φῆσθα σὺ μὲν ποταμοῦ γενεῖ ἐμμεναι ἐνὸι ρέοντα
 Αὐτὰρ ἐγὼ γενεῶν μεγαλῆ διὸς εὐχομαι εἶναι.
 Τίχτε μὲν ἀνὴρ πολλοῖσιν ἀνάσσειν μυρμιδόνεσσι,
 Πηλεὺς αἰεχίδης ὁ δ' ἄρ' αἰακὸς ἐκ διὸς ἦεν.
 Τῷ κρείσσων μὲν Ζεὺς ποταμῶν ἀλμυρηνέων
 Κρείσσων δ' αὐτὲ διὸς γενεῇ, ποταμοῖο τέτυκται.
 Καὶ γάρ σοι ποταμὸς γε περὰ μέγας, εἰ δωϊαταῖτι
 Κρυσμεῖν ἄλλα ἤκει δὴ κρονίωι μάχισθα
 Τῷ, ὅτε κρείων ἀχελῷῖο ἰσοφαρίζει
 Οὐδέ Βαδύρρησσο μέγα σθενεῖ Ωκεανοῖο,
 Ἐξ ἧ περ πάντες ποταμοί, καὶ πᾶσα θάλασσα
 Καὶ πᾶσαι κρήναι, καὶ φρέιατα κακρὰ νείουσιν.
 Ἀλλὰ καὶ ὅς δ' ἔδοικε διὸς μεγάλοιο κεραυνὸν
 Δυνῶν τε βροντῶν ὅτ' ἄπ' ὑρανὸθεν σμαραγῆσθ.
*Jaceas sic. Difficile tibi praepotentis Saturnis
 Cum filiis contendere, e fluvio licet natus sis,
 Dicebas tu quidem fluvii te genus late fluentis
 At ego genus magni Jovis glorior esse.
 Genuit me vir multis imperans Myrmidonibus
 Peleus Aeacides: Aeacus vero ex Jove erat:
 Quare praestantior quidem Juppiter fluviiis in mare
 cum strepitu irrumpentibus
 Praestantius etiam Jovis genus, quam fluvii est.
 Etenim tibi fluvius adest magnus, si potest quid
 Prodesse: sed non licet cum Jove Saturnio pugnare.
 Quapropter neque rex Acheloius comparat se Jovi
 Neque profundi magna potentia Oceani,
 Ex quo OMNES FLUVII, & TOTUM MARE,
 ET OMNES FONTES, & PUTEI ALTI oriuntur:
 Sed & is timet Jovis magni fulmen,
 Horrendumque tonitru, quando e coelo fragorem ediderit.*

Ex hoc longo Homeri κείμενῳ elucet Bajanum sinulum
 non esse Ωκεανόν, adeoque dicendum est Vulcanum in
 nostra Campania minime victitasse, per novennium vero,
 non in Bajarum sinu, verum in immensi maris fundo
 apud Thetin latitasse, uti legitur in Hymn. ad Apol.

Παῖς ἐμὸς ἤρατος, μικρὸς πόδας, ὃν τέκον αὐτῆ

Πίψ ἀνάχερον ἐλῦσα, καὶ ἔμβαλον ἑρπί πότμῳ
Filius meus Vulcanus, mutilis pedibus quem peperit ipsa.
Ejeci super manibus arreptum, & ejeci in LATUM MARE.

tandem fuisse translatum ad Olympum, in quo Home-
 rus ferrariam Vulcani officinam locat, & ubi ahenea
 raetia Marti, Venerique praeparavit Odyss.Θ, craterem
 argenteum Regis (hunc Hiram, seu verius Hirom, de
 quo Sam. II., fuisse putavit Mazzochius spicileg. tom.
 II. pag. 151.) Sidoniorum confecit Odyss.ο: Dyonisii
 auream amphoram odyss.Ω: sceptrum Agamemnonis,
 quod primum tenuit Juppiter ipse. Iliad. B. Achillis ar-
 ma Iliad.Σ: Diomedis thoracem Iliad.Θ: Junonis Ca-
 meram Iliad.Ξ: Jovis Aegidam Iliad.ο: cet. Neque
 in Lemno, maris Aegei insula, ullam artem, quae per
 ignem conficitur, exercnisse tradidit Homerus. Neque
 Cabiri, qui Vulcani filii dicuntur, igneam artem exer-
 cuerunt: hinc Antiquitatum Herculansenium auctor;
 tom. IV. *Vogliono gli Antiquarj, che il proprio distinti-
 vo de' Cabiri sia il martello, vedendosi in alcune meda-
 glie così espressamente rappresentati. Si veda il Willide,
 il Vaillant, il Leguino, il Begero, ed altri, i quali con-
 fermano da ciò l'opinione di Ferecide presso Strab. lib. I. e
 di Nonno Dionisio XIX. 19. che i Cabari erano i figli di
 Vulcano, e della Ninfa Cabira, e che il loro proprio me-
 stiere fosse l'opera di ferro, e di rame e simili. Ad ogni
 modo l'Astori l. c. §. 4. impugna questa opinione, e nel §.
 14. fa vedere, che il martello può ridursi ad una specie di
 scettro. Comunque sia è certo, che Nonno dà à Cabiri
 l'asta, cet. Ex haecenus dictis eruitur Homeri temporibus
 igneos montes minime fremuisse, aliter apud Homerum
 passim cerneret Vulcanum in igneorum montium la-
 tibulis, ac aerariam artem exercentem.*

XI. In exufflandis Martorellii conjecturis feliciori
 vento adnavimus: at nunc dubiae fyrtes occurrunt,
 & periculosiores scopuli praetervehendi sunt: nim. con-
 tra nos se objicit Mazzochii auctoritas. Is Kal. tom.
 I. pag. 393. ait: *ejus (Vesuvii) nominis verissimum ety-
 mon a primigenia lingua alicubi exposui simul cum aliis
 pluribus Vulcaniarum insularum, aliorumque hujusmodi
 locorum etymologiis, ex quibus perspicue elicitur ea orient-
 alia*

talía fuisse nomina, quibus igneae vomitiones significantur. Promissum solvit jam Mazzochius in Spicileg. tom. II. pag. 65. adnotat. 1. *Inscriptio Neapoli in colle Paufilypo ante hos 30, annos eras in suburbano Mazzarum praedio JOVI FIAZZO sacra Hebraice phi-az est os praevalidum; cujusmodi Jovi Tonanti fuisse dicitur, ut qui ore suo tonitrua orbem territania exprimeret, maxime Neapoli, ubi ex proximo monte Vesuvio, non sine torrentibus ignearum vomitionum proxima & longinqua vastantium, saepissime intonat. Hinc apud Oscos Vesuvii accolae sermone etrusco montem quidem Vesuvium ab es (ignis) vocarunt, eum vero JOVI FIAZZO h. e. tonanti fecere sacrum. Quo igitur me convertam? Universa, quae Cl. Mazzochius in ea Dissert. inedita, cui FIAZZO nomen fecit, omnia quae in Spicileg. tom. I. pag. 18. tom. II. pag. 17. & 65. ad explicandam divinae vocis *εσρηειαν* trahit ex Ethnicis, qui non alia de causa Jovi Fiazzo cultum exhibuerunt, verissima sunt, nova, atque erudita: quae autem his adjectis de Vesuvio, & aliena sunt, & quae ab omni veri specie abhorrent. Quippe neutiquam probavit Mazzochius Oscos, Vesuvium Jovi Fiazzo h. e. Tonanti fecisse sacrum, verum id gratis, ut ajunt, asseruit. Eodem modo credidit Vesuvium Oscorum aevitate non sine torrentibus ignearum vomitionum proxima & longinqua vastantium saepissime intonuisse. Haec duo primum probet Mazzochius, & dabo manus libentissime. Memetipsum rursus explano. Concedam Vesuvium ante Titum aliquid ignis in sinu suo aluisse, quod quidem ex fumigatis lapidibus in ejus vertice extantibus, ut ait Strabo, colligitur: verum illum ore suo, aut tonitrua orbem territania exprimuisse, aut vicinas urbes combussisse, strenue nego.*

XII. Agedum cetera, quae objectari solent, resolvamus. Acutissimus Philosoph. P. De Ture pag. 30. & seq. (*Storia del Vesuvio*) Diodori Siciliani, & Polybii auctoritate citus contendit Campum Campanum *Phegraenum* dictum esse ab *φλίγω, uro*, a colle Vesuvio nim. qui Aetnae instar Siculae magnam vim ignis eructabat. Si ita esset, sane Tyrrenorum aevitate Vesuvius cineres, ignisque vomisset. Verum haec, quia sano e-
gent criterio, ad historicam cognitionem, ac veritatis

notitiam eadem librare oportet. Et quod ad Polybium attinet. Is in Hist. lib. 2. n. 17. afferit quidem Campos circa Nolam, & Capuam *Phlegraeos* esse dictos: sed an ob ignium calamitatem *Phlegraei* dicti sint, an ob quid aliud, neutiquam memoravit, quin contrarium profus innuere videtur ajens lib. 3. n. 91. de his campis potissimum Deos certasse propter eorum amoenitatem; & praestantiam. Si igitur adeo amoeni & praestantes fuerint nostrae Campaniae novales, ut pro iis Dii pugnas fingantur, sane dici nequit, Vesuvium tunc temporis aut immugisse, aut cinerum igniumque globos in tam laeta camporum aequora superfudisse. Diodori autem Sicil. locus suspensissimus est, ut non uni emunctae naris critici subodorati sunt, en ejus verba: *Phlegraeus quoque campus is locus appellatur a colle nim. qui Aetnae instar Siculae magnam vim ignis eructabat: nunc Vesuvius nominatur multa inflammationis pristinae vestigia reservans*; haec enim & importuna sunt, quia Diodorus inibi loquitur de Cumaea planicie: campi autem *Phlegraei* proprie dicti sunt, qui ab Capua ad Nolam usque extenduntur: & conflata videntur ex illis Flori verbis lib. 1. cap. 16. *hic amicti vitibus colles, Gaurus, Falernus, Messicus, & pulcherrimus omnium Vesuvius, Aetnaei ignis imitator*; vel ex illis Procopii *De Bell. Gothic.* cap. 35. pag. 662. *porro ut Aetna in Sicilia cet. & inferius, quae omnia in Aetna quoque fieri solent*, cet. Strabo quoque dicit Diodori etymon complures probasse, verum ipse contrarium tutatur, ut advertit Martorellius (*Nap. abitat.* ec. pag. 13. num. 18.) ubi pluribus rationibus evincit vocem *Phlegraeus* graecam non esse, sed vetustiorum praeferebat originem, & ab Tyrrenicis repetendam. Hinc nostrae Campaniae campi *Leborini* dicti fuerunt, eo quod optimi & pingues erant, ut eruitur ex Plin. lib. 18. cap. XI. *Quantum autem universas terras campus Campanus antecedit, tantum ipsum pars ejus, quae Laboria vocatur: cum igitur tam nobiles fuerint antiquitus campi, qui circum Vesuvii radices virescunt, dicendum sane est Vesuvii ignibus, & cineribus ante Titum minime abnoxios fuisse. Haec confirmat Felicis cognomen Campanorum coloniae appositum, quod quamvis a Sylla provenisse probabile sit,*

tamen fieri potuit, ut *Felix* in his idem sit, quod *frugifera*, ut apud Gruterum pag. 362. num. 2. COLONIA CONCORDIA. VLPIA TRAIANA. AVG. FRUGIFERA. HADRVMENTINA: aut ad felicitatem suam notandam illud epitheton fuerit usurpatum.

XIII. Item probanda minime sunt, quae Cl. Antonius Genvensis in quadam adnotatiuncula ad Dissert. Physico-Historic. illēvit, scilicet Gigantum ruinas in vetustissimis Graeciae Pöetis ignivomorum montium eruptiones designasse: nam praeterquamquod id nulla verisimili ratione excogitatum sit, non desunt qui contrariam profus originem Gigantibus dederint. Legeſis Mazzochium Spicileg. tom. II. ubi de *Typhone*. Hinc Bassus Bassi Mytholog. tom. 2. pag. 399. inquit: *Pur colle mostuose figure d' uomini smisurati vollero i primi Egizj indicare i diversi incomodi, e disolamenti cagionati dal diluvio sopra la terra. Il significato del nome di alcuni d' essi ne convince. Briareo volea dire: serenità perduta: dall' ebreo Beri, serenità, harous, perduta, abbattuta: Otho indicava diversità delle stagioni dal Fenicio Othus, alterazion de' tempi: Esialto grande ammassamento di nubi (forse prima ignote) dal Fenicio Eph; nuvola, ed Alteh, caligine, nube caliginosa e nera: Encelado le stragi per l' inundazione, dall' ebreo En-celad, fiume temporaneo, torrente. Porfirione terremoti, o crepatura della terra, dal Fenicio Phourphur, crollare, o stritolare: o Mimas le piogge dirotte, dall' ebreo Maim-mim, piogge grandi; e Roecbo il vento, dal Fenicio Rocchus, o Rovach, vento, donde forse deriva il nostro Rovajo. Et Vossius in hujusmodi fabulis enucleandis ad ventorum potius, quam ad montanorum ignium strepitum recurrit.*

XIV. Ex haecenus dictis liquido eruitur Ignivomos montes antiquissimos non esse, praecipue Vesuvium. Hinc Virgilius aliique Augustae aetatis scriptores plurima de Aerneis ignibus tradiderunt, nil vero de Vesuvianis. Statius quidem Vesuvii iras describit, sed is sub Domitiano viciſitavit, neque Petronius Arbitr hunc montem innuit.

Est locus excito penitus demersus biatu

Par.

*Parthenopen inter, magnaëque Dicarchidos arua
Cocyta perfusus aqua . . . .*

apposite satis Joh. Mabillonius in Diar. Italic. cap. 22. *Sulfataram egregie describit Arbiter, quamquam ejus bo-
dierni interpretes de monte Vesuvio dictum, nec satis con-
siderate tradunt . . . . me sane fugit qua ratione id de
Vesuvio monte dictum autument, cum accurate situs vo-
raginis exprimat: nim. Parthenopen inter id. Neapol.
magnequae Dicarchidos arua, videlicet Puteolana arua.
nam Puteolis Dicarchidis olim nomen fuit. Hinc basilice
fallitur Franc. Orlandius, dum Orb. Sacr. & praefat.
tom. 4. lib. 1. c. 4. n. 16. haec illinit: ante Augusti im-
perium quinquies jam exarserat, nunquam tamen vehemen-
tius, quam imperante Tito. Haec & similia apud non
unos, qui de Vesuvio scriptitarunt, Historicos insulfis-
simos occurrunt, sed quae refutatione non indigent.
Hinc optime animadvertit Franc. A. Zaccharia hist. lit.
tom. XIII. pag. 117. Grande ajuto riceve la storia lettera-
ria del P. Torre per la serie, ch' egli ci dà degli Autori,
che dal Vesuvio hanno scritto. Ma forse avrebbe deside-
rato taluno, che aggiugnesse il suo giudizio intorno a li-
bri, de' quali ci dà il catalogo, acciocchè si possa sapere,
non solo, chi ne abbia scritto: ma eziandio chi ne abbia
scritto bene: hinc in eliminandis tot, quas de Vesuvio
venditarunt, fabellis eruditi minime infudarent.*

XV. Itaque, ut quo progressa est oratio relabatur,
sub Augusti tempestate Vesuvius montium omnium a-
moenissimus erat, cujuscumque generis vitibus circum-
vestitus, & usque ad verticem foecundissimarum planta-
rum seminariis confitus. Hinc Strabo laetissimum tunc
temporis hujus montis situm describit pag. 378. Ἰπερ-
κῆται δὲ τῶν τόπων ὅσων ὄρεσσι τῶν Οὐεσῶν ἀγροὶς περιου-
μενον (αὐτὸ περιουκλυμενον) παγκλοῖς πλὴν ὡς κορυφῆς: im-
minet his locis mons Vesuvius, qui ab optimis undi-
que habitatur (vel cinctis agris) praeter verticem. Imo
& ipsamet ejus montis culmina quasdam arbores ha-
buisse, & vites constat ex Xiphilino in Tito: Καὶ αὐτῶν
(Βεσβῖν) αἰ μὲν ἄκρα, καὶ αἰ δένδρα, καὶ ἀμπέλους πολλὰς
ἔχει· ὅδε δὲ κύκλος ἀνείπται τῶ πνεῦ, καὶ ἀναδίδωσι ὡς δὲ
ρυκτῶς φλόγα, ὄρε, κ. τ. λ. culmina ejus montis multas at-
bo-

bores habent, vitesque; sed ambitus igni expositus est, & interdium fumum, noctu flammam sic emittit, ut ec. Non sum nescius Martorellium de Thec. Cal. tom. II. p.423. objectasse Xiphilinum hic aut sibi non constare, aut aliqua medela indigere: nam & ipse Xiphilinus paullo ante dixerat, ταυτή γὰρ, nempe vertice, πετυρωτάς μόνον, *flamma solummodo alitur*: itaque (instat Martorellius) adversa sibi veluti obliviosissimus narrat Xiphilinus, dum Vesuvii montis summitatem nunc igne foetam, nunc vitibus, atque arboribus florescentem dicit; hinc librariorum stupore incusat, & reponit *νωτα*, dorfa, pro *ακρα*, vel *οι μὲν ἀγροὶ . . . ἀμπέλους . . . ἐλασι*, vel *τα μὲν ἐξωθεν*: quare verba latialia sint: *Vesuvii dorsum* (vel *agri* vel *exteriora*) *arbores vitesque habent, vorago autem*, (sive *grater*, sive *circus*) *ob ignem depressus est ec.* Verum ego ajo Xiphilinum nulli hic mendo cubare, & tamen sibi adversa neutiquam narrare. Siquidem primo vere scripsit, Vesuvii summum verticem, seu voraginem flamma solummodo ali: inde e vestigio adjecit ejus montis culmina, quae introrsum declivia voraginem, seu medium circum neclebant, quasdam arbores habuisse. Quid his inest repugnantiae. Distinguat Martorellius Vesuvii culmina ab ipso circo, & Xiphilini antilogia in nihilum redigetur. Porro equis unquam non distinxit circum a supercilliis, seu culminibus, quae ipsum circum undique cingunt? apposite fatis Martianus Capella initio libri 8. Astron.

Quin etiam medios, quos necant culmina, circos.

Xiphilinus igitur vere & constanter scripsit Vesuvii circum arfisse: circi autem culmina non junis arboribus floruisse. Postremo si Xiphilinus scripsisset *νωτα* seu dorfa, seu exteriora Vesuvii quasdam arbores habuisse, inficetissimus esset: nam Vesuvii exteriora tunc temporis non multas vites, *ἀμπέλους πολλὰς*, & arbores habebant, sed circum undique arboribus opacis vestita erant, ut ait Procopius Gothic. rer. lib. 2. c. 4. in fin. & undique optimis praecineta agris, ut ait Strabo loc. cit. & pampineis umbris amoenissima, ut Martialis. Neque Xiphilino contrarius est Strabo, qui cum scripsit totum Vesuvium arboribus fuisse constitum *praeter verticem πλην*

κορυφῆν , quem & omnino sterilem vocat , ἀκαρπὸν ὄλιον .
 nil aliud innuit nisi Vesuvii summam cimam , in qua
 erat circus , ariditatis plenam fuisse , quod minime re-
 negavit Xiphilinus . Ex his patet discrimen inter Aet-
 nam & Vesuvium , Hic enim Strabonis aevo arboribus
 circumvestitus erat , excepto vertice , seu circo : illa ve-
 ro non solum culmen nudum & cinereum ostendebat :
 verum & omnia superiora loca herbis , atque arboribus
 denudata , ut in ipso Strabone legitur pag. 420. Ἐστὶ δὲ
 ἴλα αἰ ἄνω χωρία , καὶ σφραῖδη , καὶ χιόρον μεσὰ τῷ χει-
 μῶν . παὶ κάτω καὶ δρυμοῖς , καὶ φυτείαις διείληπται παντοδα-
 παῖς , superiora loca nuda sunt , & cineribus tecta , ac
 per hyemem nivis plena : inferiora nemora , & omnigenae
 plantationes complectuntur . Quod in sequiori aetate ac-
 cidit & Vesuvio , Procopio testante .

XVI. Hinc Vesuvius Valliculis sinuosus erat , ut le-
 gitur in S. Patricii elogio , quod die 28. Aprilis in Me-
 naeis Venet. edit. reperitur , ἑώρακα ὄρος παραγωγῆς : vidi
 montem vallibus sinuosum , Math. Radero interprete .
 Non me quidem latet Mazzochium Kal. tom. I. Adnot.
 231. allatum Raderi interpretamentum male probasse ,
 & reddidisse , *Vidi montem barathro biantem* cet. Siqui-
 dem , ut inquit , *Nec Vesuvius sinuosus vallibus unquam
 fuit , aut esse potuit (quippe bituminosis torrentibus ad
 conualles semper se devolventibus , ac cineribus insuper
 aequantibus omnia) nec Φαραγξ aliud quam quod in in-
 terpretatione posui significat . De barathro seu carvo , quod
 in summo Vesuvii vertice desidet amphitheatri imaginem
 afferens , legatur Xiphilinus , ubi ex Dione ejus montis
 figuram , quo tempore celebris sub Tito eruptio contigit
 accurate describit . Vehementer doleo me nescio quo fa-
 to inductum haec quae de Vesuvio saltuatim illeivit tan-
 tus vir neutiquam probare quivisse . Interim videat Mar-
 torellius me mei Mazzochii dicta non pecudum more
 sequi . Atqui si verum amamus , eccurnam Vesuvius sinuo-
 sus vallibus nusquam fuit , aut esse potuit ? Ratio in prom-
 tu est , replicat Symmachus , quippe bituminosi torren-
 tes omnia aequarunt . Peregrege . Sed id generis tor-
 rentes potuerunt non esse : ergo Vesuvius potuit esse val-
 libus sinuosus . Probata igitur potentia , ut semel Scho-
 lastice loquar , ad actum ipsum vindicandum regredia-
 mur .*

mur. Porro omnium primus qui de bituminosis torrentibus memoravit, fuit Leo Marficanus Monachus Cassinensis, qui de VIII. Vesuvii incendio, quod an. 1059. contigit, scripsit. Hosce torrentes evomit quoque Vesuvius an. 1036. teste Francisco Scoto, verum is scripsit post Marficandum. In primis itaque sex incendiis Vesuvius bituminosos liquidosque fluvios minime eructavit, nec quidem in terribili illa Titiana eruptione: nil enim de illis memoravit Dio, Svetonius, & Plinius qui hac de re fusius & minutatim scriptitarunt. Verum largior meo doctis, Mazzochio, Vesuvium in prima hac ejus conflagratione liquefacta ac bituminosa flumina scaturisse: exinde vero elici nequit, S. Patricium, qui hanc eruptionem praefens invisit, crebras Vesuvii valliculas torrentibus aequatas vel aequandas videre non potuisse. Postremo, quod ad me attinet, Vesuvianae convalles torrentibus aequatae fuerunt: ergo ante Vesuvii vomitiones vacuae fuerunt, & longo temporis spatio hiarunt. Φεραγξ vero non tantum barathrum, sed praecipitium quodque, hiatum, voraginem cet. praefertim vallem, ut reddidit Hieronymus Ezech., significat. Quod denique suadet Mazzochius de summo Vesuvii barathro, nil ad rem facit: siquidem S. Patricii tempore Vesuvii Verticem magna sui parte complanatum fuisse tradidit Strabo. Idem vertex novo igne consumtus in amphitheatri formam depressus videbatur tempore Alexandri Severi. Procopius vero, ac deinde Zonaras & Pontanus de Vesuvii barathro locuti sunt. Itaque Vesuvius valliculis sinuosus erat, pluresque habebat cavernulas, quarum maxima, ut legitur in Floro & T. Livii supplem. a vertice ad montis usque radices hiabat.

XVII. Ex his, uti vides, colligitur, quod in hieme pluviarum niviumque aquae supra Vesuvii verticem, & latera restagnabant, vel enim combibebantur ab pervio montis cortice, vel per fissuras rimasque rupium intrabant, & in quibusdam earum inanitatibus recipiebantur, vel in spissis valliculis, cavernis, voraginibusque collectae retinebantur. Vesuvius ergo tot aquis in gremio collectis ad plurimos fontes, rivulos, & fluvios nutriendos par erat. At supervenientibus incendiis amoenissimi Vesuvii vultus repente mutatus est: hausta, obruta, con-

consumtis vitibus, vineta: viridantium plantarum series novis incendiis, vel post longum faeculorum ordinem repetitis vastatae: cavae valliculae, curvi sinus, voragine, cavernulae, aquarum receptacula, euripi, rivulorum, fontium, fluviorumque plenae scaturigines amplius non apparuerunt: quippe bituminosi torrentes ad convalles se devolventes aequarunt omnia: lapidum, cinerum, arenularum, bituminumque cumuli super cumulos impositi totius montis prospectum immutarunt, unicumque ejus verticem bifariam diviserunt eo ferme modo, qui ab Cl. Francisco Serao, & Mecattio describitur.

XVIII. Hinc ad herbidas Vesuvii radices olim tam multi aquarum rivuli & fontes erant, ut ab eis ipsum Sarnum fieri existimarint Procopius, Sigonius & L. Aretinus, quorum nunc ne vestigia quidem supersunt, tophulis undique, cineribus, glareis, arenulis, variisque lapillorum acervis oppleti. Ex meridiano Vesuvii dorso tumidum flumen scaturiisse ferunt, quod olim per castrum turris octavi, *Torre del Greco*, exundans in subiectum mare se devolvebat. Id solidissima traditione testari ejus loci accolae docet Ignatius Surrentinus in hist. Ves. cap. 21. verum replicatis Vesuvii vomitionibus plenissimus ille fluvius in fluviolum redactus est, *La di cui acqua*, ait idem auctor, *bastante sarebbe a macinar quattro mulini, se li nostri Cittadini, che dal regio Fisco la comperarono voleffero impiegarvi 4000 ducati*. Recens Historiae Nolanae Collector Vesuvianum hunc amnem unquam extitisse prae fracte negat: verum in toto ejus 19. capit. extra chorum concinit, auras transverberat, nilque communi doctiorum calculo evincit, nisi Draconem, Draconteum, Dracontium, seu Dragoncellum eundem esse ac Sarnum, quod ultra concedimus. Non me latet P. J. M. de Turre (*Storia del Ves.*) hac in re mihi quoque refragari, verum, pace sua dixerim, is non urget, nisi quae jam protulerat Remondinius: neutiquam vero evicit hanc de exsiccato fluvio traditionem commentitiam esse, & ad fabulas amandandam. Ex fronte orientali Vesuvii aliud flumen olim promanasse Octaviani cives tradunt. Auctor de viris Illustr. in P. Decio, quem secuti sunt complures recentiores Geo-

gra-

graphi, aliud flumen *Veseris* nomine ad imos Vesuvii pedes fluitasse posteritati tradidit, cujus hodieum nec vola, nec vestigium relucet. Non sum ignarus Cluerium existimasse *Veserim* Castellum quoddam fuisse, non *Flumen*: verum, ut ait *Camillus Peregrinus* pag. 318., nil repugnat *Veserim* simul & Castellum, & Flumen fuisse, cum ut innuebam, veteres per saepe urbem, & urbi adjacentem fluvium uno eodemque nomine appellitarint. Haecenus dicta magis magisque firmantur ex loco *Sisennae*, quem recitat *Nonius Marcellus* de indiscr. generib. *Quod oppidum tumulo in excelso loco propter mare, parvis moenibus inter duas fluvias, infra Vesuvium collocatum.* Igitur *Sisenna* quoddam oppidulum inter duas fluvias scilicet inter *Veserim*, & Fluvium *Turris Octavae* infra Vesuvium extitisse tradidit. His refragatur *Martorellius De Cal. t. 2. p. 364.*, qui humillimum *Herculaneum* situm defensurus haec objectat. *Duo flumina prope Vesuvium fuisse, quis unquam scripsit, aut credat? ingentia Herculanei, urbis non parvae vestigia, & lapides, in quibus inscriptum est, HERCVLANENSES, non in excelso, sed in infimo loca reperti sunt; praeterquamquod Marcellus hic grammaticus non audit magni nominis scriptor; imo in vocum interpretatione saepe delirare notat praeter alios Lud. Kusterus diatr. de verbo cerno pag. 81. gl. & me docet Mazzochius de Ascia pag. 174. col. 2. Nonium ubique a descriptoribus diva passum veterem esse querelam.* Verum haec omnia *Sisennae* locum minime infirmant. Primo *Sisenna* nomen *Oppidi* haud indicat; hinc quae de *Herculaneo* contra subdit *Martorellius* erunt fortasse inutilia. Nonne *Sisenna* Castellum *Veserim*, quod propter unus ex dictis fluvii eodem nomine influebat, vel quid aliud, innuere potuit? Quod si velimus *Sisennam* *Herculaneum* innuisse, nonne dici potest *Herculaneum* olim magna sui parte in excelso fuisse loco, terraemotus autem vi defedisit? Hoc de *Statinis Insulis* libere affirmat *Martorellius* tom. I. pag. 482. & idem affirmare non possumus de *Herculaneo*, quod hisce terrae tremoribus frequentissime concussum fuit? Ceterum, an *Herculaneum* in promontorio in mare exporrecto situm fuerit, ut vult *Strabo* lib. 5. pag. 378. an in humili prorsus loco, ut defensat *Martorellius*, an fuerit in loco ubi

M

ho-

hodie dum tot aeneae statuæ, tot picturæ, & cujusvis artis instrumenta eruuntur, ut post M. Venutum Cortonensem vulgo creditur, an fuerit alibi, ut maluit Jo. Lamius, quaestiones sunt hæctenus minime diremtæ & finitæ, ex quibus nil certe colligi potest adversus allatum Sisennæ locum. Deinde duo flumina prope Vesuvium fuisse nescio qua fronte absolute neget Martorellius, cum Sebethus saltem, & Sarnus, qui olim Pompejos circumfluebat, ut ait Strabo p. 378. Πομπηϊαν παραρρῖς ὁ Σαρπὸς ποταμὸς, circa Vesuvium fluxerint, inter quos Herculaneum extitisse constat ex ipso Strabone, & Dion. Halicarnasseo, qui urbem hanc inter Neapolim, & Pompejos figunt. Interim pro certo habeo Sisennam hic neque Sebethum, neque Sarnum designasse, aliter proprio, ac notissimo horum fluviorum nomine fuisset usus, sed Vesperim innuisse, qui ita a *Vesperinis* civibus (fortasse & hi sunt populi *Vesuviani*, qui in præclarissimo Secusino fornice August. a M. Julio regis Donni filio Cottio dicato grandibus characteribus in ult. leguntur) vocitabatur, & Fluvium Turris octavae, qui innominatus excurrerat. Neque ferendus est Martorellius dum hic Marcelli honorem lædit ajens curandum non esse, veluti nullius nominis Grammaticum, ac impostorem. Itaque Non. Marcellum in vocum interpretatione sæpe delirare, quod est sollemne Grammaticarum infortunium, concedam Kustero, sed eum impostorem esse, ut colligitur ex Martorellio negandum est. Mazzochius vero Nonii famæ nusquam detraxit, ne quidem in cit. loc. dum inquit, *nolo dissimulare antiquorum editorum illam lectionem, nisi dedol. (ceteroqui non malam) reperisse me in Nonio in verbo Assultatim, ubi sic citat. : Plaut. Menaech. nisi dedolabo assulatim viscera. Ex quo perspicitur, aut Nonium in suo sic legisse, aut, quod magis credo, in Nonio (quem ubique a descriptorum dira passum, vetus est querela) sic locum ex suis codicibus interpolasse librarios. Ibidem pag. 206. inquires vocabulum Cucchiaja esse merum interpretamentum Trullae, & Trullam a Trua venire, quod est vetus cochlearis nomen, apponit Nonium Titinnii Setina versus recitantem, quaerensque an Marcellus Trudus scripserit, an Truam, nil irascitur, nilque ei infamiae objectat.*

dem

dem moderatione se in Nonium gessit summus vir in spicileg. pag. 14. 6. ubi adnotat. *Asqui Nonius cum praedixisset Dedicare tantundem esse quod dicere, non recte id Caecilii Annal. lib. 1. loco ipso firmavit: Legati qui missi sunt, veniunt, dedicant mandata. Hic enim Dedicant non est Dicunt (uti ibi Nonius interpretatur) verum est Ordiantur. Ordiantur, inquit, mandata sive schacdae, aut membranae quo mandata scripta ac signata continebatur, recitationem.* Item pag. 27. illinit: *ergo Ver sacrum dicebatur quidquid intra Kal. Martias & prid. Kal. majas natum (h. e. eo maxime tempore; quo Moses ex Aegypto Israelitarum copias eduxit) Deo voveretur. Haec verior interpretatio quam quae Nonius M. Ita & alibi benigniter in Nonium se gessit mitissimus Mazzochius. Quid quod ipsemet Martorellius non vice simplici solius Nonii auctoritati nititur ad non unas probandas assertions? Videtis De Thec. Cal. tom. I. pag. 7. cet. Quid si aliquis ei objiceret Nonium saepissime delirare, impostorem esse, ac nullius nominis Grammaticum? Verum de his haecenus. Deinde in locis Vesuvio circumpositis, ut in Barra, Retina, Herculaneo, Leucopetra, Vallicula, & S. Anastasia, & in Summa ubertissimae dulcissimarum aquarum scaturigines extiterunt, quibus autem secutis temporibus Vesuvianae eruptiones ariditatem intulerunt. Scribit Summontius lib. 1. 235., *che nella concavità della montagna di Somma, dove un tempo esalò l'incendio, alcuni ne' tempi sereni vi son discesi ed an veduto acqua abbondantissima con velocità correre in quella profondità: at nunc hujus aquae, ut mihi retulit quidam Summanae urbis Canonicus oculatissimus, ne quidem indicium apparet.**

XIX. Eccurnam vero tot Vesuviani fontes & fluvii paullatim aut penitus exaruerint, aut mirum in modum decreverint nunc pressius discutiendum est. Solam pluviarum niviumque aquam fontium fluminumque origini sufficere posse scitum statumque est apud recentioris Physicae Patronos. Comes Ludovicus Barberius D. Dheramum & P. Ghozzium infeliciter secutus accuratissimas Hallei, Mariotti, & Vallisnerii observationes despexit & contrariam veterrimam opinionem tutari maluit in libellulo, quem Vincentiae an. 7751. edidit. In expli-

canda vero ratione, qua maris aquae ex imis montium radicibus ad illorum verticem ascendere possint, Bernullium, qui confugit ad aquarum dulcium levitatem, confutat: Cartesium, qui recurrit ad terrae calorem, deridet: alios attractionem praesferentes exufflat, & quasdam nescio quas *valvulas*, seu *animulas* in montium tubulis extare effutit, & tam nova & incongrua congerit de marinarum aquarum viribus *vivis* & *mortuis*, ut ipsemet suam obsoletam opinionem infirmare visus sit. Aquae itaque pluviales, ut a metallorum praesertim fossoribus compertum est, non ad decem tantum pedes, ut dixerat Seneca, sed ad centenos passus infra terrae crustam descendunt, ac in intimis terrae cavitatibus veluti in cisternis, & quasi conceptaculis (*υροδραχμας* vocant) colliguntur, diu conservantur, ex quibus *deinceps*, inquit Gassendus sect. 3. Phys. membr. 1. lib. 1. cap. 6., *qua potuerint angusta quadam ostiola, & sensim effluant, & fontes fiant*. Ex his colligere licet, quod in montibus, quorum culmina non terra bibula & pervia, sed densissimis argillis & stratis lapideis obducta sunt, tenues, rarissimi, vel nulli fontes reperiantur: quippe decedentes aquarum guttulae cum durissimum id genus montium corticem penetrare nequeunt, gravitatis vi prolabentes in torrentes abeunt, qui diu durare nequeunt. *Saranno privi*, inquit Vallisnerius, (*Annot. alla lez. Accad. dell. orig. delle fontane*) *di fonti ancor quelli, che coverti, e armati nella superficie di pietre, o come immensi scogli lavorati d'un getto solo, o incostrati d'altra non penetrevol materia, impediranno la penetrazione dell'acqua dentro loro, ut videre est in celebri Valestra, plurimis licet antris, cavernisque pervia, jugis Genuensis hitori circumpositis, montibus Carfi in Carinthia, aliisque pluribus. Id ipsissimum Vesuvii verticibus accidere jam compertum est, non solum ob durissimorum lapidum, bituminumque strata illuc tot vomitionibus paulatim conglobata, neque ob convallium sinuositates jam aequatas, sed potissimum ob cinerem de quo recentem rerum Nolenium scriptorem tom. 1. pag. 136. ita physice differentem audire praestat, perchè unta va questa cenere di petreolo, o bitume di cui abbondano quelle interiori caverne, se piove su lei, a formar viene come una*
vi-

viscosa pasta, e si attaccaticcia alle foglie, ai tronchi, ed alle mura, che difficilmente levar se ne puote, ed in tal maniera pel dorso de' monti distendendosi impedisce, allorchè piove che punto d'acqua imbever si possa per li da se schiusi pori la terra anzi fa che a guisa d' un sodo e piano corpo le lasci libero totalmente il corso. Idem confirmavit subtilissimus P. De Turre Phys. tom.2. p.254. la cenere è untuosa e tenacemente si attacca alle frondi degli alberi; anzi i terreni, che sono verso la montagna, e perciò mescolati la maggior parte di cenere, e d' arena non imbevono, ma tramandono immediatamente l' acqua rimanendo asciutti. Hinc illa vicinorum Agricoliarum querimonia clamitantium Vesuvium non ignea tantum bitumina evomere, verum etiam isthaec aquarum diluvia. Et an. 1631. 15. Decembr. noctis tempore, postquam Vesuvius bituminosos fluvios eructavit, & sparsis jam undique cineribus, incubuit pluvia, quae cum ab Vesuviano cortice imbibi nequivisset, ob cineream viscosam crustam, tota in subjectos se devolvit campos: & aquarum ductus ex parte montis septentrionali, aquas Neapolim inferentes vastavit, & ex meridionali Retinae villas obruit. Poichè, ait laud. Remondinius, trovandosi tutta la superficie della terra coverta di viscosa cenere, quasi a guisa di ben sodo e liscio corpo, lasciava che tutta liberamente allo 'ngiù discorresse a far quella sì strepitosa ed ampia inundazione.

XX. Haec contra stat opinio Ray Anglici, Francisci Gerii, Johannis Murenæ, & Abb. Mecattii, qui Vesuvii Ἀβισσος, seu profunditatem enormem ac immensam esse statuentes, aquam contigui maris in Vesuvii caveas cadere, aut penetrare docent, atque hæc marinas aquas esse, quae, id æris exigente aequilibrio, ad montis usque verticem ascendunt, ac tandem cineribus immistæ per Vesuvii latera effunduntur. Ultra progreditur Franciscus Gerius existimans etiam ventos ex mari in Vesuvii concava intrare, & hoc firmat, quod ventis e pelago spirantibus Vesuvius exardescit, hisque silentibus fileat & Vesuvius. Item Vesuvium marinam aquam evomere legitur in litterato saxo an. 1631. Retinae erecto, & in alio, quod in Turri octava visitur. Idem defensat Cajetanus Amatus (*Divisam. critic.*

et. p. v. 20.) idemque possibile esse affirmat P. De Turse tom. II. p. 261. Anno 1755. postquam Aetna terribili strepitu ignem fumumque eructavit, ex ejus montis culminibus immensum aquae torrentem ruisse ejus loci accolae testati sunt. Hinc plurimi vulgo jactitarunt Vulcanos cum subiecto mari communicare, quod & probabit Cl. Ab. Nollet in Observat., quae Mem. Acad. Reg. an. 1714. Paris. editis, prostant, cum idem confirmaverit ex aquis, quae ex illo monte, vulgo *Catopaxi* dicto, fluxerunt an. 1742. & ex illis, quae visae sunt in Vulcanis apud Insul. *Lancerotta* dictam, an. 1750. Verum allarum systema phantasticum esse, & solius vulgi praedictiis confirmatum satis superque evicit D. Buffon in Theoria tell. tom. I. p. 761. & tom. II. p. 337. quem oculatissimum Mecattium minime lecitasse vehementer doleo. Pauca hic, ne mei muneris transgrediar metas, urgenda puto. Primo occur fusis jam viscosissimis cineribus, tumidiores aquarum torrentes non solum e Vesuvio, verum etiam ab aliis, longe a Vesuvio distitis, montibus ruunt? *Si conferma anche ciò (ait Cl. Remond. tom. III. pag. 304.) dal sapersi, che simil danno soffrirono in sì funesta occasione le campagne soggette alle montagne di Avella dall'acque, che da queste lor vennero sopra, che quelle che stavano appiè del Vesuvio: e nell'an. 1737. la Città di Nola, che sta in mezzo tra il Vesuvio ed Avella, sopraggiunta dopo un'altro incendio una gran pioggia, correva gran rischio di essere tutta allagata, senza che parte vi avessero al certo l'acque del mare bevute dal monte, se non eran pronti i Cittadini ad aprirle intorno de'fossi per deviarla.* Deinde si ex vicino mari per occultos meatus Vesuvium subeunte, indeque facta via, erumpente, originem suam trahunt Vesuvianae aquae, necesse est ut falsae & amarulentae sint, aut dicendum eas in Vesuvii fundo falsedinem amarulentiamque deponere. Primum autem falsum est: etenim Vesuviani torrentes, licet turbidi & pulverulenti, tamen dulcissimam aquam evolvunt. Alterum *adversus* est: quippe Guilielmus, Boylaeus, Vallisnerius, Georgius, & Redius omni quo potuerunt studio tentarunt qua demum arte separari possit sal, adustumque sulfur ab aquis maritimis, & nunquam e voto res cessit. Adisis tutemet tot Physio-

fiologos, qui hac de re ad nauseam scribillarunt. Neque dicas maris aquas Vesuvii calore ita rarefieri, agitari, ac impelli, ut ebullientes a salinis particulis, sensim subsidentibus, separentur, in tenuissimosque vapores solutae sursum ascendant, dulcesque evadant, quemdammodum vapores in aëre: namque Vapores iccirco salibus privantur, quia solis vi & energia ad eam aëris altitudinem ascendunt, ad quam ascendere nequeunt salis particulae aëre illo subtilissimo *specificè* graviores. Per Vesuvii vero voraginem salis particulas aquis immittas sursum ascendere posse & debere quis non videt? Quemadmodum enim ex imo Vesuvii fundo sursum ignium vi extolluntur immensi lapides, cineres, bitumina, & alia id generis corpora graviora, ita & salis particulae.

Deinde in adversariorum hypothefi, ideo aquae maritimae ad os usque Vesuvii ascendunt, quia mutatur aequilibrium. Audiatur Cajetanus Amatus ibid. *E siccome il fuoco ascendente, e 'l vapore non dà luogo talora a quell' aërio cilindro, e colonna, che immergesi nella bocca del monte, e profundandosi, fa l' equilibrio delle vicine acque marine, così queste, premute dall' atmosfera, ascendono per profondi meati, e dalla gran bocca del monte talora scappano in fiumi.* Id autem quasi in instanti, aut saltem motu maxime celeri fieri deberet, adeoque salis particulae ab aquis minime dividerentur. Ad haec, si maris aqua per occultum meatum excurreret in Vesuvii fundum, inibi caloris vi salis particulas relinqueret: posterior aqua, quae sensim per eundem canale illabatur relictas salis particulas, ibique subsidentes secum abriperet: adeoque cum totus Vesuvii fundus, veluti in magno alembico, salibus refertus & constratus sit, quomodo ergo superveniens aqua permistos antea sales relinquit, non vero majorem falsedinem, ac amarulentiam concipit? Explicandum denique remanet in hoc systemate, cur aquarum torrentes de Vesuvio ruant tempore, quo pluviae plentiores ac frequentes sint; arescant vero, quando nunquam pluit: mare enim Vesuvio subiectum, etiamsi diuturna siccitas contingeret, terram sane penetrare posset, & supra Vesuvii verticem ascendere: ergo Vesuviani torrentes non ex mari proveniunt, sed ab pluviarum aquis, quae cum perdurum; cinereum,

ac impenetrabilem Vesuvii corticem penetrare nequeunt, deorsum prolabantur.

Opponunt complures cum D. Antonio Parrino par. II. paragr. 15. in suo Crater. Neap. quem caecis oculis sequitur P. Troyli hist. Neap. tom. I. p. 120. in Vesuvii bituminosis torrentibus vera marina corpora reperiri conchas, ostreasque, quod innuit, ajunt, Vesuvium cum Tyrrheno communicare, imo cum Aetna, cum Aenaria, & cum Foro Vulcani. Quod posterius falsum esse docuerunt jam P. De Turre p. 115. & Cajetanus Amatus part. I. Ad primum occurro. Sane in mediterraneis praefertim regionibus, & in montibus ipsis non raro pisces & conchyliia lapidescentia effodiuntur: id vero quomodo & quando evenerit, an in Universalis Diluvio, ut autumnant Philo lib. de immortal. mund. Wooduardus, Muratorius (*Pirronismo confutato* pag. 233.) & Maz-zochius *spicileg.* tom. 1. pag. 51. an ex mari suas ex intervallo sedes mutanti, ut maluerunt Strabo lib. I. pag. 49. Herodotus lib. II. cap. 12. & nuper Fracastorius & Leibnitius, an ex montibus qui una cum illis corporibus ejectis e maris fundo olim fuerint actione ignis subterranei, ut nuperrime docuit Lazzarus Morus, an ex aura feminali piscium, quae montium poros penetrans inibi foecundetur, & in lapideum corpus evadat, ut effutit Langius Lucernensis, adhuc sub judice lis est. Consultatur Vallisnerius ad Rottar. & Ferdinandus Marsilius ep. ad Vallisner.

Ex dictis liquet, Vesuvium pluviarum aquas in sinu suo minime recipere, vel si earum non parva quantitas per os montis illabitur, aut sursum ignium vi tollitur & expellitur, aut in Vesuviani bituminis generationem concurrat. Iterum Cajetanum Amatam audiamus ibid. *E perchè l'acque sottoposte come lagune, fontane per lo scompiglio interno ribollono, e mescolandosi colle pietre, e colla terra del monte impregnata di ferro, e di zolfo fermentano mirabilmente col favor del riverbero e delle fiamme; si forma una nuova generazione di bitume, come se fosse una vitrificazione: la più parte del quale è acqua; il qual bitume salendo quasi sul dosso degli incendj, e ringorgando, esce in torrenti dalla bocca della montagna.* Tandem Vesuvius aqueos vapores
ete .

Est dieque per os suum emittit : hinc siccum aridum-
que retinet alvum, & hinc, ut eo, quo longe digressa
est oratio relabatur, ratio enitescit, cur Vesuvianae ca-
veae consuetam aquam fontibus & fluviis amplius non
sufficiant, & cur nostrum Sebethum non foecundent eo
modo, quo antequam Vesuvius ardesceret foecundarunt.

XXI. Agesis inspiciamus, quaenam aliae causae sint,
cur Sebethus antiquam aquarum copiam amiserit. Se-
bethus, ut dictum est, maxime foecundatur a paludibus
Suessulae, Nolae, & Abellae. Palus autem Suessulana,
idem dicitur de Acerrarum agris, prisca aevitate tanta
aquarum affluentia fluctuabat, ut undosum ferme ma-
re imitari videretur : Clanius enim, quamvis ex par-
vis oriretur fontibus, aliquando immensa pluviarum a-
quarum copia tumescebat, & circumjectos Acerrarum
campos superfusus, paludem adeo foecundabat, ut con-
tinua crassiorum vaporum copia ex illis erumpente, Sues-
sulani patriis coacti sunt excedere laribus, & Acerrae
vacuae, seu infrequentes evaserint. At in sequiori aeta-
te, ut scribit Jannonius lib. 32. tom. 3. *Era Napoli nel
tempo del Vicerè di Toledo nell'està oppressa da molte in-
fermità, e la cagione principale era la corruzione dell'aria
cagionata dalle paludi, per l'acqua che stagnava in quel-
le, le quali cominciavano dal territorio di Nola fino al
mare caminando per Marigliano, Aversa, Acerra, e l'A-
fragola; la quale corruzione talvolta augmentavasi tan-
to, che s'infettava tutta terra di Lavoro, o gran parte
di quella. Il Toledo dando a tanto male opportuno rime-
dio fece fare in mezzo di quelle pianure un gran Canale
profondo con argini ben grandi alle riviere disponendo il
Canale in modo, ove tutte l'acque dalle paludi venissero
ivi a colare, e che l'acque ivi raccolte a guisa d'un gran
fiume corressero tutte al mare.* Postea vero Agricoliarum
diligentia Paludes in minores alveolos, qui rursus in
majores, ac tandem in regium Canalem, exonerantur,
excavatae sunt, in queis omnes aquae colliguntur, ac
terram relinquunt (visu mirabile) operi fativam, quae-
que temperatae ubertatis est, mollis facilisque culturae,
nec madida, nec sitiens, & post vomerem nigrescens.
Tantaene utilitatis sunt hujusmodi fossiones? Hinc haud
importunum fore existimo hic aliqua de hujusmodi al-
veis

veis latinis nominibus adnectere ex Mazzochio de Foff. Philist. Carbonaria ipso suo nomine prodit, se unam esse ex fossis illis, non natura, sed arte per Tuscos excavatis: id quod & in Sagis nomine (quod sect. 2. exposuimus) & Foffionum Philistarum, deprehenditur. Verum ad carbonariam, quod attinet; sciendum est, bodiedum id genus fossas, quae a rusticis ad siccandam in agris paludem sunt, a nostratibus agricolis vocari Seccatoj, sive Affecatoj. Nec aliud prae se ostendit Carbonariae nomen: nam a verbo Hebraeo charab b. e. ficcari fit hebraicum nomen charbon (cujus tantum plurale reperitur Ps. 32. 4.) i. e. ficcitas & chaldaicum charbona significationis ejusdem, quod citat Aruch ex Targum Hier. Deut. 28. 27. & si ibi in nostris bodie garba legitur, quae est scabies sicca. Ergo apud Tyrrhenos Carbona, sive (quia Etrusca dialectus Rbotacismo maxime laborabat) Carbonar, erat fossa ad emungendam paludem facta (il seccatojo) unde terminatione latina est Carbonaria. Verum illo redeo.

XXII. Paludes item Abellanae antiquo aevo uberiori aquarum copia undabant: ibi enim omnia, quae ex vicinis montibus ruebant, torrentia collecta manebant, non movebantur, stagnabant: nunc vero omnes harum paludarum aquae in multiplici canali susceptae in Clanium abeunt, fugiunt, disparent. Crevit summopere harum paludarum ariditas ex deficientia fluminis Abellani, quod antiquo aevo abundantissima aquarum vena regurgitasse constat & ex Naumachia, quae in ipso Abellano Amphitheatro exercebatur, cujusque vestigia etiamnunc supersunt, & ex puteorum & aquaeductuum multiplicitate, & ex S. Paolino, qui vers. 66. occinit

. . . . sibi prima (Abella) fluentum
Vindicat, & reliquo Nolanam profluit urbem
Flumine multa rigans, & in agris praedia passim.

Insuper ait rerum Nolensium recens Historicus, *Avveva S. Paolino nel Cimiterio più maestose fontane, ed ivi acqua non avendo . . . fece più volte premurose istanze alla Città di Nola, senza mai poterla ottenere . . . quel però non volle far mai la Città di Nola, il fece generosissimamente quella di Avella: e benchè dividesse*
la

In sua copia fra Cimitile e Nola, non però mancar punto si vide a questa nella vegnente state l'usata quantità d'acqua, che non solea per l'avanti . . . . Andò poi qualunque ne sia stata la cagione sempre minorando, perciò da S. Paolino fu detto fiume in quel tempo quello, che fu detto rivolo dal Leone. De hoc amne locuntur & Capacius lib. 2. cap. 30, & Thomas Costo p. 3. lib. 4, & Nicolaus Amenta in capit. cui more suo adnotat. E chi sa se Virgilio nel 11. dell'Eneid. avesse avuto la memoria di questo rivo, quando disse:

. . . clauso fit gurgite murmur,
Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.

Quae nisi ludibundus intersperferit Amenta ridendus esset siquidem Virgilius ~~pariter~~ se habet. Mirum sane est in hoc capit. quanta consuere, & incredibili confusione confarcinare potuerit Amenta vel falsa, vel vera, femellarum naeniis innisus. Quod & magis pateret si facto nimis acerbe non concessisset Paschalis Blanchius Conlegii S. Petri ad Caesaranum olim gloria, & decus, qui magnum opus meditabatur, *Antiquitates Abellanae*. Scripsit is Dissertationem in qua probavit Abellam fuisse & Urbem, & antiquam, & perspicuam, quam servat Cl. Nojæ Dux. Verum e diverticulo ad viam. Cur ergo flumen Abellanum paullatim decreverit inquirendum est. Illud ego semper probavi. Montes scilicet ipsi Abellae imminentes immensas in sinu suo cavernas continere explorata res est: igitur in harum cavitatem flumen forte devolvitur, & inibi evanescit, vel in harum cavernarum gremio stagnat, usque dum, aquarum crescente mole, montium latera dirumpantur, & qua data porta aquae irruant in Abellam. Haec delirantis ingenii somnia non sunt: solida quippe traditione tenent cives, Abellam non hostium furore dirutam fuisse, sed ex repentina olim aquarum inundatione.

XXIII. Agedum postremo. Nola antiquo aevo aquis abundabat, quae in eam derivabantur & ex vicina Abella, & ex Lauro, quo factum est, ut tanta in urbe undique aquae fuerit copia, ut singulae fere domus suos habuerint fontes. Hae in Castellum primum, non fecus ac Romae, & ex illo a Castellario certa mensura di-

distributae in loca destinata effluebant. Hinc Remondini-
 um tom. I. cap. XVIII. Leonem percellit id pernegan-
 tem. *E non sapeva, che già vi fu venduta e donata
 largamente l'acqua pubblica a chi ne voleva? Era ancor
 certamente allora nel nobil Seggio in mezzo alla Città
 esposta agli occhi di tutti quella marmorea lapida, che
 poi fu data alle stampe dal Piccart, dal Reinesio, dal
 Grutero, e dal Muratori, in cui fu con legge stabilito,
 che donar si potrebbe l'acqua della XC. tegola, e vender
 quella di tutte l'altre. PRECARIO. AQVA. RECIPITVR.
 TEGVL. LXXX. E' la tegola, scrive il Reinesio, il meato
 dell'acqua, e tutt' insieme una specie di misura, e perciò
 l'acqua di XC. tegule, che si può donare, importa quella
 quantità, che scorga da un foro quadrato di CX. di que-
 ste misure: Est aquam ad tantum spatium, quantum
 LXXX. tegulae conficiunt, ad usum privatum con-
 cedi, ulterius non dari: scilicet ad preces. Il che se ve-
 ro fosse, di quanti' acqua uopo sarebbe credere, ch' abbon-
 dasse Nola, quando in sì gran copia ne donava? E' seb-
 ben di parer' io sono, che quà non si debbono intendere
 XC. tegole d'acqua, ma bensì la novantesima tegola dell'
 acqua, pur si vede apertamente, ch' eranci almeno XC.
 tegole, o canali, per li quali usciva l'acqua pubblica,
 che o si vendeva, o donavasi, e perciò a conoscer anche
 si viene l'abbondanza dell'acqua, ch' era in Nola ne'tem-
 pi ch' era Repubblica. Recte in meam pedibus ivit fen-
 tentiam Remondinius. Id autem nullimode probare qui-
 vi, nempe per TEGVL. LXXX. debere intelligi spa-
 tium, quod nonagesima tegula conficit, non vero ma-
 jus spatium, nempe, quod LXXX. tegulae interci-
 piunt, ut felicius interpretatur Reinesius. Duplici ra-
 zioni innititur Historicus hic, quas jam protulerat cap.
 V. Ma poicchè per picciole, che si fussero queste misure,
 unite insieme al numero di novanta importavano una quan-
 tità d'acqua molto considerabile per donarsi ad una sola
 persona in una città, ove l'acqua venir si faceva da lon-
 tano per aquedotti, e poicchè al numero di novanta di
 queste tegole non poteva farsi un' apertura quadrata nel
 mentovato marmo, vieppiù mi confermo nella proposta opi-
 nione, che divisa essendosi l'acqua pubblica a moltissimi
 per varj condotti, e costui assegnata fosse quella, che nel*

novantefimo passava. Verum haec nullius momenti sunt. Primum enim necesse non erat, ut foramen, per quod ex aquario Castello egrediebatur aqua, esset quadratae figurae. Deinde aquae istae, quae plurimae erant, non solum ad domesticum Nolensium usum distribuebantur, sed praesertim ad Hortulorum irrigationem: maxime enim cura providebatur, ne siccitate laborarent suburbani Hortuli, ideoque aqua canalibus ligneis, plumbeis, testaceis, & lapideis inducebatur. Porro & plurimos in Nolensium suburbiis Hortulos floruisse constat jam ex Cereris, Floraeque fanis inibi extractis. Quid plura? Aulus Gellius lib. 7. haec habet: *Scriptum in quodam commentario reperi versus istos a Virgilio ita primum recitatos, atque editos.*

*Talem dives arat Capua, & vicina Vesuvo
Nola jugo . . . . .*

Postea Virgilius petiisse a Nolanis aquam uti duceret in vicinum rus: Nolanos beneficium petatum non fecisse: pœtam offensum, nomen urbis eorum quasi ex hominum memoria sic ex carmine suo derasisse, oraque pro Nola mutasse, atque ita reliquisse, & vicina Vesuvo ora jugo. En quomodo Nolenses aquae ad vicina rura derivabantur. Non me latet Ambrosium de Leone c. 2. Capacium praesertim, Remondinium, aliosque allatum Gellii scriptum veluti fabulosam existimasse contra Peregrinium, Sannazarium, ceterosque. Verum ego cum ipsomet Gellio dico, *ea res vera ne, an falsa sit non laboro*. Unum ex his deducere mihi liceat, nempe tempore, quo illud Gellianum commentarium exaratum fuit, Nola aquis redundasse, aliter eam vicina rura irrigasse fingere non potuissent.

Idem dicito, sed majori ratione, de paludibus infra Nola: antiquis enim temporibus, praeter pluviales aquas inibi stagnantes, & montanos torrentes, ex radicibus Cicalae montis aquarum diluvium erumpebat ad Nolanorum internicionem, praesertim an. 1424., & similiter an. 1504., ut legitur in Epigraphe Nolano Sedili affixa. *Ab radicibus Cicalae montis usque paludes a porta vicantia ad quingentos passus versus Vesuvium illinc tensa, hinc lata piscosa stagna Nolanos omnes febre mala*

mala aestate una necarunt. Item an. 1594. quamvis Cicalae aquae non proruperint, tamen vernis pluviis cum nimis stagnassent paludes aquosae, Nolae morbum in dies grassabatur, ne autem urbs exhauriretur, metuente sibi quoque a vicino periculo Parthenope, Principis jussu repente summa potestate missus Petrus Antonius Mastrillus, qui undantes aquas hinc inde dispergens concives ab interitu eripuit. Anno 1600. iterum ex Cicala descenderunt aquae, quae per Nolensium campos discurrentes, continuatam lacunam per plura milliaria formarunt, pestemque Nolae intulerunt. Anno 1601. iterum atque iterum ex Cicala aquae in Nolanas paludes irruerunt. Verum Nola, ait Remondinius tom. 3. pag. 280. *Abbia un' eterna memoria di sua salvezza a Carlo Mastrilli, il quale ritrovandosi nel Supremo Magistrato della Città ordind a tempo con pubblico editto a suon di tromba, che venissero i terrazzani coi loro strumenti di lavoro, e col regolamento d'ottim' Ingegneri fece cavar nuovi fossi, per li quali si diede l'esito all'acque negli antecedentemente formati, ed a far si venne come un fiume, che corse per otto mesi alto più di cinque palmi insino al mare.* Anno denique 1622. ex eodem Cicalae monte in Nolanum agrum fluctuarunt aquae. At Carolus Mastrillus, consulente Physico Ulysse Biancolella, & ipforum Nolensium ope, magnum effodit canalem, qui communicat cum Langynis regiis, & cum quibus in Linternum se exonerat. Antequam igitur hisce aquis exitus daretur, & ad Linternum non uno alveo se se infunderent, plenissima in agro Nolano & plurima faisse stagna, quae latum veluti mare repraesentabant, nemo est qui inficiabitur. Hinc in campo, qui dicitur *il Piano di Palma*, arenulae, conchae, lapides aquis corrosi passim excavantur, & campus is vulgo dicitur CAMPO MARINO. Ex dictis elicitur origo illius naeniae, quam non pauci cum Canonico Ferrario cap. III. defensarunt, somniantes Nola etiam IV. saeculo maritimam fuisse urbem, in quaque traditione refellenda nescio, cur tantum, ut suus est mos, adlaboraverit Remondinius cap. 58.

Quae huc usque fufius fortasse, quam par erat, ille-
vimus, evincunt Sebethi fontes, sive ex Vesuvii caveis,
sive

five ex Atellae, Sueffulæ, & Acerrarum paludibus, five ex Nolæ, & Abellæ aquosis agris revocentur, veterem aquarum venam, & alimentum paulatim perdidisse, ac proinde nil mirum, si Sebethus ex flumine fluviolus evaserit.

C A P U T O C T A V U M.

DE TRIBVS SEBETHI ALVEIS.

I, **D**E Sebethi alveis dicturo primum mihi refutanda venit quorundam opinatio, quæ speciosa quidem, ac de summa facie stabilis videtur, si tamen spectes intimius, non una eam difficultate laborare, sed ab imis ruere fundamentis miraberis. Placidus Troyli tom. 4. nostrum Sebethum pene extinctum esse effuit, & mille arenarum acervis obvolutum in illa marina alluvione, quæ accidit an. 1343. cujusque humati fluminis vestigia adhucdum extare blaterat in S. Petri Martyris puteo: hinc jactitat flumen quod hodie dum ex Bullæ per Magdalænæ pontem in Cratera se infundit non esse antiquum, verumque Sebethum, *Diciamo che un vestigio del medesimo oggi in Napoli si ritrova: essendo stata facil cosa, che egli sgorgasse dal monte Posilipo dietro del Castel Santermo, detto S. Efrem vecchio, e per la parte bassa di Napoli serpeggiando tratto tratto di tempo fu ristretto dentro le mura della Città, e con condotta di fabbrica in varj luoghi diviso, specialmente verso l' Annunziata, ove si vede quel gran Bollo d'acqua, dove erano l' antiche terme. Così pure ne furono molte condotte verso S. Pietro Martire, e S. Maria la nuova in dove, vale a dire nelle conserve di questi due monasteri l'acqua si vede visibilmente scorre verso il mare, e nella contrada de' cortellari dicono i Pozzari, che vi sia un' Aquidotto tutto ripieno d'acqua, che nel correre verso il mare con somma velocità, sembri una grandissima Fontana, non già un rio, o un picciolo torrente: apportando errore a colui per la prima volta lo vede. Quale acqua*
fu

fu coverta nella sponda del mare, ove correa, da quella gran tempesta ec. Haec ex Celano exscripsit Troyli, adeoque ut rei falsitas deprehendatur totum Celani textum, etsi longiorem isthuc exscribendum putavi. Da moltissimi (Giornata IV. 119.) de' nostri Storici si scrive, che per la Città nostra vi scorreva un fiume: ma saputo non hanno, qual fosse l'acqua, e donde sgorgava. Io però dico, che quest'acqua era l'acqua del fiume, che si appellava Seбето, perchè quello che oggi diceasi Seбето, chiamato veniva Rubeo. Vengasi ora a provarlo. Tutti gli antichi Greci, quanto i latini mai fondarono Cittàe alcuna se non presso l'acque perenni, come Roma presso il Tevere, Firenze presso l'Arno, e così dell'altre. Falero uno degli Argonauti, che fondò nostra Città; che col nome del fundatore lungo tempo Falero si nominò, è ben da crederci, che all'uso greco presso dell'acqua perenne fondata l'avesse: non si può dire che fondata l'avesse presso l'acque perenni del fiume, ch'ora chiamiamo Seбето; perchè in quei tempi erano molto dalla Città lontane, ed il letto del sudetto fiume non era dove ora si vede: onde necessariamente dovrà dirsi, che quest'acqua era quella presso della quale venne fondata la nostra Città. In conferma di questo principiando dal seggio di Porto, che prende il nome dal porto, ch' in quel luogo ne stava, tutta quest'altra parte della Città ella era spiaggia, dove fino al tempo di Carolo I. d' Angiò vi si maturavano i lini. I lini maturar non si ponno nelle acque amare, dunque necessariamente esser vi dovevano le dolci, e che avessero avuto la loro scaturigine; certo è che l'avevan di sopra, e fino a nostri tempi la Chiesa di S. Pietro che sta presso del seggio di Porto diceasi a Fusarello, che viene dalla voce latina fluo scorrere. Poco distante da questa Chiesa v'era il Seggio degli Aquarj, che per loro armi facevano due putti, che tenevano un dogliuolo, che versava in abbondanza acqua: tutto questo luogo poi dicevasi il Fusaro... Ora stante questo vadasi un poco ricercando d' onde sgorgar potevano quest'acque. Partiamoci da questo pozzo, e camminando verso sopra... per prima troveremo nella strada de' Calzettari di seta poco distante dalla porta laterale della Chiesa di questo Convento nel fondico ora detto degli Auriemmi un perennissimo pozzo, che contiene un' acqua dello stesso peso, sapore, e qua-

qualità, che ha questa di questo pozzo di S. Pietra, essendoci io calato vi trovai tant' altezza d' acqua, quanto è questa in questo pozzo: e v' osservai una gran volta di fabbrica antica, che tirava verso la Chiesa di S. Pietro: ed avendovi poste certe barchette di carta con un pò di moccoto acceso nel mezzo osservai che lentissimamente erano dalla corrente portate. V' osservai ancora un pò d' agitazione d' aria, che dava segno che l' acqua camminava. Andiamo più su, nell' accennato fondico anticamente detto de' Lazari, ora posseduto dalla casa de' Signori Fuschi, vi è un' altro pozzo perennissimo, nel quale l' acqua è in altezza simile alle prime, e della stessa bontà, qualità e peso. Si cammini avanti, ed arrivati al Seggio di Portanova, e proprio dove si lavoravano le sedie di cuojo, nel fondico ora detto de' Barbati, vi è la stessa acqua: ed in un giorno il padron delle case volendo rifare alcune fondamenta appena scavato pochi palmi sgorgò un grosso capo d' acqua, che fu deviato nel pozzo vicino, come si può vedere: Dietro di questo fondico nel vicolo detto Patriziano v' era un famoso bagno di quest' acque, quale fu censuata dalle Signore Monache di S. Marcellino ad un tal di casa della Monica: come apparisce d' antichissimi istromenti in pergameno, che nell' Archivio di detto Ven. Monistero si conservano. Dentro dello stesso Venerabile Monistero da me è stato osservato un capo d' acqua, che sta rattenuto da una grossa chiave di bronzo, e l' acqua è simile a questa, e all' altre. Poco discosto da questo luogo sotto del Collegio de' Padri Gesuiti, vicino le case delli Genuini vi è un pozzo, nel quale con empito grande si sente sgorgare l' acqua. Dall' altra parte poi sotto del Monasterio di S. Severino, proprio nella casa de' Parrini, calate poche scale dal cortile, vi si vede una quantità grande d' acqua: e per molto che se ne prenda sempre, vedesi un' istesso livello, ed ha l' istesso peso, e qualità dell' acque antecedenti: ed io vi notai una cosa, che l' acqua, che fa pozzo per commodità della casa sta sopra di certe antiche mura d' opera reticolata: perlochè da ognuno chiaramente si può vedere, che quest' acque sgorgavano dal piede del colle, su del quale stavano l' antiche muraglie della nostra Città, che stavano presso il Collegio de' Padri Gesuiti, e tiravano verso la Chiesa di S.

N

Se-

Severino : come pochi anni sono, se ne viddero le vestigia. E chi ben' osserva tutte quest' acque averà certo da dire, che se dar gli si potesse commodo letto formerebbono un perenissimo fiume. Eadem repetit Celanus (Giornata X. pag. 19.)

II. Haëtenus dicta quam ridicularia & absona sint, levi quidem brachio, sed invicte demonstravit, & *puos-xus* vir ille undecumque eruditus, qui citatum Celani opus summa *expisera* emendare adlaboravit. Fatetur Anonymus hic, veterem illum fluvium, de quo nostrates Historici locuntur, & haud parvum, fuisse Sebethum, verum jam misero infelicique fato exaruisse, vel in subterraneis illis concavis aerumnabilem tolerare vitam fabuletis undique, totque arenularum cumulis obvallatum & oppressum, strenue negat, imo illum ad purioris lucis auras evectum omnium conclamatione defensat, adhucdum, & perenniter fluere, & illum esse, qui in Bulla excipitur, & in inibi bifariam dispecitur. Ut haec iuculentiora evadant laudati viri longiora verba isthuc exscribenda ducò. Pretende il Celano, che quel fiume, il quale oggi corre per lo ponte della Maddalena non sia l'antico Sebeto, perchè sarebbe stato troppo lontano dalla Città. . . . ma questo non è bastevole a convincere tutti gli altri Scrittori, i quali difendono il contrario, ed a favore del Sebeto. L'antica Capua era tre miglia distante dal fiume Volturno, come attesta A. Pediano ec. così Nola fu distante dal fiume Clanio. Nocera dal fiume Sarno. L'antica Galazia lontana dal Volturno, e dal Clanio. Così Teleja dal fiume Sabato, ed altrettante consimili non solamente quì nell'Italia, ed in Sicilia in tempo degli antichi Greci, ma nell'istessa Grecia, colà nell'Acaja, e nel Pelopponese. Socione lontanissima dal fiume Asopo, Tegea dal fiume Eurota; ed anche altre città senza veruno fiume affatto, come Cillene, Ciparisso, Messeria, Pedauro ec. Adunque che mai potrà sperarsi per difendere l'opinione del Celano, anche se il fiume Sebeto fosse stato lontanissimo dalla Città di Napoli, oppure non vi fosse stato il Sebeto medesimo, o veruno altro fiume. Crede il Canonico Celano, che l'acqua nel pozzo di S. Pietro Martire sia quella dell'antico Sebeto, ivi dipoi affogato dall'alluvio del mese di Nov. dell'an. 1345. mentre trovavasi in Na-
poli

poli Petrarca, ed ingombrato il fiume da monti di arena perdesse la sua corrente: ma di grazia se il fiume restò affogato, come mai dopo ha proseguito a darne acqua in tanta copia sino a tempi nostri, che importa il corso di quattro secoli e più? Se fin dall'anno 1343. si ostendè la sorgente sin da quel punto avrebbe dovuto in tutto e per tutto mancar l'acqua; o essendosi impedito il suo cammino, e non già la sorgente, avrebbe dovuto crescere ed alzarsi in maniera, che sboccando fuora da i labri del pozzo allagato avrebbe non solo i luoghi convicini, ma tutta intera la città dall'uno e l'altro capo. Quod certe non semel observatum est in fluvio illo, qui Mutinensem agrum subterlabitur: etenim si ibi puteus effoditur, excavatur nimirum terra ad 63. pedum Rom. altitudinem, ac tenebratur argilla sex pedum, subter quam proxime aqua celerriter excurrit, per apertum illud foramen fluminis aquae tanta vi tantoque impetu erumpunt, ut non ad terrae tantum superficiem profiliant, sed altius quoque ad quinque pedum, ut Cassinus in Arcis Urbanae fonte deprehendit, altitudinem extollantur: quemadmodum etiam in Jucatum dulcis aquae fontem 50. passibus a litore diffitum supra terram cubito 1. erumpere docet Gassendus. Possset hic reponere Celanus id ipsum in Fluvio, qui in s. Petri Martyris puteo visitur, minime evenire, quia ejus aquae leni quidem, & insensibili, sed tamen libero & uniformi motu in vicinum mare defluunt & impelluntur, ac proinde necesse non esse, ut supra livellam evehantur. Verum id quam falsum, quam ab omni veri specie remotissimum sit haec demonstrant argumenta. Primo si id genus aquae in mare defluerent per subterraneas inanitates, certe falsedinem contraherent, quia portio aliqua aquae marinae per angustiores arenae meatus in illas se se insinuarer, atque cum illis misceretur. Quamobrem, ut ait Varennius, prope mare non uni existunt Putei, qui falsissimam aquam contineant. Secundo deberent effluere, aestuante mare, ipsoque recedente decrescere. Hinc Du-Hamel Physic. p. p. 11. T. II. D. 1. c. 1. plurimos refert puteos reciprocum maris aestum sentire. Denique si exactissimum aestum habere non possint, cum effluxus, & refluxus in Tyrrheno sensibilis non est, saltem tu-

multuario motu turbari aliquando deberent, quemadmodum in aliis puteis advenit, qui cum mare communi-
 cant. Audis Vallisnerium (Annot. 38. alla lez. Accad. intorno all'origine delle fontane. Tom. III. operum pag. 28.) *conciosiaccbè nel ritornare, che fanno i flutti verso le rive urtano, e comprimono le acque dolci, ch'entrano nel mare, e vengono dai pozzi; onde risospinte dall'acqua marina di mole più grave, e di moto più gagliardo, ritardano la loro uscita da' meati della terra, e s'impedisce certamente il loro libero corso; quindi è, che per la resistenza, che trovano, allora ringorgono, rigonfiano, e s'alzano ne'pozzi, ne'quali tornano a calare, perchè ritornano liberamente a fluire verso il mare, e a scaricarsi, perchè cessa la resistenza, e l'empito de flutti contranitenti. Cid appare manifesto ne'rivoli, e ne'fiumi esteriori, ch'entrano nel mare, seguendo il medesimo flusso e riflusso, quando ora lasciano libero, ora impedito il corso all'acque loro; sapendo ognuno, che non seguono mai inondazioni più lagrimevoli de'fiumi, che quando il mare gonfia, ed urta, e rispinge le acque dentro il loro letto.*
 Quod si fontibus fluviisque apertum alveum habentibus evenit, potiori ratione evenire & deberet huic suppositio fluvio undique velut in strictissimo ductu lapidibus, & arenis circumsepto: etenim maris aqua, dum celeri perturbatoque impetu agitur, ita in occultos huiusmodi meatus impellitur ac urgetur, ut illam ad superiores etiam montium summitates ascendere plurimi cum Plinio II. cap. 65. arbitrati sint. Quae omnia in S. Petri M. puteo minime visuntur, cuius aquae semper & dulces sunt, & nullo motu volutantur. *E poi (prosequitur Anonymus) l'acqua è chiara come un Cristallo e leggerissima, perchè fu trovata per miracolo, allora quando verso l'an. 1440. trovandosi Priore in quel convento il glorioso S. Antonino, che dipoi verso l'an. 1446. fu per comando espresso del Pontefice Eugenio IV. dovette accettare l'Arcivescovato di Firenze, e lagnandosi i suoi Religiosi, che non avevano acqua buona per bere, egli il Santo comandò, che cavato avessero in quel luogo, ove si vede il pozzo. Non me latet F. Dominicum M. Marchesium in S. Diar. Dom. tom. 3. p. 20. id miraculum in dubium vertisse. Non avendo quel Convento acqua molto buona da be-*

re egli o per scienza naturale, o come piamente si crede per divina rivelazione, se cavare in un angolo del chiostro, ed ivi con poca fatica trovò un' acqua così perfetta, che, con essere questa Città tra gli altri doni ricevuti dalla liberalissima destra di Dio, provveduta copiosamente di preziosissime acque, tutte nella chiarezza, leggerezza, ed incorruttibilità cedono a quella di questo pozzo, che sino ad oggi si chiama il pozzo di S. Antonino, e perchè non si è veduta mai scemare, quantunque non solo il Convento, e molti particolari della città, ma anco le Galere, e i Vascelli, e l'Armata, sogliono provvedersi d'essa, che si mantiene sempre incorrotta. Verum de hoc B. Antonini miraculo moderatus loquitur ipfemet Celanus. Ecquis enim sibi non suaserit hujus aquae inventionem, puritatem, levitatem, incorruptibilitatem, & indeficientiam supernaturalia esse? Verum haec non urgeo. Satis est mihi evicisse, aquam illam fluvialem non esse, sed inibi exprimi, paulatim colligi & exurgere. Nonne innumerae intra & extra urbem hujusmodi aquarum scaturigines visuntur? Forsitan & hae ex tot arenatis fluminibus aluntur? Nequaquam minimi.

III. Quod & solidissime firmatur ex Pontani auctoritate, qui de B. N. lib. 6. scrupulum tollit omnem, ajens antiqua tempestate in loco, ubi id generis putei visuntur crebras aquarum fontanulas extitisse: *ipsius quoque ad collis ima fontes tum manabant scatebrofis sub rupibus, qui nunc etsi paucioribus locis, in ipsa tamen manis ora subter aedificia defluentes scaturiunt*, Quod & comprobavit Summontius lib. I. cap. 251. Adde sis. Hujusmodi putei non in una, eademque urbis regione extant, verum quoad situm inter se diversissimi sunt, alii superiores, alii inferiores: ergo ex uno eodemque fluvio coalescere non possunt: Fluvius enim non potest descendere, & ascendere juxta Hydrostaticae leges, nisi fuerit undique, veluti in tubulis, conclusus, quod diu faltem in subterraneis meatibus evenire nequit. Denique hujusmodi puteorum aquas non perpetuo in subjectum mare se devolvere apprime firmatur, ex eo quod minime labi videntur, & si eorum aquae jugi haustu non permoventur, mox puritatem amittunt, marcescunt, putidissimosque generat vermiculos, ut paucis ab hinc annis cives in S. Petri M. puteo

experti sunt. Hac quoque In re mihi refragatur Martorelius D. Calam. tom. II. ubi loquitur de Agarrheenſium Fratritia : quoad vocis etymon, vel qui parum Graece ſapit, novit eam adnotare locum aquarum fluentis redundantem, quare ejusdem ſobolis adjunctum, ſcilicet ἀγάρροϛ, ſaepe Homerus Hellesponto tribuit : ἢ Ἀγάρροϛ inflectendo Attico more. peraeque, α ὁ περαϛϛ, ϛ ſicuti huic ſemper ὁ λιμν, illi ἢ φητριϛ intelligitur. Porro eam Neapoliti Agarrheenſem regionem dictam eſſe non inſciabitur, quae multis aquarum duϛtibus exuberabat. Cumque ad huc aevo noſtro una ea regio, quae prope D. P. Martyris eſt, aquis belle ſalientibus ac ſalubribus ſcateat, atque audiam a probatiſſimis civibus maximum Fluentum ſubter earum viarum tractus decurrere, cet. Ac primo Agarrheenſium Fratritia veluti commentitia rejici poſſet : nam olim locus, ubi hodie dum S. Petri Martyris ad cubat Eccleſia, totaque ejus vicinia nulla habebat aedificia, palus erat, aut littoralis ora, arenis undique vel herbis conſita, & ob aquas inibi redundantes inhospita, ut non uni noſtrarum rerum Hiſtorici tradiderunt. Verum haec ad rem minime ſpectant, & alibi diſcutienda ſunt. Quod vero vulgo fertur maximum fluentum ſubter imam hanc Neapolis regionem perenniter fluere, id ad fabulas amandandum. Quod vero negari minime poteſt illud eſt : in pluribus nempe ejusdem regionis ſubterraneis concavis lata quaedam, & non una viſuntur aquarum receptacula, ſed quae nil, vel leniter moventur, quaeque inibi colliguntur ex tot aquularum rivulis alibi exorientibus, atque illuc redundantibus. Hi ſane aquarum euripi, ſi aliquando excreſcunt, tumidum ac labile flumen referunt, ſed quidem falſo : ad id enim credendum cogunt eorum locorum tenebrae, atque ipſa ſilentia, vel, quod ſaepe accidit, ipſarum aquarum fluxus, qui licet in ſe minimus ſit, tamen in craſſo, obſcuro, atque undique concluſo aere ingentem rumorem exerit.

Ecquodnam igitur, ut ad rem tandem veniamus, fuit flumen illud quod antiquitus Neapolim interfluebat? A Jo Seberthum fuiſſe, ſeu illud ipſiſſimum, quod in Bulla collectum bifariam ſcinditur. *E chi non comprende (cum laudato Anonymo concludo) che queſto ſia lo ſteſſo fiume,*

me , il quale ne' vetusti antichi secoli sano e salvo tutto intiero correa per la città nel suo letto scoperto , e di poi andava a far capo in qualche luogo vicino al mare ? Quando poi cominciò a basolarsi ed abbellirsi la città , per poterne rinchiudere il fiume con proporzione negli aquedotti sotterranei fu duopo dividerlo in due rami , l'uno scoperto verso il mare , che oggi conserva l'antico nome di Sebeto , ma molto picciolo in confronto dell' antico ; perciò descrivendolo Boccaccio disse , *minuit sua praesentia famam* , l'altro dice lo stesso autore , *per occulti canali fabbricati da' Napoletani se ne va nascosto a provvedere i loro formali* . His ad liquidum perductis , fateamur neceffe est , primum Sebethi alveum ad interiora usque urbis moenia patuisse , qui & terminabat , opinor , ad mare proxime portam , quae ad mare ferebat , qui locus hodie *Portus* etiam dicitur , ubi ante illam celeberrimam tempestatem , paludes exstabant , per quas Sebethus aliis circumfurgentibus aquis auctus se se expandens Aegyptium Nilum referebat , ut scripsit Villani lib. 1. cap. 14. Hinc irridendi non sunt illi , qui hanc regionem , olim paludarem , Nilensem diclam esse , ajunt , quod inibi Nili more Sebethus ad civium commoda preterfluebat .

IV. Haecneus vero de primo Sebethi alveo , ad secundum veniamus . Neapolitani paullatim urbis ornatui , & dilatationi studentes Sebethum in sequiori aetate a primo alveo abduxerunt . Quandonam vero id fecerint , nemo adhuc feliciter demonstravit , etsi alii alias conjecturas facere potuerint , Relicta igitur hujus mutationis epocha , ajo Sebethum ab urbe extortum , e Fontanellis , ubi exeritur , mare petiisse per proclivem alveum ab hodierno longe diffitum . Memetipsum explano ipsius Celani verbulis (G. X. pag. 12.) *Era assai più lontano da questo , dove oggi si vede , ed era esso più di là dal luogo , dove ora si dice i Mulini a vento , o proprio in quella parte , dove ordinò Carlo I. d' Angiò , che si facessero i Fusari per maturare i lini , che prima si maturavano ove ora è seggio di Porto ; nè si trova in iscritture antiche , che in questo luogo vi fosse stata sorgenza d'acqua bastante a maturare i lini , oltre che se ne vedriano le vestigia ; dunque probabilissimo resta , che quest' acqua fosse servita a questo effetto . Trovasi di più , che questo luogo dove si*

maturavano i lini di là dalli Mulini già detti, dove s'è sepelliscono, e le teste de' Banditi, che vengono in Napoli, e le membra di coloro, che per gravi misfatti, sono ridotti in pezzi, vien chiamato il Ponte Ricciardo. Et inferius. Oltre di che si trovò in uno istrumento originale in pergameno che si conserva nell' antico Archivio del Monistero di S. Marcellino, stipulato a 20. di Giugno dell'anno 1184. Indizione 2. che un tal Sergio Cape dona al Monistero un pezzo di terra, sito vicino al luogo, per dove passa quest' acqua, e nominando i confini così dice. Non longe a loco qui dicitur Porchianum foris flubium, iuxta terram S. Gaudijsi, flubium, qui dicitur Rubeolum, che quest' acqua passi per lo territorio, che dicefi Porchiano, dov' al presente v'è una chiesetta governata da gran tempo dalla comunità de' Sellari, che nominata viene S. Maria a Porchiano non v'è dubbio; dallo che si ricavò che questo fiume chiamavasi Rubeolo, e tirava a dirittura al mare ec. De eodem fluvio, in hoc secundo alveo fluente, mentio fit in quodam instrumento tempore Guilielmi Regis, in quo Marinus Imperatus, & Maria de Castello, dicuntur abitatores de loco, qui nominatur Portici parte foris flubeum. Verum Haëtenus de secundo Sebethi alveo. Ad ultimum transeamus.

V. Neapolitani forte deficientibus urbanis aquarum surgentiis iterum Sebethum structis Bulla & Aqueductu intra urbem induxerunt. De Bullae & Aqueductu structura, magnificentia, forma, & utilitate ad ravim usque scriptitarunt Jo. Villani Chronie. cap. 17. Pontanus de Bel. Neap. 17. A. Summontius lib. 1. pag. 234. Capacius lib. 2. cap. 7. P. Summontius Adnot. ad Erid. Celanus variis in locis, aliique: hinc unum mihi tantum discutendum superest, nempe quoto aevo, quove auctore, per Labullarem Aqueductum Sebethus intra urbem sit derivatus.

Jo. Villani ibid. asserit Sebethum Virgilii tempore intra urbem inductum fuisse, & Pontanus ibid. ait, *priscæ quoque urbis magnificentiae praeter ipsa moenia est maximo inditio fluvius intra urbem inductus. . . antiquum sane opus.* Verum haec falsissima sunt, & quia, ut evicimus, Sebethus antiquo aevo propter ipsius urbis moenia revelato alveo fluitabat, & quia Bullae ac Aquae-

ductuum structura nullum antiquitatis vestigium profert: Hinc Celanus (Giornata X) subdit *gli aquedotti poi tutti sono di fabbrica, che non ha molto dell' antico, e se mi si dicesse, puol' essere che siano stati rifatti; risponderai, che sempre dell' antico se ne vedrebbe qualche reliquia.*

Alii ariolati sunt Bullae & Aquaeductus auctorem fuisse Constantinum, quem bis Neapolim adventasse blaterant, ibique S. Restitutae Basilicam fecisse, ad cuius commodum, praeter alia, fecisse quoque formam Aquaeductus per milliaria octo, ut conjectatur Celanus (Giornata VIII.) qui sibi non constat. *Constantino per non far mancare l'acqua alla Chiesa da lui fondata, fece forse fare quest' aquedotto, e prese l'acqua dal monte di Somma, che appunto otto miglia è lontano da Napoli.* Quod confirmant ex eo quod in Damasi Pontificali habetur. *Obrulit (Constantinus) duas patenas argenteas cet. fecit etiam formam aquaeductus per milliaria octo cet.* Verum hic de S. Restitutae Ecclesia non agitur. Deinde ut horum falsitas deprehenderetur duo hic demonstranda essent. Primo Constantinum nusquam Neapolim venisse. Secundo nullam inibi Ecclesiam aedificasse; sed haec jam occupata sunt ab Ludovico Sabbatino in peculiari Differt. Kalend. tom. 4. pag. 76. inserta, qui in adnot. pag. 78. ait *multas Ecclesias a Constantino piissimo Caesare Neapoli constructas fuisse ii omnes scripserunt, qui aquam ex flumine consueverunt bibere . . . fabulae profecto & putidae.* Ita exclamat contra Jo. Villani, Caesarem Engenium, Caracciolum, Petrum de Stephano, Carolum de Lellis, & P. Caracciolum. In Sabbatini sententiam ivit Mazzochius, verum Anastasii Biblioth. auctoritate fractus, concedit Constantinum saltem unam Basilicam in urbe Neapoli fecisse, additque Kal. tom. 1. pag. 410. hujus Basilicae appellationem IX. seculo detexisse Jo. Diaconum, in Episc. Zosimo scribentem: *etiam in urbe Neapoli Basilicam fecit (Constantinus) asserentibus multis, quod sancta Restituta fuisset. Atqui ea verba, ait pag. 346. nil aliud significant, quam aervo Joannis a multis h. e. a multitudine existimatum fuisse, Basilicam a Constantino Neapoli aedificatam non aliam fuisse, quam illam, quae*
ejus-

*ejusdem Diaconi aervo vulgo S. Restituta dicebatur . At venia tanti viri , quem summa veneratione usque colui , huic sententiae nusquam adquiescere quivi , quae mihi saltem dubia videtur I. verosimile non est Constantinum in principe nostra urbe tantae molis Basilicam fecisse , atque ei nullum titulum , aut nomen dedisse . Aedificavit in Jerusalem templum , sed id Anastasin , seu martyrium nuncupavit . Videtis Valesium & P. Pagium . II. Jo. Diaconus rem tamquam non certam narrat , cui concinit auctor vitae S. Athanasii Ep. Neap. quam Petro Subdiacono tribuunt his verbis : *Ecclesiae vero S. Restitutae , quae a Constantino primo Augustorum Christianissimo , ut fertur , condita est .* His adde quod hi duoviri plusquam quingentos annos post Constantinum victitarunt . III. Auctor Chronici S. Mariae de Principio , David Romaeus , Caesar de Engenio , Chioccarellus , Ant. Caracciolo , auctor Rom. Martyrologii , Baronius , Bollandistae , aliique , qui Mazzochianam hanc sententiam jam adoptarunt , addiderunt etiam Constantini jussu S. Restitutae corpus ab insula Aenaria Neapolim fuisse translatum , atque in hac Basilica , ab eodem Imperatore ei martyri constructa , reconditum . Quae quam ab veri specie abhorreant , quamque puerilia sint , ad ravim usque demonstravit ipsemet Mazzochius scriptitans non ante VII. saeculum , nec post annum Christi nongentesimum eas reliquias Neapolim advectas fuisse . Denique omnia argumenta a P. Sabbatino allata nullam Ecclesiam ab Constantino Neapoli factas fuisse , aequae & hanc mei Mazzochii sententiam oppugnant . Ex dictis colligere mihi liceat falsos esse , qui scriptitarunt Constantinum ad hujus Basilicae supposititiae usum , fecisse formam aquaeductus per milliaria octo . Ceterum concedat mihi Mazzochius nullum aquaeductum fecisse Constantinum , & sua sententia fruatur .*

His ad liquidum perductis , alia , & non inanis objectio mihi diluenda occurrit . Reponunt . S. Gregorius lib. 8. cap. 24. praecepit Fortunato Episc. Neap. ut restitueret aquaeductum Rustico : hinc , ait A. Summontius lib. 1. *potria ben' essere , che questo Vescovo confidato alle ragioni di Constantino avesse occupato - l' acquedotto .* Verum haec imaginaria sunt , Primo si aquaeductus hujusmodi

ab

ab Constantino in Ecclesiae beneficium fuisset extractus, certe pertinuisse potius ad Ecclesiam, quam ad Rusticum, virum saecularem. At S. Gregorius qui tunc temporis Metropolitanus more particularem jurisdictionem in nostris Ecclesiis, quae inter suburbicarias Provincias adnumerabantur, exercebat, iussit Fortunato, ut Aquaeductum injuste ablatum restitueret Rustico. *Idcirco fraternitatem tuam hortamur, illico ut praesentia scripta susceperit, Theodorico viro magnifico majori populi portas & Rustico viro clarissimo seniori aquaeductum sine aliqua contentione restituat, ne in hac re moram, vel aliquam excusationem interserat, se culpam indiscretionis interserat, si quod ultra facere debuerat, admonita differendum qualibet sorte putaverit.* Neque excusationem distulisset Fortunatus, si, ut ogganiunt adversarii, aquaeductus jure ad ipsum pertinuisse. Igitur Gregorius, & Fortunatus illum aquaeductum ad Ecclesiam spectare minime arbitrati sunt.

Hactenus nostrae principis Urbis Fluvium illustrasse sit fatis. Demum universi advertant, rogo, neminem huc usque de patrio Sebetho aliquid scriptitasse, & me primum neglectam hanc diu spartam, nullo praeunte, exornasse. Ceterum omnia oblectationis potius gratia, quam gloriolae aucupandae studio scripta sunt. Quod ab initio notavi, id & postremo iterum notandum duxi. Haud deerunt fortasse, qui me non semel acerbio-ri verbulo in Cl. Martorellium usum esse effutient, aut vocibus, quae odii plenae videntur: verum gelidissimae constitutionis id genus homines meticulosissimos valere jubeo, aut advertere quae Art. Cogit. Auctor part. III. cap. 20. ille vit: *Quis acriter invebitur in opinionem, quam perniciosam (aut falsam) credit, hinc forsan odii, offensionisque accusabitur adversus eum, cujus haec opinio est. Sed inique & temere: quum haec acrimonia nasci poterit non minus ex veritatis zelo, quam ex personarum odio cet.* Ipsemet, maximae notae vir, Martorellius, qui liberum scribendi modum verbis, & exemplo probavit, & cujus in pectore morum virtus plurimi valet, nec eum inficit recti honestique ignoratio, haec novit ante alios, ideo amplius non urgenda. Sed tandem aliquando

Claudite jam rivus pueri, sat prata biberunt.

ECLO.

204
E C L O G A
C V I N O M E N
S E B E T H V S. (1)

EXpectatus adest revolutis mensibus annus:
Jam properat Virgo: laetetur candida Siren:
Totaque festivos geminet Campania plausus:
Jam properat Virgo: redierunt aurea faecla:
Nunc juvat undosos tractus, Neptunia regna,
Tyrrhenosque sinus lunato excurrere lenibo:
Nunc juvat & patria deducere carmen in acta,
Et spectare vagas Crateridas ire per undas.

At tu, quae nostrae Spes, Lux, & Gloria gentis
Exoptata venis, summo Virgo edita caelo,
Rumpe moras omnes: nec te materna morentur,
Aut te pelliciant opulenta & maxima regna.
Huc ades, & celeri, Regina, allabere cursu:
Huc spes nostra veni: nostros ne despice lusus.

Nox erat in cursu: niveos rorata capillos
Ad culmen Phoebe jam jam properabat Olympi:
Candida transverso trepidabant sidera motu:
Ad mare luctabant trepidisque Favonius alis,
Et volucres undae: pueri juvenesque lucernis
Aequora lustrabant, & circum litora, circum
Crateris scopulos sua raetia quisque legebat.

Cum somnum in media Sebethus nocte repellit
Undisonumque torum linquit, projectat & urnam:
Conspersum capiti fucum discerpit, & algas
Frangit, & infaulta circumdat tempora fronde.
Clamitat insuetus. Vicini litora ponti

Cl-

---

(1) *Quatuor jam praeterierunt anni, ex quo lusitans Eclogam hanc texui, eaque cum in pluteis ingloria diu latitaverit, nunc paucis adjunctis, & socia comitata Dissertatione in publicam prodire lucens ad lectorum oblectamentum nil metuit.*

Clamorem referunt. Zephyri sua flamina ponunt.
 Mirantur ripae, stupidae mirantur & undae.
 Dant gemitum Nymphae Craterides. Ipse Palaemon
 Flebilis instaurat veteres cum matre querelas.
 Stat lacrimans Delphin. Triton sub gurgite frontem
 Obruit, & querulum fundit sub gurgite cantum.
 Hinc fulicae, & mergi per concava saxa reposti
 Incipiunt longas in fletum ducere voces.
 Advenit & custos Proteus, pecudesque relinquit
 Advenit & Nereus, quae tanta insania? dicunt.
 Ingeminant luctum Nymphae. Longinqua resultant
 Aequora. Jam gemitum fundo Neptunus ab imo
 Sentit, & heus, inquit, quis tantus clamor ad auras?
 Sed flentis casum fluvii miseratus amici
 Congemit ipse etiam, & lacrimis se humectat obortis.
 Ille autem linquens antrum, muscosaque tecta
 Multa gemit: tandem summis haec fatur ab undis.
 Infelix ergo semper querar? amplius ergo
 Per te non Flumen, sed rivulus, invide, dicar?
 Fons ego, non Flumen, tam vili nomine dicar?
 Ros ego, non Flumen, quaenam injuria, quaenam
 Heu tandem superest infamia? Sistite cantum
 Aonii vates, incoeptos rumpite versus,
 Non licet antiqua Sebethum voce vocare.
 Dicite me Fontem, me parvum dicite Rivum.
 Quid ruis in sanctos? tandem, temerarie, tandem
 Desine sacrilega convicia fundere voce.
 Cur mihi, restituit quam Maevius Eutyclus Aedem
 Surripis, & rides numen? nomenque Fluenti
 Quod Mitrae collo servavit & ipsa vetustas,
 Impie, quid laceras? sanctum sic temnere numen
 Audes, & superos verbo irritare profano?
 Nec te clamantis Phlegyaee (2) suspiria tangunt?
 Nec te deterrent disjecti fata Typhoei?
 Rivulus ergo vocor, vel Fons! quid denique restat?
 Ipsum Sebethi nomen radice retortum
 Judaea tenuem undarum me denotat. Ergo

Pau-

---

(2) Aeneid, 6. 618. *Phlegyasque miserrimus omnes
 Admonet, & magna testatur voce per umbras
 Discite justitiam moniti, & non temnere Divos.*

Pauper ego rivus veterum vix notus ab ullo,
 Et semper spreta confluxi inglorius unda.
 Quin age, & herbosas presso pede contere ripas,
 Tanta meae si te coeperunt taedia laudis.
 Rumpe manu flores, algas disperge virentes.
 Invide, quid cessas? nigro lymphasque veneno
 Infice, crudelis propera, quid lente moraris?
 At non sic Lycidas, (3) quo non mihi carior alter
 Despexit miserum, Lycidas, qui litore nostro
 Immatura suae deflevit funera Nymphae,
 Et cecinit sprete suspiria vana Lyconis.
 Non sic me sprevit quondam Melifeus (4) & ille
 Qui

---

(3) *Sannazarius sub nomine Lycidae flevit acerbissimam mortem Phyllidos, pulcherrimae Adolescentulae, in Eclog. I. Et De P. V. lib. 3. phantasiae nimis indulgens semetipsum innuit Chronologiae, & Historiae legibus posthabitis*

At Lycidas vix urbe sua, vix colle propinquo
 Cognitus, aequoreas carmen deflexit ad undas.

In 2. Eclog. cecinit elegantissimam fabulam h. e. amores Lyconis, Piscatoris invenustissimi, erga immitem Galatheam.

(4) *Hoc nomine notatur Jo. Pontanus. Hinc Sannazarius Eclog. 7.*

Tum canit ut Corydona sacro Melifeus in antro /
 Viderit, & calamos labris admoverit audax. . .
 Queis fretus, dictante Dea, tot fidera nobis
 Prodiderit, tantas caeli patefecerit oras.

Mirror Robertum de Sarno in Vita Pontani pag. 60. ubi loquitur de cultu, quo Sannazarius Pontanum prosequeretur, vel alibi haec minime connotasse. Ergo haec ei tamquam additamenta apponenda subnectam. Dominicus Giuntini, qui Actii quinque marinas Eclogas in italicam linguam convertit (quae versio exstat in Collect. Varior. Opusc. tom. 6. pag. 141.) ad allata carmina haec enotat pag. 180. Col nome di Meliseo intende il Poeta figurare, e lodare Giov. Pontano Direttore in Napoli dell'

Qui circumfusi nobis tot sidera caeli
 Prodidit. Hei misero! sed nil haec omnia profunt,
 Si tantum tibi displiceo. Quis credere possit?
 Si tibi displiceo, saevissime Martorelli.

Ah quoties, ingrata, mei prope fluminis alveum
 Lufisti! quoties sacra tibi tempora lauro
 Praecinxisti! quoties (memini) de gurgite glauco
 Surrexi plausu excipiens tua carmina! ventis
 Perditus haec feci, miser hostibus arma paravi.
 Omnia collaudas. Per te jam graja (5) superbit
 Parthenope discussa jugum fervile, nec illam
 Amplius indigna (6) Romani voce salutant.
 Tu Capreas (7) oleo, vino, pomisque feraces,

No-

---

dell' *Adolescenza*, e de' primi progressi del *Sannazaro*, e dal quale ebbe il nome di *Azio Sincero*, con cui prese il *Pontano* di alludere agli amori pescatorj introdotti dal *Sannazaro* in *Acta*, cioè sù i lidi del mare; e secondariamente alla sincerità del suo cuore. *Huc spectant Pontani Meliseus, Maeon, & Acon, & Basilii Zanchii Meliseus, sive ecloga in funere Pontani poemat. lib. V. & illa Sannazarii Eclog. 2.*

hanc mihi pastor
 Ipse olim, dedit hanc pastor Meliseus ab alta
 Cum me forte senex audisset rupe canentem.

(5) *Martorellius pag. 462. usque ad 534. probare conatur posteriori aevo a Tib. Aug. per octingentorum fere ann. cursum rem Neapolitanorum ελληνικως se gessisse, & perdurasse.*

(6) *Neapolitanum nunquam fuisse Coloniam adversus Reinesium, & Mazzochium, aliosque eruditissimos viros ostendit, & fidem multorum lapidum, quos isti recitant, elevat, & audaciter possumdat pag. 427.*

(7) *Pag. 477. Ditium Caprearum insulam undecumque illaudat. Carissima Martorellio haec insula est, praesertim cum Helena de Vivo Neapolitana matris ejus germana soror inibi denata sit. Miror Martorellium in hujus insulae praeconio illud Taciti praetermississe, qui Caprearum amoenitatem descripturus, sic incipit: Caeli tem-*

Nobilibus cultasque viris, avibusque canoris
 Felices celebras, meritis & laudibus ornas.
 A te Puteoli (8), juga florida Pausilypi (9)
 Mergellina (10), palus Agnana (11), Megalia curva (12)
 Tau-

temperies hieme mitis, objectu montis (*b. e. promontorii Surrentini*) quo faeva ventorum arcentur: aestas in Favonium obversa, & aperto circum pelago peramoena: prospectabatque pulcherrimum sinum, *cet. Hinc Mazzochius Spicileg. pag. 75. Caprearum amoenitatem Jordanicae regionis deliciis parem facit.*

- (8) Pag. 457. *Puteolos vices municipiorum, & coloniarum subisse probat. De Puteolis nova plurima & mira dicturus erit Martorellius in grandi opere, quod brevi lucem accipiet, praetitulatum De Puteolana Chorographia.*
- (9) Pag. 420. *ait, Neapolitanos meos rogatos volo, ut advertant penultimam Pausilypi producendam, cum voce λυπη, atque ea compositis ita utantur Pöetae omnes. Et in Gramm. Graec. 559. Quindi non sappiamo la ragione, perchè Sannazaro, ed altri freschi eccellenti Poeti in questa voce si prefero libertà di far breve la penultima. Ad haec reponi potest Sannazarium, aliosque nostrae Neapolis viros doctissimos, penultimam Pausilypi contraxisse necessitate compulsos, aliter nempe illa voce uti non potuissent in recta Hexametrorum vel Pentametrorum compositione. Debuerunt ergo necessario aut brevem antepenultimam producere, aut penultimam longam contrahere. Praeterea advertendum hic non omnia latina vocabula ex Graecis promanantia graecam quoque prosodiam exacte sequi. Videtis 2. Indicem Ricciolii. Utrum vero scribi debeat Pausilypum, non Pausilypus, affirmat Mazzochius, negat Martorellius, Mazzochio favet Dio, & Plinius.*
- (10) Pag. 678. *plurima de Mergellina ille vit, quamque per Lycophronis φελήροδ τυρσων designari credidit, & ad id confirmandum quodnam Statii χουμερον male detorquet & corrumpit. De hac re integra praeparatur Diatriba.*
- (11) Pag. 710. (12) Pag. Insulam Megaridem, seu Me-

Taurubulae virides(13), Platamon(14), Cumana caverna(15).
 Omnia laudantur, debitoque ornantur honore,
 Omnia laudantur, sic Porticus Herculis (16), Arces
 Pompeji, veteres Stabiae, Paetinaque Villa (17)
 Ipsaque (quis credat?) cognomina vera Vesevi (18)
 Illustras late, & docto fermone fatigas.
 Solus ego (forfan statuunt sic barbara fata)
 Solus ego, hei misero! tibi sum despectus, Amice.
 Cur me neglectum, & debita sine laude relinquis,
 Cur me contemnis, dulcissime Martorelli?

O

Sum

---

galidem, aut Megaliam ita vocitatum esse voluit Martorellius, eo quod ad exemplum falcis mari curva insideret. Videtis ibid. ejus etymon Martorelliano-Phoenicium.

- (13) Pag. 481. conjicit & eandem insulam ac Apragopolin, & aliam prorsus a Capreis fuisse, & terraemotus desedisse.
- (14) Platamon locum esse amoenitatis plenum ostendit p. 710.
- (15) Commentitium esse antrum Sybillae ostendit pag. 221. adeoque Sybillam non in specu oracula edidisse concludit, sed in quadam Basilica, seu praegrandi ad miraculum aedificio, & affabre aptatis libris compacto. *Ibid.* nuperrimam Cumanam Cryptae Inscriptionem affert.
- (16) Pag. 710. ait, Meminit etiam Petronius loca non pauca proxima Neapoli veluti cap. 106. Herculis Porticum . . . . oppidulum nunc augusto Regis nostri praetorio superbum, & toto orbe veteri theatro, duabus equestribus statuis, & veteribus mille picturis celebratissimum, & nunc primum scimus, cur vulgo Portici nomen acceperit, *et.*
- (17) Pompeji & Stabiarum hebraea etyma exstant pag. 566. at pag. 568. nomen villae Retinae corruptum esse, & Paetinae restituendum esse evincit: inibi enim multa praedia habuisse Papirium Paetum, ibique per diu commorasse ex Cicerone demonstrat. Contra hoc Martorellii adsertum expectatur Dissertatio ab politissimo viro, mihi amicissimo, quam breviter edenda.
- (18) Pag. 417. Plurima de Vesuvii nominibus promit, & veteribus scriptoribus, qui hunc montem meminere multam lucem offundit.

Sum nulli nocuus, rapido nec vortice torrens (19)
 Praecipitor, nec agros sterno, nec pingua culta,
 Sed me disperfum per florea rura coloni, (20)
 Perque virefcentes sinuosis flexibus hortos
 Inducunt, & mille modis, & mille figuris
 Dispensant tortos cava per divortia rivos.
 Per me confurgunt cerealia femina fulcis,
 Per me vernat humus, florent & mollia prata.
 Saepe recusantem passis Pomona capillis
 Oravit supplex: huc, o cum flumine pleno,
 Huc Sebethe veni, sine te nascentia poma
 Macrescunt, languet tellus, viduantur & horti.
 Denique, quid referam? me in dulcia Balnea mutant:
 Ad me conveniunt pueri, teneraeque puellae:
 Ad me concurrunt, habitant qui diffita rura,
 Quosque suo mittit felix Campania sine,
 Exoptantque meo sua tingere membra liquore,
 Contactuque mei laticis, lymphaeque salubris
 Diffugiunt morbi, squamas, maculasque remittens
 Cessat dira lues, possessaque corpora linquit.
 An mea, crudelis, tibi fordet cana senectus?
 Nunc parvi an vultus aspectus? an horrida barba?
 Non sum deformis, quondam me caerula Siren

Ut

---

(19) Sannaz. Arc. prof. 11. *Mi pareva vedere il placidissimo Sebeto, anzi il mio Napoletano Tevere, in diversi cavalli discorrere per l'erbosa campagna, e poi tutt'insieme raccolto passare soavemente sotto le volte d'un picciolo ponticello, e senza strepito alcuno congiungersi col mare.*

(20) Octavius Beltrano pag. 42. *E' questo fiume molto famoso per la memoria che ne hanno fatto gli Autori così antichi come moderni. . . . apporta alla Città due grandi utilitadi: l'una è, che girando attorno alle paludi dà commodità di potersi allo spesso adacquarsi, e rinfrescar gli Ortolizj, che per questa causa i terreni delle paludi di Napoli sono così fertili, ch'è cosa di grande ammirazione: poichè in tutti i tempi dell'anno sono abbondantissimi d'ogni sorta di erbe. L'altra utilità è, che ivi colla commodità dell'acque si macina undici molini.*

Ut vidit, voluit dextram conjungere dextrae, (21)
 Mitia, quid recolo? defixit & oscula fronti.
 Non sum, ni fallor, non sum deformis. Ad austrum
 Leniter ecce fluo, mea nec submurmurat unda,
 Purior argento, lenique fimillimus aurae
 Somniferam duco lucenti gurgite lympham:
 Candentes volucres volitant circumque, supraque:
 Me virides herbae, me gramina pura coronant,
 Meque ulmi & falices obtectu frondis opacant.
 Est mihi molle torum, nec per declivia curro,
 Mollis arena mihi, mea piscibus unda naratur.
 Quin etiam cryptae mihi sunt, & vitrea tecta,
 Rorantesque domus, & sparsa sedilia musco.
 Hic conchas seruo maculis & murice pictas,
 Hic & purpureis curvata corallia ramis.
 Hic sunt consortes, nitidissima turba, puellae
 Candida quaeque rigant hyali sua pensa liquore.
 Ad me, frondosos urit dum Sirius agros,
 Cum nullae summis respirant collibus aurae,
 Conveniunt pueri, Sirenis candida pubes,
 Et se nudati currenti in flumine mergunt;
 Hic caput & pectus nitidis humoribus implet,
 Hic trahit & versat variis erroribus undas,
 Hic modo libratur summa resupinus in unda,
 Et modo labentem prono capit ore liquorem,
 Hic trepidos pisces uda sectatur in ulva,
 Hic canit irriguo decerpens margine flores.

Amnis (22) at ille tuus, quem currere divite vena,
 Quem veterem dicis, quemque ornas laudibus, undam
 Evomit insanam, campos, fata, ruraque sternit
 Turbidus, & virides contemnit semper Acerras:

O 2

Hic

- (21) *Pontanus Sebethum veluti Sirenis maritum illaudavit*
 Sparge tuas, Sebethae, nuces; en colligit uxor
 Parthenope . . . & alibi
 Parthenope Sebethon amat ec. *Videsis cap. III.*
- (22) *H. e. Clanius. De quo Martorellius pag. 682.* Nil
 mirum si Lycophon Sebethi haud meminere, ut-
 pote undarum egentissimi fluvii, & antiquiori hujus
 poëtae aevo ne nomine quidem noti: contra vero
 recitarit Clanium undarum divitem, ce. *Ibid. Cla-*
nii etymon raro eruditionis apparatu investigat.

Hic piceam exhalans nebulam, purum aethera turbat,
 Limosaeque suo conclamant gurgite ranae:
 Et tot progignit corrupta animalcula fundo,
 Quot rigui in nostro nascuntur margine flores.
 Quid loquor, ah demens! si despicias omnia. Nusquam
 Flumen ego dicar? sed vili nomine rivus.
 Quis, quaeso, Rivus per saecula tanta fluendo
 Vixerit, aut mecum paribus defluerit undis?
 Cui querar infelix? lacrimae funduntur inanes.

Di regni undisoni, Sebethi audite querelas,
 Tuque procellosi Rector maris, o Pater, o Rex,
 Da mihi contemptos alio convertere fluctus,
 Da fluvium spretum, invisum tellure sub ima
 Obvelare meum, tectasque innare sub umbras.
 Tuque, Veseve Pater, qui me de vertice summo
 Lugentem cernis, tibi si conjuncta marito (23)
 Me Nolana palus peperit, grave concute pectus,
 Sparge, Veseve Pater, nocturnas sparge per auras
 Pulveream nubem, vicinosque obrue campos,
 Obrue meque tuum sparso sub pulvere natum. (24)
 Parthenope mihi nupra vale. Vale proxime Crater,
 Ah Crater, Crater fluctu interlite nostro!

Vosque mei memores, lectissima turba, valete
 Delicium Phoebi, blandae Sirenis Alumni.
 O Decus Italiae, Themidis fidissime custos,
 Ultima spesque hujus, venerande Tanuccie, Regni,
 Altera Sebethi suprema precantia verba,
 Sis vindex nostri sis & Protector honoris.

Culte Cyrille vale: vale tu mihi grate Carulli: (25)
 Tuque vale aeternum semper mihi culte Capyci, (26)
 Non me Crateris per caerula nota fluentem,

Nec

(23) *Sebethi aquas non ex solis Vesuvii caveis emanare com-
 pertum est: imo Ambrosius Leo lib. I. c. 1. ait, Sunt qui
 arbitrantur, eos latices non a Vesuvii concava, sed de
 paludibus, quae sub Abella congeruntur exortas esse cet.*

(24) *Ignatius Surrentino cap. 21. Hist. Vesuvii asserit ex
 Vesuvio olim haud parvum fluvium emanasse nomine
 Draconis, quem temporum successu Vesuvianis cineribus
 obrutum esse dicit. Simile fatum appetit hic Sebethus.*

(25) *Joseph Carulli Juris Civilis Professor de politioribus
 literis benemeritissimus.*

(26) *Cajetanus M. Capycius Theat. Ethices Professor.*

Nec me tranquillo stringentem flumine ripas
 Vicini Agricolaë, vicinaque rura videbunt.
 Me Thetys & Doris, me blandula turba fororum
 Me virides scopuli, sinuataque litora circum,
 Me flebunt pisces sopita per alta, volucres
 Me Zephyri flebunt, turbato murmure Nereus
 Flebit, & a toto fugiet pax aurea ponto.

Et tu qui felix rerum penetrabilia lustras,
 Integer Antoni, (27) longinquis cognite terris.
 Quid miser heu tandem possum tibi dicere? sola
 Extremum inclamare vale mihi copia restat.
 Amplius inspicies. Tua jam contenta libido est.
 Ignati (28) certa quondam mihi cognite fama,
 Huc ades, & crinem nigris incinge corollis,
 Collige pallentes violas, inoestrosque hyacinthos,
 Cupressusque atras, & opacam collige myrthum:
 Inde super tumulumque meum, siccumque fluentum
 Ter lustrans circum lacrimoso murmure funde.

Quo te praeterea rerum tutela mearum,
 Et decus omne meum, suavissime Nicolaë, (29)
 Scilicet & bene scis. Rerum natura priores
 Destituet leges, & apertum per mare cervi
 Depascentur aquas, & pisces per juga frondes
 Anser Amyclaeo jam nunc certabit olori,
 Corvus & infuetum patula dabit ilice cantum
 Rursus ad Amphrysi valles, & amoena fluenta
 Ducet Apollo capras, antiquum Maenala linquent,
 Castaliaeque choro praeerunt Melibaeus, & Aegon.

At tu, Sanchisiae, Januari, Gloria Lunae;
 Festivos abrumpe modos, longum incipe luctum,
 Incipe funereum sumpta testudine carmen,
 Tu casus effare meos, mea tristia fata,
 Te mare, te tellus, teque audiat arduus aether.

Tu quoque praesentis qui diceris Oedipus aevi,
 Symmache docte vale, nostroque haec caede sepulcro.

Fluxi olim nulli nocuus, jucundus & omni:

Areo nunc ipsis quia sum contemptus Amicis.

Quaeque Viator iter sistens legat, & lacrimetur,
 Dicat &: hac olim fluxit Seberthus arena:
 Haec ait, & raucus sua vitrea tecta petivit.

F I N I S .

(27) Antonius Genuensis, qui Inveni philosophiae lumine nostrum adhuc succu-
 lum bene fuder. (28) R. O. Ignatius Calcius in R. Archigymna. Neap. Linguae
 Sanctae Profess. (29) D. Nicolaus Ignarro graecorum litterarum cultor clariss.

INDICES DUO

A praestantis ingenii juvene Joanne Bertonio
juniore saltuatim confecti.

Index I. Auctorum, qui laudantur, vindicantur,
notantur, corriguntur, illustrantur.

- A** Ben Ezra laud. 11.
Abraham Orrellius not. 85.
108. 14.
Acofta (Joseph) laud. &
illuftr. 160. 162.
Acron laud. 107.
Acta S. Hippolyfti ill. 15.
Adricomius laud. 12.
Aegyptius (Marth.) laud. 62.
Aefchines illuftr. 20.
Aefchylus ill. 121.
Agatharebides laud. 132.
Agricola laudatur 117.
Aitingerus (Michael) laud. 26.
Aldus laud. 5. defend. 56.
Allarius (Leo) laud. 115.
Amarus (Cajetanus) refell. 180. 181.
182. laud. 184.
Amenta (Nicol.) not. 182.
Anafthafius Biblioth. illuftr. 201.
Angelis (Gberardus de) laud. 103.
Anonymus Neapol. laud. 81. 156.
Antonini liner. 14.
Apocalypfis xviii. 2. xix. 17. loca ex-
plicantur. 109.
Apollonius laud. 67.
Apion Alexandrinus refell. 18.
Aquila (Proffer de) not. 157.
Ariafthus illuftr. 121.
Ariofophanis Scholiast. ill. 20.
Ariofoteles laud. 26. illuftr. 140.
Ariftenus not. 96.
Auctor de Admirabilibus not. 162.
Auctor rerum Herculanenfium laud. 168.
Auguftinus (Antonius) laud. 130.
S. Auguftinus explicatur. 65. laud. 161.
defend. 162.
Aulus Gellius illuftr. 189.
Aufonius (Popma) 106.
- B** Aiardus 48.
Banerius 68.
Barberius refell. 179.
Barnes refell. 134.
Baronius laud. 79. 125.
Barrius Francicannus laud. 105.
Bartholoeccius laud. 120.
Baythius 104.
Bafnagius not. 116.
Baffo Baffi laud. 58. 69. 171.
Bavarus (Landarus) illuftr. 26.
Begerus 69.
Bekmanus 162.
Bemarrivius 104.
Berofus 22.
- Blanchius (Pafchalis) laud. 48. 187.
Blondellus Fl. laud. 21.
Boccaccius explic. 71.
Bocharrus (Samuel) laud. 3. 7. 18. 26.
137. illuftr. 109.
Bollandiani 15. 80.
Bona (Scipio de) refell. 16.
Bonfrerius not. 66.
Bononius (Jo.) not. 14.
Boffuerius laud. 110.
Boylaeus laud. 182.
Braudan. defend. 84. 85. laud. 105.
Bredembachius laud. 12.
Brocardus laud. 12.
Le-Brun laud. 80.
Buffon laud. 182.
Buxtorfus noratur. 114.
- C** Aefar (Julius) laud. 120.
Calci (Ignatius) laud. 213.
Caldarivius 104.
Calmetus laud. 24. refell. 14. not. 116.
118.
Campolongus (Emmanuel) laud. 138.
Canterus laud. 4.
Capacius laud. 13. 53. refell. 85.
Capitolinus laud. 45.
Caracciolus (Antonius) 202.
P. Caracciolus 201.
Cafaubonus not. 14.
Caffianus laud. 27.
Caffinus 195.
Cafteilus (Jacob) laud. 135. 40.
Caffillo (Ferdinandus del) 15.
Celanus laud. 57. 85. not. 81. refell. 192.
& fequ.
Cellarius laud. 14. 16. refell. 97. vindic.
108.
Checozzius (Joannes) laud. 18.
Chioccarellus 202.
Cicero illuftr. 52.
Clarkius laud. 134.
Clericus laud. 7. 22.
Cluervius laud. 16. 17. vindic. 108. refell.
177.
Coimelfius laud. 114.
Columella 17. vindic. 100.
Conftantinus laud. 3.
Coquaeus 66.
Corfinius laud. 117. 124. refell. 155.
Cortonenfis Acad. Differt. 10. 18. 57.
Cofto (Thom.) laud. 187.
Crefconius (Caefar) laud. 16.
Crucejus 104.
Cunaeus not. 114.

INDEX PRIMUS.

- Carrus illustr.* 26.
Cyrillus (Joseph) laud. 213.
- D** *Amianus (Petrus) laud.* 125.
Damianus Romanus laud. 104. 200-
nary 138.
Dempsterus (Thom.) not. 21.
Desiderius (Cassinen. Ab.) 125.
Deuteronomii XXXI. 22. locus explic. 126.
Dhevanus refell. 179.
Diaconus (Jo.) explic. 201. 202.
Dio Caf. 28.
Dio (Chrysostomus) laud. 27.
Dionysius explic. 41. 42.
Dionysius (Halic.) 178.
Diodarus (Dominicus) laud. & refell.
49. laud. 52.
Diodorus (Sic.) restituitur 146. *ill.* 1.
69.
Donatus laud. 88.
Drexellus laud. 125.
- E** *Bermajerius* 69.
Ecclesiastes XII. 4. ill. 100.
Eldad Dadanita refell. 115.
Emenius laud. 120.
Engenius refell. 79. 201.
Esdræ XII. locus explic. 115.
Estius laud. 22. *explic.* 112. 157.
Euripides illustr. 107.
Eustabius laud. 164.
- F** *Abbrezzus laud.* 69.
Fabbi (Lauront. Cajetan.) laud.
& illustr. 10.
Facciolarus laud. 85.
Falcus laud. 54.
Favorinus refell. 128.
Ferrarius Canoc. refell. 190.
Firmicus (Julius) 21.
Florus explic. 14. 175.
Foglietta (Ubertus) 83.
Fontanelle (Bernardus) not. 163.
Fracastorius 184.
Franchus (Donatus) castigatur 86.
Froelich (Erasmus) laud. 20.
Fullerus not. 114.
- G** *Aleus laud.* 7.
Gassendus laud. 180.
Genes. XLI. 3. 17. ill. 23.
Genuensis (Anton.) laud. 70. 50. 159.
160. refell. 171. *not.* 163. *laud.* 166.
Georgius 182.
Gerius (Franciscus) refell. 182.
Gevarrius 104.
Ghozzius refell. 179.
Giannetrastus laud. 37. 71. 101. 105.
Giorgius (Anton.) laud. 137.
Giuntini (Dominicus) 206.
Goguet laud. 156. 157.
Gorius laud. 68.
Greorius III. 125. explic. 202. *& sequ.*
Gronovius 36. 104.
Gruterus 5. 53.
- H** *Allaens laud.* 179.
De-Hamel laud. 185.
- Harpocratio laud.* 20.
Herodorus rebell. 18. laud. 159.
Hesiodus 164. 165.
Hesychius laud. 20.
Hieronymus laud. 175.
Homerus illustr. 19. 20. 90. 91. 92. 93.
94. 95. 96. 130. 131. 132. 133. 134. 135.
136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 164.
& ejus Hymni 19.
Horavius ill. 122.
Huerius laud. 10.
- J** *Annonius laud.* 185.
Jerem. XVII. 6. LXVIII. loca expli-
cantur.
Job XXIV. illustr. 22.
Jonathan laud. 23.
Jordanes (Fabius) 61.
Jorio (Michael de) laud. 20.
Joseph Hebraeus vindic. illustr. explic.
& defenditur 113. *& sequ.*
S. Irenæus laud. 116.
Isaie XXVII. 12. illustr. 22.
Juvenalis 137.
- K** *Ircherus refell.* 64. 65.
Kusterus laud. 178.
- L** *Affantius refell.* 17.
Lami (Joannes) laud. 19.
Lamy (Bernardus) laud. 123.
Lampridius illustr. 45.
Lapide (Cornelius a) laud. 11. 22. 23.
126. refell. 161.
Launosus laud. 32.
Leander not. 14.
Leibnitius 184.
Lellis (Carolus de) 201.
Leo (Ambrosius) laud. 76. 85. *not.* 189.
Lessius laud. 125.
Ligorius not. 53.
Livius illustr. 14. 15. 128. 175.
Luca 67.
Lubinius (Augustinus) laud. 1.
Lucernensis (Langius) refell. 184.
Lucretius explic. 100. *illustr.* 128.
Lycophon, quando victisaveris? refell.
32. explic. & ill. 44.
- M** *Abillonius (Joannes) ill.* 27. 172.
Macchiucca (Michael Vargas) laud.
3.
Massejus (Scipio) laud. 11. 48. 57.
Magri (Dominicus) not. 118.
Malvenda laud. 22. *explic.* 112. 158.
Mancinellus laud. 33.
Marausa (Bavrolomeus) refell. 3.
Maychsfus (Dominicus M.) not. 196.
Mariotus 179.
Marshamius Anglus 18.
Maxicanus (Leo M. Cass.) 175.
Martialis illustr. 103.
Martianus (Cabella) illustr. 173.
S. Mart. XXIII. locus illustr. 109.
Mazochii Veriloquium 10. laud. 10. 12.
22. 23. 28. 46. 49. 65. 116. 125. 152.
defend. 153. 154. *laud.* 171. *not.* 174.
laud. 187. *laud. & not.* 201. *laud.* 213.
Me-

I N D E X P R I M U S .

Macerius laud. 176. *refell.* 181. & *sequ.*
Mauchius laud. 22. *refell.* 66. *explic.* 112.
Mercator 161.
Meursius laud. 4. 106.
Modocis (Jof. A. M. de) laud. 75. *refell.* 124. *figrel.* 126. *laud.* 139.
Monsauc. (Bernardus) defend. & vindic. 64. 65. 66.
Morinus (Stephanus) not. 25. 135.
Morinus (Marcus) laud. 116.
Morus (Lazarus) 184.
Moses 7.
Mumsterus 125.
Muratorius laud. 44. *defend.* 49.
Murena (Jo.) refell. 181.

N *Asalis Com. not.* 21. *laud.* 107. *Nehemiae c. 2. v. 13. illustr.* 123.
Nic. An. Caracciolus laud. 53.
Nizzolius laud. 54.
Nojæ Dux laud. 187.
Nollet Ab. refell. 182.
Nonius (Marcellus) laud. vind. 177. 178. 179.

O *Dericus Soc. J. laud.* 48.
Ofstencius laud. 114.
Oppianus Ciliæ explic. 20.
Origenes Insuper illustr. 110. 162.
Orlandus (Franciscus) refell. 172.
Orphaeus ill. 121. 122.
O'Orvillius illustr. 130. *laud.* 140. *vindic.* 141.
Ovidius ill. 110. 111. 118. 121. 129. 142.

P *Acizudius (Paulus M.) laud.* 69. *Pagius* 202.
Pamelius 162.
Papirius ill. 29.
Paralipom. I. 157.
Parrinus (Anton.) refell. 184.
Patzxius not. 125.
Paulus Diaconus 14.
Pecchia (Carolus) not. & laud. 84.
Pedrusus (Paulus) laud. 107.
Peregrinus Campanus defend. 5. *laud.* 173.
Perizxonius (Jacob) laud. 164.
Perronus defend. 115.
Petrarcha laud. 81.
Petronius Arbitr. ill. 171.
Philostratus laud. 27. 70.
Pierius laud. 106. *not.* 110.
Pindarus ill. 127. 152.
Pineda laud. 158. 159.
Piovene (Petrus) laud. 84.
Plato laud. 26. 109.
Plautus ill. 40.
Plinius refell. 114. *ill. & vindic.* 124.
Plutarchus refell. 28.
Polybius ill. 169.
Pontanus (Joannes) laud. 5. 36. 80. 98.
Porphyrius 162.
Porrius (Luc. Ant.) laud. 137.
Porterus 4. laud. 35. *defend.* 43. 107.
Probus laud. 31. 110.

Proclus 162.
Procopius ill. 80. 173. 174.
Propertius ill. 100.
Prudentius ill. 15.
Psalms. LXVIII. 3. & 16. illustr. 22. *XLV. 5. explic.* 154.

R *Aderus defend.* 174.
Ray Anglic. refell. 201.
Radius laud. 182.
Reineftus illand. 188.
Rclindus laud. 18.
Remondinus refell. 176. *ill.* 180. *laud.* 182. *laud. & not.* 188.
Refta 125.
Rhodijs (Apolonius) laud. 67.
Ribera laud. 125.
Richius (Theodor.) 12.
Ripa (Caesar) 69.
Romæus (David) 202.
Rofinus laud. 147.
Rota (Bernardinus) laud. 63. 98. *not.* 98. *laud.* 101.
Rugeius laud. 15.
Ruinart laud. 16. 81.
Rupertus explic. 126.

S *A (Emmanuel) laud.* 22. *explic.* 212.
Sabbatini (Ludovic.) 201.
Saligniacus laud. 12.
Salomon R. laud. 11.
Salvini (A. M.) defend. 29.
Sanctius laud. 106.
Sanctius (S. J.) refell. 159.
Sances de Luna (Januarius) laud. 48. 215.
Sangro (Raymundus de) laud. 32.
Sanfelicius (junior) laud. 70. *refell.* 84.
Sanfelicius (Senior) laud. 71.
Sannazarius laud. 29. 36. *conciliator* 43. *explic.* 58. *laud.* 59. *explic.* 82. 83. 98. 100. 101. *not.* 106. 206.
Sarno (Rubertus de) not. 55. 206.
Scaliger not. 2.
Scoto (Franciscus) 175.
Seguinus (Petrus) laud. 69.
Seidenus laud. 18.
Seneca illustr. 129. 145.
Sequester (Vibius) laud. 86.
Seraus (Franciscus) laud. 176.
Serry (Jacob Hyacin.) not. 116. *laud.* 157.
Servius laud. 33. *refell.* 97.
Serius (Terinnius) ill. 179.
Severus (Cornelius) ill. 129.
Silius laud. 5. 120. 121.
Simeon R. refell. 115.
Simlerius laud. 65.
Sifenna illustr. 177.
Solinus 129.
Sophocles ill. 154.
Spanhemius (Ezjechiel) laud. 10. 12. 56. 97. 117.
Spartianus ill. 45.
Sponius laud. 47.
Stanlejus (Thom.) refell. 64.
Starius laud. 22. *explic.* 29. *vindic.* 38. 39. *ill.* 40. *Neapoli scriptus* 52. *explic.* 102. 159.

I N E E X P R I M U S .

Stephano (Petrus de) 201.
Strabo laud. 28. *incusat.* 38. *explic.* 32.
 131. 140. *refutatur* 146.
Svetonius laud. 27. 174.

T*Acirus refell.* 22. *laud.* 21.
Tanuccius (Bernardus) laud. 213.
Tassus (Bernardus) laud. 71. 123.
Tertullianus 162.
Theocritus explic. 94.
Theophrastus refell. 64.
Thevenot. *laud.* 67.
Tibullus laud. & *illustr.* 143.
Tirinus refell. 66.
Torellius not. 19.
Trivici Marchio refell. 13.
Trogus ill. 140.
Troylus laud. 26. *laud.* & *not.* 81. 78.
fell. 184. 191.
Turnebus 162.
Turnefore laud. 131.
Turre (Jo: M. de) laud. & *not.* 73.
laud. 124. 126. 144. 147. *not.* 155. 162.
confus. 164. *not.* 176. *laud.* 181. 182.
Turre (Philippus a) laud. 58.
Tustinus excusatur 54. *laud.* 79.
Tyrius (Willermus) laud. 12.
Tzetzes 4. 208.

V*Alchenaerius not.* 96. 97.
Valentia laud. 125.

Valerius M. 25.
Vallifnerius laud. 180. 196.
Vandalus laud. 47.
Varennius 155.
Veenhufinus 104.
M. Venustus laud. 68. 178.
Vghellius laud. 81.
Vianelli (Joseph) refell. 116.
Vicus 105.
Villani (Jo:) laud. 63. 78.
Vinandus 61.
Virgilius explic. 28. *defend.* 33. *illustr.*
 88. *Vindic.* 96. *explic.* 97. 112. *vindic.*
 127. 128.
Vitruvius notatur 144.
Vives laud. 160. 161.
Vlamingius vindic. 55. *laud.* 98.
Volfus refell. 161.
Volfgangus laud. 26.
Woodwardus 184.
Voffus 134. 162.
Vrsinus 36.

X*Averius (Mattheus) not.* 19.
Xiphilinus explic. & *vindic.* 174.

Z*Acharia (Franciscus) laud.* *not.* &
explic. 48.
Zieglerus (Jacob) ill. 26.
Zonarus illustr. 175.

I N D I C I S P R I M I P I N I S .

I. I. N. D. E. X

RERVM ET VERBORVM.

A *Bella aquis abundavit* 186.
ejus fluvius cur decreverit?
Amphitheatrum, aquaeductus, putei, inundatio ibid.
S. Paulino aquam dat 186.
an Virgilius de ejus fl. cecinerit 187.
Acarnanum nummi 107.
Acerrae an vox phoenicia 10. *ab Clanii aquis infestatae* 3. 185. *earum paludes* 76.
Achelus fl. 67. *ejus Nymphae* 88.
Acis fl. 97. *in nummis quomodo vistor ibid.*
Aelius, cur isa diffus Sannazarius 206. 207.
Aeneas totam circumnavigavit Siciliam 142.
Aegyptus quid significet apud Homerum 24.
Aegyptiaca mulieres cur fuerint foecundae, & an sit vera earum foecunditas 65.
Aeoliae insulae an fuerint ingivomae Homeri aeco, quomodo ab Homero sint descriptae 135. & *seq.*
Aetna non semper ardet 127. *in sequiovi aetate magis fremuit* 127. *aquas vomuit* 182. *discrigen inter Aetnam & Vesuvium* 174. *an comunicet cum Vesuvio* 184.
Agarthaensis Fratria commentitia est 19.
Agna palus quid de ea dixerit Martorell. 208.
Alexandrini Neapoli vistorant 61. 62. 63. *eorum Inscrip. ibid.* 53. 54.
Alphatiricus lacus 118.
Alpbaei cultus 67. *lenissimus fluxus* 121.
America an nostro Continenti juncta fuerit 162. 163. 164. & *seq.* *prima ejus colonia an judaea* 160. *quomodo in eam appulerint animalia* 160.
Animarum origo quae 161. *quando Christi anima creata fuerit ibid.*
Anio novus quis 84.
Antiochia quot 31. *earum nummi ibid.*
Antiquarii ab suscepto argumento saepe distrabuntur 4.
Antinous ubi perit 30.
Aqua dulcis in navigatione cur exardescat 139.
Aqua vulgo dicta, di Carmignano, 86.
Aqua Trajana quae 83. 84.
Aquae viva quae 69.
Aquae ductus Sirinensis 13. 70.
Aquae ductus. Vide Laballa.
Apamea 31.
Ara unde dicta 111. 112.
Arabes iidem ac Palaestini 18.
Aram quid in Scripturis 11.

Aras fl. leniter fluit 120.
Areo unde sit dictum 111. 112.
Ares an flumen 24. 35. 106. 107. 108.
Armenia in Trajani nummo 30.
Arnon fl. 11. 26.
Arnos fl. cur isa diffus 11. *ejus cultus* 68.

B *Accbus an vini Dominus apud Homerum* 18. 19.
Baflrus fl. 26.
Bajarum sinus an Homeri oceanus 148.
Bellifarius quando & quomodo Aquae dum scidit 81.
Boftra urbs, & Bofrenus amnis 26.
Brontontis Dei inscriptiones 20. 21.

C *Abyri quinam fuerint* 168.
Cajeta, Cumae, Cicones, Circe, Cimmerii, Charybdis, Calypso an voces phoeniciae 8.
Camarinae nummi 97.
Campanorum colonia cur Felix dicta 170.

Caprearum insula Neapolitani fuit jurvis 20. *amoenissima est* 207. *not.* 7.
Cavacallae nummi 30.
Castellarius quis 187.
Casopaxi mons aquas vomuit 182.
Catiniae nummi 97.
Cephisus fl. 67.

Cicalae montis aquae quando, quomodo, & quoties eruperunt 189. 190.
Constantinus an aliquam Basilicam Neapoli aedificaverit 201. *ejus inscriptiones* 53. *an Laballas fecerit* 201.

Concharum, quae in montibus exarantur, origo secundum omnes Philosophos 184.

Clanias 4. 5. *quid significet* 14. *an fuerit juxta Neap.* 43. *nullius aquae* 185. *torrentibus intumescerat ibid.* *unde exoritur* 76. *quot sunt Clanii* 44.

Clitumni cultus 68.
Crater cur, & a quo isa diffus 150. 149. *an aestuet* 164. *an fuerit Homeri Oceanus* 149. *ejus Nymphae* 204. 205.
Crylas fl. 97.

Cumae colonia in nummis Augusti 36. *quid Martorellius dixerit de Cumana Caverna* 209.

Cyclopes Herusci, & Latini, & an semper fuerint ferrarii 137. 138.

Cydnus fl. 30.

Cyrene solis uxor in fluminibus 58.

D *Acia in nummis Trajani* 66.
Danubius tanquam Deus 68.
Deorum nomina in Inscriptionibus 21.

primo & ultimo loco apposta 47. 48.
Diabolus sub **Draconis** specie Neap. in-
 festavit 80. & seq.
Draconellus *fl. idem ac Sarnus* 176.
Dusares quis, *ejus inscriptiones* 18. 19.
 20. & seq.
Dusuria quae 20.

Echia an vox phoenicia 8.
 Elysi ubi fingantur 32. 33.
 Eridanus unde diffus 11.
 Eryx Cyclopus ratio 137.
 Etymologiae studium quanti faciendum
 10.
 Eunostus quis 6.
 Eutychi epigraphae 45.
 Eutychi pueri mors 46.
 Euxinus, an de eo meminere Homerus
 153.

Fons Horrorum idem ac Sabbaticus
 11.
Fons Arvis Urbanae 195.
Fons Draconis quis 123.
Fons Hieracanthinus 118.
Fontes qui incertum habent cursum 117.
Fontinalia quae 69.
Fonticulus in domo Sannaxarii 82. 83.
Formiae an vox phoenicia 8.
Fiaxus Juppiter cur ita diffus 168. an
 Ofci Jovi Vesuvium dicarint ibid.
Fluivium subter Neapolim labere cur ci-
 ves dicant 198.
Fluivius quid significet apud Exodum,
 & in Scripturis 23.
Fluviorum cultus 67. eorum sacrificia
 ibid. cur sauris assimilantur 117. al-
 taria dona 67. Fluvii infernales an
 culti 68.
Fluviorum origo 180.

Gallieni nummi 30.
 S. Gaudias duplex, cui miracu-
 lum attribui debeat 78. 79. 80.
Gigantum ruinae an significent Vulca-
 norum ignes 171. eorum nomina enu-
 cleantur ibid.
Gorgones an vox phoenicia 8.
Graeci urbes juxta mare, vel flumina
 habitabant 25. 26.
Gracchus ubi, & quomodo perierit 14.

Hadriaticum mare quomodo & cur
 aestuet 164.
Hadriani nummi explicantur 36.
Hebraeus quid significet 23.
Helena de Vivo ubi denata 207.
Herculeum an vox phoenicia 8. 145.
 ejus verus situs ignoratur 177. ejus
 pictura 137. an fuerit Vesuvii ignibus
 obnoxium in Phoenicum aevo 145. Ve-
 suvianis cineribus obrutum 144. Her-
 culanei vestigia ubi excavantur 177.
S. Hermus an vox phoenicia 8.
Harpiae ubi pascebantur, aut visita-
 runt 9.

Jansidos nomine notatur **Violantina**
 102.
 Inavime an vox phoenicia 8.
Insulae natantiles quae, & ubi 131.
Insulae an memorentur ab Homero sub
 petrarum nomine 133.
Infernus quantae latitudinis? 125. an
 sit in Vulcanis quaerendus 125. 126.
Ipsa fl. 97.
Is fl. 35.
Italica urbs in nummis Hadriani 30.

Kίον, Κέρβερος, Κόκκυτος an
 sint voces phoeniciae 7.

Laboria an vox phoenicia 8. ejus
 terrae qualitas 170.
Labulla quae? 86. 82. an distinguatur
 ab Seberbo ibid. an fuerit exstructa a
 Constantino 200. quomodo de ea fabu-
 lari debeant poetae? 86. 87.
Lami urbs an vox phoenicia? 8.
Lancerotae insulae Vulcani aquam vo-
 muerunt 182.
Langyni, seu, i lagni, a quo confecti,
 & quando 185. eorum latina nomina
 186.
Lararium, & **Lares** 47. 48.
Lavis fl. 35.
Leucogaici colles quinam 134.
Leucada petram quid apud Homerum?
 134.
Limon cur non sit vox phoenicia apud
Marcellium 9. an sit insula, vel
 pratum 9. 10.
Limnades quae? 94. 95. 96.
Limoniades an dentur ibid.
Lipare an vox phoenicia 8. an ignos
 evomuerit Homeri aevo 130. & sequi.
Liris fl. leniter fuit 121. an sit aquis
 pauperrimus 122.
Literum 8. quatenus aquae in eum in-
 fundantur 190.
Lucrinum 8. 149. 165.

Mare cur aliquando velceat 139.
Martia aqua quae 83.
Maria aqua an salibus sejungi queat
 182.
Mediterraneum an aestuet? 164.
Megalia, Castello dell'Ovo 41. quid de
 ea dixerit Marrocellius 208.
Meliscus quis apud Sannaxarium 206.
Mergellina an habuit Virgillii sepul-
 crum 38. an sepulcrum Sirenis ibid.
 ejus fons 134. an distincta ab Leuso-
 gaeis 135. quid de ea dixerit Mar-
 rocellius 38. 208.
Mesopotamia in nummis Trajani 30.
Misenum quantum distiterit ab antiquo
 Neapoli 43.
Mosella in nummis Gallieni 30.
Murineis agri flavius 795.

Neapolis civium, & exterorum sem-
 per exstitit florentissima 27. cur sita
 juxta mare, & fluvium 25. ejus Coe-
 meteria ibid. Cum Capreenibus con-

mercurium habuit 28. **Sebethi nomine dicta** 26. 29. *eius latinae Inscript. an veviniae* 49. in *ea Hellenismus quamdiu duravit* 49. 50. 51. & *seq.* 207. **Solius Sebethi aqua usabatur** 70. *superstitiosissima fuit* 70. *an fuerit Romanorum colonia* 207. **Neapolis quotannis quantae aquae copia depluat** 75. *aquarum surgentis felix* 196. 197.

Neapolis alia ad Bajas 25.

Nepis unde dicta, & cur non sit vox phoenicia apud *Martorellium* 9.

Nilus quid significet 23. *quomodo alibi diffus* *ibid.* *ejus status* 62. *ejus aqua non fuit foecunda* 63. *puelli Nilo adstantes quid sibi velint* 66. & *quid in nummis Trajani* *ibid.*

Nola aquis adundavit 187. 188. 189. *cur Maximam credita fuerit* 190. *morbo non semel infecta* 190. *eius Inscriptio* 188. *Horii, templa* 189. *aquis inundata* 182. *S. Paullino aquam deneravit* 180. *an ab Virgilio fuerit ex Georgic. litris exclusa* 189.

Nymphae an in Fluminibus es. quorumplicis generis fuerint? 93. 94. 95.

Nymphae aliquando ipsas aquas designant 83.

Oceanus quid sit apud Homerum & Hesiodum 148. *usque ad* 153. *an fuerit ab antiquis cognitus* 156. & *seq.* *ejus varii motus* 155. *cur dicatur flumen apud Homerum* 152. & *seq.* *cur saepius in Odyssae, quam in Iliade nominetur* 150. *unde diffus* 150. 149. *cur ea voce varissime utatur Poetae* *ibid.*

Ocinarus sub Sabati nomine 14. **Barus quoque diffus** *ibid.* *non leniter fuit* 108. *an idem ac Ares* *ibid.*

Oebalus Sebethi nepos 28.

Ophir quid sit? 157. 158. 159. & *seq.*

Opyis quid significet 108. 109.

Orcus, quis 147.

Orontes *fl.* 31.

Ovium grex exanimatus 146.

Palaeopolis ubi fuerit? 27.

Parthenope ubi sit moruza 36. 37. **Sebethi uxor** 99. 39. *duplex habuit sepulcrum* 42. *ubi sepulta* 40. & *seq.*

Parricij Neapolitani laudantur 32.

S. Parricij Vesuvii vallis inuisti 174.

Patulcus an vox phoenicia 8.

Pausylipus 169. *penultimus an debeat produci* 208. *unde exoritur* *ibid.* *an sit neurrius generis* *ibid.*

Petrus quid significet 133.

S. Petri Martiris puteus an ex antiqui Sebethi aqua coalescat 191. *seq.* *eius aquae qualitas* 196. *cur vermes genuerit* 197.

Phaeacum insula an fuerit distincta ab Corcyra? 138.

Phegraecus campus unde ita dictus 169. *quinam proprie fuerit?* 170.

Philippi junioris nummi 31.

Phoenix 28.

Phalerus an idem ac Mergellina? 28. 39.

Piorum fama & pietas 129. 130.

Pompeji an vox phoenicia 8. 145. *an Phoenicium aere Vesuvii cineribus fucivius obnoxii* *ibid.* *cinerebantur ab Sarno* *fl.* 178. *Inscriptiones* 47. 48.

Pontus quid significet 150. 151.

Porchetta, ejus ludi 73. 74.

Puteoli 8. quid de eis scripserit, scriberetque Martorellius 208. *ejus mons novus* 124. *an omnes Fabulae ad puteolos referri debeant* 165. 166.

Posti, qui cum mare aestuant 193.

R **Restitueret cujus aetatis** 45.

S. Restitutae corpus quando Neapolim fuit translatum 202.

Retinae aquae 179. *eius litteratum saxum* 181. *quid de ea scripserit Martorellius* 209.

Rhenus Deus 69. *eius cultus 68.*

Roscidus quid significet? 100.

Ros aliquando idem ac aqua *ibid.*

Sabatius Terinae idem ac Ocinarus 105.

Sabatius Benevent. an probetur ex veteri monumento 14. *an sit dictus Samnium* *ibid.* *an sit rivulus* 105. *est S. Hippolyti morbo clarissimus* 15. *non memoratur a Prudentio, ejus pisces mansuetissimi* *ibid.* *cur cum non memoraverit Livius* 14. *cur ita dictus* 16.

Sabbaticus fl. an exstiterit, an VII. die exaruerit, leniter fluxerit, quante aquae 113. & *seq.* *distinguitur a Saboebio* *ibid.*

Sabbathium fl. quid de eo sabulentur Judaei 115. *fingerit immensam aquam voluisse* 116. *hanc de Sabbathio sabulam unde hauserunt judaei?* 115.

Sabazius quis 22.

Sabadus quis 22.

Sabbatum unde dictum 17. 18.

Savo fl. lenissimus 171.

Samnium est nomen regionis, orbis, an fluvii? 14.

Sarnus fl. qua fluxerit 178. *est Sabato minor* 105. *lenis est* 121. *idem ac Dragonellus* 179. *an ex Vesuvio fluxerit* *ibid.* *an sit vox phoenicia* 8.

Sibboleth quid significet 22.

Sitoe an incensis horis fluxerit 116. *suid aquarum praeperissimus* 123.

Sirenes quomodo habuerint pedes 110. 111.

Scyllae scopulus 131. 132. *primos petras habuit* 132. *an ignes in eo fluxerit* *Homerus* 139. 140.

Solis insulae quae, & an fuerit miserebilis 89. 90. 91.

Sol an habuerit cum fluminibus commercium 58.

Sperchius fl. 67.

Stellatina tridus 17.

Stabiae an vox phoenicia 8. *an Vesuvianis cineribus obnoxiae in Phoenicium genu* 145.

INDEX SECUNDUS.

Sarinas inf. an terrae tremore desederint? 177.

Sulphatara descripta 169. 170. *an communicet cum Vesuvio* 184.

Summa quando condita 148. *ejus aquae* 179.

Summanus quis 141.

Symethus fl. 117. *incertum cursum habet ibid.*

T *Arsus* 30.

Tegula Aquaria quae 188.

Terraemotus Campanus 145.

Thebae an fuerint insula 33.

Tharsis quid in S. Scipiearis sibi velit 158.

Thianum vox phoenicia 10.

Ticinus fl. lenissimus 120.

Trajani nummi 30.

Trementina tribus 17.

Tripaldus fl. 15.

Tripaldina silva ibid.

Thrinacia an vox phoenicia v. an fuerit distincta ab Sicilia 89. 90. 91. & seq.

Trulla unde, & quid? 178.

Turris joppavellorum quae 26.

Turris Phaleri 4. 38. 43. 44. 208.

Turris Ostivae flumen 176.

V *Apores cur salibus privantur* 183.

Veseris flumen, an castellum 177.

Vesuviani Populi quinam fuerint 178.

Vesuvius an vox phoenicia v. unde distinctus

secundum Martorellium v. secundum Maxochium 169. *Mundo paritem habet antiquitatem* 123. *ejus ignes non fuerunt semper actuales* 124. *neque infernales* 125. 126. *quondam non ardebat* 126. *quando ardere coeperit* 144.

Phoenicum aeo neque exarsit 145. *cur dicitur, Monte di Somma, an sibi dictus Summanus* 147. 148. *aureae aetatis, Scriptores nil de Vesuvianis ignibus scripserunt* 175. & seq.

Serabonis aeo viridissimus erat 172. *fuit vallibus fluvijs* 174. *quando bituminosos torrentes evomere coepit* 175. *fuit aquarum gravidissimus* 175. *Ejus fluvii* 176. *cur fluvii Vesuviani exaruerint?* 179. & seq.

an marinas aquas evomuerit Vesuvius 181. *an Ostorum aeo exarsit* 169. *an Vesuvii culmina arbores habuerint?* 172. 173.

Vesuvius quando barathro hiare coepit? 175. *in duplicem verticem divisus* 176.

Volterrae, seu Voluterrarum monumentum 137.

Vulcanus an in nostris Campania visitaverit 148. 160. *an fuerit in nostrum Cratere ejectus ibid. utinam ferrariano officinam primo habuerit, & quae in illa fabricatus sit?* ibid.

Vulturnus an vox phoenicia v. ejus accolatorum fabella 131.

EMINENTISSIMO SIGNORE.

Gianfrancesco Paci pubblico Stampatore, supplicando espone all' Em. V., come desidera dare alle stampe un' Opera intitolata, *Vindiciae Sebethi Neapolitani, &c.*, composta dal Diacono D. Antonio Vetrani. Supplica pertanto l' Em. V. di rimettere la revisione a chi meglio le piacerà, e l'avrà ut Deus, &c.

Adm. Rev. Dominus D. Dominicus Jorio S. Th. Professor, & Curiae Archiep. Examinator revidet, & in scriptis referat. Datum die 20. Junii 1767.

PHILIPPUS EP. ALLIF. VIC. GEN.

JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

EMINENTISSIME DOMINE.

Opus, cui titulus *Vindiciae Sebethi &c.* plurima eruditione refertum ad res patrias ab origine sua illustrandas non parum accomodatum, calamo nitidiori exaratum, jussu E.V. summa hilaritate perlegi, demiratus sum in eo Auctoris ingenium sagacissimum, atque ad novos nobilioresque foetus in lucem edendos aptissimum. Cumque nihil ibi offendi quod fidei, & moribus adverteretur, quodque stilo censorio queat notari, si videbitur E. V. posse typis excudi censeo.

Datum Neapoli decimoquarto Calendas Octobris 1767.
E. V.

*Obsequentiss. & addictiss. famulus
Dominicus de Jorio.*

Attenta Relatione Domini Revisoris imprimatur. Datum Neapoli die 25. Octobris 1767.

PHILIPPUS EP. ALLIF. VIC. GEN.

JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

S. R. M.

SIGNORE

Gianfrancesco Paci pubblico Stampatore di questa vostra Capitale, supplicando espone alla M. V., come desidera dare alle stampe un' Opera intitolata, *Vindiciae Sebethi Neapolitani*, &c. composta dal Diacono D. Antonio Vetrani. Supplica pertanto la M. V. di rimettere la revisione a chi meglio stimerà e piacerà, e l'avrà, ut Deus &c.

A. & M. D. D. Michael Angelus de Ruberto in hac Regia Studiorum Universitate Professor, revideat, & in scriptis referat. Datum Neapoli die 2. Junii 1767.

NICOLAUS DE ROSA EP. PUT. C. M.

ILLUSTR. ET REVER. DOMINE.

EA, qua potui diligentia, & accuratione Antonii Vetrani librum perlegi, qui inscribitur: *Vindiciae Sebethi Neapolitani* cet. ubi disertissimus Auctor mira sermonis elegantia, & concinnitate, atque omnigena eruditione, Sebethi originem, vetustatem, famam, cultum, atque antiquam magnitudinem ex reconditis vetustatis penetralibus eruere conatur, Mirum sane videri potest argumentum non ita foecundum tam fufe pertractasse. Quantum vero ex ea lucubratione Doctissimo Auctori laudis debeatur, videant Φιλαρχμοι. Quod pro certo affirmare licet, nihil in elaborato opere relictis moribus, neque regis juribus adverfarium deprehenditur; ac propterea nihil hac de caussa obstare videtur, quo minus typis imprimatur.

*Addictiss., & Obsequentiss. famulus
Michael Angelus Ruberti Prof. Regius.*

Die 7. mensis Decembris 1767. Neapoli.

Viso Rescripto Suae Regalis Majestatis sub die proximi elapsi mensis Novembris currentis anni, ac relatione A. M. D. D. Michaelis Angeli Roberti, de commissione Rev. Regii Cappellani Majoris, ordinis praefatae Regalis Majestatis.

Regalis Camera S. Clarae providet, decernit, atque mandat, quod imprimatur cum inserta forma praesentis supplicis libelli, ac approbatione dicti Revisoris. Verum in publicatione servetur Regia Pragmatica. Hoc suum.

GAETA: PERRELLI.

Ill. Marchio Citus Praeses S. R. C. tempore subscriptionis impeditus, & ceteri Illustres Aularum Praefecti non interfuerunt.

Reg. fol.

Carulli.

Athanasius.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 06390 1303

A 540987

